

DEJINY

2/2017

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2017 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22017.html>

Dejiny 2/2017 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov
in Prešov, <http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22017.html>

Ilustrácia na obálke: Stano Šalko – Objekt I - 2015 - komb technika 120x160 cm

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněk, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., PhDr. Anna Falisová, CSc., doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., PhDr. Marián Gajdoš, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., PhDr. Stanislav Konečný, CSc., PhDr. Peter Koval', PhD., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jazykové korektúry:

Mgr. Jozef Jurčišin

Preklady resumé:

Mgr. Maroš Melichárek, PhD., Mgr. Eva Eddy, PhD.

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk) a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk) and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2017

ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

ÚVOD/ FOREWORD

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	7
Slovo na úvod	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>Anton BARTUNEK</i>	10
Historický vývoj farmaceutického vzdelávania vo vzťahu k územiu dnešného Slovenska od 14. storočia do roku 1918 II. časť / <i>Historical development of pharmaceutical education in relation to the territory of Slovakia from the 14th century until 1918 (second part.)</i> (Recenzenti: PhDr. Anna Falisová, CSc., PhDr. Peter Kovaľ, PhD.)	
<i>Lukáš HEDMEG</i>	39
Spolupráca Detvana s moravskými spolkami do vypuknutia prvej svetovej vojny / <i>Cooperation of Detvan organization with Moravian organizations until the outbreak of the First World War.</i> (Recenzenti: doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.)	
<i>Csilla FEDINEC - István CSERNICSKÓ</i>	54
Jazyk ako labyrint etnopolitických vzťahov na Podkarpatskej Rusi / <i>Language as labyrinth of ethnopolitical relations in Carpathian Ruthenia</i> (Recenzenti: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., PhDr. Marián Gajdoš, CSc.)	
<i>Ján DŽUJKO</i>	73
Karpatoruský pokrok (1924) – týždenník Československej strany socialistickej / <i>Carpathorussian progress (1924) – weekly of Czechoslovak socialistic party.</i> (Recenzenti: Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., PhDr. Peter Kovaľ, PhD.)	

ĽUDIA A DOBA/ PEOPLE AND TIME

<i>Peter ŠVORC</i>	84
Z periferie do centra. Rusínsky roľník Jurko Lažo pred vstupom do veľkej politiky (1867 – 1918) / <i>From the periphery to the centre: The Rusyn peasant Jurko Lažo before his entrance into greater politics (1867 – 1918).</i> (Recenzenti: PhDr. Stanislav Konečný, CSc., doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.)	
<i>Ján DŽUJKO</i>	129
Životné jubileum PhDr. Petra Kovaľa, PhD. / <i>Jubilee of PhDr. Peter Kovaľ, PhD.</i>	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

<i>Peter KOVAĽ</i>	134
„Študentov zaujímajú dejiny 20. storočia.“ Rozhovor s prof. PhDr. Petrom Švorcom, CSc. / <i>„Students are interested in the history of the 20th century.“ Interview with prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.</i>	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

<i>Matej BERÁNEK</i>	140
Múzeum holokaustu v Seredi / <i>Museum of Holocaust in Sered'</i>	

PRIPOMÍNAME SI / WE REMEMBER

<i>Nadežda JURČŠINOVÁ</i>	144
Bratia Nosákovci v Šariši. / <i>Brothers Nosáks in Šariš</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	148
Pred sto rokmi zomrel Tivadar Zemplényi, maliar zo Šariša / <i>Tivadar Zemplényi, a painter from Šariš, died a hundred years ago.</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	152
Prešovský mestský lekár MUDr. Alexander Gallotsik (2. 7. 1879 Prešov – 18. 6. 1963 Prešov). / <i>Prešov town doctor MUDr. Alexander Gallotsik (2. 7. 1879 Prešov – 18. 6. 1963 Prešov).</i>	
<i>Nadežda JURČŠINOVÁ</i>	154
Postoj Štefana Mišíka k udalosti v Černovej koncom októbra 1907 / <i>Štefan Mišík's attitude towards the event in Černová at the end of October 1907</i>	
<i>Ján DŽUJKO</i>	157
Ako vnímal Prešov Jozef Igaz v roku 1933 / <i>How was Prešov viewed by Jozef Igaz in 1933</i>	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Peter KOVAL</i>	160
MAGOCSI, Paul Robert. <i>Chrbtom k horám. Dejiny Kapratskej Rusi a karpatských Rusínov</i> . Prešov : Univerzum, 2016. ISBN 978-80-89046-97-3.	
<i>Ján DŽUJKO</i>	161
19. storočie v zrkadle písomných prameňov. <i>Z dejín knižnej a duchovnej kultúry Slovenska</i> . Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2016, 275 s. ISBN 978-80-89614-30-1.	
<i>Peter KOVAL</i>	162
PEJŠA, Robert. <i>Podkarpatská Rus v Československu 1919 – 1922. Právni a politicko-spoločenské aspekty pripojení Podkarpatskej Rusi k Československu</i> . Praha : Karolinum, 2016, 204 s. ISBN 978-80-246-3205-6.	
<i>Ján DŽUJKO</i>	163
KUBÍČEK, Jaromír. <i>Dějiny žurnalistiky na Moravě. Vlastivěda Moravská</i> . Brno : Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2013, 279 s. ISBN 978-80-7275-095-5.	
<i>Matúš VOJNA</i>	164
Pozdišovce. Ed. Martin Molnár. Pozdišovce : Lojan EXEL PLUS, 2015, 208 s. ISBN 978-80-89508-17-4.	

<i>Erik ONDRÍA</i>	166
SCHWARZ, Michal a Ondřej SRBA. <i>Vietnam v éře západních velmocí</i> . Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2016, 190 s. ISBN 978-80-210-8492-6.	
<i>Libor BERNÁT</i>	167
FIRSOV, Evgenij Fedorovič T. Г. <i>Масарик в России и борьба за независимость чехов и словаков</i> . Moskva : Indrik, 2012, 335 s. ISBN 978-5-91674-225-1.	
<i>Ján DŽUJKO</i>	169
21. sympóziium z dejín farmácie. Zborník prednášok. Eds. Monika Fedorová, Radoslav Suchovič, Anton Bartunek. Košice : Univerzita veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach, 2016. 85 s. ISBN 978-80-8077-516-2.	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	170
KUDĚJ. <i>Časopis pro kulturní dějiny</i> . Roč. 17, 2016, č. 1 – 2. 185 s. ISSN 1211-8109.	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	171
Múzeum v prúde času. 40. rokov múzea – 40 rokov výskumu. Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou. 1975 – 2015. Hanušovce nad Topľou : Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou, 2015, 180 s. ISBN 978-80-89745-03-6.	

KRONIKA/CHRONICLE

<i>Michaela KURINOVSKÁ</i>	174
Medzinárodná konferencia City and the Process of Transition from Early Modern Times to the Present Wrocław, 8. – 10. jún 2017 / <i>International Conference City and the Process of Transition from Early Modern Times to the Present Wrocław, 8. – 10. June 2017</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	176
Medzinárodná konferencia o dejinách medicíny a veterinárneho lekárstva. Brno, 6. – 7. september 2017 / <i>International Conference on the History of Medicine and Veterinary Medicine Brno, 6. – 7. September 2017</i>	
<i>Peter ŠVORC</i>	179
500 rokov reformácie na Slovensku, 1517 – 2017. Bratislava, 12. – 15. september 2017 / <i>500 years of reformation in Slovakia, 1517 – 2017. Bratislava, 12. – 15. September 2017</i>	
<i>Luciána HOPTOVÁ</i>	182
Medzinárodný kongres historikov – slavistov. Как сегодня изучать историю славянского мира? Sankt-Peterburg, 13. – 16. september 2017 / <i>International Congress of Historians - Slavists. Как сегодня изучать историю славянского мира? Sankt-Peterburg, 13. – 16. September 2017</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	185
Erasmus+ mobilita, prednášky dr hab. prof. UR Edyta Czop a dr hab. prof. UR Elżbieta Rączy. Prešov, 26. – 27. september 2017 / <i>Erasmus+, lectures of dr hab. prof. UR Edyta Czop a dr hab. prof. UR Elżbieta Rączy. Prešov, 26. – 27. September 2017</i>	

<i>Peter ŠVORC</i>	187
<i>Zasadal výbor SHS, Nitra, 11. – 12. október 2017 / The comitee of SHS has met, Nitra, 11. – 12. October 2017</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	190
<i>Zaujímavé prednášky prof. Dr. hab. Marka Wilczyńskiego, Prešov, 17. a 19. október 2017 / Interesting lectures of prof. Dr. hab. Mark Wilczyński, Prešov, 17. – 19. October 2017</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	192
<i>Panelová diskusia o Samuelovi Zochovi. Bratislava, 24. október 2017 / Panel discussion on Samuel Zoch. Bratislava, 24. October 2017</i>	
<i>Matúš VOJNA</i>	194
<i>Odborná exkurzia Inštitútu histórie FF PU v Prešove 9. – 11. november 2017 / Excursion of the History Institute FF PU in Prešov 9. – 11. November 2017</i>	
<i>Erik ONDRIA</i>	197
<i>Medzinárodná vedecká konferencia Hranice a pohraničia II. Prešov, 14. – 15. november 2017 / International Scientific Conference Borders and Borderlands II. Prešov, 14. – 15. November 2017</i>	
<i>Erik ONDRIA</i>	200
<i>Prednáškový cyklus Rusko v roku 1917. Prešov, 23. november 2017 / Lectures on Russia in 1917. Prešov, 23. November 2017</i>	
<i>Erik ONDRIA – Lukáš HEDMEG</i>	202
<i>Konferencia Vzdelanosť a jej premeny v dejinách. Bratislava, 24. – 26. november 2017 / Conference Education and its transformation in history. Bratislava, 24. – 26. November 2017</i>	
<i>Dávid PALAŠČÁK</i>	204
<i>Do centra excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu pribudla nová technika / A new technique has been added to the Centre of Excellence of Sociohistorical and Cultural-Historical Research</i>	

Slovo na úvod

Vážení čitatelia! Odovzdávame do vašej pozornosti v poradí druhé číslo nášho časopisu v roku 2017. Skompletizovali sme jeho obsah tak, že je v ňom položený dôraz na štúdie, pričom jedna z nich má svoj začiatok v predchádzajúcom čísle časopisu. Autori štúdií sa sústredili na analýzu udalostí, ktoré svojím dopadom presiahli rámec nášho regiónu. Podobný spôsob prístupu uplatnil autor obsiahleho textu zaradeného do rubriky *Ludia a doba*, Peter Švorc, v ktorom hlavnou postavou je rusínsky roľník Jurko Lažo zo Svidníka pred vstupom do veľkej politiky pred vyše sto rokmi.

Profesor Švorc je v následnej rubrike *Rozhovory* sám protagonistom textu, keďže sa vyjadruje k mnohým podstatným a zaujímavým záležitostiam spojených so súčasnou prácou historika, pôsobením ako vysokoškolského pedagóga.

Múzeum holokaustu v Seredi je predstavené v rovnomennej rubrike. Ďalšia pod názvom *Pripomíname si je priestorom*, v ktorom autori približujú viaceré dejinné osobnosti, viac-menej v širšom kultúrno-historickom povedomí neznáme, ako napr. výtvarný umelec Tivadar Zemplényi, či lekár Alexander Gallotsik.

Desiatka recenzií a anotácií tvorí druhú najpočetnejšiu časť tohto čísla nášho internetového časopisu. Hodnotitelia si všímajú tak publikácie, ktoré vydali v nedávnom období autori z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty PU v Prešove, ako aj knihy, ktoré napísali historici „z ďaleka“.

Podľa množstva príspevkov je v tomto čísle najpočetnejšou rubrika *Kronika*. Jednak to dokazuje, že Inštitút histórie FF PU žije intenzívnym spoločenským dianím, bol miestom celého radu akcií, konferencií, a teda je čo zaznamenať, spravodajsky priblížiť, jednak to dokladuje, že členovia inštitútu sú aktívni a zúčastňujú sa na rôznych podujatiach mimo pôdy univerzity v Prešove.

Želáme vám, vážení čitatelia, poučné čítanie a zároveň nás potešia vaše pripomienky prípadne návrhy, čo by sme si mali na stránkach *Dejín* všímať.

Nadežda Jurčišínová

ŠTÚDIE

*Radnica v Šahách s pamätnou tabuľou
štúrovskeho básnika Janka Kráľa.
Foto Peter Švorc*

- ◀ *Rímskokatolícky farský Kostol Panny Márie Nanebovzatej v Šahách.
Foto Peter Švorc*

HISTORICKÝ VÝVOJ FARMACEUTICKÉHO VZDELÁVANIA VO VZŤAHU K ÚZEMIU DNEŠNÉHO SLOVENSKA OD 14. STOROČIA DO ROKU 1918

DRUHÁ ČASŤ

Anton BARTUNEK

Abstract: *Historical development of pharmaceutical education in relation to the territory of Slovakia from the 14th century until 1918 (second part).* The second part of the article is the course of a further, qualitatively higher developmental phase in the education of pharmacists, its essence was the definitive abandonment of the exclusively apprenticeship way of teaching within the pharmacy. This traditional form has remained somewhat preserved, but it has been combined with education within the university. Its foundations can be traced to year 1771. At that time, a regulation on compulsory examinations of all practitioners was adopted at the Medical Faculty of Trnava University. After the gained experience, this obligation was extended in 1772 by the voluntary completion of the three-month course before the exam itself and subsequently in 1774 this course became compulsory. A year later the compulsory course was extended to one year. On the territory of Slovakia, this form of training of pharmacists was very short, as Trnava University was moved to Buda and then to Pest in 1777. In these conditions, again outside Slovakia, there were several reforms that led to the extension of the university studies to two years in 1851, while the four-year thyroid practice in the pharmacies and the subsequent thyroid exam remained preserved. Over the next few years, the study was further improved. In 1851, pharmacists were offered the opportunity to obtain a doctorate in chemistry and in 1861 a doctorate in pharmacy. The last reform regulations within Hungary were adopted in 1912: before the two-year thyroid practice in the pharmacy was already required a high school education with a school-leaving certificate and after the promotion two more so called conditioning years in a pharmacy environment. Only then was a pharmacist capable of doing his / her own work. Two years later, education was reformed by extending its study program with other theoretical and practical subjects. In this form, at a level comparable to a study of pharmacy in developed European countries, students from Slovakia could have completed their education for four years, until the dissolution of Austria-Hungary. The emergence of Czechoslovakia brought a completely new situation: the only option for future pharmacists from Slovakia was the education at the Charles University in Prague.

Key words: Training of pharmacists. University of Trnava. Reform of pharmacy studies.

Vzdelávanie slovenských farmaceutov v rokoch 1770 – 1918

V predošlej časti práce opísaná vizitácia bratislavských lekární z roku 1727 a jej žalostný výsledok azda zohrali svoju rolu aj v opatrných pohyboch, ktoré sa začínajú objavovať vo forme zvýšeného záujmu štátu o oblasť verejného zdravotníctva

a v jeho rámci aj farmácie už v dvadsiatych rokoch 18. stor. za vlády otca Márie Terézie, cisára Karola VI. V roku 1723 bola v Bratislave pre územie Uhorska založená Kráľovská miestodržiteľská rada (KMR) – Consilio locumtenentialis regia – a jednou z jej povinností sa prostredníctvom jej zdravotníckej komisie stalo aj vykonávanie dohľadu nad úrovňou verejného zdravotníctva. KMR bola nadriadeným orgánom žúp a mestských úradov a spadala pod právomoci uhorského miestodržiteľa, menovaného panovníkom. Rada mala 23 členov – šľachticov a k dispozícii jej bolo 43 úradníkov, ani jeden z nich však nebol určený výlučne pre oblasť zdravotníctva. Do roku 1783 sa ich počet zvýšil na 118.

Štát až do roku 1723 nebol priamo zainteresovaný do starostlivosti o zdravie obyvateľstva. Výnimkou boli obdobia, keď hrozili rozsiahle epidémie a štát za pomoci armády vytváral sanitárne kordóny na hraniciach monarchie. Zdravotnícka problematika spadala do kompetencie župných a mestských orgánov¹

V Uhorsku až do roku 1770 nenachádzala žiadna univerzita s lekárskou fakultou. Práve lekárske fakulty – ako jediné odborne kompetentné inštitúcie, ktoré mohli zohrať rozhodujúcu rolu pri formovaní priaznivej úrovne verejného zdravotníctva – disponovali v mestách svojho pôsobenia niektorými rozsiahlymi právomocami: oddávna boli zmocnené povinnosťou dozoru nad výkonom povolania lekárnikov i lekárov a súčasne skrz nariadenie o povinnom komisionálnom skúšaní týchto osôb aj overovaním ich znalostí a vzdelania. Napr. v Prahe v rokoch 1362 – 1372 boli miestni lekárnici zaradení medzi tzv. subditi universitatis, boli teda podriadení Karlovej univerzite a boli zapísaní v tzv. rektorskej matrike. Univerzita posudzovala ich kvalifikáciu, zaväzovala ich prísahou a kontrolovala ich činnosť. V roku 1651 nadobudla právo dozoru nad zdravotníctvom. Vedenie pražských lekární bolo zaviazané na provízorskú alebo patrónsku skúšku spôsobilosti k výkonu povolania. Prvé skúšky sa uskutočnili roku 1652. O dva roky neskôr univerzita vydala prvý diplom magistra farmácie (Pharmaciae magister – PhMr.).²

V Uhorsku takáto inštitúcia neexistovala. Aj to bola jedna z príčin, prečo vládna moc ešte ani v treťom decénií 18. stor. nedisponovala základnými štatistickými údajmi, z ktorých by bola mohla čerpať podklady a relevantné informácie ohľadne stavu, v akom sa táto dôležitá sféra spoločnosti – verejné zdravotníctvo – nachádzala. V tomto ohľade zanedbané mestá i župy neboli teda do tých čias viazané povinnosťou poskytovať štátnym orgánom informácie o tom, koľkými a akými typmi zariadení starostlivosti o zdravie v rámci svojej pôsobnosti disponujú a koľko pracovníkov a akých kategórií v nich pôsobi. Nakoľko štátu chýbali aj tieto úplne základné informačné údaje, je evidentné, že o stupni a kvalite vzdelania jednotlivých kategórií zdravotníckych pracovníkov, teda lekárov, lekárnikov, chirurgov i pôrodných báb, nemal prehľad. Zloženie, počet členov bol rozšírený o osobnosti z Kráľovskej dvorskej rady a súčasne sa jej názov zmenil na Comissio mixta, Zmiešaná komisia.³

1 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 135-136.

2 RUSEK, Václav. *Vývoj farmaceutického školství*. Solutio. Praha : Medon, 1996, s. 158.

3 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 137, 181.

Anton de Hayen

V roku 1738 bolo vydané nariadenie o založení zdravotných komisií v každej uhorskej župe. Ustanovila sa funkcia župného lekára. Komisie začali postupne aj od lekárnikov vyžadovať úradné komisionálne overovanie ich vedomostí. Už dva roky predtým, 31. januára 1736, však nariadila KMR Šarišskej župe nielen vizitáciu všetkých lekární na jej území, ale aj skúšky lekárnikov pred komisiou a zloženie úradnej prísahy. V liste sa žiada aj odoslanie správy o výsledkoch, k akým župa dospela. Podobné nariadenie obdržala župa od KMR aj v rokoch 1747 a 1763, a v rokoch 1768 a 1770.⁴ Napriek byrokratickým prekážkam a zrejším nedostatkom zo strany župy sa teda štát vehementne usiloval o nadobudnutie relevantných informácií o stave uhorskej farmácie.

V roku 1745 prišiel na pozvanie Márie Terézie do Viedne najvýznamnejší Boerhaaveov žiak Gerhard van Swieten (1700 – 1772). Stal sa ríšskym protomedikusom, vedúcim dvorskej študijnej deputácie a inšpektorom lekárskeho vzdelávania. Reformy v oblasti zdravotníctva sa uskutočnili hlavne jeho zásluhou. Swieten pozval do Viedne aj ďalších lekárov z Holandska (napr. Anton de Hayen), ktorí sa stali vedúcimi osobnosťami vynikajúcej viedenskej lekárskej školy. Práve ona mala byť vzorom pre neskoršiu trnavskú lekársku fakultu. Jeden z poradcov Márie Terézie Joseph von Sonnenfeld o van Swietenovi povedal: „*Tento, pre našu vedu tak dôležitý muž, ktorému jedine vďačíme za malé svetlo, ktoré sa objavilo, by mal k úžitku filozofie u nás žiť večne.*“⁵ Tieto obdivné slová pochopíme až pri pohľade na veľkolepé dielo, ktoré našim krajinám zanechal. Tým väčšmi to platí, ak sa na to dívame z hľadiska farmaceutickej historiografie a vývoja farmaceutického školstva. V tomto smere úplne nové svetlo do van Swietenovho odborného profilu vniesla až najnovšia publikácia rakúskej bádateľky Hanny Eggerhardtovej. Ona je jedinou z celého radu jeho životopiscov, ktorá získala a zverejnila cennú informáciu, že van Swieten bol pôvodným povoláním lekárnik: ako 14-ročný začal v Lovani (Leuven) na univerzite študovať filozofiu a už o rok sa stal ako najnadanejší študent bakalárom. V roku 1715 odišiel do Amsterdamu, kde sa podrobil štúdiu lekárnictva a po piatich rokoch si ako člen miestneho lekárnického cechu zriadil vlastnú výnosnú lekárňu. Mal síce problém, nakoľko dostal pokutu troch guldenov za výdaj nekvalitného a skazeného liečiva, zisk však venoval na ďalšie päťročné štúdium farmácie a medicíny v Leidene u slávneho profesora Boerhaavea, s ktorým ho spájalo aj priateľstvo. V roku 1725 promoval na doktora medicíny. S týmto komplexným zdravotníckym vzdelaním sa mu

4 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Šarišská župa, n.p.1736/29, 1763/32, 1770/92.

5 EGGHRARDTOVÁ, Hanne. *Muži Marie Terezie. Její milovaní, její rádcí a opory trůnu*. Praha : Ikar, 2017, s. 88-90.

– podobne ako u nás pred ním Jánovi Weberovi, Karolovi O. Mollerovi, Jánovi D. Perlicimu, Andrejovi Hermannovi, Danielovi Fischerovi, Jánovi J. Torkošovi a ďalším – otvárala skvelá kariéra, završená odchodom a účinkovaním na cisárskom dvore vo Viedni, rola hlavného reformátora medicínskeho a farmaceutického vzdelávania.⁶

Kreovanie Comissio mixta sa stalo základom pre prijatie ďalších, postupných, čiastkových a v závislosti od ich úspešnej realizácie aj cieľavedomejších reformných krokov, ktoré vyústili v roku 1770 do vydania prelomového Generálneho zdravotníckeho normatívu (GZN), Generale normativum in re sanitatis. Jeho prijatiu i všeobecnej akceptácii na všetkých úrovniach administratívy, v riadiacich orgánoch i odborných kruhoch, však predchádzali roky úmornej a mravej práce celej armády úradníkov byrokratického aparátu monarchie.

V Trnave založila v roku 1635 Societas Jesuitas, Spoločnosť Ježišova (SJ), vedľa svojho sídla najvyššieho stupňa, tzv. domu, aj univerzitu. V tom istom čase tu boli položené aj základy existencie ich rádovej lekárne Panny Márie. Lekáreň mala skvelé zariadenie a od počiatku aj vynikajúcich lekárnikov s kvalitným vzdelaním. Patrilo to k tradícii jezuitského lekárnicstva a stalo sa to základným predpokladom pre úspešné a dlhoročné pôsobenie týchto zariadení aj na území Slovenska. Trnava bola v tomto čase sídlom ostrihomského arcibiskupstva a práve jeho predstaviteľ Peter Pazmáň sa zaslúžil o zriadenie univerzity. Pazmáň (vo funkcii v rokoch 1616 – 1637), pôsobil predtým na univerzite v Štajerskom Hradci a model tejto ustanovizne bol inkorporovaný aj na trnavskú univerzitu. Jej úlohou bola hlavne výchova kňazov. V tomto smere disponovala spočiatku iba dvomi fakultami – teologickou a filozofickou, nebola to teda kompletná univerzita

Alegória trnavskej jezuitskej univerzity

Portrét arcibiskupa Pazmáňa

6 EGGHRARDTOVÁ, Hanne. *Muži Marie Terezie. Její milovaní, její rádcí a opory trůnu*. Praha : Ikar, 2017, s. 88-90.

a preto jej vznik neschválil ani rímsky pápež Urban VIII. Chýbali jej podľa starých univerzitných zvyklostí hlavne fakulta právnická a lekárska. Pazmáň tento zamietavý postoj pápeža takticky obišiel a s kladným výsledkom požiadal o jej schválenie iba cisára Ferdinanda III. Jezuiti nemali pochopiteľne od začiatku záujem o zriadenie ďalších fakúlt, ktorých profesormi, ale aj poslucháčmi by sa stali hlavne svetské osoby, ktoré by mohli zrejme výrazným spôsobom zasahovať do chodu cirkevnej inštitúcie, vniesli by doň nežiaduce prvky. Tento postoj sa nezmenil ani v období funkcií ďalších Pazmáňových nasledovníkov. Vznik lekárskej fakulty jezuiti neumožnili ani potom, čo bola v rámci univerzity v roku 1667 zriadená aj právnická fakulta,⁷ pre ich predstavy ako – tak prijateľná. V tomto čase však už nový arcibiskup Kolonič (vo funkcii v rokoch 1695 – 1707), rodák z Veľkých Levárov, vznik lekárskej fakulty v Trnave podmienene pripúšťal a k jeho názoru sa prikláňal aj cisár Karol VI. Napriek tomu sa tento ušľachtilý zámer, s argumentáciou nedostatku financií, nepodarilo až do roku 1769 zrealizovať.

Kým ešte v polovici 17. stor. i dlho potom vystačili civilní lekárnici na území Uhorska počas celého profesionálneho života pôsobiť iba na základe svojho tradičného spôsobu vzdelávania, diametrálne odlišná prax sa uplatňovala v prostredí jezuitského lekárnictva. Takmer všetci príslušníci tohto rádu boli vo svojich odboroch činnosti univerzitne vzdelanými odborníkmi. V plnej miere to platilo aj pre rádových lekárnikov. V trnavskej jezuitskej lekárni pôsobil od jej otvorenia pre verejnosť v roku 1635 do roku 1648 a potom aj v roku 1654 lekárnik fráter Abrahám Jung. 16. mája 1647 napísal a opatril svojou voskovou pečatou list, ktorý adresoval senátorom mesta Trnavy a pozýval ich tým na svoju lekárnickú úradnú skúšku, ktorú mal absolvovať pred univerzitnou komisiou a súčasne aj na verejnú prípravu všelieku – theriak.⁸ Toto neobvyklé pozvanie rádového lekárnika, adresované členom svetského samosprávneho orgánu, je nielen zvláštnosťou a dokladom profesionálneho sebedomia pisateľa, ale aj jeho ústretovosti a otvorenosti voči verejnosti, dôkazom jeho záujmu verejne demonštrovať svoju lekárnickú erudíciu a tým presvedčiť obyvateľstvo o kvalite vzdelania jezuitských lekárnikov. Tento krok Junga a azda aj jeho ďalších kolegov padol na úrodnú pôdu: reflexiou takého konania bola skutočnosť, že vedenie mesta Trnavy sa ako jediné na Slovensku postavilo záporne voči žiadostiam civilných lekárnikov o zrušenie jezuitských lekární, teda podržalo jezuitov. Bolo presvedčené o prínose ich lekárne pre obyvateľstvo mesta Trnavy.⁹ Jung vo svojom liste významne poznamenáva, že „*univerzita sa nemá starať iba o vrcholné vedomosti ducha, ale aj o telo*“.¹⁰

7 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 181. Jezuiti sa bránili tvrdením o veľkej finančnej záťaži pri zakladaní lekárskej fakulty i pri jej prevádzke. Táto výhrada sa ukázala správnou hneď po založení svetskej lekárskej fakulty, kedy nedostatok financií brzdil jej vývoj.

8 ŠIMONČIČ, Jozef. Príspevok k dejinám verejného zdravotníctva v Trnave v období feudalizmu. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku*. VI. Bratislava, 1972, s. 270-271.

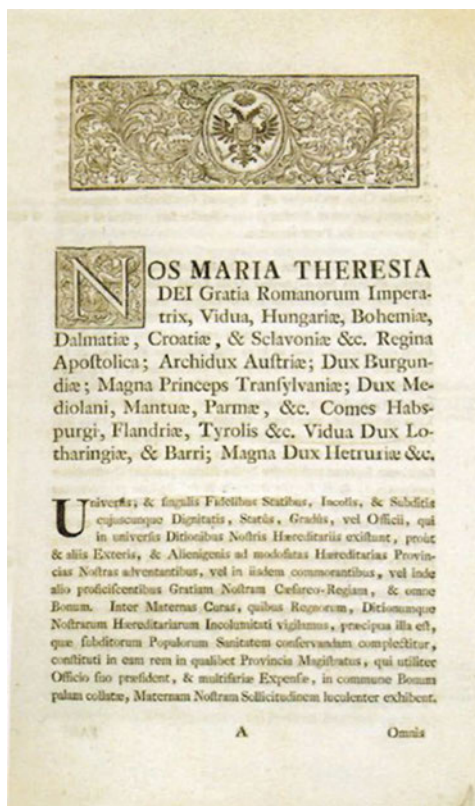
9 BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10. stor. - 1918*, Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 127.

10 ŠIMONČIČ, Jozef. Príspevok k dejinám verejného zdravotníctva v Trnave v období feudalizmu. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku*. VI. Bratislava, 1972, s. 270-271.

Trnavská jezuitská lekáreň sa nachádzala v rozsiahlom areáli univerzitetnej budovy, v Kolégiu. Do roku 1635 plnila úlohu kláštornej lekárne iba pre členov rádu, po vzniku univerzity sa otvorila aj pre verejnosť a pôsobila charitatívne, vydávala lieky pacientom bezplatne. Jej oficiálny názov znel *Apotheca Beate Virginis Mariae Collegii Academico Societate Jesu*, teda *Lekáreň Panny Márie Akademického Kolégia Spoločnosti Ježišovej*. V rokoch 1634 – 1635 viedli kláštorné infirmárium a lekáreň Juraj Jassy a Abrahám Jung, o rok neskôr je už Jung vedený ako lekárnik a infirmárius. K vtedy skromnej lekárni patrili dve miestnosti – oficiína a laboratórium, ako aj sklad a knižnica so 42 zväzkami odbornej literatúry. Koncom 17. stor. už lekáreň kapacitne a priestorovo nestačila, preto sa v roku 1701 prikročilo k jej sťahovaniu a podstatnému rozšíreniu v priestore vedľa záhrady kolégia. Uľahčil sa tým aj prístup laickej verejnosti k službám tejto lekárne. Po zrušení rádu v roku 1773 lekáreň v tejto podobe zanikla, dražbou prešla do súkromných rúk a presťahovala sa do centra Trnavy.¹¹

Okrem lekárnik Junga tu vo funkcii šéfa hospodárskej agendy lekárne pôsobil tunajší profesor matematiky Belgičan páter J. Misch. Od roku 1667 viedol lekáreň SJ člen rádu, Slovák, lekárnik J. Zavatkaj a po ňom ďalší Slovák, páter Jakub Hanula. Od roku 1672 tu bol lekárnikom Matej Saglmayer a o päť rokov neskôr aj Ján Pleidl. Počas morovej epidémie v roku 1710 v dôsledku nákazy zomrel lekárnik fráter Ferdinand Tindelli.¹²

Zmienka o existencii tunajšej jezuitskej lekárne nie je samoúčelná: jej činnosť a odborne zdatný personál totiž v súčinnosti s kvalitne zariadeným laboratóriom

*Titulná strana
Generálneho zdravotníckeho normatívu*

11 PIVOVARČIOVÁ, Lucia, SCHWARC, Emil. Univerzitná lekáreň. In Šimončíč, Jozef a kol.: *Dejiny Trnavskej univerzity 1635 – 2010*. Trnava : Vydavateľstvo Trnavskej univerzity, 2010, s. 265-273.

12 KRAPKA, Emil, SJ – MIKULA, Vojtech, SJ. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1988*. Cambridge (Ontario CA) : Dobrá kniha, 1990, 550 s. Je zvláštne, že ani v tejto práci, ktorej autormi sú jezuiti, nie je – na rozdiel od ostatných slovenských jezuitských lekární – spomínaný vznik a existencia ich lekárne v Prešove, ktorá bola založená – ako posledná na našom území – v tzv. Nebestovom dome v roku 1714 v 1. kvartáli, blízko fary oproti farskému chrámu Sv. Mikuláša. Bola zrušená v roku 1774. Pozri: BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10. stor. – 1918*, Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 142-148.

zohrali v ďalšom období veľmi dôležitú rolu vo vývoji vzdelávania lekárov i lekárnikov na Slovensku i Uhorsku vôbec.

Už prípravné práce na realizácii koncepcie nariadení Generálneho zdravotníckeho normatívu predpokladali akútnu potrebu podstatne zvýšených nárokov na vzdelávanie budúcich lekárov, ale aj lekárnikov. Nebolo to možné bez zriadenia takejto prepotrebnej vzdelávacej inštitúcie na území Uhorska. Realizácia tejto myšlienky v praxi však mnoho rokov narážala na rôzne prekážky, hlavne na argumentáciu veľkými nákladmi, ktoré by si vyžiadala. Už roku 1750 dal cisárskemu dvoru podrobný písomný návrh na zriadenie domácej univerzity s lekárskou fakultou, resp. opatrnejšou formuláciou „medicínsko-chirurgického kolégia“, novohradský župný lekár a majiteľ lekárne v Lučenci Ján Daniel Perlici.¹³ Jeho sídlo bližšie nešpecifikoval, malo to však byť „mesto s väčšou nemocnicou“, azda Banská Štiavnica. Navrhoval, aby sa tam vyučovalo podľa moderných zásad leidského profesora Hermanna Boerhaavea, teda pri lôžku pacienta. Súčasťou tejto akadémie mala byť lekárň s kvalitne vybavenými laboratóriami. Prednášky a cvičenia by mali zahŕňať nielen medicínske odbory, ale aj botaniku, chémiu, mechaniku a optiku, Žiaľ, o rok neskôr boli tieto podnetné, dôkladne argumentačne prepracované Perliciho návrhy notoricky známym argumentom o nedostatku financií zamietnuté.

Dozrievanie podmienok na realizáciu podobných myšlienok však pokračovalo. Vyvrcholilo na konci šesťdesiatych rokov, k čomu významne prispel ríšsky protomedikus a dôverný radca cisárovnej Gerhard van Swieten, absolvent lekárskej fakulty v Leidene. Hľadalo sa už iba sídlo budúcej celouhorskej vzdelávacej inštitúcie a po

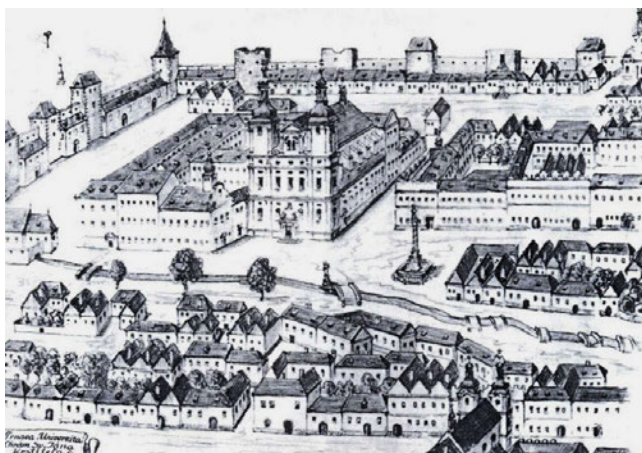

Gerhard van Swieten

Veduta Trnavy z prvej polovice 18. stor. Areál univerzity vľavo hore

13 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 182.

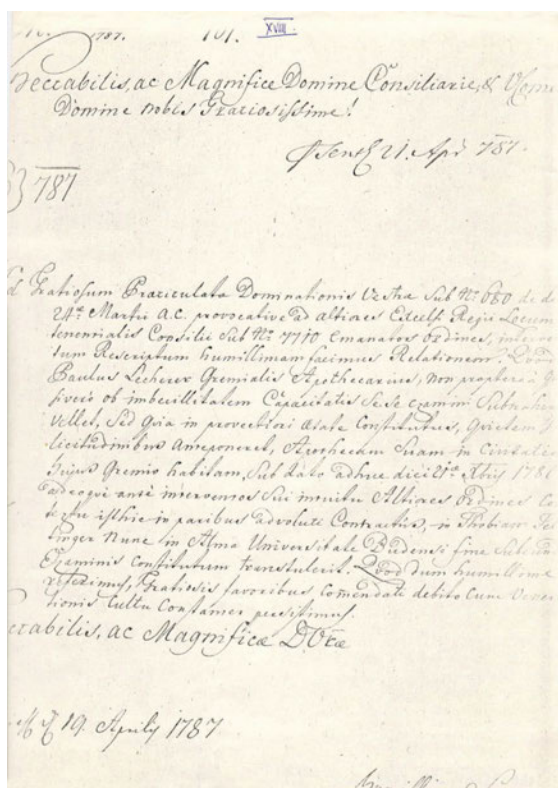
Trnava na prelome 17. – 18. stor.
V centre univerzita s jezuitským chrámom

istom váhaní padla voľba na Trnavu – nebola ďaleko od oboch metropol monarchie – ani od Viedne, ani od Bratislavy a mala navyše jednu prednosť – existovala tam univerzita s dlhou tradíciou a tromi fakultami (teologická, prírodovedecká a právnická). Pre cisársky dvor, v tomto čase nie príliš naklonený jezuitom, práve naopak, nebolo problémom autoritatívne prevziať trnavskú jezuitskú univerzitu priamo pod jurisdikciu štátu a súčasne tam zriadiť s využitím existujúcich priestorov, skvelej lekárne a čiastočne aj personálu lekársku fakultu. Štát prevzal univerzitu do správy už v roku 1766 a práve vtedy poverila Mária Terézia oddelenie pre študijné veci pri KMR, aby vypracovalo návrh na doplnenie univerzity o lekársku fakultu. Požiadavka na zriadenie fakulty bola predložená aj dvorskej študijnej deputácii, kde mal hlavné slovo van Swieten. Po prípravných a adaptačných prácach ohlásila Mária Terézia reformu univerzity a v jej rámci oficiálne aj vznik lekárskej fakulty.

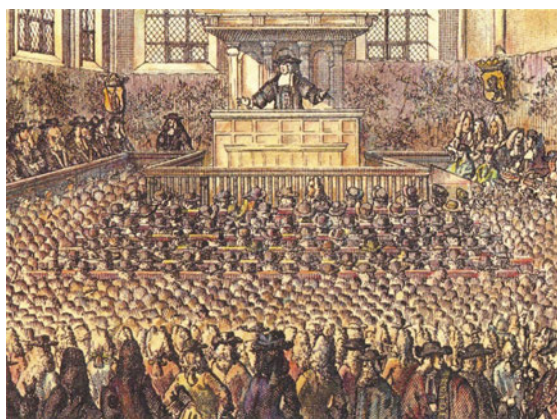
Dňa 7. novembra 1769 vyhlásila Mária Terézia intimát, v ktorom bolo úradne oznámené, že trnavská jezuitská univerzita sa reformuje a súčasne tam vzniká lekárska fakulta. Kráľovská miestodržiteľská rada túto skutočnosť zverejnila 14. decembra 1769.¹⁴ Poštátnenie univerzity znamenalo nielen jej vyňatie spod správy jezuitov, ale aj jej financovanie zo strany štátu. Práve to sa však od začiatku stávalo brzdou jej rozvoja. V roku 1769 bol koordinovane prijatý aj Generálny zdravotnícky normatív (GZN) – Generale Normativum in re Sanitatis, ktorý vošiel do platnosti k 1. januáru 1770. Publikovaný bol 4. októbra 1770, jeho doplnok v roku 1773. Mnoho ustanovení GZN platilo u nás až do roku 1949.

Základné predpoklady na zvýšenie úrovne verejného zdravotníctva a vzdelávania osôb pôsobiacich v jeho prostredí, boli teoreticky i prakticky dané. Súčasťou obsahu GZN boli aj inštrukcie o požadovanej erudícii budúcich adeptov medicíny a farmácie i o spôsobe jej nadobúdania. GZN však, prihliadajúc na súdobý neutешený stav, požadoval už aj povinné preskúšanie tých lekárníkov („ktorí ovládajú latinčinu“), v dobe vydania GZN už pôsobiacich v praxi ako majitelia, či správcovia lekární. Univerzitné vzdelávanie farmaceutov, resp. aj ich povinné komisionálne preskúšanie bolo teda historicky prvýkrát v podmienkach Slovenska zavedené do praxe počnúc rokom 1770. Lekárnikom vo vyššom veku boli síce poskytnuté vý-

14 BOKESOVÁ, Mária. Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 183. Pozri aj: BOKESOVÁ, Mária. *Lekárska fakulta trnavskej univerzity (1170 – 1777)*. Bratislava 1962.

Nariadenie KMR o povinnom odovzdaní prešovskej Lechererovej lekárne Feltingerovi z 19. 4. 1787.

Prednášky na univerzite v Leidene v 18. stor.

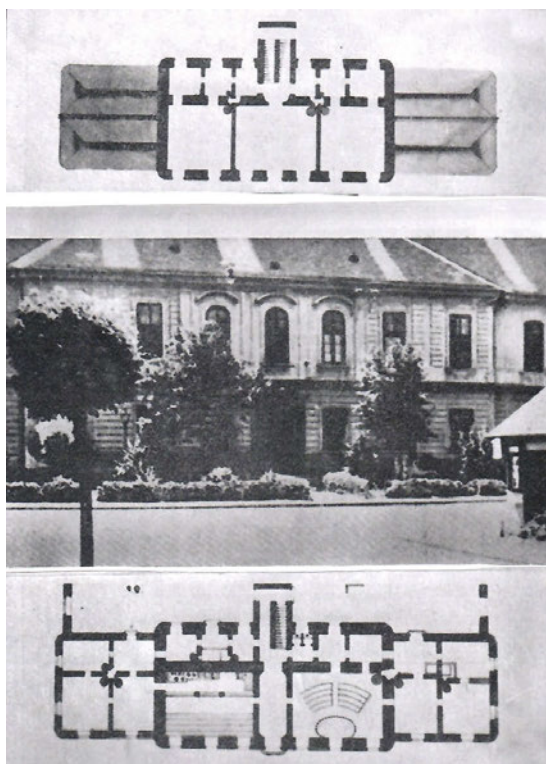
nimky, tým mladším, ktorí sa odmietli podrobiť novým pravidlám, však bolo časom zakázané vykonávať povolanie lekárnik a svoju lekárň museli odpredať kolegovi, ktorý nadobudol požadovanú kvalifikáciu. Takýto exemplárny trest postihol napr. prešovského lekárnik Pavla Lecherera: 19. apríla 1787 prikázala KMR Šarišskej župe, aby Lechererovu lekárň previedla do majetku lekárnik Feltingera, „ktorý sa práve nachádza na univerzite v Budíne“.¹⁵ V prípise sa navyše precizuje, že dôvodom nie je Lechererova neschopnosť vykonávať činnosť lekárnik, ale to, že nebol úradne examinovaný. Hoci takýto príkaz vošiel do platnosti už v roku 1770, realizoval sa kvôli ťažkopádnej byrokracii až o 17 rokov neskôr, teda v dobe, kedy už mala pôvodne trnavská univerzita desať rokov svoje sídlo v Budíne.

Záverena príprava vzniku lekárskej fakulty bola šitá horúcou ihlou a z tohto dôvodu bol jej štatút vydaný až 12. septembra 1771. Týmto dátumom vošiel súčasne do praxe skúšobný i promočný poriadok pre poslucháčov medicíny i farmácie. Lekárnici z praxe boli povinní od roku 1771 sa podrobiť skúške pred komisiou. V uvedenom roku bol prvýkrát v histórii Uhorska udelený v Trnave takýmto absolventom titul magister farmácie (pharmaciae magister). Počnúc rokom 1772 bola dĺžka dobrovoľného, nepovinného štúdia farmácie stanovená na tri mesiace a až po nich nasledovala povinná skúška.

15 Cit.: „...nunc in Alma Universitate Budensi“. ŠA Prešov, fond Šarišská župa, L. c. 1787/92 (Lecherer).

Lekárnici z praxe, ktorí nepociťovali potrebu zúčastniť sa tohto kurzu, sa mohli podrobiť povinnej skúške bez jeho absolvovania. Noví, nádejní adepti lekárskej profesie, teda tí, ktorí pred nástupom na univerzitu ukončili svoje učňovské roky tirocinálnou skúškou, boli počas trojmesačného programu povinní absolvovať latinské prednášky z troch predmetov – botaniky, lekárskej chémie a náuky o liečivách, zvanej *materia medica*, čiže v dnešnej terminológii spoločne farmakognózie a farmakológie. Súčasťou vzdelávania boli aj praktické cvičenia z prípravy liečivých prípravkov, ktoré sa konali v bývalej jezuitskej lekárskej. Počas tejto praktickej časti výučby sa študenti riadili textom vtedy používaného úradného liekopisu, teda posledného vydania diela *Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco – Viennense* (jednotlivé edície boli publikované v rokoch 1729 – 1770). V roku 1774 bol tento liekopis nahradený prvým vydaním *Pharmacopoea Austriaco – provincialis*, ako už z názvu vyplýva, platným na celom teritóriu monarchie mimo Viedne. Po troch mesiacoch skladali študenti farmácie skúšku zo všetkých predmetov spoločne. V skúšobnej komisii zasadali profesori univerzity a členovia trnavského lekárskeho cechu (Pínka, Puff alebo Czechner).

V školskom roku 1774 – 1775 sa však na základe získaných skúseností trojmesačný kurz pred skúškou stal povinným a o rok neskôr bolo štúdium farmácie predĺžené až na jeden rok. Reálne sa teda potvrdilo, že farmaceutický, iba trojmesačný univerzitný kurz už súvekým potrebám lekárskej praxe a úrovni vedeckých poznatkov výrazne nevyhovuje. Súčasne s podstatným predĺžením štúdia bol inovovaný aj skúšobný poriadok: na záver štúdia skladali študenti farmácie štyri samostatné rigorózne skúšky pred komisiou, zloženou z profesorov univerzity a zástupcu lekárníkov z praxe. Z nich tri rigorózne skúšky boli teoretické – z botaniky, chémie a predmetu *materia medica*, jedna bola praktická – z prípravy liečivých prípravkov.¹⁶ Pri skúškach bolo potrebné preukázať hlboké teoretické a praktické znalosti zo všetkých disciplín i zručnosť pri práci v lekárskom laboratóriu. Študent musel rozoznávať

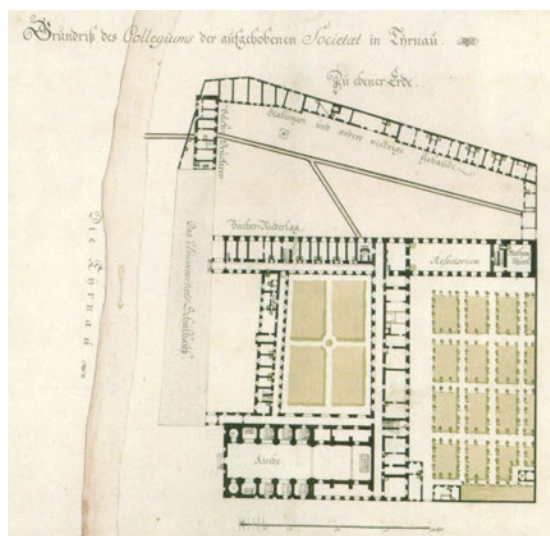

*Budova Lekárskej fakulty trnavskej univerzity
(v strede). Pôdorys prízemnia (dole)
a 1. poschodia (hore)*

16 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 179-186.

Trnavská univerzita dnes

*Areál Kolégia,
kde bol rektorát a jezuitská lekárň*

liečivé rastliny v prirodzenom i sušenom stave, ich terapeutické využitie, poznatky o spôsobe ich zberu, sušenia, spracovania i uchovávaní, teda podmienok ich skladovania. Materia medica, v súvekej terminológii nazývaná aj „lekárnicke tovaroznaectvo“, predstavovala komplexné vedomosti z oblasti farmakognózie i farmakológie, ktoré boli alfou a omegou ústnych skúšok. Poslucháči museli preukázať nielen znalosti zo všetkých disciplín, ale i zručnosť pri práci v lekárenskom laboratóriu. Študent bol povinný rozoznávať liečivé rastliny v prirodzenom i sušenom stave, ich terapeutické využitie, poznatky o spôsobe ich zberu, sušenia, spracovania i uchovávaní, teda podmienok ich skladovania. Podobne aj praktická skúška z prípravy liekov bola v Trnave veľmi náročná.

Je zaujímavé, že samotné lekárnické štúdium na trnavskej univerzite bolo bezplatné. Naopak, absolvovanie skúšok bolo s poplatkami: študenti farmácie boli za túto procedúru povinní uhradiť poplatok vo výške 80 zlatých,¹⁷ podľa oficiálneho sadzobníka viedenskej univerzity presnejšie 81,48 zl.¹⁸

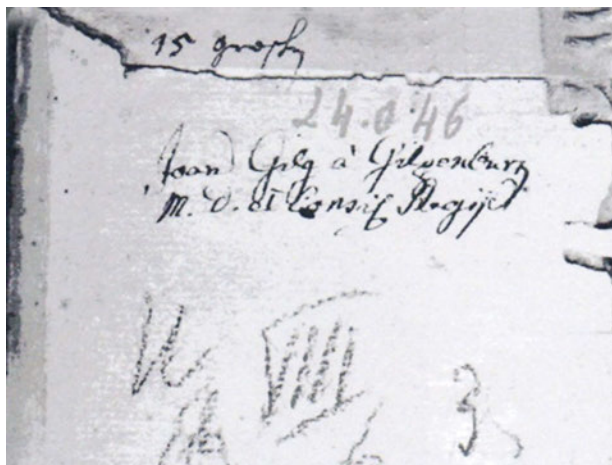
17 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 183.

18 Podľa oficiálneho sadzobníka poplatkov pre viedenskú univerzitu, ktorý sa zachoval v Štátnom archíve Prešov, boli platby za jednotlivé úkony na trnavskej univerzite „Pro magisterio pharmacopoei“ nasledovné:

Pro primo examine DD directori, Decano et Professori Chemiae singulo aureus ..	12,54 fl
Pro secundo totidem.....	12,54 fl
Pro tertio totidem	12,54 fl
Pro quarto totidem	12,54 fl
Duobus insuper Pharmacopaeis pro omnibus quattuor examinibus 3 aurei	12,54 fl
Ad Cassam	3 fl
Notario aureus	4,18 fl
Pro diplomate	6 fl
Pro sigilio	4 fl

Šľachtický erb Jána Gilga

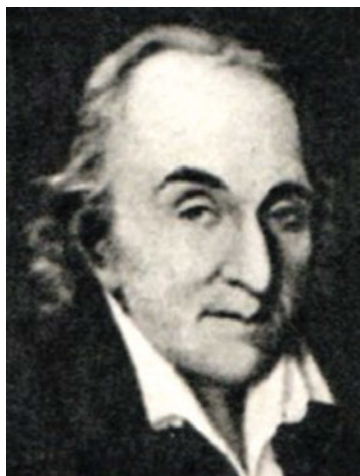

Podpis Jána Gilga z Gilgenburgu

Vládna moc mala svoje vlastné predstavy o organizácii univerzity, o jej pomere k štátu i o jej vnútornej štruktúre. Univerzitné slobody, obvyklé na iných zahraničných univerzitách, boli zredukované na najmenšiu mieru. Na jej čele síce stál obvyklý rektor so svojimi spolupracovníkmi, ale štát tu zriadil viedenskému dvoru plne podriadenú funkciu riaditeľa, ktorý mal za povinnosť direktívne presadzovať záujmy zriaďovateľa tejto inštitúcie. Stal sa ním v domácich pomeroch zbehlý trnavský mestský lekár Ján Gilg z Gilgenburgu, podľa istých prameňov rodák z Moravy. Na univerzite bol Gilg vymenovaný do vedenia Kráľovského univerzitného konzorcium (Regium consistorium universitatis), ktoré sa riadilo výlučne pokynmi z Viedne. Aj jednotlivé katedry mali svojich riaditeľov. Zbor riaditeľov lekárskej fakulty sa prostredníctvom spomenutého konzorcium zúčastňoval správy univerzity a smerom navonok univerzitu reprezentoval. Formálne viedol lekársku fakultu jej dekan, ktorý bol členom tzv. magistratus academicus. Tento orgán nemal žiadnu výkonnú právomoc a uplatňoval sa iba pri slávnostných príležitostiach alebo promóciách. Nielen z hľadiska medicíny, ale aj farmácie, bol jedným z najprominentnejších profesor univerzity Jakub Winterl.¹⁹

Tieto poplatky boli totožné s poplatkami na trnavskej univerzite. In BARTUNEK, Anton. *Dejiny lekární v Prešove*. Rigorózna práca FaF UK Hradec Králové, 1978, s. 68

- 19 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 183-184. Pozri aj: TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1979, s. 145-147. Ešte ku Gilgovi: MĚŠÍČ, Cyril. *Knihovna dr. Gilga ve fondu kroměřížského zámku*. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2007, s. 45-53. Pozri tiež: HOLOŠOVÁ, Alžbeta. *Trnavská univerzita vo svetle dejín*. Krakov – Trnava 2012, s. 358-364. Pozri tiež: ŠIMONČÍČ, Jozef. *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*. Trnava 1998, s. 93. Autor tu uvádza, že trnavskí mestskí lekári Ján Gilg a Ján Nagel museli v osemdesiatych rokoch 18. stor. viackrát zasahovať do častých sporov medzi trnavskými lekárnikmi Jozefom Novákom a Leopoldom Schrattenbauchom. Z textu je o. i. zrejme, že po odsťahovaní univerzity do Budína sa Gilg vrátil k funkcii mestského lekára v Trnave.

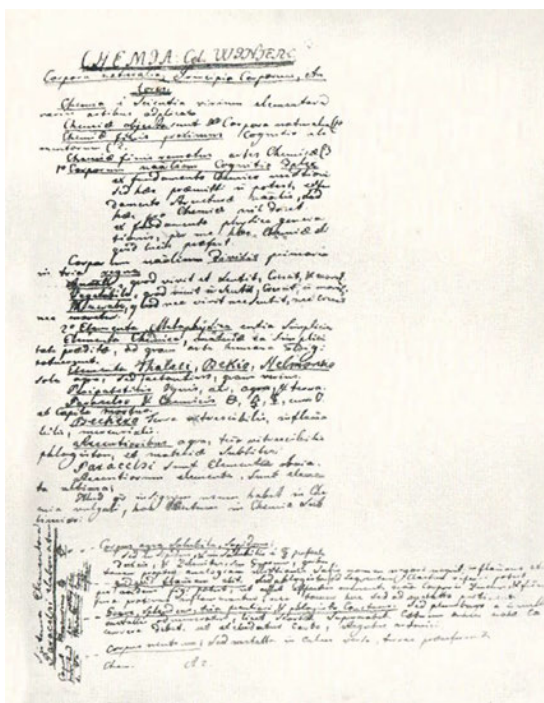

Portrét Jakuba Winterla

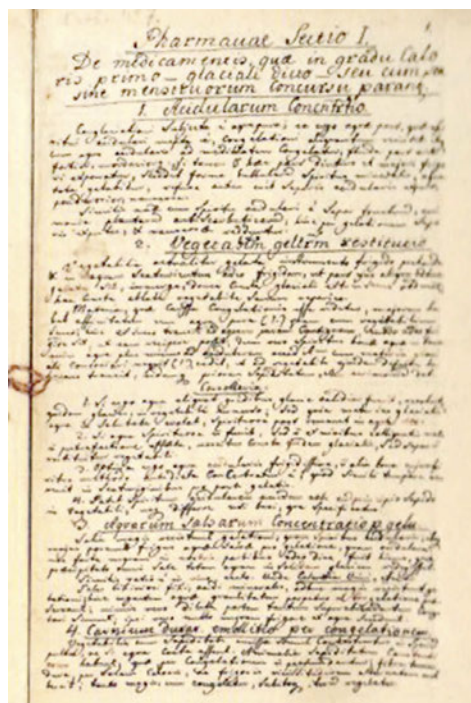
Univerzita poverila vedením štúdia farmácie práve profesora Jakuba Winterla (nar. 1731 v Eineserzi v Štajersku). Tesne pred príchodom do Trnavy bol lekárom stredoslovenských banských miest. Stal sa vedúcim jednej z piatich katedrií lekárskej fakulty – katedry botaniky a chémie, ďalšou – týkajúcou sa aj štúdia farmácie – bola spoločná katedra farmakológie, fyziológie a patológie, ktorú viedol profesor Adam Ignác Prandt. Práve tieto dve základne sa stali dejiskom lekárnického vzdelávania. Winterl mal, žiaľ, zo všetkých vedúcich katedrií najzložitejšiu štartovaciu pozíciu: chýbali tam základné podmienky na prevádzku a výučbu, absentovala odborná literatúra na štúdium, laboratórium bolo spočiatku slabo vybavené chemikáliami a prístrojmi, neexistovala botanická záhrada, kde sa mali prakticky vyučovať základné farmaceutické disciplíny.

Výučba na lekárskej fakulte sa začala 7. novembra 1770. Keďže spočiatku absentovali aj písomne zaznamenané pravidlá prevádzky, vedúcich katedrií uviedol do ich funkcií a poskytol im úvodné inštrukcie osobne Gerhard van Swieten. Od roku 1770 sa vzdelávací proces realizoval v pôvodných, provizórnych priestoroch univerzity, ale o dva roky neskôr, v máji 1772, sa lekárska fakulta presťahovala do svojej vlastnej novej účelovej budovy. Získala v roku 1771 aj pozemok na výsadbu botanickej záhrady, ktorý bol po prvých pokusoch o jej realizáciu označený za nevhodný. Z tohto dôvodu bola v roku 1775 zakúpená nová, vyhovujúcejšia pozemková nehnuteľnosť, ktorú začal Winterl ihneď usilovne vysádzať. Bez existencie botanickej záhrady bolo štúdium farmácie nemysliteľné. Winterl sám v záhrade často pracoval a nemenej často z vlastných prostriedkov zaistoval aj chemikálie i prístroje na cvičenia. Bol považovaný za pribojného človeka. V botanických prednáškach sa pridrižoval Linného koncepcie. Hoci v chémii ešte forsíroval flogistónovú teóriu, poznal už nielen Priestlyho pokusy s oxidom uhličitým a jeho objavom kyslíka, ale aj experimenty Škóta Blacka i Švéda Scheeleho a ich pneumatickú revolúciu, ktorá otvárala dvere Lavoisierovým objavom, kladúcim základy modernej chémie. Sám konal chemické pokusy, analyzoval liečivá a ich výsledky publikoval. Jemu zverení medici vypracovali dizertačné práce, v ktorých sa zaoberali s výsostne farmaceutickou tematikou. Napr. Mauritius Faby, pôvodom šľachtic z talianskej Verony a neskôr diecézny lekár záhrebského arcibiskupstva, napísal v roku 1772 v dvoch častiach dizertáciu na tému *Sústava lekárnického umenia (Systematis artis pharmaceuticae)*,²⁰ kde načrtnol

20 BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10. stor. – 1918*, Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 238. Pozri aj: GRDINIČ, Vladimír. *An Illustrated History of Croatian Pharmacy*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1997, s. 292-293. V súvislosti s Fabyho dizertáciou je zaujímavé, že majiteľom jedného z jej exemplárov sa stal lekárnik Velimir Gaj (nar. 1845). Jeho podpis z roku 1873 vo forme vlastnoručne zaznamenaného exlibrisu sa nachádza na titulnej strane práce, uloženej dnes v Záhrebe v Národnej a univerzitnej knižnici (National and University library), inv. č. 43.871. Velimir Gaj bol vnukom lekárnika

Rukopis prednášok
prof. Winterla z chémie

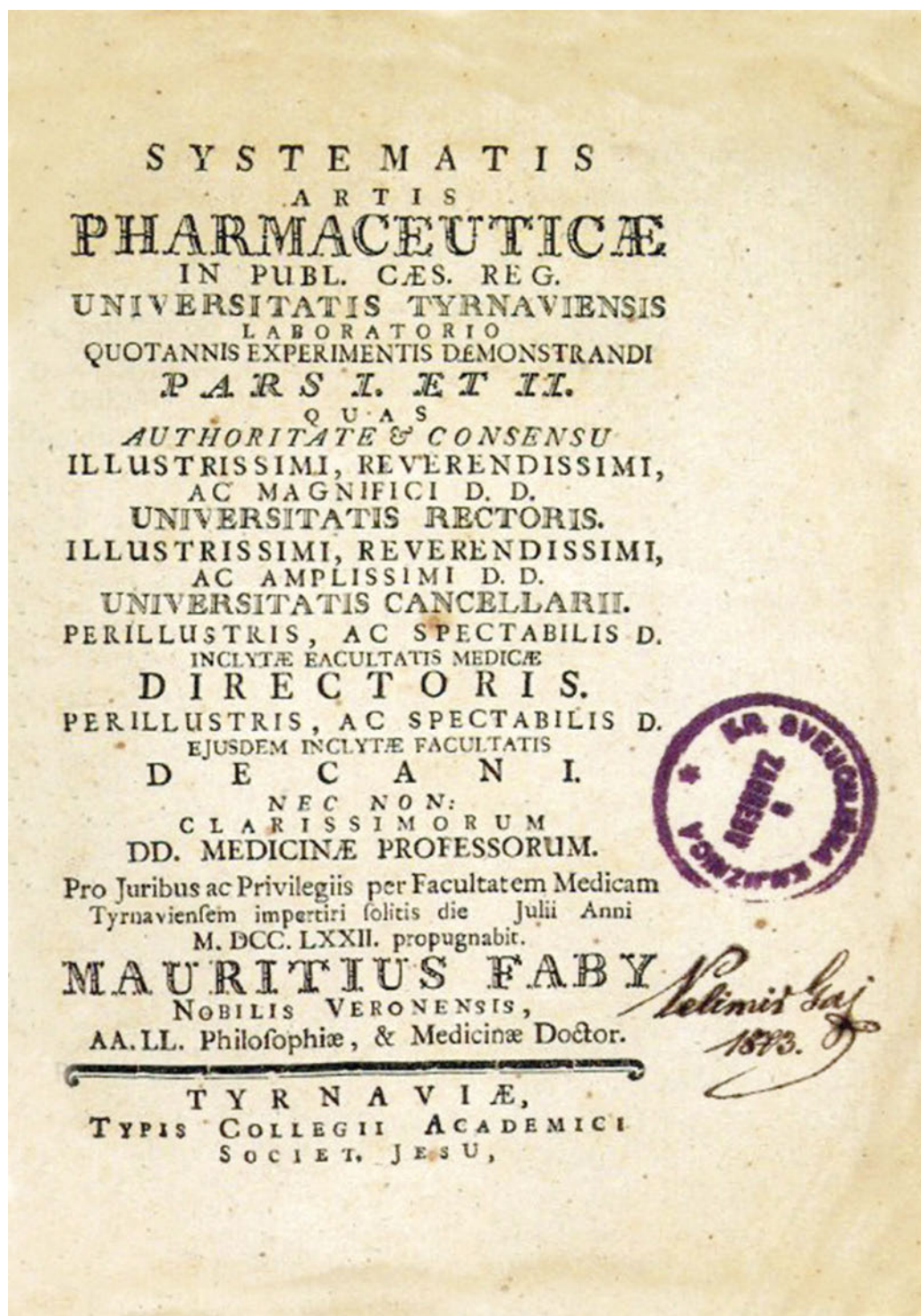

Rukopis prednášok
prof. Winterla z farmácie

podstatu najvýznamnejších súvekých lekárenských laboratórnych procedúr. Je teda zrejme, že jeho učiteľ mal dokonaly prehľad o možnostiach súvekého lekárnictva.

Winterl bol aj vedecky veľmi činný, publikoval, stal sa členom viacerých zahraničných vedeckých spoločností. Fakulta a s ňou aj Winterl mali veľké problémy s fi-

ka slovenského pôvodu Jána, resp. Ivana Gaja (1754 – 1826), ktorý sa usadil a založil svoju lekáreň v severozápadnom Chorvátsku v meste Krapina. Otcom Velimira, teda synom lekárnik Jána, bol Ljudevit Stepan Gaj (1809 – 1872), priateľ Vuka Karadžiča a Ludovíta Štúra. V Budíne sa stretol aj „with a Great Slovak man of letters, Ján Kollar.“ (pozri: CHASZAR, Edward. The place of East Central Europe in Western civilisation. In: Toward in New Central Europe. A symposium on the problems of the Danubian Nations. Ashton Park/ Florida/ : Danubian Press Inc., 1970, s. 104-112. Kollár ho veľmi pozitívne ovplyvnil. Ljudevit Gaj sa stal v Chorvátsku iniciátorom a ústrednou postavou národného obrodenia tzv. ilýrskeho hnutia a vyznamenal sa tým, že bol zakladateľom vôbec prvých novín v chorvátskom jazyku (1834), ako aj kodifikátorom štokavského nárečia ako spisovného jazyka Chorvátov, jeho abecedy, tzv. gajice. Pozri tiež: MARCH, Richard. *The Tamburitza Tradition: From the Balkans to the American Midwest*. Minnesota : University of Wisconsin Press, 2013, s. 43-49. Prvú zmienku o tejto významnej slovensko-chorvátskej rodine som získal z: BARTULIČ, Vladko. *Lekárnici Slováci v Chorvátsku*. Slovenský lekárnik, 1940, s. 49-50. Bartulič a iní uvádzajú, že Gaj sa inšpiroval pre prácu v záujme chorvátskeho národa Jánom Kollárom. Tiež: STEHLOVÁ, Erika. *Ludovít Štúr a Chorváti*. Objavená korešpondencia. Dipl. práca FiF MU Brno, Ústav slavistiky, 2009. Tiež: BARTUNEK, Anton. *Pôvodom slovenský lekárnický rod Gajovcov a jeho význam pre dejiny chorvátskej farmácie a kultúry*. Lekárnik, 2017, 10, s.

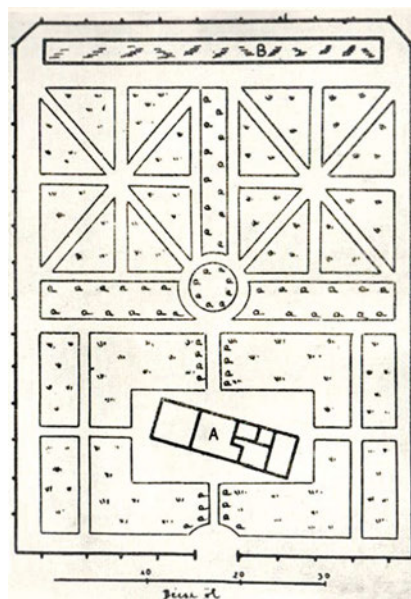
Titulná strana dizertačnej práce M. Fabyho. Vpravo ex libris lekárniko Velimira Gaja, syna Ljudevita Stepana Gaja, ústrednej postavy chorvátskeho národného obrodenia, kodifikátora tzv. gajice, chorvátskeho spisovného jazyka, spolupracovníka Ludevita Štúra

nancovaním: každý nákup musel byť odsúhlasený vo Viedni dvorskou kanceláriou, pričom tento proces trval aj niekoľko mesiacov.

Chronológia čiastkových reforiem štúdia farmácie na trnavskej univerzite bola nasledovná: podľa pôvodného štatútu zo 6. mája 1771 sa boli všetci uhorskí lekárnici povinní podrobiť skúške na lekárskej fakulte. Po prvotných, zrejme nepriaznivých skúsenostiach fakulty so stavom vedomostí tých, ktorí sa už exámenu podrobili, sa od roku 1772 zaviedli nepovinné trojmesačné kurzy a až po ich absolvovaní nasledovala skúška, ktorá sa, podobne ako prednášky, uskutočňovala v latinčine. Dňa 12. novembra 1774 došlo k zjednoteniu študijných poriadkov trnavskej a viedenskej univerzity a na tomto základe bolo od školského roka 1775 – 1776 zavedené – už povinné – jednoročné štúdium farmácie. Tento dátum je historickým zlomom vo vývoji farmaceutického štúdia pre poslucháčov z územia Slovenska. Celý ďalší vývoj – aj keď bol iba veľmi pomalý a trval neúmerne dlhú dobu – mal už iba pozitívne črty, počas neho sa už toto univerzitné štúdium iba skvalitňovalo.

Pomerne nádejné vyhliadky fakulty do budúcnosti sa však čoskoro po smrti Gerharda van Swieten (1700 – 1772) začali komplikovať. Na miesto ríšskeho protomedika nastúpil torpidný úradník Anton von Störck, ktorý od začiatku nebol vzniku fakulty v Trnave priaznivo naklonený a po menovaní do funkcie začal negatívne zasahovať do jej vývoja. V akademickom roku 1775 – 1776 bol ešte zavedený do praxe nový študijný a skúšobný poriadok, ktorý síce priniesol niektoré pozitívne prvky, ale už v tomto čase sa vo Viedni rozhodovalo o ďalšom, pre Slovensko a Trnavu veľmi nepriaznivom osude tamojšej univerzity.

Konečný verdikt Márie Terézie súvisel hlavne s nepriaznivými odporúčaniami jej poradcov, ale najmä so skutočnosťou, že bývalá metropola Uhorska sa po dlhé roky trvajúcej tureckej okupácii postupne rozmáhala. Sídlo tejto časti monarchie bolo roku 1783 prenesené z Bratislavy do Budína, s čím sa perspektívne už vopred rátalo a čo spečatilo osud trnavskej univerzity a tým aj vzdelávania lekárov a lekárníkov na území dnešného Slovenska. Pár rokov predtým, roku 1777, bola univerzita na základe nešťastného rozhodnutia cisárkovej zo 6. marca 1777 presťahovaná

Plán botanickej záhrady lekárskej fakulty TU

Lekáreň 18. stor. Patrón (v strede) a traja učni resp. tovariši pri práci

Anton von Störck

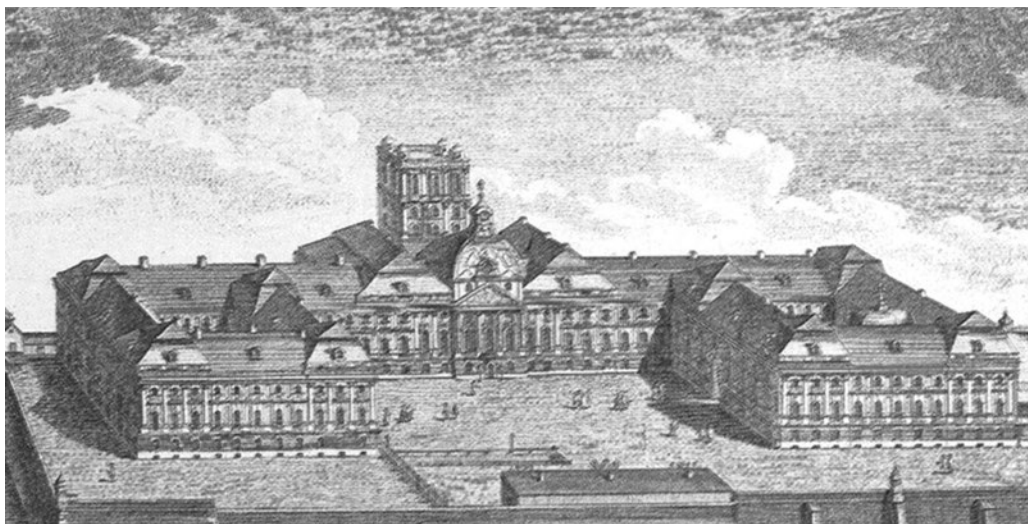

Pečatidlo lekárskej fakulty z roku 1772

Žezlo lekárskej fakulty v Trnave z roku 1770

do Budína. Edukačná epizóda vzdelávania lekárov a lekárníkov na našom teritóriu trvala iba krátkych sedem rokov a skončila poslednou prednáškou dňa 24. augusta 1777. Od tých čias boli poslucháči medicíny a farmácie zo Slovenska znova, na dlhých 141, resp. 162 rokov, nútení študovať za jeho hranicami: najprv v Budíne, potom od roku 1784 v Pešti a po ich spojení v Budapešti, alebo vo Viedni, Prahe, Kluži, Krakove, Záhrebe, Lvove, príp. sporadicky aj na ďalších univerzitách, hlavne v Nemecku. Pre Trnavu a s ňou pre celé Slovensko znamenala táto zmena sídla nenahraditeľnú edukačnú, civilizačnú, kultúrnu i materiálnu stratu – v Budíne sa ocitla nielen intelektuálna elita lekárskej fakulty, ale aj zariadenie univerzity, archív, rozsiahla knižnica a iné umelecké a historické pamiatky, odvezené z Trnavy. Z iného zorného uhla pohľadu, budínska, peštianska, či neskôr budapeštianska univerzita, sa stala jedným z najdôležitejších nástrojov agresívnej maďarizácie. Takáto jej potenciálna aktivita v trnavskej aglomerácii so slovenským okolím by bola pre národný a kultúrny život Slovákov nebezpečnejšia, než jej činnosť v etnicky prevažne maďarskom prostredí.

Obr. 47 – Budavár, hrad v Budíne, sídlo univerzity od roku 1777

Žiaľ, matriky poslucháčov lekárskej fakulty sa nezachovali. Z tohto dôvodu je dnes problematické zdokumentovať dokonalý zoznam všetkých poslucháčov, ich biografické údaje a študijné výsledky. Hoci boli matriky po prevezení do Budína na takmer dve storočia v archíve univerzity bezpečne uchovávané, v roku 1950 ich pre-radili a uskladnili do centrálného Maďarského štátneho archívu (Magyar országos levéltára). Počas revolúcie v roku 1956 okupačné ruské delostrelectvo rozstrieľalo budovu archívu, v ktorej boli tieto písomnosti uložené a následný požiar ich úplne zničil. V súčasnosti sa maďarskí historici chvályhodne a trpezlivo usilujú o rekonštrukciu databázy študentov na základe prieskumu, bádania a získavania údajov z iných archívnych inštitúcií.²¹

Podľa literárnych údajov, získaných pred rokom 1956, prvými absolventmi skúšky boli 21. augusta 1771 Josef Novák zo Štajerska a Jakub Plenti z Kutnej Hory. Celkovo absolvovalo skúšku v Trnave v rokoch 1770 – 1777 30 lekárnikov, posledným z nich bol 13. júna 1777 Prešovčan Daniel Kežmarský. Jedenásti z nich pochádzali zo Slovenska, piati z Čiech, štyria z Moravy, štyria z Maďarska, po dvoch zo Sliezska, Sedmohradska a dnešného Rakúska.

Letecký pohľad na trnavskú univerzitu

21 SZÖGI, László. Príprava databázy údajov o poslucháčoch trnavskej univerzity na Univerzite Eötvösa Lóránda. In *Zborník Jezuiti na Slovensku v minulosti aj v súčasnosti*. Trnava : Ed. M. Hudaček, SJ, 2012.

20 decem.	27 Josephus Plum Natus Binswangi in Franconia die 28 Octob. 1720 eliberatus Gymasio die 15 decembris anni 1743 Magistro Franc. Promus
Anno 1774	
11 Januac.	28 Adamus Foltin Hungarus Sebesciensis e com. Soproni natus 21 Januarii anni 1746, absoluit Gymnasium Aradini Magistro Petro Kalay, eliberatus Gyoze- dini die 9 Septemb. 1765.
13 Januac.	29 Joannes Hoboth Hungarus Soproniensis natus 13 Julii anni 1748 absoluit Gymnasium Sopronii Magistro Joan. Mich. Goldner eliberatus 25 Jan. 1765
21 Januac.	30 Andreas Szabo Hungarus Comaromiensis natus 15 Septemb. 1748 absoluit Gymnasium eodem Magistro Szabo, elibe- -ratus 22 Jan. 1774.
25 Febru.	31 Michael Kralik Hungarus Leitkensis e com. Soproniensi, natus die 30 Septemb. anni 1748, absoluit Gymnasium Sopronii Magistro Simone Landes, eliberatus 29 Jan. 1765

Záznamy o študentoch farmácie s údajmi o pôvode, dátume narodenia, dátume o konaní tirocínia a o lekárni, kde bolo realizované s menom majiteľa lekárne

V Budíne štúdium kontinuálne pokračovalo. Už 14. decembra 1777 sa tam stal prvým absolventom štúdia farmácie Jihlavčan Dominik Hoffman. Posledným pred sťahovaním do Pešti bol 21. augusta 1784 František Michal Schneider zo Znojma. V Budíne absolvovalo štúdium 38 lekárníkov: sedemnásti zo Slovenska, šiesti z Moravy, štyria z Čiech, jeden zo Sliezska, ďalší z iných častí monarchie. V Pešti bola prvá skúška 22. októbra 1784 a zložil ju Václav Presečka.²²

Nateraz máme k dispozícii málo údajov, ktoré by dokumentovali spôsob a mechanizmus realizácie tirocinálnych skúšok a evidencie lekárnických učňov z územia Slovenska. Vzhľadom na to, že lekárenstvo v Čechách, na Morave a Sliezske malo inú, pevnejšiu organizačnú štruktúru než v Uhorsku, písomný materiál, vzťahujúci sa na tirocinálne skúšky sa zachoval – ako to dokumentuje Hladík²³ – v nepomerne väčšom počte. Už v rokoch 1752 – 1753 tam boli povinne zriadené gremiálne inštitúcie, tzn. lekárnické grémiá. Jedno z nich existovalo pre oblasť Moravy v Brne. Prioritnou úlohou grémií bola tiež evidencia osôb, ktorí boli prijatí do učenia v jednotlivých lekárnach a po štyroch rokoch tirocínia aj zabezpečenie realizácie ich skúšky pred komisiou. V nariadení tzv. Gremial Ordnung für die Apotheker z roku 1798 sa o. i. uvádza, že žiadny lekárník nesmie prijať učňa, kým tento nevyštudo-

22 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1970, s. 154-155. Podľa iného prameňa (RUSEK, Václav, KUČEROVÁ, Mária. *Prehľad vývoja farmaceutického štúdia a farmaceutickej fakulty*. Farmaceutický obzor, 1969, s. 433) študovalo v rokoch 1770 – 1777 v Trnave 32 lekárníkov.

23 HLADÍK, Jaroslav. Tironi brněnského grémiá. In *Jihočeský zborník příspěvků k dějinám farmacie*. České Budějovice 1980, s. 251-256.

val 3 latinské školy a nepreukázal sa dobrým vysvedčením o mravnej zachovalosti. Ak bol takýto učeň prijatý, musí majiteľ lekárne do štyroch týždňov ohlásiť jeho meno, rodisko a náboženstvo gremiálnemu starostovi a predložiť mu jeho študijné vysvedčenie. Stanovuje sa tiež učebná doba v trvaní štyroch rokov, čo bolo prísne kontrolované. Po tejto dobe má grémium zabezpečiť, aby poslalo učňa s písomným vysvedčením dobrého správania od patróna na skúšku ku starostovi grémia. Patrón alebo provízor lekárne sú povinní s učňami slušne zachádzať, viesť ich k náležitému poriadku a služobne k bratskej súčinnosti, mravnému chovaniu, ku čítaniu a štúdiu kníh, týkajúcich sa lekárnického umenia, dokonale ich vyučovať a nepoužívať ich k domácim, vedy sa netýkajúcim prácam. Učni musia mať z odborných kníh k dispozícii hlavne Lehrbuch der Apothekenkunst od Hageny, Lehrbuch der allgemeinen und medicinischen Chemie od Jaquina a Zornove dvojdielne Icones plantarum medicinalium. Členmi komisie na tirocínálnu skúšku bol gremiálny starosta a dvaja ďalší lekárnici. Ak tiro pri skúške obstál, dostal všetkými tromi lekárnikmi podpísané vysvedčenie, opatrené pečatou grémia. Táto listina nahradila dovtedy vydávaný výučný list. V opačnom prípade sa musel učeň po uplynutí istej, vopred určenej lehoty, dostaviť na skúšku znova. Úspešne zložená skúška bola zaznamenaná slovami „satisfecisset“, „agregie satisfecisset“, „bene satisfecisset“, „examen bene subivit“. Ak učeň nevyhovел požiadavkám komisie, v zázname sa objavilo „non satisfecisset rejectus“. Gremiálny poriadok označil za najnižšiu možnú vekovú hranicu nástupu mladíkov na tirocínálnu prax 15 rokov. Okrem domácich učňov absolvovali tieto skúšky v Brne sporadicky aj učni zo Slovenska, ktorí však prax absolvovali v tamojších lekárnach. Bol ním napr. v roku 1796 bratislavský rodák Ferdinand Stieber zo znojemskej lekárne U bieleho anjela. V jeho vysvedčení sa uvádza: „*Ego Carolus Pichler Provisor officinae Pharmaceuticae ad album angelum Znoymae in Moravia notum facio omnibus, hasce literas lecturis, aut legi audituris, quod ingenuus ac eruditus Ferdinandus Stieber, Hungarus posoniensis in praedicta officina Sub Domino Francisco Hauer, et post ejus mortem apud me artii pharmaceuticae qua tyro quattuor annis tanta morum integritae, applicatione, et sedulitate indefessam navaverit ut mihi omnimodam satisfactionem praeberit, sibi vero in hac arte eam dexteritatem acquisiverit, qua ipsum dignum censeo, hisce omnibus, et singulis Dominis Patronis et Provisoribus inuitu ulterioris fortunae, et scripsi, et sigilio meo consueto munivi. Znoymae die sexta Septembris anno millesimo septingentesimo nanogesimo sexto...*“²⁴ Z daného uhladeného textu znenia vysvedčenia je zrejmä dôstojnosť exámenu, tradícia a vážnosť, ktorá otvárala adeptovi lekárnictva dvere k štúdiu tohto starobylého povolania na univerzite. Na druhej strane, tentoraz v pozícii skúšobného komisára, sa ocitol Leopold Bischoff z lekárne U zlatého orla v Brne, ktorý sa narodil roku 1784 v Zlatých Moravciach.²⁵ V jednom zo skúšobných protokolov je však, hoci sa narodil v Zlatých Moravciach, uvádzaný ako Hungarus Posoniensis. V rokoch 1823 – 1827 sa Bischoff podieľal v brnenskom grémiu na skúškach 19 tirónov. Z ďalších tirónov zo Slovenska, ktorí boli v Brne aprobovaní,

24 HLADÍK, Jaroslav. Tironi brněnského grémia. In *Jihočeský zborník příspěvků k dějinám farmacie*. České Budějovice 1980, s. 251-256.

25 Názov mestečka Zlaté Moravce v nemeckom a maďarskom jazyku „Goldmorawitz“, resp. „Aranyosmarot“.

Študenti farmácie na súkromnej Liebigovej škole v Giesene v Nemecku

Tirón v lekárni z roku 1840

môžeme spomenúť Antona Bauera z Trnavy, Jozefa Bauera z Radošinej i Leopolda Bischoffa z Bratislavy a i.

K výrazným pokrokom štúdia farmácie došlo na počiatku 19. stor. Zmeny nasledovali po sebe pomerne rýchlo. Uhorsko sa aj v tomto smere snažilo dosiahnuť európske štandardy. V roku 1806 sa realizovali na lekárskej fakulte, sídliacej už na druhej strane Dunaja, v Pešti, ďalšie reformy štúdia. Prijatie nového poslucháča na odbor farmácie si už v iniciačnej fáze pred vstupom na pôdu lekárne striktno vyžadovalo absolvovanie štyroch tried gymnázia, následne štyri roky lekárenskej tirocinálnej praxe s tirocinálnou skúškou a po štúdiu na univerzite ešte štyri, tzv. kondičné roky v lekárni. Až potom bol lekárnik pripravený uchádzať sa o vedenie lekárne^{26, 27, 28}. V rakúskej časti monarchie došlo k obdobnej zmene už dva roky predtým, v roku 1804. Znamenalo to,

že v roku 1806 došlo prvýkrát v histórii celého štátu k zjednoteniu štúdia lekárnictva. Kvalitou i dĺžkou bolo rovnaké pre územie Slovenska i Čiech. Študijné predpisy boli v Prahe doplnené v roku 1810 o skú-

26 RUSEK, Václav – KUČEROVÁ, Mária. *Úvod do studia farmacie a dějiny farmacie*. Praha : Avicenum, 1983, s. 133.

27 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin čs. farmacie*, Bratislava : SPN, 1970, s. 154.

28 RUSEK, Václav. *Vývoj farmaceutického školství*. Solutio, Praha : Medon, 1996, s. 158.

šobný poriadok, v Pešti obdobne v roku 1813²⁹. Na oboch univerzitách bola v tomto čase prednášaná lekárnická chémia, botanika a špeciálny, na farmaceutické potreby adaptovaný prírodopis. Na záver štúdia mali poslucháči za povinnosť absolvovať teoretickú a praktickú skúšku z botaniky, lekárnického tovaroznactva, lekárskej chémie a prírodopisu.

O dvadsať rokov neskôr sa toto jednotné štúdium opätovne odlišilo. Vo veľkom Rakúsku (Viedeň), teda aj na území Čiech (Praha), bolo v roku 1833 univerzitné vzdelávanie farmaceutov predĺžené na dva roky. V zaostalejšom Uhorsku sa tak stalo až o 18 rokov neskôr, teda v roku 1851³⁰. Bol to ďalší historický zlom vo vývoji farmaceutického školstva, lekárnictvo sa začalo postupne zaraďovať medzi klasické univerzitné odbory. Definitívne sa medzi ne zaradilo až potom, čo si vstup na jeho pôdu už striktno vyžadoval maturitu. Nové vedecké pokroky v oblasti prírodných vied, chémie i vo vývoji nových chemických liečiv 2si vyžiadali tieto progresívne zmeny aj vo vzdelávaní farmaceutov. Vo farmácii chémia výrazne napredovala a lekárnici sa stali v tejto oblasti špičkovými odborníkmi. Predlekárnické, teda tirocínálne vzdelávanie sa dvojnásobným predĺžením univerzitnej časti vzdelávania adekvátne skrátilo: naďalej boli síce vyžadované štyri triedy gymnázia, ale následná prax v lekárni bola skrátaná zo štyroch na tri roky³¹. V prvom roku štúdia boli prednášky z mineralógie, botaniky a zoológie na filozofickej fakulte, v druhom na lekárskej fakulte z chémie, farmakológie a farmakognózie. Po ukončení štúdia na fakulte sa prípadný záujemca o vedenie lekárne musel uchádzať ešte o ďalšie dva kondičné roky praxe v lekárni. Veľmi významnou novinkou sa výlučne pre lekárnikov stala možnosť získania doktorátu chémie: podmienkou bolo predĺženie štúdia farmácie na univerzite ešte o jeden rok. Farmaceuti – a nikto iný – mali teda možnosť byť doktormi chémie, čo svedčí o mimoriadne kvalitnom vzdelávaní lekárnikov na univerzitách vo Viedni, Prahe i Pešti. Pravda, na prvých dvoch z týchto inštitúcií to mali možnosť nadobudnúť už od roku 1812. Mnoho súvekových slovenských lekárnikov dosiahlo vďaka tomu nepopierateľné úspechy a prvenstvá v oblasti praktickej fotografie a svetlotlačé (zo Slovenska Karol Divald a Július Angerer) i uplatnení chemického výskumu na univerzite i v praxi (zo Slovenska Aurel Scherffel, Samuel Tešedík, Daniel Wagner a iní).^{32 33}

Na univerzite v Pešti sa v roku 1859 ešte adresnejšie a pozitívnejšie zmenilo znenie titulu doktor chémie: bolo zmenené na doktor farmácie. Táto zmena úzko súvisela aj so zmenou obsahu štúdia farmácie: ako nové predmety sa v ňom objavili fyzika a adresnejšie než materia medica znejúca farmakognózia. Ešte väčšiu váhu získala chémia. V súvislosti s jej búrlivým rozvojom sa aj predmetovo, moderne a logic-

29 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin čs. farmacie*. Bratislava : SPN, 1972, s. 155-156.

30 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1972, s. 155-156.

31 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1972, s. 155-156.

32 BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I.*, 10. stor. – 1918. Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 303-321.

33 BARTUNEK, Anton. *Osobnosti slovenského lekárnictva*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 2001, 208 s.

Profesor Michal Ignác Lenhošek
na súvekej rytine

Profesor Jozef Sadler, farmaceut
a botanik

ky rozčlenila na chémiu anorganickú, organickú a farmaceutickú, teda tú, ktorá sa už výrazne špecializovala na vývoj a syntézu chemických liečiv. V rámci tejto reprofilizácie predmetov sa v úvode štúdia poslucháči zoznámili hlavne s prípravnými disciplínami na báze prírodných vied. V druhom ročníku už študijný program obsahoval aj predmety farmaceutickej povahy. Ďalšou zmenou bola otázka maturity: kým predtým nebola samotná maturitná skúška vyžadovaná, stačilo iba ukončené štvorročné štúdium na gymnáziu, nové podmienky určili inú možnosť a následne aj istú výhodu: ak ešte pred nástupom tirocínálnej praxe v lekárni získal študent maturitnú skúšku a navyše absolvoval po dvoch rokoch a po promócií ešte ďalší rok štúdia na univerzite, mal právo po 1. októbri 1861 nadobudnúť titul doktora farmácie. Rigoróznou podmienkou však ešte predtým bolo vypracovanie a obhájenie dizertačnej práce pred univerzitnou komisiou.

V prvej polovici 19. stor. pôsobili na lekárskej fakulte v Pešti významné osobnosti, ktoré mali výrazný vplyv aj na oblasť farmaceutického štúdia: bratislavský rodák, fyziológ Michal Ignác Lenhošek (Lenhossék), profesor botaniky a dôstojný Winterlov nástupca Pavol Kitaibel. Rovnako k nim môžeme oprávnene priradiť aj Jozefa Sadlera, pôvodom z Bratislavy (podľa Bokesovej z Modry). Koncom štyridsiatych rokov 19. stor., čo sa dalo vzhľadom na meniacu sa vnútropolitickú situáciu predvídať, došlo k razantnej zmene vyučovacieho a skúšobného jazyka: klasickú latinčinu vystriedala maďarčina.³⁴ Lenhošek bol synom bratislavského stolárskeho majstra. V rodisku absolvoval štúdiá u jezuitov, medicínu začal študovať vo Viedni, ale dokončil ju v Pešti. Jeho maďarčina bol dosť chatrná („rather poor“), ovládal latinčinu, ale lepšie svoj materinský jazyk, nemčinu. V roku 1808 bol povýšený do šľachtického stavu, pohyboval sa v najvyšších spoločenských kruhoch, stal sa rodinným lekárom a priateľom grófa Štefana Széchényiho. Lenhošek bol nositeľom švédskeho vyznamenania Vasa, členom viacerých vedeckých spoločností (St. Petersburg, Berlín, Göttingen, Neapol), riaditeľom uhorského lekárskeho a chirurgického štúdia, významne sa zaslúžil o rozšírenie očkovania proti kiah-

nový jazyk: klasickú latinčinu vystriedala maďarčina.³⁴ Lenhošek bol synom bratislavského stolárskeho majstra. V rodisku absolvoval štúdiá u jezuitov, medicínu začal študovať vo Viedni, ale dokončil ju v Pešti. Jeho maďarčina bol dosť chatrná („rather poor“), ovládal latinčinu, ale lepšie svoj materinský jazyk, nemčinu. V roku 1808 bol povýšený do šľachtického stavu, pohyboval sa v najvyšších spoločenských kruhoch, stal sa rodinným lekárom a priateľom grófa Štefana Széchényiho. Lenhošek bol nositeľom švédskeho vyznamenania Vasa, členom viacerých vedeckých spoločností (St. Petersburg, Berlín, Göttingen, Neapol), riaditeľom uhorského lekárskeho a chirurgického štúdia, významne sa zaslúžil o rozšírenie očkovania proti kiah-

34 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 272.

ňam i o eradikáciu cholerovej epidémie (ktorá zasiahla aj východné Slovensko a iniciovala tzv. cholerové povstanie) v roku 1831. Okrem iných diel napísal aj prácu *Taxa medicamentorum pro regno Hungariae* (1829).

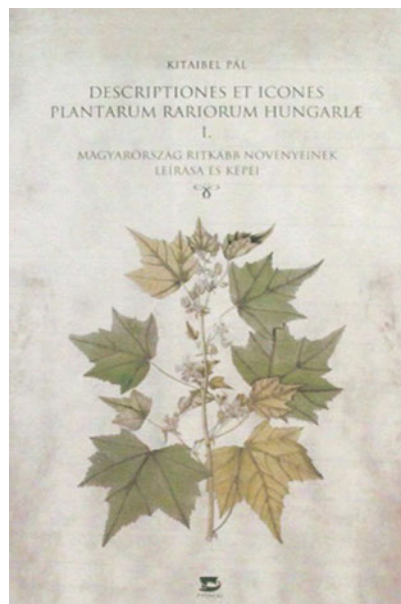
Jeho o niečo mladším súčasníkom bol Pavol Kitaibel. Pochádzal z rakúskeho Mattersdorfu. Študoval najprv teológiu a právo, v Pešti ukončil medicínu. Na Ústave chémie a botaniky u prof. Winterla sa stal asistentom. Lekársku prax nikdy nevykonával, často cestoval po celej krajine, študoval pritom rastlinnú i živočíšnu ríšu a podroboval analýze minerálne pramene. Po Winterlovej smrti bol jeho ústav rozdelený na dve časti a v tej botanickej sa stal Kitaibel šéfom a profesorom. Sám publikoval málo, väčšina jeho prác bola vydaná posmrtné. Objavil vyše 50 dovtedy neznámych rastlín a jeho zbierky sa stali základom kolekcie prírodnín národného múzea. Jeho najvýznamnejším dielom a učebnicou aj pre lekárnikov sa stala trojdielna kniha *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae* (Viedeň, 1912). Za svoje zásluhy dostal prírmenie „uhorský Linné“.

Nemenej slávnym sa stal farmaceut, lekár a botanik Jozef Sadler. Po skončení gymnázia v Bratislave sa ako 15-ročný stal tironom v lekární a v roku 1810 ukončil štúdium farmácie v Pešti. Pôsoobil potom v lekární, ale v roku 1815 začal študovať v Pešti medicínu. Ukončil ju v roku 1820. Podobne ako Kitaibel, nikdy nevykonával lekársku prax: v roku 1821 bol menovaný za kustóda kabinetu prírodnín v Uhorskom národnom múzeu a v rokoch 1826 – 1830 bol dekanom lekárskej fakulty. Od roku 1834 sa stal profesorom botaniky a súčasne aj riaditeľom botanickej záhrady. Bol prijatý za člena Leopoldínskej akadémie i Uhorskej akadémie vied.

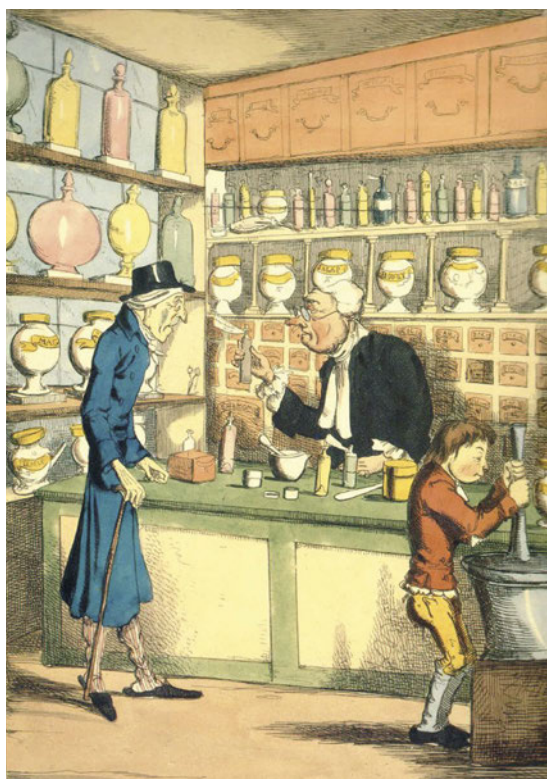
V roku 1853 sa rozšírili v rámci monarchie – aj pre záujemcov zo Slovenska – ďalšie možnosti štúdia lekárnictva v „domacom“ stredoeurópskom priestore: popri už existujúcom univerzitnom vzdelávaní vo Viedni, Prahe, Pešti, Kluži a Záhrebe pribudol aj Štajerský Hradec a Lvov. Navyše sa v roku 1882 rozdelila pražská Karlo-Ferdinandova univerzita na českú a nemeckú, pričom na oboch bolo umožnené aj štúdium farmácie. Budúci lekárnici z územia Rakúsko-Uhorska mali teda bohatý výber nielen svojich potenciálnych alma mater, ale aj jazykového prostredia, v ktorom sa nachádzali.

Profesor Pavol Kitaibel, vynikajúci botanik a chemik

Kitaibelovo botanické dielo Descriptiones et icones plantarum

Lekáreň konca 19. stor.: lekárnik a lekárnický praktikant

V druhej polovici 19. stor., podobne ako na území dnešného Česka a Rakúska, vznikli v Uhorsku dve tzv. tírónske školy, ktoré organizovali vzdelávanie adeptov lekárnictva pred ich vstupom na univerzitu pôdu a súčasne bolo na nich možné skladať tirocínálne skúšky. Takáto škola vznikla v Budapešti a Kluži, na Slovensku až po roku 1920. Je paradoxné, že aj v tomto čase sa na nej ešte prednášalo i skúšalo v maďarčine. Táto prax skončila v roku 1924, teda potom, čo bola čs. štátom podporená a slovensky cítiacimi lekárnikmi založená Praktikantská (Ašpirantská) škola v Bratislave. Svoju nesmierne užitočnú činnosť rozvinula od roku 1925.

Ďalšie sprísnenie podmienok nástupu na tirocínálnu prax a tým aj skvalitnenia štúdia v Budapešti (spojenie Budína a Pešti sa uskutočnilo v roku 1873) bolo zrealizované pri reforme vzdelávania farmaceutov z roku 1892. V Prahe a vo Viedni

sa tento úzus uplatnil už tri roky predtým: nový uhorský študijný a skúšobný poriadok vyžadoval, aby podmienkou prijatia na preduniverzitné vzdelávanie v lekární už bolo absolvovanie šiestich tried gymnázia a úspešnej skúšky z latinčiny. Ak mal navyše študent maturitnú skúšku, jeho tirocínálna prax sa skrátila už iba na dva roky, ale bez maturitnej skúšky zostala naďalej trojročnou. V oboch prípadoch zostala tirocínálna skúška povinnou. Po promócií a po nástupe novopečeného lekárnika do praxe v lekární sa z neho na dva roky stal tzv. kondicinujúci farmaceut, teda lekárnik, zamestnaný a nadobúdajúci v prostredí lekárne svoje profesionálne skúsenosti. Absolvent teda ešte nemal právo byť správcom, provízorom lekárne alebo dokonca jej vlastníkom. Tento zámer mohol lekárnik uskutočniť až po týchto dvoch rokoch trvajúcich kondíciách, počas ktorých bol priamo podriadený svojmu vedúcemu pracoviska³⁵. V tomto čase, teda od roku 1892, pribudli do učebných plánov aj ďalšie predmety: chemická analýza liečiv a hygiena, vtedy nazývaná verejné zdravotníctvo. Chemická analýza liečiv – ako učebný predmet i praktická činnosť – sa postupne rozvíjala s rozširujúcou sa paletou manufaktúrne alebo už aj masovo, hromadne, či priemyselne vyrábaných liečivých prípravkov a nutkavou potrebou

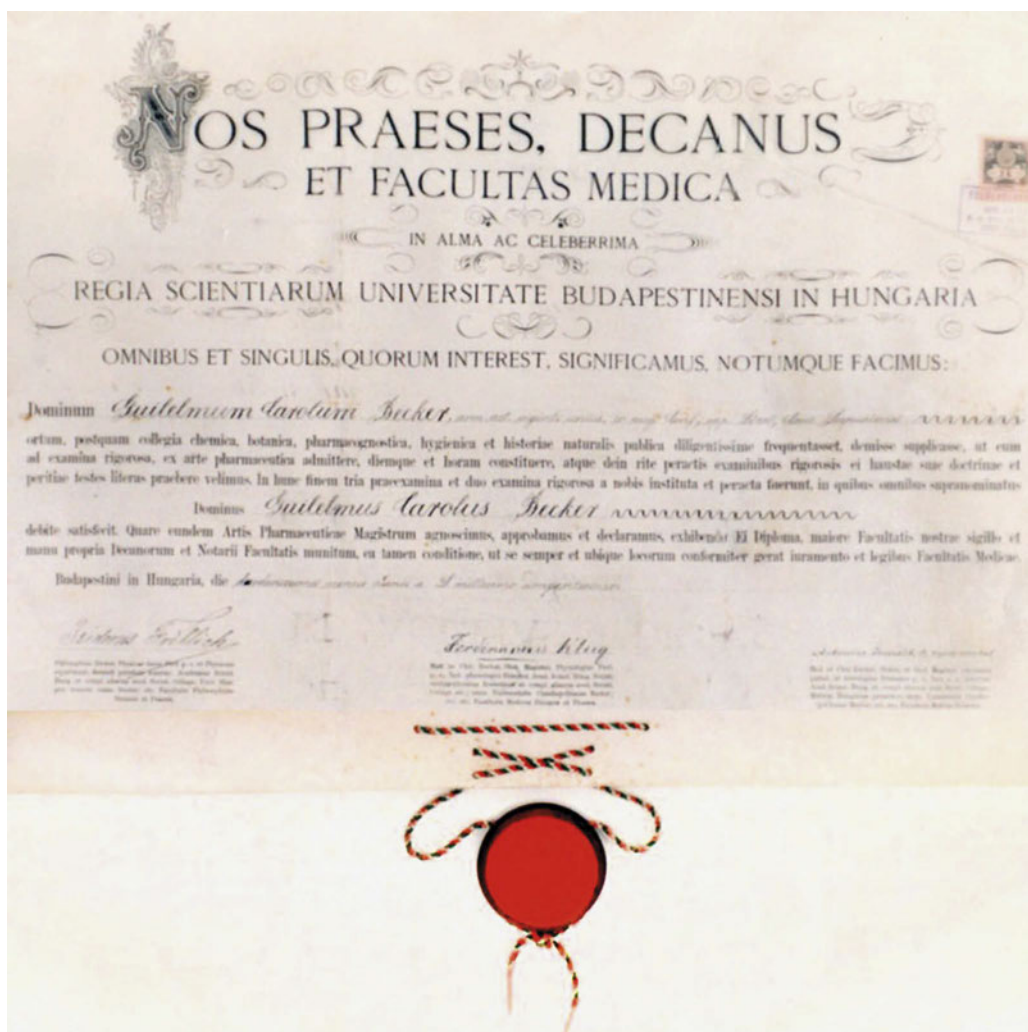
35 RUSEK, Václav, KUČEROVÁ, Mária. *Úvod do studia farmacie a dějiny farmacie*. Praha : Avicenum, 1983, s. 155.

ich ochrany pred falšovaním, či chybami v technologickom procese. Táto kontrola sa postupne zavádzala do praxe nielen v rodiaom sa farmaceutickom priemysle, ale aj v podmienkach lekární.

V súlade s rozvojom vedeckých poznatkov sa aj štúdium farmácie postupne rozširovalo a modernizovalo, zvyšovala sa jeho náročnosť. Iniciatívou zdola sa, podobne ako u iných povolání, vytváral tlak na umožnenie štúdia farmácie aj pre ženský element. Aj lekárnictvo, ovládané počas stáročí mužmi a spoločnosťou neotrasiteľne vnímané ako výlučne mužské povolanie, sa stávalo vďaka úsiliu odvážnych žien predmetom ich záujmu. Tieto snahy sa však stretli v konzervatívnom prostredí lekárnictva i zainteresovaných odborných kruhov s odporom. Lekárnické stavy všetkých okolitých krajín, ich spolky, ale aj nositelia akademických hodností tieto snahy prudko a pomerne arogantne odmietali: žena – farmaceutka bola pre nich vospolok neprijateľným a nepredstaviteľným javom. Všetkých 23 uhorských, vrátane na Slovensku pôsobiacich lekárnických spolkov, unisono rázne odmietlo myšlienku otvorenia svojho povolania aj pre ženy. Nezaostal ani akademický senát budapeštianskej univerzity so svojim veľmi negatívnym stanoviskom. Je zaujímavé, že práve v prostredí všestranne zaostaleho Uhorska bola táto idea ako v prvej stredoeurópskej krajine uvedená do praxe: napriek vášnivému odporu túto revolučnú zmenu presadil v roku 1895 do univerzitného prostredia vtedajší, ináč kontroverzný uhorský minister školstva chorvátskeho pôvodu Vlašič, ktorý o. i. zohral neslávnu rolu v pomadařčovaní uhorského školstva. Stalo sa to o päť rokov skôr, než v obvykle progresívnejšej rakúskej časti monarchie. Ani vtedy však neustal odpor voči ženám – farmaceutkám v prostredí lekárne. Zakorenená a stáročiami zakonzervovaná mužská dominancia vo farmácii si ešte dlhý čas nedokázala predstaviť kariéru žien a ich úspešné uplatnenie aj v tomto povolání. Tento druh atavizmu v myslení mužskej časti populácie odstránilo iba plynutie času a hlavne fakt, že počas 1. svetovej vojny sa prejavil akútny nedostatok lekárnikov kvôli ich nasadeniu do ozbrojených síl. V priebehu 20. stor. získavali ženy ďalšie pozície vo všetkých jej odvetviach a v polovici storočia ich počet začal prevažovať až do tej miery, že v krátkej dobe získali v tomto povolání dominantné postavenie. Prvou uhorskou farmaceutkou sa stala Trnavčanka Serafína Thinagelová, ktorá promovala na univerzite v Kluži v roku 1903. V Rakúsku sa to stalo v roku 1905, v Čechách a v Nemecku ešte o rok neskôr.³⁶

Úplne posledná úprava vzdelávania lekárnikov v prostredí Uhorska bola realizovaná v rokoch 1912 a 1914, teda tesne pred vznikom 1. svetovej vojny. V jej priebehu sa už v akademickom prostredí Uhorska neuskutočnili žiadne zmeny. V roku 1912 si reforma farmaceutického vzdelávania už vyžiadala kompletne gymnaziálne štúdium s maturitou, dva roky tirocína s následnou skúškou a po dvoch rokoch štúdia na univerzite ešte dva kondičné roky v lekárenskej praxi pod dohľadom zodpovedného majiteľa alebo správcu lekárne. Až po splnení týchto podmienok bol pracovník lekárne považovaný za kompletne vzdelaného lekárnika. Ak hodlal viesť lekáreň, musel ešte podniknúť ďalšie kroky. Po magistériu, teda po promócií

36 BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10. stor. – 1918*. Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 330-331.

Univerzitný diplom magistra farmácie, lekárniko v Lipianoch Viliama Karola Beckera. Budapešť, 12. 6. 1900. Diplom je písaný na vypracovanej psej koži a je opatrený pečaťou univerzity (majetok rodiny Beckerovej)

na magistra farmácie, bolo ešte potrebné po prvom roku kondičnej praxe v lekárni podrobiť sa tzv. aprobácii, aprobačnej skúške. Po jej zložení bol už tzv. aprobovaný lekárnik spôsobilý na vedenie lekárne. Na aprobačnej skúške boli požadované znalosti z praktického lekárstva, galenickej prípravy liekov a z uhorských zdravotníckych zákonov.

Už o dva roky neskôr, po zistení, že úpravy študijného programu neboli dostatočné, sa prišlo k ďalšej, ešte pozitívnejšej korekcii a rozšíreniu štúdia lekárnictva. K doterajším predmetom pribudla náuka o potravinách a o ich skúmaní, čím sa podstatne rozšíril diapazón možností uplatnenia farmaceutov v praxi. Toto rozhodnutie zrejme v prvom rade úzko súviselo so súvekým špičkovým chemickým vzdelaním lekárnikov, ale aj skutočnosťou, že už začiatok 20. storočia si vyžiadala akceptáciu spoločenskej požiadavky na potrebu kvalitných potravín pre

obyvateľstvo. Okrem toho pribudli do študijného programu aj praktické cvičenia študentov z fyziky, rozšírilo sa teoretické a praktické uplatnenie galenickej farmácie a už ustálené štúdium lekárskej chémie bolo predĺžené na desať hodín týždenne. Touto čiastkovou, ale významnou reformou, dosiahlo štúdium farmácie na univerzite v Budapešti-európsku úroveň, získalo moderné a dobe primerané parametre.³⁷ V porovnaní so štúdiom farmácie vo Viedni a Prahe bol uhorský študijný poriadok už podstatne progresívnejší a kvalitnejší a blížil sa súvekým vedeckým poznatkom v tomto odbore. Chýbalo mu už iba jediné vylepšenie: jeho predĺženie z dvoch na tri roky. Napriek tomu už zrejme nadišiel čas, aby sa v Uhorsku na profesiu lekárnik prestalo uplatňovať dehonestujúce príslovie: „*Nie je možné stretnúť zeleného somára, ani múdreho lekárnik*“, ktoré sa však údajne podľa potreby vzťahovalo aj na iné povolania. Od predĺženia univerzitného štúdia farmácie z jedného na dva roky však už uplynulo úctyhodných 115 rokov a do jeho predĺženia na tri roky v podmienkach Slovenska ďalších 25 rokov.

Počas svetovej vojny to však slovenskej farmácii už v mnohom neprosperovalo. V takejto konštelácii prekonala slovenská i česká lekárska obec krušné vojnové roky, počas ktorých bolo množstvo lekárníkov oboch komunít nasadených do bojových operácií, resp. pôsobilo v tylových zabezpečovacích jednotkách, majúcich za úlohu nielen zásobovanie liekmi, ale aj potravinami.

V tejto štúdií je potrebné spomenúť aj vznik inštitúcie, ktorá však už nemala žiadny vplyv na vzdelávanie farmaceutov zo Slovenska, hoci pôvodne malo byť zahrnuté do jej úloh. Po niekoľkých desaťročiach planých diskusií bola totiž v Bratislave roku 1912 založená Uhorská Alžbetínska univerzita (Magyar Erzsébet tudományegyetem). Začiatok jej činnosti sa kladie do roku 1914 menovaním prvých profesorov. Pre jej lekársku fakultu sa do týchto funkcií dostali R. Velics, F. Herczog a L. Bakay. Ďalší profesori ešte stále nefunkčnej lekárskej fakulty boli menovaní až v apríli 1918: napr. pre farmáciu a farmakológiu G. Mansfeld a pre verejné zdravotníctvo D. Fenyvessy. Formálne boli zriadené aj ústavy fakulty (napr. Ústav lekárskej chémie), ktoré však zostali neobsadené. Iste v tom zohrala svoju rolu aj prebiehajúca vojna. Teoreticky začala svoju činnosť lekárska fakulta 14. apríla 1918, ale v skutočnosti až začiatkom zimného semestra, 5. októbra 1918, teda zopár týždňov pred definitívnym zánikom štátu. Polner, rektor tejto univerzity, cítiac zrejme koniec duálnej monarchie, vo svojej inauguračnej reči náhle zmenil svoju obvyklú rétoriku o potrebe ostrého maďarizačného zamerania tejto školy a naopak, hovoril o nutnosti riešenia národnostnej otázky a mierovom spolunažívaní národov. Práve on bol od roku 1915 ideológom tejto univerzity a prejavoval sa aj tvrdením, že národ môže vzniknúť z rôznych etnických skupín a jeho zjednocujúcim prvkom má byť spoločná reč, v tomto prípade samozrejme maďarčina. Uhorsko síce nie je jednojazyčné, ale podľa neho majú jeho obyvatelia charakter jedného národa. S presvedčením, že štát musí zabrániť jazykovo nezjednoteným etnickým skupinám, aby sa spojili, zdôrazňoval práve maďarizačnú úlohu univerzity. Jej profil zreteľne odhalila anketa, ktorú medzi študentmi zorganizovali s otázkou o ich materinskej, resp. vyučovacej reči: zo 463 zapísaných študentov iba sedem uviedlo slovenčinu, dvanásť nemčinu.

37 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1970, s. 157.

Ešte po obsadení Bratislavy československým vojskom v decembri 1918 a potom, čo sa moci na Slovensku vo februári 1919 v rámci čs. štátu ujalo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, žiadala v Prahe univerzitná delegácia 27. mája 1919 prezidenta Masaryka, aby zostala univerzita zachovaná aspoň pre maďarských obyvateľov štátu. V tomto čase však už bol prakticky hotový zákon o vzniku čs. štátnej univerzity v Bratislave, ktorej činnosť mala začať v zimnom semestri. Alžbetínska univerzita v tomto čase dokonca vykonala zápisy študentov a zvolila na školský rok 1919 – 1920 aj svojho rektora. 21. septembra 1919 čs. komisia začala preberať jej budovy a zariadenie. Tým začala svoju činnosť Univerzita Komenského a súčasne Alžbetínska univerzita zanikla.³⁸

Už na počiatku diskusií k jej vzniku, v roku 1878, uverejnil Vajanský v Národných novinách článok Prešporská univerzita, kde prorockým hlasom uviedol: „Nuž, keď na prahu slovenského územia tvorí sa takáto univerzita, či nemalo by poskočiť srdce každého vlastenca? Nie. My sme ten prenasledovaný ľud, pre ktorý aj medotok mení sa v jed. Pri terajších politických pomeroch, pri tom prúde, akým sa pustila akcia, univerzita v Požoni neznačí etapu vedy a pokroku, ale výlučne etapu – maďarizácie.“³⁹

Ako sa o niekoľko desaťročí potvrdilo, Vajanský do dôsledku predvídal jednu z najzávažnejších a pre Slovensko najnebezpečnejších úloh tejto univerzity. Nebyť dejinného zvratu a vzniku I. ČSR by sa v prípade realizácie pôvodných plánov síce na Slovensko po takmer 140 rokoch vrátilo univerzitné štúdium farmácie. Zrod slovenskej národnej farmácie by však zostal navždy iba snom tej hŕstky farmaceutov, ktorí sa po roku 1918 otvorene hlásili k svojej slovenskej národnosti a stali sa zakladateľmi našej národnej farmácie.

Po vzniku spoločného štátu v roku 1918 sa lekárnici zo Slovenska i Čiech ocitli na rovnakej štartovacej čiare, spolu plní nádeje vstúpili do historicky nového vývojového obdobia našej farmácie. Od začiatku spoločného štátu s nadšením verili v skoré hlboké reformy lekárnictva i jeho vzdelávania.

38 TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1979, s. 273-277.

39 TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1979, s. 273.

SPOLUPRÁCA DETVANA S MORAVSKÝMI SPOLKAMI DO VYPUKNUTIA PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Lukáš HEDMEG

Abstract: *Cooperation of Detvan organization with Moravian organizations Moravská (Moravsko-slezská) beseda and Radhošť until the outbreak of the First World War.* Slovak students associated within the Detvan organization in Prague have established close contacts with Moravian intelligentsia and Moravian youth in Prague since the 1880s – thanks to the cultural and linguistic affinity between the Slovaks and Moravians. The submitted paper maps mutual cooperation and interaction between the Slovak Detvan organization and two Moravian organizations, namely Moravia, later the Moravian-Silesian Beseda and the Radhošť in the pre-war period. The contribution focuses primarily on the mutual and joint manifestations of their cooperation with the emphasis on the cultural and pro-national aspect

Key words: Detvan. Moravská beseda. Moravsko-slezská beseda. Radhošť. Česko-slovanská jednota (*Czech-Slavic Unity*). Česko-slovenská vzájomnosť (*Czech-Slovak affinity*). Praha. Morava.

Rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867 so sebou prinieslo pre obidve časti novo zorganizovanej habsburskej dualistickej monarchie trend rozdielneho vnútropolitického, ekonomického a sociálneho vývoja. Zatiaľ čo vnútorný vývoj Zalitavska smeroval k stále výraznejšiemu potláčaniu národnostných práv nemaďarských národov uhorskou vládou v snahe asimilovať a unifikovať nemaďarské obyvateľstvo do jednotného, maďarského národa, Predlitavsko sa začalo uberať cestou postupnej liberalizácie a uvoľňovania pomerov.

Rozdielnosť tohto vývoja sa pochopiteľne výraznou mierou prejavila aj v oblasti vzdelávania. Signifikantný nárast počtov slovenskej študujúcej mládeže v českých krajinách od 70. a 80. rokov 19. storočia len reflektoval fakt, že na rozdiel od Slovákov doma v Uhorsku mali obyvatelia českých krajín možnosť vzdelávať sa v materskom, českom jazyku vo všetkých stupňoch. Najmarkantnejší prílev slovenských študentov zaznamenávalo hlavné a najväčšie mesto Čiech, Praha, ktorá dlhodobo patrila spolu s Viedňou a Budapešťou k najvýznamnejším strediskám vzdelanosti a študentstva v celej habsburskej monarchii.

Predstava, že príslušníci slovenského študentstva sa v Prahe od začiatku stretávali s okamžitým pochopením a vrelým prijatím by nebola ale úplne namieste. Na ich neľahké začiatky si spomínal neskorší slovenský etnograf, maliar, spisovateľ fotograf a spoluzakladateľ časopisu Živena, Pavol Socháň, keď uviedol, že „i v Prahe samej bolo vtedy na českej strane pre nás málo porozumenia; kruh slovenských priateľov bol vtedy medzi Čechmi veľmi obmedzený, kdežto medzi Moravanmi mali sme veľa úprimných priateľov. I inteligentní Česi pokladali Slovákov za „dráteníkov“ a Slovensko za „země dráteníků“. Po našich sem-tam verejne na banketoch a slávnostiach povedaných rečiach slovenských českí akademici pokladali nás za Bulharov alebo Rusov – takto cudzo a nesrozumiteľne znela

im naša slovenčina...“.¹ Nízka úroveň informovanosti českej verejnosti a inteligencie o Slovákoch a území, ktoré obývali, ako aj problematické porozumenie slovenčiny bolo v tomto období pomerne častou skutočnosťou. Naproti tomu, ako už aj Socháň konštatoval, v Prahe sa vzdelávajúci Slováci nachádzali veľmi dobrú odozvu a pochopenie v radoch moravského študentstva a inteligencie. Významným faktorom bola geografická, jazyková, ako aj kultúrna blízkosť medzi Moravanmi a Slovákami.

V roku 1882 bol v Prahe založený spolok Detvan, ktorý združoval skupinu slovenských, národne uvedomelých študentov.² Na jeho pôde vyvíjali širokú paletu aktív, ktoré boli zamerané predovšetkým na vzdelávanie sa a neskôr aj pronárodnú činnosť. Počas predvojnovnej existencie³ spolok Detvan nadviazal kontakty s pomerne vysokým počtom českých, ale aj zahraničných spolkov pôsobiacich v Prahe. Medzi tie, s ktorými Detvan udržiaval najužšie vzťahy, patrili jednoznačne spolky moravské. V 80. rokoch 19. storočia pôsobili v Prahe primárne dva moravské spolky a to Moravská, neskôr Moravsko-slezská beseda⁴ a „Radhošť“, spolek moravské studující podporující, s ktorými Detvan úspešne nadviazal kontakty už v prvých rokoch svojho fungovania.

Z dvojice spomenutých v Prahe pôsobiacich moravských spolkov mal Detvan oveľa bližšie vzťahy so spolkom Moravská beseda. Tá vznikla v roku 1873 a vo svojich stanovách deklarovala, že jej účelom je „a) seznámení se Moravanů, Slezáků a Slováků v Praze žijících a pěstování jich vzájemnosti s Čechy; b) zábava společenská a vzdělání duševní členů spolku; c) šíření pravého duševního vzdělání lidu na Moravě a ve Slezsku“.⁵ Prostriedkami na dosiahnutie týchto cieľov mali byť podľa stanov, napr. besedné zábavy, spoločenské vychádzky, študentské zjazdy, vydávanie kníh a zakladanie knižníc, či prednášky a debaty z rôznych vedných odborov, umenia a priemyslu s prihliadnutím na situáciu na Morave, Sliezsku a na Slovensku.⁶ Agenda besedy reflektovala platnú predlitavskú spolkovú legislatívu,⁷ podľa ktorej nesmeli študentské spolky, ako napr. beseda či Detvan vyvíjať žiadnu politickú činnosť ani len samostatne, nie to ešte spoločne. Ich vzájomná spolupráca bola teda kultúrno-osvetového a pronárodného charakteru. O pozitívnom vzťahu slovenských študentov v Prahe s moravskými študentmi a blízkym prepojením spolku Detvan a Moravskej

-
- 1 SOCHÁŇ, Pavol. Založenie spolku „Detvan“ v Prahe roku 1882. In Stanislav MEČIAR (eds.). *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. Martin : Kníhtlačiarsky uč. spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1932, s. 8-9.
 - 2 Slovenský spolok Detvan v Prahe bol založený konaním svojej prvej valnej hromady v kaviarni starej „Slávie“ 15. marca 1882. Ustav dějin a archiv Univerzity Karlovy (ÚDAUK) Praha, fond Všestudentský archiv (VSA), škatuľa (škat.), č. B 319, materiály k spolku Detvan. Zápisnica prvej valnej hromady 15. 3. 1882.
 - 3 Slovenský spolok Detvan v Prahe v predvojnovom období vyvíjal svoju činnosť v rokoch 1882 – 1914.
 - 4 V rámci príspevku z dôvodu odľahčenia textu príležitostne referujeme o Moravskej a Moravsko-slezskej besede skráteno len ako o besede.
 - 5 *Stanovy Moravskej besedy v Praze*. Praha : Tiskem B. Grunda a V. Svatoně na Král. Vinohradech. – Nákl. Mor. Besedy, 1890, s. 3.
 - 6 *Stanovy Moravskej besedy v Praze*. Praha : Tiskem B. Grunda a V. Svatoně na Král. Vinohradech. – Nákl. Mor. Besedy, 1890, s. 3.
 - 7 *Zákon o práve spolčovacím* z 15. 11. 1867 č. 134/1867.

besedy písal aj Cyril Ursíny: „V študentskom živote udržovali Slováci čulý styk s Moravanmi, bližšími nám i dnes svojou povahou. Bolo ustáleným zvykom, že Detvan mal svojho zástupcu vo výbore Moravsko-Sliezskej besedy a Moravania v Detvane.“⁸

Prvé zmienky o tom, že spolok Detvan nadviazal kontakty s Moravskou besedou sa v spolkových zápisniciach začali objavovať už v máji 1882, čiže sotva dva mesiace od založenia Detvana. Pavol Socháň tu „navrhuje, by pripojil sa „Detvan“ čo spolok k spolku „Moravskej Besedy“ pri poriadaní výletu začiatkom júna“.⁹ Návrh bol jedno-myseľne schválený a na ďalšom stretnutí boli do „výletnej komisie“ zvolení Cyril Krčméry a Pavol Socháň. Dátum konania spoločného výletu parníkom po Vltave do Chuchle bol stanovený na 11. júna, pričom každý člen si smel prizvať so sebou jednu dámu ako spoločnosť. Na organizáciu bolo do zálohy žiadané od Moravskej besedy 10 zlatých (zl.) a od Detvana päť zl.¹⁰

Pravdepodobne práve vďaka kontaktom s moravským študentstvom sa detvancom začali dostávať do pozornosti aj články zaoberajúce sa problematikou Slovákov v Uhorsku, ktoré vychádzali v moravskej tlači. Ohlas medzi členmi spolku mali viaceré články uverejnené v periodiku Moravská orlice. Napr. už spomínaný Pavol Socháň začiatkom júna 1882 navrhol, aby knihovník požiadal redakciu orlice o zaslanie dvoch konkrétnych čísel.¹¹ V nich sa nachádzal dvojdielny článok s názvom *Slováci a my*,¹² ktorý nabádal českú verejnosť k všemožnej podpore a odoberaniu slovenských kníh a časopisov s cieľom opätovného zblíženia a porozumenia so Slovákami, ako aj zmierneniu nedôvery, ktorú údajne Slováci voči Čechom pocítovali. Najkontroverznejšou časťou textu však boli vyhlásenia o potrebe vytvorenia jedného spisovného jazyka pre celý národ československý, ktoré zapríčinili ostrú kritiku uhorského ministra školstva a kultu Augustína Treforta v podobe obežníka varujúceho pred českou agitáciou a „panslávstvom“.

V nasledujúcom akademickom roku, hneď na prvej valnej hromade konanej 20. októbra 1882, bola študentom medicíny Jozefom Brežným vyslovená myšlienka o organizácii večierku, ktorý by medzi pražskou verejnosťou spropagoval existenciu a činnosť spolku Detvan. Za povšimnutie stojí aj otázka prívlastku, ktorý mal večierok niesť. V debata medzi členmi spolku odzneli dva návrhy – aby sa večierok volal buď slovenský alebo slovanský. Prívlastok slovanský bol niektorými skritizovaný pre údajnú neoriginálnosť, keďže slovanské večierky v tomto období organizovali v Prahe pravidelne viaceré spolky. Z prívlastku slovenský zase vyvstala obava, „ponevác, na to nieto obecenstva, a potrebné sú peniaze, jestli nechce zápasit' spolok

-
- 8 URSÍNÝ, Michal. Rozpomienky na slovenský akademický spolok Detvan v Prahe (1886 – 95), In Stanislav MEČIAR (eds.). *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. Praha : Slovenský akademický spolok Detvan : Matica Slovenská 1932, s. 19.
- 9 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica VII. riadnej týždňovej schôdzky* 19. 5. 1882.
- 10 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica VIII., IX. a X. riadnej týždňovej schôdzky* 26. 5. 1882, 2. 6. 1882 a 9. 6. 1882.
- 11 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica IX. riadnej týždňovej schôdzky* 2. 6. 1882.
- 12 Slováci a my. In *Moravská orlice*, roč. 11, 31. 5. 1882, č. 123, s. 1 a Slováci a my (pokrač.). In *Moravská orlice*, roč. 11, 1. 6. 1882, č. 124, s. 1.

„Detvan s Mor. Besedou sa spojil a usporiadaly spolu slávnostný večer Kollárovoho v Sv. Václavskej Zložni, čo sa týče finančných útrat, že jich Mor. Beseda na seba prijme“.¹⁶ Táborský na pôde spolku taktiež navrhol tzv. konkurenčné rečnenie, ktoré sa stalo obľúbenou a váženou disciplínou.¹⁷ V podstate išlo o to, že jedno vopred stanovené lyrické dielo predniesli traja členovia spolku. Auditórium zložené z ostatných členov ich následne ohodnotilo a rozhodlo o ich poradí.

Matej Bencúr (Martin Kukučín) vo svojom *Krátkom nástine dejín spolku „Detvan“* na margo predmetného večierku konštatoval: „Bratský spolok Moravská Beseda, v Prahe veľmi obľúbený a vážený, vzal na seba urovnať Detvanu cestu pri prvom vystúpení verejnom. Moravská Beseda dňa 1. decembra 1882 usporiadala večierok s Detvanom s programom čisto slovenským.“¹⁸ Detvan večierok spojil so svojou riadnou týždňovou schôdzou a zúčastnilo sa ho dohromady 54 osôb, z toho 17 detvancov. Hlavným bodom programu bolo vystúpenie básnika a propagátora myšlienok všeslovanskej vzájomnosti Rudolfa Pokorného, ktorý prednášal „ukážky zo svojho cestopisu po Slovensku. Vrucimi slovami, z ktorých z každého vanie láska k slovenskému ľudu a kraju, líči svoju cestu Považím od Trenčína až po Lietavu. Krásne popisuje pomery geografické, históriu, povesti vzťahujúce sa na jednotlivé hrady, pri ktorých sa zolášte zdržuje, ďalej reč, kroj, remeslá, priemysel a obchod ľudu slovenského na Považí. Búrliový potlesk nasledoval za prednáškou, a predseda menom spolku vzdáva p. redaktorovi vďaky“.¹⁹ Pokorný bol taktiež štedrým darcom kníh, keď napr. v roku 1883 podaroval Detvanu 36 zväzkov.²⁰

Positívny vzťah k Slovákom a Slovensku beseda deklarovala spočiatku vo svojich výročných správach pomerne pravidelne. Vtedajší konateľ spolku Jaroslav Tůna skonštatoval: „V Moravské Besedě od založení jejího byli a jsou vždy členy též Slováci: i má tudíž Mor. Beseda vždy jistou povinnost též ku Slovensku.“²¹ Bilancujúc akademický rok 1882/1883, Tůna taktiež zdôraznil blízke vzťahy besedy s Detvanom, uvádzajúc, že „ze spolků, s nimiž jsme byli v přátelských stycích, uvedu pouze spolek Detvan, s kterým se za jedno považujeme sdílejíce s ním téměř všechny slasti i strasti spolkové“.²²

Spolok Detvan v Prahe nebol však jediným slovenským spolkom, s ktorým sa Moravská beseda snažila nadviazať kontakty. V máji 1883 totižto pozvala beseda spoločne „s výborem Detvanu slovenské akademiky na universitě Vídeňské studující do

16 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica III. riadnej týždňovej schôdzky* 10. 11. 1882.

17 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Jednatel'ská správa* z 16. 3. 1883.

18 BENCÚR, Martin. *Krátky nástin dejín spolku „Detvan“*. In *Detvan: Výber prác, čítaných v spolku v roku 1891 – 92*. Turčiansky sv. Martin : Tlačou kníhtlačiarsko-účastinného spolku – Nákladom spolku Detvan, 1892, s. 7.

19 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica V. riadnej týždňovej schôdzky* 1. 12. 1882.

20 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Knižničná správa* 6. 11. 1883.

21 *Zpráva o činnosti Moravské Besedy za desetiletí 1873 – 1883*. Připojeny Zprávy o činnosti feriálních klubů. Praha : Nákladem vlastním, 1884, s. 18.

22 *Zpráva o činnosti Moravské Besedy za desetiletí 1873 – 1883*. Připojeny Zprávy o činnosti feriálních klubů. Praha : Nákladem vlastním, 1884, s. 19.

*Prahy na sv. Jana,*²³ *abychom tak navázali zase novou pásku medzi slovenskou a moravskou omladinou*“.²⁴ Deputácia Tatranu sa skladala z predsedu Júliusa Markoviča a pokladníka Karola Hasenberga. Prijatí boli 18. mája na schôdzke Detvana predsedom Pavlom Kramárom.²⁵

Známymi a vyhľadávanými spoločenskými akciami organizovanými besedou boli aj tzv. jourfixy. Išlo o pravidelné kultúrne, či umelecké udalosti zväčša sa nesúce v nenútenej atmosfére.²⁶ Medzi ne patrili aj tzv. dámske dýchánky. Zo správy o činnosti Moravskej besedy sa dozvedáme, že „*studentstvom nahrazovali dámské dýchánky rodinný krb a uvádzali je do vzácnej a príjemnej dámskej spoločnosti*“.²⁷ Na týchto spoločenských podujatiach sa príležitostne zúčastňovali niektorí členovia spolku Detvan ako jednotlivci.²⁸ Už v akademickom roku 1882/1883 na jednom z nich účinkoval člen spolku Detvan Pavol Socháň s prednesom básne *Mor ho!* od Sama Chalupku. Socháň bol niekoľkokrát počas svojho členstva v spolku vysielaný ako zástupcu Detvana na spoločensko-kultúrne akcie organizované besedou, napr. 23. novembra 1884 sa zúčastnil večierku venovaného Svätoplukovi Čechovi, kde aj v mene Detvana predniesol prípitok, či na večierku v predvečer Mikuláša 5. decembra 1884 v rámci programu s kolektívom nacvičil tanečné vystúpenie slovenského národného tanca „bystrík“. Sporadicky na jourfixoch detvanci prezentovali tiež prednášky na rôzne témy. Napr. študent techniky Michal Ursíny v akademickom roku 1886/1887 prednášal *O literárnych poměrech na Slovensku*.²⁹

Moravská beseda sa taktiež angažovala ako príležitostný darca kníh v rámci budovania knižného fondu Detvana už od roku 1882. Už spomínaný konateľ spolku Jaroslav Tůna v správe o činnosti besedy za obdobie rokov 1873 – 1883 uviedol, že „*podporovali jsme zakladání knihoven i skrovnějšími částkami; tak darovány knihy bratrskému spolku Detvanu*“.³⁰ Už v prvom polroku svojej existencie spolok Detvan získal 273

23 Sviatok sv. Jána I., pápeža a mučeníka pripadá v rámci českého liturgického kalendára na 18. máj.

24 *Zpráva o činnosti Moravské Besedy za desetiletí 1873 – 1883*. Připojeny Zprávy o činnosti feriálních klubů. Praha : Nákladem vlastním, 1884, s. 18.

25 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica XXI. riadne týždňovej schôdzky* 18. 5. 1883.

26 V priebehu rokov boli detvanci pozvaní na mnohé spoločenské akcie organizované besedou. Vychádzajú z pozvánok, ktoré sa zachovali vo fonde Detvan to napr. boli: Mikulášska zábava 8. 12. 1887, Dámsky dýchanek 12. 2. 1888, Členský dýchanek 17. 1. 1890, Bartošova večera (Bartošov večierok) 17. 3. 1890, Dámsky výlet do Podbaby 1. 7. 1891, Hanácky večer 29. 2. 1892, Čajový večierok 15. 3. 1892, či Mikulášska zábava 2. 12. 1893.

27 *Zpráva o činnosti Moravské Besedy za desetiletí 1873 – 1883*. Připojeny Zprávy o činnosti feriálních klubů. Praha : Nákladem vlastním, 1884, s. 14.

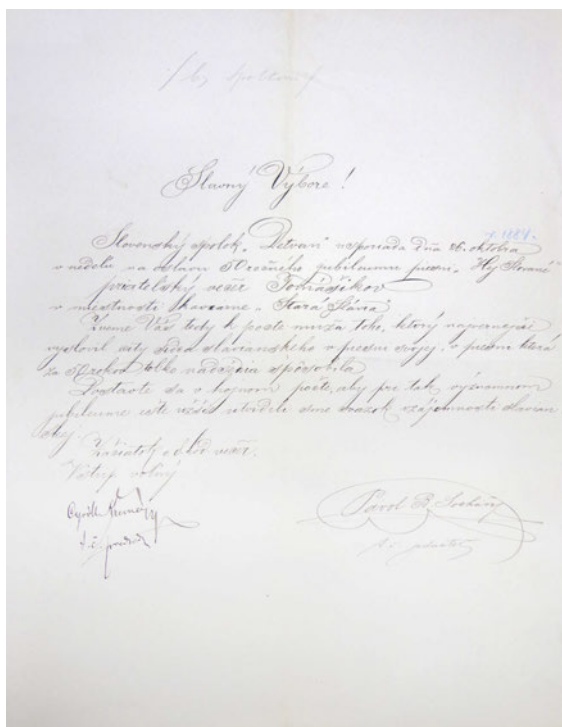
28 Viacerí členovia Detvana sa stali príležitostne počas tohto obdobia aj členmi Moravskej besedy, ako napr. Ján Slabej, Cyril Ursíny či Matej Bencúr.

29 *Výroční zpráva o činnosti moravského studentstva soustředěného v „Moravské besedě“ a feriálních klubech za rok 1886 – 1887*. Praha : Nákladem „Moravské besedy“. Tiskem Edv. Beauforta v Praze, 1887, s. 6.

30 *Zpráva o činnosti Moravské Besedy za desetiletí 1873 – 1883*. Připojeny Zprávy o činnosti feriálních klubů. Praha : Nákladem vlastním, 1884, s. 11.

Výročná zpráva o činnosti Moravského
studentstva 1886 – 1887

Pozvánka na Tomášikovu večer

zväzkov kníh, z nich 14 darovala Moravská beseda.³¹ Tá sa až do svojho rozpustenia v roku 1894 sporadicky objavovala v rámci knižničných správ Detvana, kde bola uvádzaná ako donátor, zväčša však neuvedeného počtu kníh.

V priebehu 80. rokov 19. storočia aj členovia Moravskej besedy pravidelne organizačne participovali alebo sa zúčastňovali na viacerých pamätných večierkoch, ktoré Detvan venoval významným slovenským osobnostiam. Napr. v jeseni roku 1884 spolok Detvan s Moravskou besedou pozval do Prahy Samuela Tomášika. Pri príležitosti 50. výročia jeho piesne Hej, Slováci! zorganizovali 28. októbra Tomášikovu večer, ktorý sa konal v priestoroch kaviarne Stará Slávia.³² Pôvodný návrh na tento večierok predniesol ešte v júni 1884 Pavol Socháň a odsúhlasený bol štedrý rozpočet 50 zl.³³ Predseda zábavného výboru³⁴ Detvana Pavol Socháň v pozvánke na večierok

31 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Knižničná správa* 20. 10. 1882.

32 Zaujímavosťou je, že v mene Tomášika sa konal ďalší večierok o mesiac neskôr, 27. 11. 1884 vo veľkej sále paláca Žofín. Bližšie: BENCÚR, M. Krátky nástin dejín spolku „Detvan“. In *Detvan: Výber prác, čítaných v spolku v roku 1891 – 92*. Turčiansky Sv. Martin : Tlačou kníhtlačiarsko-účastinného spolku – Nákladom spolku Detvan, 1892, s. 8.

33 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica III. mimo-riadnej valnej hromady* 17. 10. 1884.

34 Výbor poverený organizáciou Tomášikovej večierky bol zložený z Pavla Socháňa, Františka Zachara, Ladislava Nádašeho, Daniela Migru a Jozefa Brežného.

Vasé Blahorodie!

MORAVSKÁ BESEDA, ktorá je strediskom Moravanov, Slovákov i Slovákov v Prahe, a slovenský spolok »DETVAN« pokladajú si za česť zvať Vasé Blahorodie na

slovenský večierok,

ktorý bude usporiadaný na Žofínskom ostrove v prizemnej dvorane v piatok dňa 29. januára. — Začiatok o 8. hod. večer. Vstupné pre osobu 50 kr., pre rodinu 1 zl. 20 kr.

Slovenský spolok »DETVAN« večierkom týmto koná povinnosť svojej slovenskej veci medzi bratmi Čechmi, a »MORAVSKÁ BESEDA« chce takto upozorniť pražskú spoločnosť na uhorské Slovensko a pri tej príležitosti tiež na Slovač moravskú konajúce tak menom inteligentnej Moravy svoju národnú povinnosť.

Predkladajúc Vášmu Blahorodiú tento program dovoľujeme si opakovať svoje úctivé pozvanie.

Za výbor „Moravskej Besedy“:

MUC. Vladimír Hradečný,
i. č. predseda.

Za výbor slovenského spolku „Detvan“:

MUC. Ján Slabej,
i. č. predseda.

PROGRAM.

- I.
1. »Hojže Hože«, slovenský mužský sbor na slová A. Sládkoviča komponoval G. A. Krémery,
prednesie spevácky kruh . . . »Tovačovský«.
2. Prednáška o Slovensku p. Dr. Jan Herben.
3. Nad Tatrou se blýská . . . prednesie tamb. sbor »Slavie«.
4. Básne zo zbierky »Cymbal a husle« od A. Heyduka,
prednesie p. Růžena Pokorná z Purkyně.
5. Piesne slovenské: Duhopol, Duhopol,
Letí, letí roj atd.
zaspieva sléč. Bron. Foustková.
6. »Slovák v domácnosti«,
prednáša p. M. Bencur-Kokučin.
7. »Uspavanka«, predn. tamb. sbor »Slavie«.
8. »Lykavský vešer«, básň od S. Chalápkya,
prednesie p. Ján Hanzel.
9. Žartovné príbehy, výroky a t. d. zo života slovenských slávnych mužov,
prednesie p. Vavr. Šrobár.
10. Piesne moravské: U Dunaje u Prešpurka . . .
Pověz mně, synčku . . .
zaspieva sléč. Bron. Foustková.
11. Obrázok z moravskej Slovače, z práce p. Dra. J. Herbena »Kdo dobrý, pomozí«
prečíta p. Innoc. Mízl.
12. Štýry slovenské piesne od J. F. Tovačovského,
prednesie spevácky kruh . . . »Tovačovský«.
13. Karišik slovenskih narodnih pojčavaka,
predn. tamb. sbor »Slavie«.

Spevácky kruh »Tovačovský« láskaver riadi riadiťel' jeho p. Václav Štoarzer;
na písmo dopisovať p. A. Prans, abs. posl. varh. školy.

II.

Volná zábava, po prípade tanec.

Pozvánka na Slovenský večierok

požíval „k pocte muža toho, ktorý najvernejšie vyslovil city srdca slavianskeho v piesni svojej, v piesni ktorá za 50 rokov toľko nadšenia spôsobilá“.³⁵ Socháň taktiež spomínal, že „Tomášika vítaly na štátnom nádraží (dnes Masarykovom) veľké zástupy obecnstva, študenti vypriahli mu kone z koča a sami odviezli ho k hotelu. Počas svojho pobytu v Prahe Tomášik bol predmetom zvláštnych ovácií všade, kam sa obrátil alebo kam bol pozvaný“.³⁶

Ďalšou akciou, na ktorej sa zúčastnili moravskí študenti a členovia besedy bol slávnostný večer na počesť básnika Jána Hollého, ktorý sa konal 18. marca 1886 v priestoroch Umeleckej besedy. Podľa vtedajšieho zapisovateľa besedy a súčasne člena spolku Detvan, Jána Slabeja k vydarenému priebehu večierku „prispelo akademické študentstvo české a moravské, ktoré v hojnom počte tu zhromaždené bolo“.³⁷ Bohatá účasť moravského študentstva patriaceho pod besedu bola zaznamenaná aj na večierku venovaného 70. narodeninám Jozefa Miloslava Hurbana, ktorý sa konal

35 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Pozvánka od spolku Detvan na Tomášikovu večer 1884.*

36 SOCHÁŇ, Pavol. Založenie spolku „Detvan“ v Prahe roku 1882. In Stanislav MEČIAR (eds.). *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy.* Martin: Kníhtlačiarsky uč. spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1932, s. 11.

37 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Jednatel'ská správa 27. 10. 1886.*

17. marca 1887.³⁸ Vyzdvihujúc dôležitosť účasti na tomto type spoločenských akcií Ján Slabej dodal, že aj takto si „pěstovala „Moravská Beseda“ přátelské styky s bratským slovenským spolkem „Detvanem“.³⁹

Rovnako aj členovia spolku Detvan boli pozývaní na rôzne stretnutia či pamätne večierky, ktoré organizovala beseda. Znakom vzájomnej blízkosti oboch spolkov bolo tiež pozvanie od besedy pre Detvan k účasti na každoročnom, v poradí 5. zjazde študentstva z Moravy, Sliezska a Slovenska, ktorý sa konal v auguste 1886 v Prostějove na Morave. E. Kozánek, toho času konateľ v mene výboru spolku „poukazuje k důležitosti programu a k udržování jednoty slovanské, zve slavný spolek Váš k hojnému súčastnění“.⁴⁰ V rámci pamätných večierok pripravila Moravská beseda na 10. marca 1887 večierok na počesť známeho českého stredoškolského profesora, prekladateľa a komunálneho politika Jakuba Škodu.⁴¹ Zúčastnili sa ho niekoľkí členovia Detvana.⁴² Konal sa v priestoroch Sv. Václavskej záložne a prítomní si uctili „ač ne nádherně, za to ale srdečně památku otce studentstva, znamenitého paedagoga, nezapomenutelného Škodu“.⁴³

V spolupráci s Detvanom bol ďalší zo slovenských večerov na pôde Moravskej besedy Detvana usporiadaný až 29. januára 1892. Návrh na jeho zorganizovanie so zámerom kontinuálneho propagovania činnosti a poslania spolku podal jeho vtedajší predseda a študent medicíny Ján Slabej.⁴⁴ Zaujímavosťou je, že vtedajší knihovník Detvana a študent medicíny Jozef Minárik „vybral 40 sv. kníh a mimo toho i doktoré časopisy, aby jich týždeň pred „Slov. Večierkom“ dal vyložit' vo výkladnej kasni pánov kníhkupcov Urbanka, Topiča a Walečky“. Keďže účel tejto výstavky nie je v zápisniciach špecificky uvedený, môžeme len predpokladať, že mala slúžiť na spropagovanie blížiaceho sa večierku, poprípade oboznámiť pražskú verejnosť s vybranými titulmi menej známej slovenskej literatúry.⁴⁵ Program mal obsahovať okrem voľnej zábavy hlavne prednášky od bývalých predsedov Jaroslava Vlčeka a Mateja Bencú-

38 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Jednatel'ská správa* 23. 3. 1887.

39 *Výroční zpráva o činnosti moravského studentstva soustředěného v „Moravské besedě“ a feriálních klubech za rok 1886 – 1887*. Praha : Nákladem „Moravské besedy“. Tiskem Edv. Beauforta v Praze, 1887, s. 7.

40 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Pozvánka Moravskej besedy pre spolok Detvan na 5. zjazd študentstva z Moravy, Slezska a Slovenska* 10. 7. 1886.

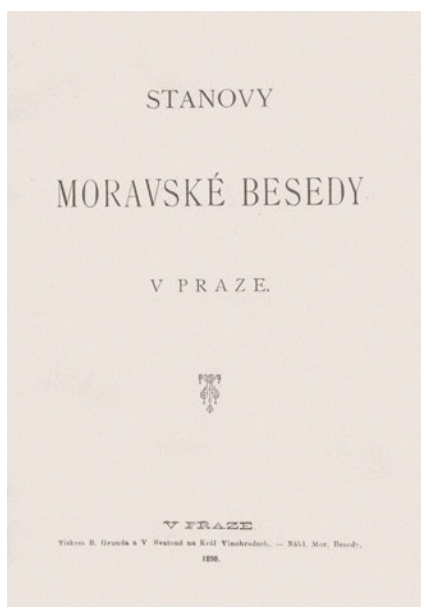
41 Jakub Škoda zomrel 28. 10. 1885 a pochovali ho 30. 10. 1885 v Přerove. ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Smútočné oznámenie o úmrtí Jakuba Škodu* 28. 10. 1885.

42 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 334. Materiály k spolku Detvan. *Jednatel'ská správa* 23. 3. 1887.

43 *Výroční zpráva o činnosti moravského studentstva soustředěného v „Moravské besedě“ a feriálních klubech za rok 1886 – 1887*. Praha: Nákladem „Moravské besedy“. Tiskem Edv. Beauforta v Praze, 1887, s. 7.

44 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica mimoriadnej valnej hromady* 21. 11. 1891.

45 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica VI. riadnej týždňovej schôdzky* 23. 1. 1892.

Moravská beseda stanovy 1890

slovenskej veci medzi bratmi Čechmi, a MORAVSKÁ BESEDA chce takto upozorniť pražskú spoločnosť na uhorské Slovensko a pri tejto príležitosti tiež na Slovač moravskú konajúc tak menom inteligentnej Moravy svoju národnú povinnosť“.⁵⁰ V rámci skutočne bohatého programu nakoniec vystúpili – Jan Herben s prednáškou o Slovensku a Martin Kukučín s príspevkom *Slovák v domácnosti*. Z umeleckých prednesov za zmienku stoja *Žartovné príbehy, výroky atď. zo života slovenských slávnych mužov budúcnosti* od Vavra Šrobára, interpretácia piesne *Nad Tatrou sa blýska* zborom spolku Slávia, či *Lykavský väzeň* Sama Chalupku v podaní detvanca Jána Hanzela. V hudobnej časti programu odzneli *Piesne slovenské* a *Piesne moravské* v podaní slečny Foustkovej.⁵¹ Predmetný večierok hodnotíme ako jeden z vrcholných prejavov vzájomnej spolupráce spolkov Detvan a Moravská beseda. Vďaka nemu v rámci pražskej, ale aj moravskej verejnosti výraznejšie upozornili na problematiku Slovenska a Slovákov a upriamili pozornosť na slovenskú študujúcu mládež v Prahe.

46 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica III. týždňovej schôdzky* 12. 12. 1891.

47 Vstupné bolo nakoniec stanovené na 50 krajciarov pre jednotlivcov a 1 zlatý a 20 krajciarov pre rodinu. ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 335. Materiály k spolku Detvan. *Pozvánka na slovenský večer spoluorganizovaný spolkom Detvan a Moravskou besedou* 1892.

48 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica IV. týždňovej schôdzky* 9. 1. 1892.

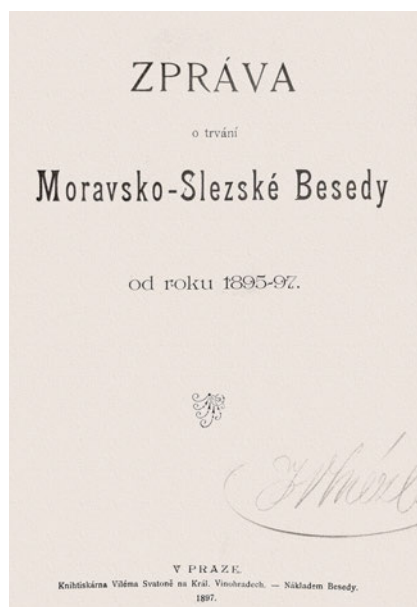
49 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Zápisnica VI. riadnej týždňovej schôdzky* 23. 1. 1892.

50 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 335. Materiály k spolku Detvan. *Pozvánka na slovenský večer spoluorganizovaný spolkom Detvan a Moravskou besedou* 1892.

51 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 335. Materiály k spolku Detvan. *Pozvánka na slovenský večer spoluorganizovaný spolkom Detvan a Moravskou besedou* 1892.

V roku 1894 bola počas výnimočného stavu Moravská beseda cisársko-kráľovskými (c. k.) úradmi rozpustená. K jej obnoveniu došlo o rok neskôr ale pod pozmeneným názvom – Moravsko-Slezská beseda,⁵² pričom nové stanovy boli výnosom c. k. miestodržiteľstva schválené 20. decembra 1895.⁵³ Hoci tieto stanovy boli skoncipované na základe stanov pôvodnej besedy, ktoré poslúžili na tento účel ako predloha, obsahovali niekoľko odlišností. Najpodstatnejšou bolo, že nové stanovy v §2 oznamovali, že ich účelom bolo „a) seznamování se Moravanů a Slezáků v Praze žijících a pěstování jejich vzájemnosti s Čechy“.⁵⁴ Očividná je absencia prívlastku slovenský, ktorá pretrváva v celom rozsahu stanov. Deklarované vyhranenie besedy výlučne smerom k Moravanom a Slezanom jasne naznačovalo jej upadajúci záujem o problematiku Slovenska a Slovákov. S tým koreluje aj fakt, že po rozpustení Moravskej besedy a jej znovu sformovaní sa v zápisniciach obidvoch spolkov úplne vytrácajú zmienky o ich vzájomnej spolupráci.⁵⁵

Napriek tomu, že na inštitucionálnej rovine došlo k úpadku vzájomnej spolupráce medzi oboma spolkami, niektorí členovia Detvana sa ako jednotlivci naďalej príležitostne zúčastňovali spoločenských udalostí na pôde Moravsko-slezskej besedy. V rámci akademického roka 1895/1896 bol prítomný na viacerých spoločenských akciách organizovaných besedou aj detvanec Cyril Ursíny. Beseda v tomto období usporiadala dva výlety,⁵⁶ pričom pri „obou rozprúdila se velmi čilá zábava, o níž nejvíce si získali zdaru kolegové: C. Ursíny, technik, za pěv velmi srdečně několik slovenskýj písni...“.⁵⁷ Ursíny okrem toho ešte spevácky vystúpil na večierku, ktorý bol venovaný

Zpráva o trvání Moravsko-Slezské Besedy od roku 1895 – 97

- 52 Záznam o založení spolku „Moravsko-slezská beseda“ v rámci on-line Spolkového katastra na stránke Národného archivu České republiky. Dostupné na: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=ECB6CA872D3411E0823D-00166F1163D4>
- 53 *Zpráva o trvání Moravsko-Slezské Besedy od roku 1895 – 97*. Praha : Knihárná Viléma Svatoně na Král. Vinohradech. Nákladem Besedy, 1897, s. 1.
- 54 *Stanovy „Moravsko-slezské Besedy“ v Praze*. Praha : Tiskárna B. Grunda a V. Svatoně, Král. Vinohrady. Nákladem Moravsko-slezské Besedy, 1895, s. 3.
- 55 Ďalším výpovedným faktom je, že posledný zachovaný archívny materiál vo fonde spolku Detvan od Moravskej besedy pochádza z roku 1893. Z obdobia fungovania Moravsko-Slezskej besedy sa v tomto fonde nenachádza žiaden archívny dokument.
- 56 Účastníci sa počas prvého výletu prepravili parníkom do Hodkovičiek a počas druhého vlakom do Podbaby. *Zpráva o trvání Moravsko-Slezské Besedy od roku 1895 – 97*. Praha : Knihárná Viléma Svatoně na Král. Vinohradech – Nákladem Besedy, 1897, s. 3
- 57 *Zpráva o trvání Moravsko-Slezské Besedy od roku 1895 – 97*. Praha : Knihárná Viléma Svatoně na Král. Vinohradech. Nákladem Besedy, 1897, s. 3.

10. výročiu úmrtia stredoškolského profesora Jána Havelku.⁵⁸ S besedou sporadicky udržiavali kontakty aj bývalí členovia spolku Detvan, ktorí v tom čase už ukončili svoje univerzitné štúdiá, ako aj členstvo v spolku. Napr. 24. februára 1897 usporiadal literárny odbor besedy pri príležitosti výstavy v tom čase už bývalého detvanca a váženého akademického sochára Josefa Úprku na jeho počesť večierok, ktorý sa konal v Národnom dome na Vinohradoch.⁵⁹

Je opodstatnené predpokladať, že ďalším faktorom, ktorý čiastočne mohol prispieť k úpadku spolupráce medzi Detvanom a besedou bol vznik slovakofilského spolku Československá jednota 7. mája 1896 v Prahe,⁶⁰ ktorý vznikol aj za pomoci a účasti niektorých členov Detvana. Spolok Detvan s Jednotou od začiatku jej existencie nadviazal blízke vzťahy až do tej miery, že ťažisko spolupráce Detvana s inými spolkami, ako napr. s besedou, sa jednoducho presunulo na Jednotu.

Parciálne obnovenie záujmu Moravsko-slezskej besedy o slovenskú problematiku môžeme vybadať približne od roku 1899, keď došlo k opätovnému návratu slovenského elementu do znenia jej stanov. Nová formulácia v §2 teda dávala na známosť, že účelom besedy bolo „a) seznamování se Moravanů, Slezáků a Slováků v Praze a předměstích žijících a pěstování vzájemnosti s Čechy...“.⁶¹ V priebehu nasledujúcich rokov sa prejavilo na pôde besedy hneď niekoľko príkladov zvýšeného záujmu o Slovensko a Slovákov. Už v akademickom roku 1901/1902 zamýšľala Moravsko-slezská beseda zorganizovať „cyklus o Slovensku. Jeho řečníky vyhlédli jsme p. M. Důlu a Sv. Hurbana Vajanského z Turč. Sv. Martina...“.⁶² Cyklus prednášok sa však nakoniec nerealizoval. Hynek Přidal, toho času konateľ besedy to zdôvodnil okrem prílišnej zaneprázdnenosti prednášajúcich, hlavne skutočnosťou, že v rovnakom období „zároveň Českoslov. Jednota ohlásila svůj cyklus o Slovensku, odložili jsme své přednášky, abychom neovzbudili na veřejnosti domněni, že jde nám o nějakou protiakci a účastenství třeba zmenšili“.⁶³ Okrem toho, z členov spolku Detvana na jednom z večierkov besedy v akademickom roku 1904/1905 vystúpil hudobný skladateľ Mikuláš Schneider-Trnavský.⁶⁴

Hoci boli moravským študentom pomyselné dvere spolku Detvan ako hosťom otvorené od začiatku jeho existencie, nemohli sa stať jeho činnými členmi, ktorý-

58 *Zpráva o trvání Moravsko-Slezské Besedy od roku 1895 – 97.* Praha : Kníhtiskárna Viléma Svatoně na Král. Vinohradech – Nákladem Besedy, 1897, s. 3.

59 *Zpráva o trvání Moravsko-Slezské Besedy od roku 1895 – 97.* Praha : Kníhtiskárna Viléma Svatoně na Král. Vinohradech – Nákladem Besedy, 1897, s. 10.

60 Bližšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Československá jednota a Slováci (1896 – 1914).* Prešov : FF PU, 2010, s. 91-92.

61 Stanovy Moravsko-slezské Besedy v Praze. Král. Vinohrady : Nákladem Moravsko-slezské Besedy v Praze, 1899, s. 3.

62 *Zpráva o činnosti Moravsko-slezské Besedy, střediska Moravanů a Slezanů v Praze, za správní rok 1901 – 1902.* Praha : Tiskem Em. Stivína v Praze – Nákladem Moravsko-slezské Besedy, 1902, s. 5.

63 *Zpráva o činnosti Moravsko-Slezské Besedy, střediska Moravanů a Slezanů v Praze, za správní rok 1901 – 1902.* Praha : Tiskem Em. Stivína v Praze. Nákladem Moravsko-slezské Besedy, 1902, s. 5.

64 *Zpráva o činnosti Moravsko-Slezské Besedy, střediska Moravanů a Slezanů v Praze, za správní rok 1904 – 1905.* Praha : Tiskem Em. Stivína v Praze. Nákladem Moravsko-slezské Besedy, 1905, s. 5.

mi mohli byť výlučne Slováci. To sa zmenilo až revíziou stanov v roku 1903 počas predsedania Milana Rastislava Štefánika. V snahe o väčšie zblíženie Čechov, Moravanov a Slovákov a širšie presadzovanie myšlienok česko-slovenskej vzájomnosti došlo k pozmeneniu stanov vo viacerých ich častiach. Okrem iného bol pozmenený §6, bod c), ktorý upravoval, že „činným členom môže byť len Slovák, ktorý sa mieni v Prahe najmenej pol roka zdržať a výnimečne i ten, kto sa zvlášte o Slovákov zaujíma“.⁶⁵ Na pohľad nepatrná zmena v stanovách umožnila v ďalších rokoch vstup viacerým moravským študentom do spolku Detvan a napomohla ďalšiemu budovaniu a utužovaniu vzťahov medzi slovenským a moravským študentstvom.

V akademickom roku 1907/1908 vznikol na pôde Moravsko-slezskej besedy návrh vydať publikáciu s názvom *Slovenská čítanka*, ktorá by po vzore Moravskej čítanky vydané ešte v roku 1907 predstavovala encyklopedické dielo. Popisovalo a predstavovalo by českému a slovenskému čitateľovi územie Slovenska geograficky, etnograficky, historicky a politicky. Prípravnými prácami bola poverená osobitná komisia.⁶⁶ Hlavným redaktorom zamýšľanej publikácie sa stal František Bílý, ktorý 11. novembra 1907 na členskom večierku besedy podal obsiahlu správu o pripravovanej čítanke. Uviedol, že jej účelom „je podati věrný obraz vývoje Slovenska, jeho stavu nynějšího, jeho snah i potřeb; z ní mají čerpat poučení a povzbuzení všechny země koruny České i Slovensko samo“.⁶⁷ Čítanka samotná bola na podnet Jindřicha Metelku rozdelená na dve časti. Prvá, vo všeobecnej časti, poskytovala dejinný, kultúrny, hospodársky a politický prehľad Slovenska. Druhá časť zase obsahovala cestopisné články z jednotlivých stolíc na území Slovenska.⁶⁸ Do čítanky svojimi článkami prispeli medzi inými také osobnosti ako Adolf Heyduk, Lubor Niederle, František Pastrnek, Július Botto, Vavro Šrobár, Ján Holuby, Fedor Houdek, Pavol

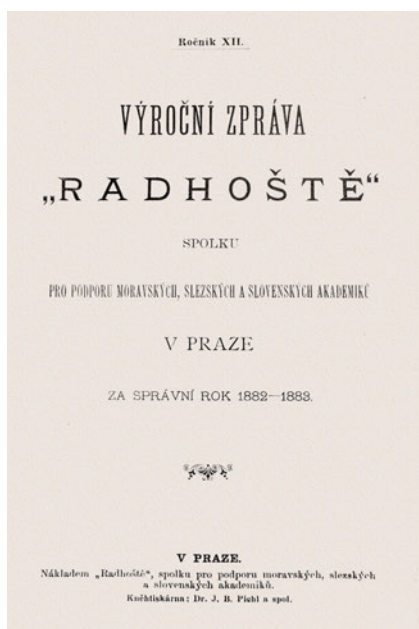
Slovenská čítanka, 1910

65 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. B 319. Materiály k spolku Detvan. *Stanovy spolku Detvan 1903*.

66 Do komisie boli zvolení: František Pastrnek, Jaroslav Vlček, František Bílý, Jindřich Metelka, Fr. Slavík, František Táborský, Jan Kabelík, Karel Kálal, Josef Rotnagl, Rudolf Cejnek, Bohdan Pavlu a Jozef Fuhrich.

67 *Zpráva o činnosti Moravsko-Slezské Besedy, střediska Moravanů a Slezanů v Praze za správní rok 1907 – 1908*. Praha : Tiskem Em. Stivína v Praze. Nákladem Moravsko-slezské Besedy, 1908, s. 6.

68 *Zpráva o činnosti Moravsko-Slezské Besedy, střediska Moravanů a Slezanů v Praze za správní rok 1907 – 1908*. Praha : Tiskem Em. Stivína v Praze. Nákladem Moravsko-slezské Besedy, 1908, s. 6.

Výročná správa Radhošťa 1882 - 1883

Socháš, či Robert William Seton-Watson pod pseudonymom Scotus Viator, pričom účasť odmietli napr. Tomáš Garrigue Masaryk, Svezozár Hurban Vajanský, Jozef Škultéty, či Jan Herben. Po troch rokoch náročného redakčného a vydavateľského prípravného procesu čítanka vyšla v roku 1910 u nakladateľa Emila Šolca.⁶⁹ Čítanka znamenala významný počin v propagácii Slovenska medzi českou verejnosťou. Širokou paletou článkov upozorňovala tak na prírodné krásy krajiny, ako aj na neľahké politické a národnostné reálie. Hoci na jej príprave sa spolok Detvan ako inštitúcia priamo nezúčastnil, participovali na nej viacerí v tom čase už bývalí detvanci, ako Socháš, Šrobár či Trnavský. V záujme šírenia česko-slovenskej vzájomnosti s distribúciou a predajnosťou čítanky pomáhala aj Československá jednota.⁷⁰

Druhým moravským, v Prahe pôsobiacim spolkom, s ktorým Detvan nadviazal kontakty bol „Radhošť“ spolok moravskej študujúcej pod-

porujúcej. Založený bol ešte v roku 1869⁷¹ a jeho hlavným poslaním bolo podľa §1 stanov „podporovati nemajetné študujúci československé z Moravy, Slezska a Slovenska na vysokých školách Pražských meškající, především pak ty, kdož studia svá tam počínají“.⁷²

Detvan – vzhľadom na účel spolku Radhošť – neorganizoval s ním spoločenské podujatia, ich vzájomná interakcia sa takmer výlučne obmedzila na podpornú činnosť. Keďže značná časť členov spolku Detvan pochádzala z chudobného prostredia, pomoc spolku Radhošťbola veľmi vítaná. Detvanec a neskorší univerzitný profesor Michal Ursíny neskôr napísal: „Vďačne rozpomínam sa na podporovací spolok „Radhošť“, ktorý nás Slovákov podporoval skutočne bratsky. Som presvedčený, že nebyť „Radhošťa“, väčšina Slovákov by nebola mohla študovať, pri najmenšom by nebola doštudovala.“⁷³ Pred-

69 BÍLÝ, František. *Slovenská čítanka*. Praha : Tlačou Emil Šolc. Nákladom Moravsko-slezská beseda, 1910, 702 s.

70 *Zpráva o činnosti Moravsko-Slezské Besedy, střediska Moravanů a Slezanů v Praze za správní rok 1909 – 1910*. Praha : Tiskem Emanuela Stivína v Praze. Nákladem Moravsko-slezské Besedy, 1910, s. 10.

71 Záznam o založení spolku „Radhošť“ spolok moravskej študujúcej podporujúcej“ v rámci on-line Spolkového katastra na stránke Národného archivu České republiky. Dostupné na: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=ED0A47642D3411E0823D-00166F1163D4>

72 *Výroční zpráva „Radhošť“ spolku pro podporu moravských, slezských a slovenských akademiků v Praze za správní rok 1882 – 1888*. Praha : Nákladem „Radhošť, spolku pro podporu moravských, slezských a slovenských akademiků“. Knihtiskárna: Dr. J. B. Pichl a spol., 1888, s. 24.

73 URSÍNÝ, Michal. Rozpomienky na slovenský akademický spolok Detvan v Prahe (1886 – 95), In Stanislav MEČIAR (eds.). *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. Praha : Slovenský akademický spolok Detvan: Matica Slovenská 1932, s. 14.

metná podpora bola poskytovaná vo forme poukážok na obedy, pričom po ukončení štúdií vystávala nutnosť spätnej refundácie podpory.

V prospech Radhošťa sa konali každoročne viaceré večierky, z výťažkov ktorých spolok kontinuálne udržiaval svoju podpornú činnosť. Jeden z týchto večierkov pravidelne organizovala Moravská beseda, ktorá mala s Radhoštom prirodzene veľmi blízke vzťahy. Napr. v roku 1890 organizovala beseda s Radhoštom Elitní věneček v Žofínskom paláci, kde boli pozvaní aj členovia spolku Detvan. Vstupné bolo pre akademikov 50 kr. za osobu.⁷⁴ Aj sám spolok Detvan sa príležitostne snažil získať pre Radhošť donátorov. Na konci svojho almanachu s názvom *Detvan. Výber prác, čítaných v spolku roku 1891 – 92* uverejnil výzvu: „Dovoľujeme si upozorniť veľactené obecenstvo na spolok „Radhošť“, podporujúci Moravanov, Slezákov a nás Slovákov, usnadňujúci štúdia naše na školách pražských. Mnohí sú mu už dosavád' zaviazaní vďakou; bodaj by si ešte viacerých zaviazal a tak štedrejšej podpory vyzískal, budiac dôveru v širokom obecenstve.“⁷⁵

Podpora od Radhošťa však nedokázala pokryť náklady na stravu v plnej miere. Vavro Šrobár vo svojich pamätiach *Z môjho života* skritizoval systém obedových poukážok, keďže detvanci podľa neho dostávali mesačne len 15 – 28 poukážok, čo nestačilo. Úsmevne vyznieva Šrobárovo spomínanie si na kvalitu bežného obeda, ktorý „bol tak chatrný, že sa po ňom ešte mohol každý pustiť do druhého i tretieho obeda, čo sa neraz stávalo a čo sa i mne prihodilo. Kto dostával 20 poukážok na mesiac, ten v treťom mesiaci nemal už ani jednej poukážky na obed, lebo na prvého bolo treba poukážkami vyrovnáť úver u pána Antona, vrchného čiašnika „u Helmů“, kde sme sa stravovali.“⁷⁶ Postupné sprísňovanie podmienok na udelenie podpory nakoniec vyústilo k úplnému zastaveniu podpory, čo nútilo spolok Detvan od roku 1905 začať vlastnú podpornú činnosť.

Vďaka jazykovej a kultúrnej blízkosti medzi Slovákami a Moravanmi spolok Detvan od svojho vzniku v roku 1882 nadviazal blízke kontakty s dvoma etablovanými moravskými spolkami v Prahe, Moravskou, neskôr Moravsko-slezskou besedou a spolkom Radhošť. Vzájomná spolupráca Detvana s Moravskou besedou, ktorá svoj zenit zažila približne v polovici 90. rokov 19. storočia, bola kultúrneho a národno-osvetového charakteru a medzi jej hlavné prejavy zaraďujeme organizovanie spoločenských akcií, akými boli rôzne reprezentatívne večierky, jourfixy, či tematické prednášky. Hlavným účelom týchto podujatí bolo pomáhať slovenskému študentstvu v Prahe, ako aj kontinuálne upozorňovať českú, primárne pražskú verejnosť na stále sa zhoršujúce národnostné podmienky Slovákov v Uhorsku. Naproti tomu, spolupráca spolku Detvan so spolkom Radhošť primárne spočívala v podpore slovenských študentov, ktorá však v prvých rokoch 20. storočia úplne ustala, čo donútilo spolok Detvan hľadať iné možnosti pre podporovanie svojich členov.

74 ÚDAUK Praha, fond VSA, škat. č. A 335. Materiály k spolku Detvan. *Pozvánka na Elitní věneček organizovaný Moravskou besedou a Radhoštom* 7. 11. 1890.

75 *Detvan: Výber prác, čítaných v spolku v roku 1891 – 92*. 1892. Turčiansky Sv. Martin : Tlačou kníhtlačiarско-účastinného spolku – Nákladom spolku Detvan, s. 222.

76 ŠROBÁR, Vavro. *Z môjho života*. Praha : František Borový, 1946, s. 148-149.

JAZYK AKO LABYRINT ETNOPOLITICKÝCH VZŤAHOV NA PODKARPATSKEJ RUSI

Csilla FEDINEC – István CSERNICSKÓ

Abstract: *Language as labyrinth of ethnopolitical relations in Carpathian Ruthenia.* The language question has always played a key role in national and individual self-identification and in the development of specifics of regional and ethnic identities. Each state authority paid particular attention to linguistic policy: each of them tried to organize the interrelationships between the different languages used in the Carpathian region to suit their social, economic, cultural and political needs in order to influence national and linguistic identity, the civic loyalty of the population in the region. In our study we will highlight the ethno-political and state-political goals of the Czechoslovak state in this region during the inter-war period, respectively, how these linguistic and political decisions influenced the mutual relationship of majority and minority communities and their relationship with the region and state.

Key words: Language question. Regional and ethnic identity. Carpathian Ruthenia.

Už samotné oficiálne názvy, označujúce geograficko-historický región Podkarpatska či už ako celku, alebo jeho jednotlivých častí, prispôsobujúce sa raz Budapešti, potom Prahe, Moskve či Kyjevu, veľa prezrádzajú o charaktere jednotlivých období a režimov. Obyvatelia regiónu sa zakaždým museli integrovať do nového systému, pričom každá nová moc bez zvažovania likvidovala regionálne podsystémy predošlého obdobia. Jazyková otázka vždy zohrávala kľúčovú úlohu v národnoštátnej aj individuálnej sebaidentifikácii a pri vývoji špecifík regionálnych a etnických identít. Každá štátna moc venovala mimoriadnu pozornosť jazykovej politike: každá z nich sa pokúšala usporiadať vzájomné vzťahy medzi jednotlivými jazykmi používanými na Podkarpatsku tak, aby tieto vyhovovali jej spoločenským, hospodárskym, kultúrnym a politickým potrebám, aby tým mohla ovplyvniť národnú a jazykovú identitu, ako aj občiansku lojalitu obyvateľov regiónu. Je to úplne prirodzené. Podľa Willa Kymlicku v Európe v 20. storočí si žiadna krajina, považujúca sa za národný štát, nemohla dovoliť etnokultúrnu a jazykovú neutralitu. Existuje celý rad politických rozhodnutí, ktoré majú dopad na jazykovú situáciu, a ku ktorým musia dospieť všetky moderné štáty. Tieto rozhodnutia sú určujúce z hľadiska toho, ktoré etnokultúrne či jazykové skupiny v historickej perspektíve prežijú, ktorá z nich bude dominantná, a ktorá v dôsledku absencie štátnej podpory zanikne, alebo sa dostane na spodnú priečku hierarchie.¹

Moderné európske národné štáty, v súlade s vlastnou systémovou logikou, teda nechceli zostať jazykovo neutrálnymi. Dlhodobé prežitie jazykových, národných či etnokultúrnych komunit do veľkej miery závisí od rozhodnutí centrálnych a regio-

1 „Az állam etnokulturális semlegessége nemcsak megvalósíthatatlan, de nem is kívánatos.” [“Etnokultúrna neutralita štátu je nielen neuskutočniteľná, ale aj nežiaduca.”] Krizsán Andrea interjúja Will Kymlicka kanadai filozófussal. In *Fundamentum* 2, 1997, s. 43-53.

nálnych vlád, ktorými tieto určujú jazykovú prax vzdelávania, verejných služieb, štátnych zamestnancov, určujú jazykové prostredie a systém pravidiel, do ktorého sa musia jazykovo a kultúrne integrovať národné, etnické, jazykové menšiny, autochtónne a prisťahovalecké komunity. V našej štúdii poukážeme na to, aké boli etnopolitické a štátnopolitické ciele československého štátu v tomto regióne v medzivojnovom období, resp. ako tieto jazykovopolitické rozhodnutia ovplyvnili vzájomný vzťah väčšinových a menšinových komunit Podkarpatska, resp. ich vzťah k regiónu a k štátu.

Politické pozadie

Po parížskych mierových rokovaní, ktoré ukončili 1. svetovú vojnu, bolo nevyhnutné pokúsiť sa nájsť nové odpovede na národnostnú otázku. Versailleský mierový systém zaviazal porazených, aby plnili zmluvy, do vypracovania ktorých skoro vôbec nemohli zasiahnuť. Deklarovanou zásadou mierových zmlúv, z ktorej sa vychádzalo pri vytváraní nových štátov, resp. nových štátnych hraníc na území bývalej rakúsko-uhorskej monarchie, bolo právo národov na sebaurčenie. Táto zásada však bola v takom rozsahu dopĺňaná inými – hospodárskymi, strategickými, často rýdzo kolonizačnými – hľadiskami, že nová politicko-teritoriálna konfigurácia regiónu nezodpovedala národno-etnickým princípom ani do tej miery, do akej by to jeho etnografické a demografické danosti boli umožňovali.² Z etnického hľadiska možno považovať za neúspech aj vznik nového štátu na ruinách ríše Romanovovcov, teda Sovietskeho zväzu. Kým na západ od neho sa bývalé ríše rozdrobili na malé národné štáty, tu zostali rôznorodé národnostné oblasti vo vnútri nového štátneho útvaru. Takto nevyšiel o. i. ani pokus Ukrajincov o osamostatnenie sa.

Od januára 1919 už boli v regióne prítomné československé i rumunské vojská. 8. mája 1919 padlo v Paríži rozhodnutie o pričlenení Podkarpatska k Československu. Rozhodnutie sa stalo súčasťou Saint-Germainskej zmluvy. Taktiež 8. mája v Užhorode tzv. Ústredná národná rada karpatských Rusínov prijala vyhlásenie o tom, že žiada pripojenie územia k Česko-Slovensku. Ale na Podkarpatsku boli stále prítomní aj prívrženci zotrvania v Maďarsku, a najmä v máramarošskej časti vystupovali prívrženci pripojenia územia k formujúcemu sa ukrajinskému štátu, ktorý sa usiloval o odtrhnutie sa od občianskou vojnou zmietaného Ruska.

Na pričlenených územiach sa okamžite začalo s budovaním československej administratívy. V septembri 1919, keď sa obsadenie priestoru definitívne upravilo v medzinárodnoprávnom zmysle, vo významnej časti regiónu už bola funkčná československá verejná správa. Táto správa tvorila základ československého režimu, ktorý v porovnaní s režimom v ostatných častiach Česko-Slovenska v celom medzivojnovom období zostal alternatívnym. Vytýčené hranice nesledovali hranice etnických území nielen vo vzťahu k Maďarom (smerodajná bola trasa železničných tratí vybudovaných v období dualizmu), ale ani k Rusínom. „Územie, v rámci Česko-Slovenska nazývané ako Podkarpatská Rus, nezahrnovalo všetky českosloven-

2 ROMSICS Ignác. A nagyhatalmak és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása. In *Kisebbségkutatás* 2, 2000, s. 213.

ské regióny s väčšinovým rusínskym obyvateľstvom. V zmysle Saint-Germainskej zmluvy sa Prešov a okolie pričlenilo k Slovensku, Trianonská mierová zmluva zasa rozdelila Marmaroš medzi Česko-Slovensko a Rumunsko po línii Tisy.³

Ukrajinský filozof Vladimír Vernadskyj, jeden zo zakladateľov a prvý predseda akadémie vied Ukrajiny v decembri 1919 napísal do svojho denníka: „Noviny prinášajú správy o tom, že v Česku dajú Podkarpatskej Rusi autonómiu! Vždy som sledoval jej osudy s veľkým záujmom, ale nikdy by som si nepomyslel, že sa môže stať to, čo sa teraz deje. Spomínam si na debaty o Uhorskej Rusi s [Mychajlo] Drahoňanovom, ktorý považoval jej ochranu za svoju svätú povinnosť. Dlho som sa o tom rozprával v Moskve s Mychajlom Hruševskyjom. Vtedy sa obaja domnievali, že situácia je beznádejná.“⁴

V čl. 10. – 13. II. oddielu Saint-Germainskej zmluvy⁵ sa Česko-Slovensko zaviazalo, že na území, ktoré sa dostalo pod jeho správu s názvom Podkarpatská Rus, zriadi autonómnu jednotku s vlastnou samosprávou, ktorá bude mať zákonodarnú moc o. i. v jazykových záležitostiach. Právne postavenie národností upravila Ústavná listina⁶ z roku 1920, vychádzajúca z medzinárodnej Saint-Germainskej zmluvy. VI. hlava listiny s nadpisom Ochrana menšín národných, náboženských a rasových uzákonila úplnú rovnosť občanov republiky pred zákonom bez ohľadu na jazykové, náboženské alebo rasové odlišnosti. Jazykové práva na základe § 129 Ústavnej listiny upravil jazykový zákon, ktorý bol súčasťou ústavy. Zákon č. 122 z 29. februára 1920⁷ v § 1 ustanovil, že štátnym, oficiálnym jazykom republiky je „jazyk československý“, resp. že na českých územiach je v úradoch používaný český, na slovenských územiach slovenský jazyk (§ 4).

„Česko-Slovenská republika vznikla ako národný štát československého národa, v skutočnosti však bol mnohonárodnostným štátnym útvarom. Tretina jej občanov (34,3 % v roku 1921, 32,7 % v roku 1931) patrila k niektorej národnosti.“⁸ Eduard Beneš už v roku 1916 v jednej zo svojich prác, ktorá vyšla pôvodne vo francúzštine,

3 ВІДНЯНСЬКИЙ, Степан. Поразка імперського мислення і утворення національних держав. In ВЕГЕШ, Микола – ФЕДИНЕЦЬ, Чілла (eds.) *Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура*. Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010, s. 54-55; ŠVORC, Peter – DANILÁK, Michal – NEPNER, Harald (eds.): *Veľká politika a malé regióny (1918 – 1939)*. Prešov – Graz : Universum, 2002, s. 34 -44, 59-82.

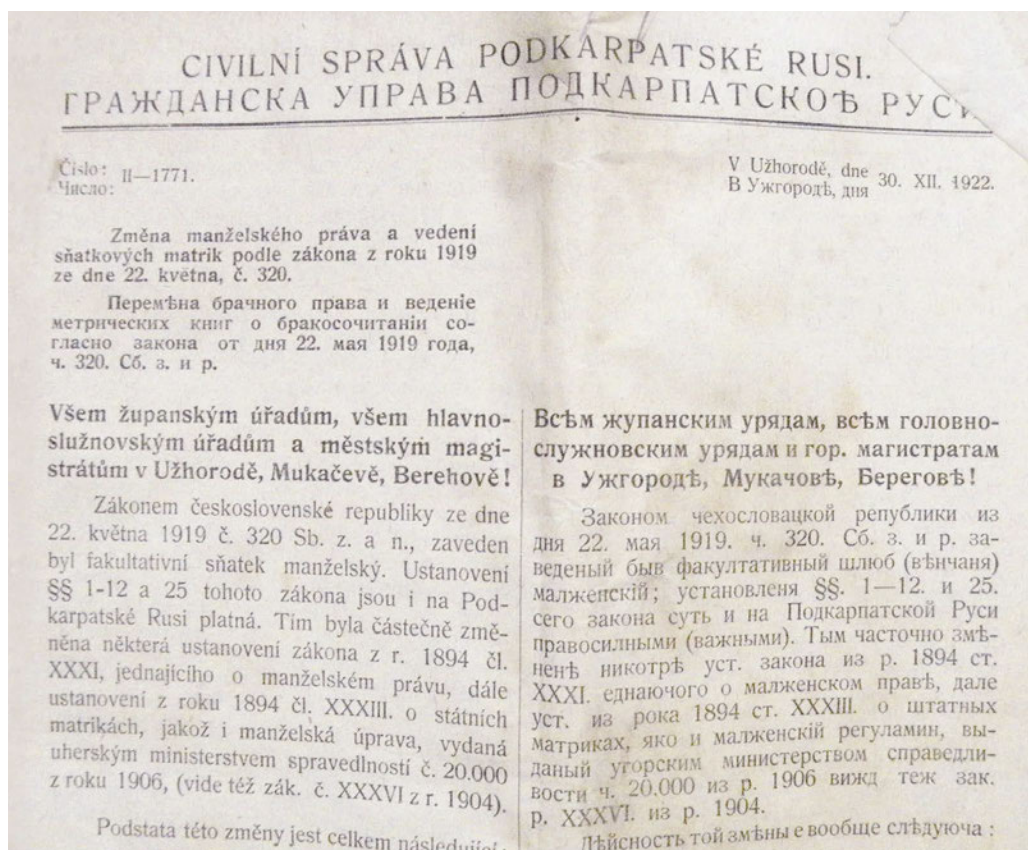
4 МАЗУРОК, Олег – ПЕНЯК, Павло – ШЕВЕРА, Мирослав. *Володимир Вернадський про Угорську Русь*. Ужгород : Ужгородський національний університет – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2003, s. 14.

5 Malá Saint-Germainská zmluva (Zmluva medzi čelnými mocnosťami spojenými i združenými a Česko-Slovenskom, podpísaná v Saint-Germain-en-Laye dňa 10. septembra 1919). VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 329-334.

6 Ústavní listina Československé republiky (121/1920 Sb. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky). Dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html

7 Zákon c.122/1920 Zb. z. a n., upravující jazykové pomery v Československu. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 351-352.

8 POMICHAL, Richárd. Csehszlovákia es Magyarország viszonya az 1920-as években. In *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, roč. 2, 2007, s. 64.

Dvojazyčné nariadenie Civilnej Správy Podkarpatskej Rusi v Užhorode

napísal: „Češi a Slováci, nebo zcela prostě Češi, skládají se ze dvou žvlů: ze sedmi milionů Čechů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a ze tří milionů Slováků, obývajících severní Uhry od stoku Moravy a Dunaje až k horní Tyse. Tyto dvě větve téhož národa mají tutěž vzdělanost, tentýž jazyk a tytéž dejiny; nářečí slovenské liší se trochu od češtiny...“⁹ Podobný názor zastával aj prvý prezident československého štátu, Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý vo svojom často citovanom diele vydanom vo viacerých jazykoch konštatoval: „Československo je obnovením bývalého českého (a veľkomoravského) štátu [...] Češi a Slováci jsou jeden národ a mají jeden jazyk.“ (Slované po válce, 1923)¹⁰

Československý jazyk bol teda politickou konštrukciou, podobne, ako najrozšírenejší jazyk bývalej Juhoslávie, srbochorvátčina. Aj keď za teóriou srbochorvátскеj jazykovej jednoty sú aj isté historické tradície, od zániku Juhoslávie sa srbský a chorvátsky považujú za odlišné jazyky: v nezávislom Srbsku je štátnym jazykom srbcina, v suverénnom Chorvátsku chorvátčina, no v praxi sa v oboch štátoch použi-

9 BENEŠ, Eduard. *Zničte Rakousko-Uhersko!* Praha : Tiskové a vydavatelské družstvo československých socialistů, 1920, s. 55.

10 MASARYK, Tomáš Garrigue. *Slovanské problémy.* Praha : Státní nakladatelství, 1923, s. 13.

Trojazyčná orientačná tabuľa s názvom ulice v Berehove

va ten istý jazyk, ako v období existencie jednotného južnoslovanského štátu.¹¹ V posledných rokoch už dochádza nielen k odlišeniu srbsčiny od veľmi podobnej chorvátčiny, ale za samostatný jazyk začína byť považovaná nielen bosniančina, používaná na moslimami obývaných územiach Bosny a Hercegoviny, ktorá má veľmi blízko k obom spomínaným jazykom, ale dokonca aj čiernohorčina.¹²

Československý národ a jazyk takto pozostávali z teoreticky rovnocenného slovenského a českého variantu. V skutočnosti v Československej republike v politickom slova zmysle dominovali Česi. Vidieť to aj na jazykovej politike na Podkarpatskej Rusi: ak bola slovenčina rovnocenným východným variantom „československého jazyka“, mala by sa logicky objavovať vo verejnej správe a v školstve, už aj preto, že z lingvistického hľadiska má bližšie k rusínčine, ako čeština. No na Podkarpatskej Rusi bola jazykom verejnej správy a školstva čeština, a nie slovenčina. Dominantné postavenie češtiny potvrdzuje aj prax uvádzania názvov štátnych inštitúcií: ak bolo treba rozhodnúť pre nápis v češtine alebo v slovenčine, zvyčajne sa stala „víťazkou“ čeština.¹³

Jazykový zákon a ostatné predpisy upravujúce jazykovú prax – ako napr. vládne nariadenie č. 27/1924 Sb.¹⁴ či vládne nariadenie č. 17/1926 Sb.¹⁵ – poskytovali používateľom menšinových jazykov pomerne široké práva, a to nielen pri ústnom, ale aj pri písomnom styku. Sloboda používať vlastný jazyk prislúchala nielen fyzickým osobám. Ak sa sídla firiem, podnikov, spoločností, cirkevných zborov nachádzali na území súdnych okresov, v ktorých podiel menšiny dosiahol zákonom určené percento, aj tieto právnické osoby mali právo používať menšinový jazyk. Podstatné je aj to, že štát v príslušných okresoch nie povolil, ale predpísal používanie menšinového jazyka. Vo veľkej časti Podkarpatskej Rusi boli nápisy na verejných priestranstvách, na školách, sídlach spolkov, na obchodoch dvojjazyčné (československo-rusínske), tam, kde bývala maďarská menšina, trojjazyčné (československo-rusínsko-maďar-

11 NYOMÁRKAY, István. A szerbhorvát nyelvkérdés. In *Magyar Nyelvőr* 2 (121), 1997, s. 204.

12 SÁNDOR, Klára. *Nyelvrokonság és hunhagyomány*. Budapest: Typotex, 2011, s. 74-75.

13 SZALAY, Zoltán. Kisebbségi nyelvi jogok Szlovákiában az 1918 – 1968 közötti időszakban. In *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3, 2011, s. 86.

14 27/1924 Sb. Vládne nariadenie, ktorým sa upravuje užívanie jazykov pre župné zastupiteľstva, župné výbory a okresné výbory, sriadené podľa vládneho nariadenia zo dňa 26. októbra 1922, č. 310 Sb. z. a n. Dostupné na: [Dostupné na: //ftp.aspi.cz/opispdf/1924/013-1924.pdf](http://ftp.aspi.cz/opispdf/1924/013-1924.pdf)

15 17/1926 Sb. Vládní nařízení, jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstva vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhajícím těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy. Dostupné na: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1926/009-1926.pdf>

ské); vo viacerých jazykoch sa uvádzali aj názvy ulíc a námestí.

§ 6 jazykového zákona ustanovil, že regionálny snem, ktorý má byť na Podkarpatskej Rusi zriadený, bude mať právo sám upravovať jazykové pomery; kým sa tak nestane, aj na tomto území sa má aplikovať jazykový zákon, „avšak s ohľadom na zvláštne jazykové pomery v území“. Vykonávacie nariadenie k jazykovému zákonu z roku 1926 vo vzťahu k Podkarpatskej Rusi zopakovalo ustanovenie o aplikácii zákona, no dodalo, že všetkým súdom, úradom a orgánom možno podávať podania v ruskom (maloruskom) jazyku. Popri štátnom jazyku sa aj v maloruskom jazyku označujú budovy úradov a vydávajú sa úradné vyhlášky.

V zmysle jazykového zákona a jeho vykonávacieho nariadenia sa rusínsky jazyk mohol používať na celom území Podkarpatskej Rusi. Maďarčinu bolo možné používať v úradnom styku v obciach s prevahou maďarského obyvateľstva.

Jazykový zákon uzákonil aj právo menšín na vzdelávanie v materinskom jazyku. Podľa jedného z ustanovení školského zákona z 13. júla 1922 č. 226¹⁶ mohlo byť vyučovanie československého jazyka na menšinových školách povinné; jednoznačnú povinnosť vyučovať štátny jazyk na všetkých školách ustanovil zákon č. 137/1923 Sb. z 8. júna 1923.¹⁷ Napriek priaznivej legislatívnej úprave sformulovali menšiny, žijúce v Československej republike, viaceré sťažnosti v súvislosti s jazykovými právami. Jednou z príčin bolo, že 20-percentný podiel musela tá-ktorá menšina dosiahnuť na území súdnych okresov. Úrady sa pri reformách verejnej správy viackrát pokúsili o takú úpravu ich hraníc, ktorá negatívne ovplyvnila podiel menšín. Ďalej, pri zisťovaní podielu sa nebrali do úvahy osoby bez štátnej príslušnosti, ani cudzí štátni príslušníci. Aj keď Česko-Slovensko podpísalo mierovú zmluvu, dodatočne odmietlo tie jej ustanovenia, v zmysle ktorých malo automaticky udeliť štátne občianstvo osobám žijúcim na jeho území. Zákon č. 236/1920. Sb. o štátnom občianstve a domovskom

Vchod do budovy Krajského súdu s čerstvým dvojjazyčným nápisom na jej priečelí

16 226/1922 Sb. Zákon, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. Pozn.: předpis neplatí na Podkarpatské Rusi. Dostupné na: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1922/080-1922.pdf>

17 137/1923 Sb. Zákon, kterým se upravuje vyučování jazyku státnímu jakož i jazykům národních menšin na školách středních a ústavech učitelských. Dostupné na: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1923/061-1923.pdf>

Dvojazyčný domovský list z Berehova

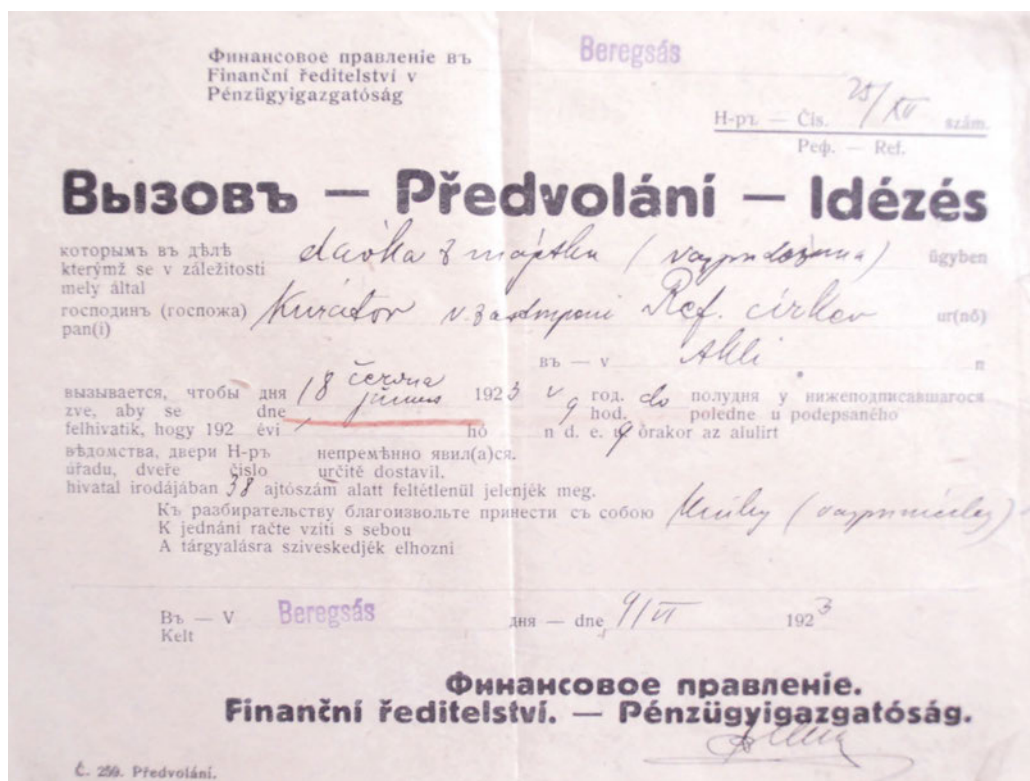
jednotlivých národností, a neriešené prípady občianstva sa týkali predovšetkým príslušníkov menšín. Napr. podľa sčítania ľudu z roku 1930 bolo na Podkarpatskej Rusi 16 tisíc cudzích štátnych príslušníkov a osôb bez štátnej príslušnosti, väčšina z nich maďarskej alebo rusínskej národnosti. Osoby bez československého štátneho občianstva chýbali nielen pri určovaní 20-percentného podielu, ale aj pri voľbách. Volebné právo mali totiž iba československí občania.

Populačná politika slúžila aj cieľom jazykovej politiky. Je napr. nápadné, že – berúc do úvahy dnešnú rozlohu Zakarpatskej oblasti – podľa maďarského sčítania z roku 1910 žilo v regióne 184-tisíc Maďarov, počas prvého československého sčítania sa tu už našlo iba 111-tisíc Maďarov. Dôvodom poklesu bol sčasti odchod mnohých maďarských úradníkov, intelektuálov, dôstojníkov, žandárov za maďarské hranice vytýčené v Trianone. Na druhej strane však oproti maďarskej praxe uvádzať v sčítacích hárkoch materinský jazyk, pri československom sčítaní sa zisťovala národnosť, čím sa židovské obyvateľstvo, do značnej miery hovoriace po maďarsky, dostalo do samostatnej kategórie. Maďarské strany na Podkarpatskej Rusi v československom období verejne zastávali názor, že pokles počtu Maďarov je predovšetkým dôsledkom „odčlenenia“ židovstva. Výzva, zverejnená v novinách Kárpáti Magyar Hírlap 5. mája 1935 napr. takto oslovuje Židov: „Bratské slovo k podkarpatskému Maďarstvu židovskej viery! [...] Maďarskí bratia židovského vierovyznania! Nastala posledná hodina! Vráťte sa do toho pôvodného spoločenstva, ktoré je aj Vaším životodarným elementom! Pridajte sa opäť k platforme politiky Maďarskej národnej strany!“²⁰

18 236/1920 Sb. Ústavní zákon, kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občianství a práva domovského v republice Československé. Dostupné na: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/046-1920.pdf>

19 152/1926 Sb. Ústavný zákon o udelení štátneho občianstva československého niektorým osobám. Dostupné na: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1926/070-1926.pdf>

20 Cituje: FEDINEC, Csilla. *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918 – 1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Somorja – Dunaszerdahely : Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, s. 345-346.

Trojazyčné predvolanie

Pozmeneniu národnostných pomerov slúžilo aj založenie viacerých tzv. českých kolónií československými úradmi. Tieto vznikali na mieste bývalých veľkostatkov v rámci pozemkovej reformy, najmä v južnej časti Podkarpatskej Rusi, kde žili Maďari. Do týchto obcí usadili Čechov a Moravanov, resp. Rusínov z hôr, ktorí dostali rôzne výhody. Po prvej Viedenskej arbitráži v roku 1938 väčšina obyvateľov kolónií opustila územie, pričlenené k Maďarsku, na ich miesto, už z vôle sovietskych úradov, prišli neskôr Rusíni/Ukrajinci.²¹

Jazykovú situáciu v regióne by mohlo významne zmeniť uskutočnenie sľúbenej rusínskej autonómie, k čomu však došlo až na prahu ďalšej svetovej vojny. Podkarpatská vláda Augustína Vološina 25. novembra 1938 s odvolaním sa na § 8 československého jazykového zákona z roku 1920 zaviedla ako štátny jazyk autonómneho regiónu ukrajinčinu. 2. § nariadenia²² umožnil predkladať úradné podania aj v češtine, slovenčine a ruštine. Súčasne § 3 ustanovil zrušenie predošlých zákonných

21 SZAKÁL, Imre. „... Nem tehetnek ők sem róla, hogy közénk kerültek.” Az első Csehszlovák Köztársaság kárpátaljai telepítéspolitikájának néhány aspektusa. In SZAMBO-ROVSZKYNÉ NAGY Ibolya (ed.) „Így maradok meg hívívőnek”. In memoriam Soós Kálmán. Ungvár : PoliPrint, 2012, s. 165-178.

22 Розпорядження правительства Підкарпатської Русі з дня 25 листопада 1938 року про запровадження на її території державної української (малоруської) мови. Доступне на: <http://izbornykh.org.ua/volosh/volosh41.htm>

úprav o používaní jazykov.²³ Vološinova vláda jednoznačne určila za cieľ ukrajini-
záciu spoločenského a verejného života, čo naznačovala aj zmena názvu regiónu na
Karpatskú Ukrajinu.

V čase, keď maďarské vojská už vyrazili na obsadenie územia Podkarpatskej
Rusi, ktorá ešte bola súčasťou Česko-Slovenska, 14. marca v Chuste deklaroval au-
tonómny parlament (sojm) nezávislosť Karpatskej Ukrajiny. Na druhý deň, kým
maďarské jednotky zdolávajúc sporadický odpor priebežne postupovali smerom na
hlavné mesto, Chust, sojm prijal ústavu,²⁴ v ktorej sa potvrdilo vyhlásenie suverén-
neho štátu (§ 1), ktorého štátnym jazykom je ukrajinčina (§ 4). Na faktickú organizá-
ciu suverénnej štátnosti však už nebola žiadna šanca, maďarská armáda k 18. marcu
ukončila obsadenie celej Podkarpatskej Rusi.

Jazykové smery

Aj keď sa autonómia v praxi nezrealizovala, úrady v období Československej repub-
liky umožnili používanie rusínčiny v tých častiach regiónu (na území dnešnej Za-
karpatskej oblasti), v ktorých mali Rusíni absolútnu prevahu. Z hľadiska jazykovej
politiky teda jazyk väčšinových Slovanov bolo možné používať rovnocenne so štát-
nym jazykom (čiže teoreticky s československým, v skutočnosti s českým jazykom).
Štátny jazyk predošlej doby, maďarčina, sa tiež mohla používať v úradnom styku na
území tých súdnych okresov, kde podiel maďarského obyvateľstva dosiahol 20 %.
Aj keď s jazykovopolitickou situáciou neboli úplne spokojní ani Rusíni, ani Maďari,
hlavným jazykovým problémom tohto obdobia neboli otázky jazykovej politiky, ale
jazykového plánovania. Predovšetkým to, že rusínčina ako úradný jazyk v regióne sa
používala v 3 spisovných variantoch v oblasti kultúry, verejného života i vzdelávania.

Jedným z významných problémov miestneho slovanského obyvateľstva bola ab-
sencia jednotného jazykového smerovania. Od prelomu 19. – 20. storočia sa tu krížili
snahy viacerých jazykových orientácií. Ani v medzivojnovom období neexistoval
jednotný názor na to, ako by sa mala vyvíjať jazyková situácia. Dali sa rozlíšiť tri
jazykové smery: rusofilský (veľkoruský), ukrajinozilský (maloruský) a rusínofilský.
Zástancovia jednotlivých smerov mali protichodné predstavy o úprave jazykovej
situácie väčšinového obyvateľstva regiónu; v kruhoch miestnej slovanskej intelligen-
cie nebola jednota v tom, ktorý jazyk alebo jazykový variant by mal plniť funkcie
spisovného jazyka (štandardnej variety).

Maďarské úrady pred rokom 1918 podporovali rusínsky smer. Prívrženci tejto
orientácie považovali Rusínov na samostatný národ, rusínčinu alebo rusnáčinu
(miestne slovanské nárečia) za samostatný jazyk, odlišný od susedných jazykov.
Rusínofili pochádzali najmä z radov gréckokatolíckych kňazov mukačevského bis-
kupstva. Ich cieľom bolo vytvorenie a kodifikovanie vlastného spisovného jazyka,
založeného na miestnych nárečiach a na cirkevnom variante slovanského jazyka.
Medzi najznámejšie postavy rusinizmu patria Antal Hodinka a Hiador Stripskij,

23 ЛЕВЕНЕЦЬ, Юрій et al. (eds.) *Закарпаття в етнополітичному вимірі*. Київ : ІПІЕНД
ім. І. Ф. Кураса, 2008, s. 294-295.

24 Конституційний Закон ч. 1 Карпатської України. Хуст, 15 березня 1939 р. Dostupné na:
<http://litopys.org.ua/volosh/volosh45.htm>

ktorí však v československej ére nežili na Podkarpatskej Rusi, ale v Maďarsku, a na toto územie sa na chvíľu vrátili len po revízii hraníc.

V pozadí teórie o samostatnom rusínskom ľude je fakt, že hrebeň Karpát ako prírodná hranica oddeľuje uhorských Slovanov od Slovanov žijúcich na druhej strane hôr. Rusínofilská orientácia, ktorá žila ďalej aj po tom, ako sa región stal súčasťou Česko-Slovenska, bola za to, aby spisovný jazyk bol čo najbližšie k „jazyku ľudu“, čiže k hovorovému jazyku. Realizáciu tejto predstavy však výrazne sťažili významné rozdiely medzi miestnymi slovanskými nárečiami, takže otázku spisovného jazyka nebolo možné vyriešiť výberom jediného nárečia. Na to, aby skombinovali miestne nárečia, aby vyrovnali odlišné normy, nemali prívrženci rusinizmu čas, príležitosť, ani finančné prostriedky či legitimitáciu. Tento smer sa v 20. rokoch dostal do úzadia. Stalo sa tak aj preto, že československé úrady považovali hlásateľov teórie samostatného rusínskeho národa a jazyka za predstaviteľov maďarských záujmov, za „maďarónov“. Aj keď prívrženci samostatného rusínskeho spisovného jazyka v prvom čísle časopisu „Недѣля“ (Nedeľa) 6. októbra 1935 vyzvali predstaviteľov ďalších dvoch smerov – uznávajúc pritom kultúrnu veľkosť ruského a ukrajinského ľudu –, aby sa zjednotili v záujme vypracovania spisovného jazyka založeného na hovorovom jazyku miestneho obyvateľstva, táto kodifikácia sa dodnes neuskutočnila. Rusínsky smer sa opätovne posilnil v druhej polovici 30. rokov, resp. najmä po návrate Podkarpatska k Maďarsku.

Po pričlenení územia k Česko-Slovensku prebiehalo tvrdé súperenie medzi rusofilským a ukrajínofilským smerom. Pražská vláda spočiatku podporovala obidva smery, ktoré rozdeľovali slovanskú inteligenciu. Prvý považoval za účelné používanie (veľko)ruského spisovného jazyka, druhý si za svoj cieľ vytýčil zavedenie ukrajinskej štandardnej variety.

Za sumár jazykového programu rusofilskej orientácie môžeme považovať krátku stať Alekseja Gerovského,²⁵ v ktorom rozlišuje štyri jazykové varianty: a) severný veľkoruský [северно-великорусское наречие]; b) južný veľkoruský [южно-великорусское наречие]; bieloruský [белорусское наречие]; d) južnoruský alebo maloruský [южно-русское alebo малорусское наречие]. Nárečia podkarpatských Slovanov patria k južnému, čiže k maloruskému variantu. Nakoľko k jednotnému ruskému jazyku možno zaradiť aj miestnymi obyvateľmi používané varianty, podľa neho je používanie ruského spisovného jazyka pri písomnom styku zákonité. Gerovskij považoval ukrajinskú orientáciu za rozbíjačskú, umelo importovanú.

Zástupcovia ruskej orientácie si predstavovali takú jazykovú situáciu, aká charakterizuje nemecky hovoriace regióny Švajčiarska. Táto situácia, v jazykovede označovaná ako (fergusonovská) diglossia,²⁶ sa vyznačuje tým, že švajčiarski Nemci používajú v každodenných jazykových situáciách (doma, v kruhu priateľov, v súkromnej korešpondencii a pod.) miestnu variety (Schweizerdeutsch), vo formálnych, verejných situáciách (v kostole, na pracovisku, vo vzdelávaní, v literatúre, v tlači

25 ГЕРОВСКИЙ, Алексей. *Борьба чешского правительства с русским языком* (1938). Dostupné na: <http://oboguev.narod.ru/images/cr3.htm>

26 FERGUSON, Charles A. Diglossia. In *Word XV*, 1959, s. 325-340; TRUDGILL, Peter. *A Glossary of Sociolinguistics*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2003; WARDHAUGH Ronald. *Sociolinguistics*. 5th ed. Blackwell Publishing, 2006.

a pod.) zasa spisovnú nemčinu (Hochdeutsch alebo Schriftsprache). Rusofili navrhovali používať miestne dialekty v každodennej ústnej komunikácii, ale vo vzdelávaní a v kultúre trvali na zavedení ruského (veľkoruského) jazyka. Ruská štandardná varieta teda mala byť „nadradenou“, a miestne dialekty by plnili úlohu „nízkych“ variet. Miestnemu obyvateľstvu dávali za príklad nemeckú, francúzsku a taliansku jazykovú situáciu. Zdôrazňovali, že napr. Bavori, Sasi, Tirolčania atď. používajú svoj vlastný dialekt v rodine, no v kultúrnom živote, v školstve, vo vede, v literatúre prepínajú na spoločný spisovný nemecký jazyk. „Keď uznávame spoločný ruský spisovný jazyk, a žiadame jeho zavedenie do škôl, do úradov, nechceme odmietnuť jazyk ľudu. Ale my chceme toto nárečie postupne očistiť od hungarizmov, chceme ho obohacovať a rozvíjať, ale nie výmyslami a inými provincializmami, ktoré tu nemajú žiaden zmysel. Jazykovú otázku chceme riešiť podľa vzoru západoeurópskych kultúrnych národov, a nie inak. Ako francúzsky spisovný jazyk neškodí provensálčine, ruský spisovný jazyk neuškodí nám“ – píše napr. Igor Husnaj.²⁷

Teoretickým východiskom ukrajinoofilov bolo presvedčenie, že dialekty slovenského obyvateľstva Podkarpatska sú zhodné s ukrajinskými dialektmi používanými na východ od Karpát, teda sú variantmi ukrajinského jazyka, čiže nie sú samostatným jazykom. Zhodu medzi variantmi používanými na východnej a na západnej strane Karpát preukazovali najmä pomocou textov, ktoré vznikli pred 18. storočím. Ukrajinskú orientáciu podporovala aj významná časť miestnej inteligencie, napr. básnik, spisovateľ, redaktor Vasiľ Hrendža-Donskyj. V 21. čísle periodika Українське слово [Ukrajinské slovo] z 13. apríla 1938 napísal: „Karpatská Rus vlastne vôbec nepotrebuje samostatný spisovný jazyk [...], ak by sa tu objavil nejaký nový jazyk, nebezpečne by to pomohlo rozbíjačským snahám, ktoré sú medzi našim ľudom dávno prítomné. Nakoľko rusínske nárečie Karpatskej Rusi je nepochybne nárečím ukrajinského jazyka, tunajší občania musia prijať ukrajinčinu ako spisovný jazyk, ktorý používajú aj ich susedia a príbuzní.“ A pokračuje: „My na Podkarpatsku hovoríme peknou ukrajinčinou, jazykom, ktorý používajú naši bratia v Haliči, Bukovine a na Veľkej Ukrajine.“²⁸

Rusofilská orientácia mala tú výhodu, že ruština bola kodifikovaným, vysoko uznávaným jazykom, ktorý bol nositeľom vysokých kultúrnych hodnôt. Naproti tomu ukrajinský jazyk v prvej tretine 20. storočia mal niekoľko viac-menej odlišných spisovných noriem a pravopisov. Preto, podobne ako podporovatelia rusinizmu, aj ukrajinofilii čelili istým kodifikačným problémom. „Nesmieme zabudnúť na to, že »ukrajinsko-maloruský« jazyk a pravopis sa dodnes neustálili a nie sú jednotné. [...] Separatisti majú v súčasnosti aspoň tri pravopisy: rusínsko-ukrajinský na Podkarpatskej Rusi, haličsko-ukrajinský v Haliči a malorusko-ukrajinský v južnom Rusku. Ktorý z nich je najlepší, nevedia ani sami separatisti. My vieme, že inak písal

27 ГУСЬНАЙ, Игорь. *Языковый вопрос в Подкарпатской Руси*. Пряшевъ : Книгопечатня „Св. Николая“, 1921, s. 19, 27.

28 Cituje: ФЕРЕНЦ, Надія. В. Гренджа-Донський про мову Закарпатців. In *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Ужгород : Патент, 1993, s. 314-320.

[Ivan] Kotljarevskij, inak [Mykola] Kuliš, [Ivan] Franko, [Vladimir] Vinničenko“ – píše Husnaj.²⁹

Vytvorenie jednotného ukrajinského štandardu výrazne sťažila roztrieštenosť ukrajinského jazykového územia, ktoré do konca 2. svetovej vojny patrilo politicky do viacerých štátov.³⁰ Iné boli podmienky na štandardizáciu, kodifikáciu, na zjednotenie pravopisu v Haliči a v Bukovine, ktoré do roku 1918 patrili k Habsburskej ríši, potom k Poľsku, iné na území dnešnej Zakarpatskej oblasti, patriacej do konca 1. svetovej vojny k Maďarsku, potom k Československu, či v regiónoch strednej a východnej Ukrajiny, ktoré boli najprv pod vládou cárskeho Ruska, potom Sovietskeho zväzu.

Na tieto problémy ukrajinskej orientácie poukazuje používanie rôznych pravopisov v regióne v danom období: najrozšírenejšia bola etymologická a fonetická ortografia. Prívrženci ukrajinskej orientácie prikladali mimoriadny význam jazykovej jednote Ukrajincov žijúcich na Podkarpatsku a za karpatskými priesmykmi, ktorá sa mala prejaviť aj v oblasti pravopisu. V ukrajinoфильskom časopise „Учитель“ [Učiteľ] v roku 1931 v článku *Мова і правопис [Jazyk a pravopis]* od autora K. Csehovicsa sa dalo dočítať: „Keď členovia jedného národa nepoužívajú na zaznamenanie rovnakých hlások svojho spisovného jazyka rovnaké znaky, zoslabne medzi nimi pocit národnej jednoty, a zároveň sa sťažuje vzájomné odovzdávanie myšlienok kultúrnych hodnôt súvisiacich s jazykom.“³¹

Keď miestne autority boli konfrontované s otázkou, ktorý jazyk alebo jazykový variant má byť používaný vo vzdelávaní a vo verejnej správe na území Podkarpatskej Rusi podľa Generálneho štatútu, 15. novembra 1919 sa listom obrátili na pražskú akadémiu vied (list bol registrovaný pod č. 934). Na list odpovedal československý minister školstva Gustav Habrman listom č. 62.756/19. 902 z 20. decembra 1919. Ako z úvodu listu vyplýva, komisia, zostavená z jazykovedcov a iných odborníkov, ktorá prijala stanovisko k otázke literárneho jazyka regiónu (ako vec dokumentu je uvedený „Spisovný jazyk pro Karpatskou Rus“) a k otázke variantu, ktorý sa má používať na školách, rokovala 4. decembra 1919. Experti jednomyselne prijali päťbodové stanovisko, s ktorým minister oboznámil vedenie Podkarpatskej Rusi vo vlastnoručne podpísanom liste.

Prvý bod stanoviska konštatuje, že v otázke spisovného jazyka sú oprávnení rozhodovať nositelia jazyka, a nie akademické výbory. V ďalšom bode sa experti jednoznačne priklonili k názoru, že vypracovanie nového spisovného jazyka pre slovanské obyvateľstvo regiónu by bol počin s veľmi diskutabilnou úspešnosťou, a popritom by bol aj zbytočný a nesúladný s cieľmi československej národnostnej politiky, pretože by mohol mať za následok odstredivé tendencie. Podľa tretieho bodu jazykové varianty regiónu sú nepochybne nárečiami „maloruského“, teda ukrajinského jazyka. Z toho vyplýva, že za spisovný jazyk treba uznať ten jazyk,

29 ГУСЬНАЙ, Игорь. *Языковой вопрос в Подкарпатской Руси*. Пряшевъ : Книгопечатня „Св. Николая“, 1921, s. 30.

30 KOCSIS, Károly – RUDENKO, Leonid – SCHWEITZER, Ferenc (eds.) *Ukraine in Maps*. Kyiv – Budapest : Institute of Geography National Academy of Sciences of Ukraine – Geographical Research Institute Hungarian Academy of Sciences, 2008, s. 19-24.

31 *Учитель* 7 – 8 (XII), 1931, s. 137-139.

ktorí používajú najbližší susedia obyvateľov Podkarpatska: haličskú ukrajinčinu („haličskou ukrajinštinu“). Toto odporúčanie je doplnené poznámkou, že miesto fonetickej ortografie, používanej v Haliči, na Podkarpatskej Rusi by sa mala používať etymologická ortografia.³² Podľa názoru pražskej skupiny odborníkov zavedenie ukrajinského spisovného jazyka prospeje aj školám, a umožní import haličských učebníc, resp. zamestnávanie haličských pedagógov. Obavy zo šírenia ukrajinského iredentizmu na Podkarpatskej Rusi sú nepodložené – konštatuje list ministra. Ako sa v ňom píše, Iredenta by mala väčšiu šancu, ak by niekto chcel podkarpatských Slovanov umelo odtrhnúť od ich prirodzených národných koreňov.

Vo svetle vyššie uvedeného je zvlášť zaujímavý štvrtý odsek listu. Akademici tu odporúčajú povinné vyučovanie ruštiny popri štátnom jazyku na stredných školách, a to z dôvodu, aby slovanskí obyvatelia regiónu, rovnako ako Ukrajinci, nestratili pocit spolupatričnosti s veľkým ruským národom.³³

A na záver v piatom bode experti navrhli odborne i politicky preskúmať dovtedajšie pokusy o vytvorenie miestneho spisovného jazyka, akou bola napr. Vološino-va gramatika.³⁴

K prvému verejnemu sporu medzi ruskou a ukrajinskou orientáciou došlo na Podkarpatskej Rusi v roku 1921. Prešovský školský inšpektor Igor Husnaj vo svojom vyššie citovanom článku *Языковый вопросъ въ Подкарпатской Руси* [Jazyková otázka na Podkarpatskej Rusi] z roku 1921 sa domnieval, že české úrady ani nevedia, čo majú rozumieť pod „jazykom ľudu“, preto navrhoval zavedenie ruského jazyka. Používanie ukrajinského spisovného jazyka odmietal, samotný ukrajinský jazyk označil za rakúsko-poľský výmysel, ukrajinskú orientáciu považoval za separatistickú. Rusinizmus hodnotil ako prejav úzkych teritoriálnych záujmov, resp. ako prejav provincionalizmu a duchovnej zaostalosti, ako protiruskú orientáciu.³⁵ „Sú až tri maloruské nárečia, a okrem toho je celý rad menších nárečí. Len na Podkarpatskej Rusi možno rozlíšiť tri, ba dokonca štyri nárečia. Kam by sme sa dostali, keby si pod heslom »materinský jazyk« každé nárečie nárokovalo uznanie za úradný jazyk?“³⁶ – položil rečnícku otázku Igor Husnaj, odmietajúc rusínsku aj ukrajinskú orientáciu.

32 ШЕВЕЛЬОВ, Юрій. *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941). Стан і статус*. Київ : Сучасність, 1987, s. 249.

33 ТИХУЇ, František. *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha : Orbis, 1938, s. 112.

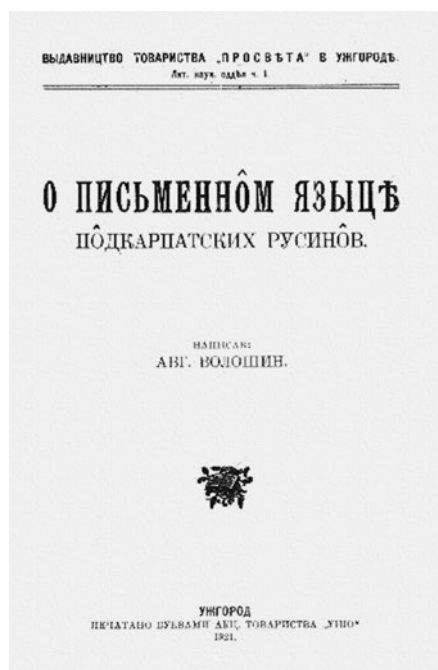
34 Stanovisko Českej akadémie vied v pôvodnom (českom) jazyku cituje Мозер Міхаель. Шляхи „українізації: Підкарпаття за міжвоєнної доби – перші граматики української мови. In ZOLTÁN, András (ed.) *In memoriam István Udvari (1950 – 2005)*. Nyíregyháza : Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2011, s. 248. Fotokópiu pôvodného dokumentu publikuje: ЧЕРНИЧКО, Степан – ФЕДИНЕЦЬ, Чілла. *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року)*. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014, s. 105-106.

35 ПЛІШКОВА, Анна. *Русинський язык на Словенску (Короткий нарис історії і сучасності)*. Пряшів : Світовий конгрес Русинів, 2008, s. 39-40.

36 ГУСЬНАЙ, Игорь. *Языковый вопросъ въ Подкарпатской Руси*. Пряшевъ : Книгопечатня „Св. Николая“, 1921, s. 30.

Na Husajnové tézy reagoval Augustín Vološin staťou pod názvom *О письменном языке Подкарпатских русинов* [O spisovnom jazyku podkarpatských Rusínov].³⁷ Jednoznačne sa postavil za používanie ukrajiničiny ako spisovného jazyka, a odmietol teóriu, podľa ktorej je ukrajinský/maloruský (малоруський) jazyk iba jedným z dialektov (veľko)ruského (великорусский) jazyka. Vološin považoval ruskú orientáciu za anachronistickú chybu, výrazne sa prejavujúcu od 2. polovice 19. storočia, ktorá pôsobí proti národnej konsolidácii.³⁸ Predpokladal, že za ruskou orientáciou sa skrývajú rozdeľujúce politické ciele. „Začalo sa tu obšmietať zopár fanatických janičiarov z cárskeho a boľševického Ruska, a začalo svoju nebezpečnú, bratovražednú prácu. Jednoduchých ľudí rozdelili s najpodlejšou demagógiou, povrchných veriacich sem-tam obrátili na »krivosláviu«,³⁹ inteligenciu rozbili jazykovou otázkou“ – píše vo svojom polemickom spise. Odmietol obvinenie zo separatizmu, v prospech samostatnosti ukrajinského (maloruského) jazyka argumentoval stanoviskom Petrohradskej akadémie vied z roku 1905.⁴⁰

V súvislosti so všeruskou jazykovou jednotou a s nemeckým príkladom, na ktorý sa odvolával jeho oponent, Vološin citoval prácu Vatroslava Jagića (1908), a poukazyval na to, že popri nemčine existuje viacero germánskych jazykov, napr. flámsky, holandský, dánsky, nórsky či švédsky jazyk. „Ak preskúmame príčiny oddelenia týchto jazykov od všegermánskeho, všimnime si ich historický vývoj uberajúci sa odlišnými smermi. Takto sa musíme pozerať aj na historické príčiny oddelenia maloruského a veľkoruského jazyka“ – píše autor. „Tak, ako nie je možná kvadratura kruhu, je takmer nemožné sceliť históriou rozdelené národy prostredníctvom jazyka“ – poznamenáva Vološin v súvislosti s ruským a ukrajinským národom a jazykom, dodávajúc, že „každý slovanský národ si vytvoril vlastný jazyk a literatúru“. Vološin podčiarkol, že spisovný jazyk sa musí priblížiť jazyku ľudu. Aj spisovatelia,

Titulná strana jazykovednej publikácie
A. Vološina

37 ВОЛОШИИ, Августин. *О письменном языке Подкарпатских русинов*. Ужгород: „Уніо“, 1921. Dostupné na: <http://litopys.org.ua/volosh/volosh30.htm>

38 ПЛІШКОВА, Анна. *Русинський язык на Словенску (Короткий нарис історії і сучасності)*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, 2008, s. 40.

39 Gréckokatolícky kňaz Vološin touto slovnou hrou porovnáva pravosláviu (православіє) a „krivosláviu“ (кривославіє), odkazujúc na schizmu, keď mnohí gréckokatolícki veriaci prestúpili do pravoslávnej cirkvi. „Pravoslávny“ v doslovnom preklade znamená (aj) pravoverného, prefix „krivo-“ sa tu používa vo význame „krivý, prekrútený, nepravý“.

40 *Об отмене стесненной малорусского печатного слова*. Санкт-Петербург, 1905. Dostupné na: http://histans.com/LiberUA/OtmStMalPechSl_1905/OtmStMalPechSl_1905.pdf

básnici maďarského reformného obdobia, Mihály Csokonai Vitéz, Sándor Petőfi a János Arany obnovili maďarskú literatúru pozdvihnutím jazyka jednoduchých ľudí na úroveň literárneho jazyka – domnieva sa Vološin. Vološin jednoznačne postavil proti sebe miestne, regionálne literárne tradície a veľkoruskú jazykovú orientáciu, pričom však na regionálne jazykové tradície hľadí ako na také, ktoré majú svoj základ v jazyku ľudu, ale sa neoddeľujú od jazykových variantov používaných na druhej strane Karpát.

V závere polemického spisu Vološin sumarizoval svoje tézy. Konštatoval, že samostatnosť maloruského (čiže ukrajinského) jazyka je faktom. Boj proti nemu má politické a ekonomické dôvody. Maloruský jazyk podľa neho nemožno spájať so separatizmom, pretože on nie je prekážkou slovanskej solidarity. Veľkoruský pravopis nie je možné aplikovať na maloruský jazyk. Polonizmy v haličských jazykových variantoch, ruské a poľské prvky v ukrajinčine, hungarizmy v podkarpatských jazykových variantoch nezmenili ľudový charakter maloruského jazyka. Veľkoruská orientácia je podľa neho anachronistická, je prekážkou kultúrneho vývinu, sťažuje prácu cirkvi a duchovný život, je nepriaznivý z hľadiska ekonomického, je prekážkou v ceste politickej konsolidácie.

Praha sa pokúsila o usporiadanie jazykových pomerov v regióne aj prostredníctvom referenda. V roku 1937 sa v referende pýtali na gramatiku, ktorá by sa mala v školách používať pri výučbe rusínskeho jazyka. Výsledky však boli rozporuplné. Z 427 škôl si 73 % zvolilo rusofilskú gramatiku Evmenija? Evhenija Sabova, 27 % ukrajinskú gramatiku Ivana Paňkeviča. Tieto výsledky sa dali vyložiť tak, že väčšina sa priklonila k existencii samostatného rusínskeho ľudu a k používaniu ruského jazyka. Ukrajinská inteligencia však výsledky neuznala o. i. s poukazaním na fakt, že referendum sa neuskutočnilo na celom území Podkarpatskej Rusi.⁴¹

Inštitucionálnym zázemím ukrajinofilov bol Spolok Prosvita [Товариство Просвіта], založený v roku 1920 podľa haličského vzoru, a časopis *Науковий збірник* [Vedecký zborník]. „Dávame na známosť celému vzdelanému svetu, že my, podkarpatskí Rusíni sme súčasťou veľkého ukrajinského národa, a že náš jazyk a naša literatúra boli, sú a budú totožné s jazykom a literatúrou našich bratov z druhej strany Karpát, budeme zo všetkých síl bojovať proti všetkým pokusom porušiť nás, alebo vyrobiť z nás osobitný kmeň, a tým nás národne oddeliť od nášho materského kmeňa“ – môžeme sa dočítať v programe Spolku Prosvita.⁴² Jeho protipólom bola rusofilská Spoločnosť Alexandra Duchnoviča [Русское культурно-просвѣтительное общество имени А. В. Духновича, skrátene: Общество имени А. Духновича], založená v roku 1923, resp. časopisy *Карпатський край* [Karpatský kraj] (1923 – 1924) a *Карпатський світ* [Karpatský svet] (1928 – 1933). Obe spoločnosti sa snažili ovplyvniť miestny kultúrny život a prostredníctvom svojich časopisov udomáčniť

41 MAGOCSI, Paul Robert. *The Shaping of a National Identity: Developments in Subcarpathian Rus' 1848 – 1948*. Cambridge : Harvard University Press, 1978, s. 226; SHEVELOV, George Y. The Language Question in the Ukraine in the Twentieth Century (1900 – 1941). *Harvard Ukrainian Studies* XI, 1987, s. 205; ЛЕВЕНЕЦЬ, Юрій et al. (eds.) *Закарпаття в етнополітичному вимірі*. Київ : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2008, s. 271.

42 Cituje: BONKÁLÓ, Sándor. *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés*. Pécs : Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1935, s. 63-64.

v regióne ukrajinský, resp. ruský jazyk. Významná časť členov Prosvity sa hlásila k ukrajinskej národnosti, na rozdiel od členov Duchnovičovej spoločnosti, ktorí sa zväčša považovali za Rusínov. Medzi prívržencami ukrajinskej orientácie bolo početných Haličanov, v členstve rusínskej spoločnosti sa nachádzali aj (veľko)ruskí emigranti – príslušníci inteligencie.

Dvojjazyčná poštová pečiatka Užhorodu

Súčasník Julius Marina

vo svojich pamätiach odhadoval, že veľkoruská Spoločnosť Duchnoviča, vedená Evhenijom Sabovom a Stepanom Fencikom reprezentovala 40 – 42-percentnú väčšinu, kým Vološynov spolok Prosvita mal 28 – 30-percentnú podporu. Podľa Marínu sa „narodovci“ (čiže prívrženci rusinizmu) ľudového rázu, vedení gréckokatolíckym biskupom Alexandrom Stojkom, pridávali skôr na stranu rusofilov.

Česká administratíva 15. júla 1937 síce deklarovala rovnoprávnosť ruského a ukrajinského jazyka na Podkarpatskej Rusi, ku koncu sledovaného obdobia – paralelne so stabilizáciou pozícií politickej elity ukrajinoфильského zamerania – sa výrazne posilnila aj ukrajinská jazyková orientácia. Pri príležitosti aktuálneho kongresu Spolku Prosvita v Užhorode 16. – 17. októbra 1937 bol vydaný manifest, ktorý s podpisom predsedov 24 strán, spoločenských a kultúrnych organizácií rozširovali v regióne aj vo forme plagátov. Podľa autorov manifestu Moskva vnucuje miestnym obyvateľom ruštinu, Budapešť zasa rusínčinu, oni sú pritom Ukrajinci, aj ich jazyk je ukrajinský. „Nemôžeme pripustiť – píše sa v proklamácii –, aby nepriatelia republiky a ľudu kreovali karpatoruský ľud, o ktorom ešte nikto nechyroval. Nie sú to ani Rusi (москалі), ani Karpatorusi (карпаторосси), je tu iba jeden národ, a to ukrajinský (український народ), ktorý má jeden jazyk, jednu kultúru a jedinú gramatiku.“ Autori žiadali aj výučbu v ukrajinskom jazyku v školách regiónu.⁴³

Obe orientácie mali významný vplyv aj na školstvo. Učiteľské združenie [Учительська Громада], fungujúce v rokoch 1929 – 1939 združovalo najmä ukrajinoфильských pedagógov, Učiteľská spoločenstvo [Учительское Товарищество] rusofilských pedagógov. Časopisom združenia bol *Учительський Голос* [Učiteľský hlas] (1930 – 1939), časopisom spoločenstva *Народна Школа* [Ľudová škola] (1921 – 1938).

Pražská vláda podporovala rozšírenie siete česko(slovenských) škôl a vyučovanie v štátnom jazyku, ale umožňovala aj vyučovanie v materinskom jazyku. Počet žiakov, ktorí sa zúčastňovali výučby v slovenskom alebo českom jazyku, výrazne prevyšoval počet žiakov so slovenskou alebo českou národnosťou, no v tomto obdo-

43 MARINA, Gyula. *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Nagyszőlős : Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1977/1999, s. 102, 111.

bí na území Podkarpatskej Rusi sa príslušníci mnohých národností mohli vzdelávať vo svojom materinskom jazyku.⁴⁴

Gréckokatolícka cirkev spočiatku podporovala rusinizmus, neskôr sa veľká časť kňazov – nie v poslednom rade pod vplyvom Vološina – postavila za ukrajinskú orientáciu. Ortodoxná (pravoslávna) cirkev považovala za účelné používanie ruštiny ako spisovného jazyka. V politickom živote bol zástancom rusinizmu Andrej Bródy, ukrajinofilstva Augustín Vološin. Keď bol Bródy menovaný do čela prvej autonómnej vlády, myšlienka samostatnosti rusínskeho národa a zároveň zavedenia ruského literárneho jazyka získala väčšiu podporu, aj keď vo výzve Rusínskej národnej rady, ktorú vylepovali v októbri 1938 po celej Podkarpatskej Rusi, stálo, že oficiálnym jazykom má byť „jazyk ľudu“.⁴⁵ Vláda Bródyho bola onedlho nahradená kabinetom Vološina. A Vološin jednoznačne považoval za správne ukrajinské smerovanie. Počas svojej vlády urobil dôležité kroky pre posilnenie nezávislosti od Prahy, pre posilnenie statusu ukrajinského jazyka v regióne. Vyvrcholením týchto snáh bolo vyhlásenie nezávislej Karpatskej Ukrajiny, resp. ešte predtým zavedenie ukrajinčiny ako štátneho jazyka.

Pri vypracúvaní štandardnej variety jazyka (čiže v procese štandardizácie a kodifikácie) teória a prax jazykového plánovania rozoznáva štyri podstatné fázy: výber, kodifikáciu, šírenie a kodifikácia.⁴⁶ Výber je vlastne rozhodnutím o tom, ktorý jazyk, resp. variant má byť základom štandardnej variety. Potom nasleduje kodifikácia, čiže fixácia štandardnej variety v gramatikách, slovníkoch, príručkách, pravidlách pravopisu atď. Vo fáze šírenia ide o to, aby sa kodifikovaná norma – najmä prostredníctvom školstva – stala známou v čo možno najširšom okruhu používateľov, aby sa obyvateľstvo, tlač atď. nasmerovali tak, aby ju začali používať. Pojem dopracovanie označuje proces „údržby“ štandardnej variety: sledovanie zmien jazykovej normy, jej stylistické rozširovanie, diferencovanie, jemné dolaďovanie kodifikačných úloh. Einar Haugen súhrnne nazýva tieto kroky štandardizáciou, pretože vďaka nim sa stáva z dialektu štandardný jazyk.⁴⁷

V oblasti vzdelávania prebiehal súboj medzi spomenutými jazykovými orientáciami prostredníctvom až troch zo štyroch základných fáz jazykového plánovania. Pri výbere sa jedna orientácia rozhodla pre ukrajinský, druhá pre ruský spisovný jazyk, kým tretia sa pokúšala o kodifikáciu novej štandardnej variety. Pri kodifikácii zohrávali podstatnú úlohu gramatiky používané v školskom vzdelávaní, je to pred-

44 SHEVELOV, George Y. The Language Question in the Ukraine in the Twentieth Century (1900 – 1941). In *Harvard Ukrainian Studies* 11, 1987, s. 204.

45 *Манифест до Українського народу Підкарпаття*. 17-го жовтня (октобра) 1937. Dostupné na: <http://litopys.org.ua/volosh/volosh39.htm>; МИШАНИЧ, Олекса. *Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму*. Київ: Обереги, 1999.

46 КЛИМА, Виктор. Школьное дело и просвещение на Подкарпатской Руси. In Эдмунд Бачинский (ed.) *Подкарпатская Русь за годы 1919 – 1936*. Ужгородь : Русский Народный Голось, 1936, p. s. 103; МАГОЧІЙ, Павло Роберт. *Історія України*. Київ : Критика, 2007, s. 518.

47 Cituje: FEDINEC, Csilla. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918 – 1944*. Galánta – Dunaszerdahely : Fórum Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002, s. 291.

sa škola, ktorá formuje jazykové správanie, zvyklosti používania jazyka, vedomie normy, pravopis. A nakoniec tým, ktorý jazyk si vybrali za vyučovací jazyk, mohli dosiahnuť významné výsledky aj v oblasti šírenia.

Sledujúc jazykové polemiky doby v teoretickom rámci jazykovej politiky, resp. jazykového plánovania, jazykovo-plánovacie kroky jednotlivých jazykových orientácií môžeme zhrnúť tak, ako to uvádzame v nasledujúcej tabuľke.⁴⁸ Rusinizmus pri výbere staval na vytvorení nového literárneho jazyka, zastrešujúceho miestne dialekty, zlievajúce tieto dialekty. Ukrajinoľubi sa rozhodli pre ukrajinský, rusofili pre ruský spisovný jazyk. Ukrajinské a ruské jazykové hnutia aplikovali najmä školské gramatiky, Rusíni sa k vytvoreniu spisovnej normy približovali prostredníctvom literárnych a vedeckých diel. Hlavný prostriedok rozširovania videli v školskej výučbe. Na dopracovanie, na údržbu a rozvoj už fixovaných noriem za daných historických a politických okolností nemala reálnu možnosť ani jedna orientácia.

Podkarpatské jazykové orientácie z hľadiska jazykového plánovania

	Rusinizmus	Ukrajinská orientácia	Ruská orientácia
Selekcia	Nový spisovný jazyk vychádzajúci z miestnych dialektov.	Ukrajinský jazyk.	Ruský jazyk.
Kodifikácia	Postupne sa dopracovať k fixácii spisovnej normy (k štandardizácii a kodifikácii) cez publikovanie literárnych a vedeckých diel.	Udomáčniť ukrajinský spisovný jazyk pomocou gramatík (napr. gramatika Ivana Paňkeviča).	Prevzatie už kodifikovaného ruského spisovného jazyka, resp. gramatika Evmenija? Evhenija Sabova.
Implementácia	Školské vzdelávanie, cirkevný a kultúrny život, noviny, časopisy.	Školské vzdelávanie, cirkevný a kultúrny život, politika a verejný život.	Školské vzdelávanie, cirkevný a kultúrny život.
Elaborácia	Nezostal čas.	Nezostal čas.	Nezostal čas.

Hlavnou národnostnopolitickou a jazykovopolitickou otázkou Podkarpatskej Rusi v československom období bola autonómia, sľúbená v Saint-Germainskej zmluve aj v ústavnej listine z roku 1920, a vnútorná úprava jazykových práv v jej rámci. Česko-Slovensko však až do roku 1938 odďaľovalo zavedenie autonómie. Z hľadiska jazykovej politiky najdôležitejšie udalosti doby boli zmena štátneho jazyka (miesto maďarčiny sa štátnym jazykom stal jazyk československý) a priznanie statusu ofici-

48 FISHMAN, A. Joshua. Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning. In JOSHUA, A. Fishman (ed.) *Advances in language planning*. The Hague : Mouton, Haugen, 1974, s. 79-102; HAUGEN, Einar. The implementation of corpus planning: Theory and Practice. In COBARRUBIAS, Juan – FISHMAN, A. Joshua (eds.) *Progress in language planning. International perspectives*. Berlin – New York – Amsterdam : Mouton, 1983, s. 269-289.

álneho jazyka rusínčine. Nie je prekvapujúce, že tieto zmeny pociťovali Maďari ako negatívne, kým Rusíni ako pozitívne. Dôležitá bola aj čoraz výraznejšia prítomnosť ukrajinského jazyka vo vzdelávaní, v kultúre, v tlači a v administratíve. Zo súperenia jazykových orientácií v tomto období ešte nevyšla ani jedna ako „vítazka“. Je ale nespochybniteľné, že výrazná prítomnosť ukrajinskej orientácie vo vzdelávaní, organizačná práca ukrajinských intelektuálov prichádzajúcich z Haliče, resp. kroky smerom k nezávislosti karpatskoukrajinského štátu mali rozhodujúci vplyv na identitu slovanského obyvateľstva regiónu, aj na rozvoj jeho jazykového povedomia. Toto smerovanie bolo jednoznačne ukrajinské.

KARPATORUSKÝ POKROK (1924) – TÝŽDENNÍK ČESKOSLOVENSKEJ STRANY SOCIALISTICKEJ¹

Ján DŽUJKO

Abstract: *The Carpatho-Russian Progress Weekly (1924) – Weekly of Czechoslovak Socialist Party.* The Carpatho-Russian Progress Weekly (Karpatoruský pokrok) started to publish on the 8th February 1924 in the town of Uzghorod and was initially subtitled *The Independent Weekly* (Nezávislý týdeník). Being printed in the printing office of Školnaja Pomoše in Uzghorod, it consisted of 4 – 6 pages. Doctor Václav Merhout was a responsible editor in chief. The weekly was written in Czech. Gradually, new regular columns were formed - *Film, Sport, Tourism, Curiosities* and *News*. The last page of the periodical was dedicated to advertisements. As for the content, the magazine covered mostly politics in the pre-election season and it also dealt with members of the Czechoslovak Socialist Party. The weekly defended rights and demands of Czech state workers in Subcarpathian Ruthenia and legionnaires - war invalids. Through short news the magazine informed of events in Uzghorod and its vicinity. Foreign news service could be found in the journal sporadically. Despite its short existence The Carpatho-Russian Progress Weekly was one of the few newspapers that were published in Czech language in Subcarpathian Ruthenia during the interwar period.

Key words: The Carpatho-Russian Progress Weekly. Subcarpathian Ruthenia. The interwar period. The Czechoslovak Socialist Party.

Karpatoruský pokrok začal vychádzať 8. februára 1924 v Užhorode s podtitulom Nezávislý týdeník. Tlačil sa na 4 – 6 stranách v tlačiarni Školnaja Pomoše v Užhorode. Zodpovedným redaktorom bol doktor Václav Merhout². Bol písaný v českom jazyku. Cena týždenníka bola 50 halierov, mesačné predplatné 2 koruny, ročné predplatné 20 korún. V novinách sa postupne sformovali pravidelné rubriky: *Film, Sport, Turistika, Zaujímavosti, Zprávy*. Poslednú stranu periodika zaplňala reklama a inzercia. Z obsahovej stránky sa periodikum zaoberalo predovšetkým propagovaním politiky Československej strany socialistickej. Snažilo sa tiež prispieť k zlepšeniu postavenia českých štátnych zamestnancov pôsobiacich na Podkarpatskej Rusi ako súčasť Československej republiky (ČSR). Formou krátkych správ informovalo o aktuálnom dianí v Užhorode i v ďalších častiach tohto regiónu. Informácie zo zahraničnopolitického diania sa na stránkach týždenníka vyskytovali sporadicky.

-
- 1 Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0033/15 *Podkarpatská Rus a Slovensko v medzivojnovom Československu – hľadanie spoločnej koexistencie*.
 - 2 Merhout, Václav (1979 – ?) lekár, novinár. Bol riaditeľom všeobecnej mestskej nemocnice v Užhorode, členom viacerých organizácií a spolkov ako napr. Československého Červeného kríža, Múzejnej spoločnosti v Prahe, Ústrednej jednoty československých lekárov. Bol držiteľom viacerých ocenení: Rád sv. Sávy, čestná strieborná medaila Juhoslovenského Červeného kríža. Bližšie: Reprezentačný lexikón Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Bratislava : Academia, 1936, s. 213-214.

Redakce a administrace
UŽHOROD, Masarykovo 10.
Telefon č. 232.

VYCHÁZÍ KAŽDÝ PÁTEK.
Odpovědný redaktor
MUDr. VÁCLAV MERHOUT.

KARPATORSKÝ POKROK

== PŘEDPLATNÉ ==
na měsíc 2 Kč
na rok 20 „
Jednotlivá čísla . . . 50 h.

NEZÁVISLÝ TÝDENÍK.

Běžný účet u
Slovenské banky v Užhorodě.

Ročník I.

V Užhorodě dne 23. května 1924.

Číslo 16.

Rusko, křesťanství a a socialism.

Před pronárodním boľševickým újlem z Ruska bývalý tajemník L. N. Tolstého, V. F. Bulgakov a příjezdní do Československé republiky. V řadě přednášek, které proslovil za revoluce i po ni v boľševickém Rusku, rozvádí učení a zásady Tolstého a mluví s tohoto hlediska i o současných otázkách ruského národa a ruské společnosti zcela bezohledně a neobjektivně. (Vydal Přemysl Pitter „Ve slépejích Tolstého“ za 4 Kč).
V jedné z nich mluví o sdružení a sektách, které nová vláda pronárodně stejně ostře bez úspěchu. Jsou to střediska nábožensky založených muziků, kteří se snaží „podle zásad křesťanství tak, jak jim rozuměl Lev Tolstoj, žít a pracovat. Naši socialističtí veřejnost by mohly zajímat ty které se snaží žít v socialistickém, po případě komunistickém řáde. Z nich na předním místě nutno jmenovat „Pracovní Obec T. Bondareva“, která založila celý svůj život a celou svou práci skutečně na komunistických zásadách — proti vůli a přes odpor komunistické vlády. Proč? Protože boľševičtí vyrostli a vyrůstají se z celá jiných zásad. Boľševická vláda předčasně ládá poslušnost, plnění vojenské povinnosti, placení dárků, místo zákona lásky a vzájemnosti, jímž se lidé sektářů, zavádí komunismu byrokratickými nařízeními. Boľševičtí vyrostli z půdy marxismu, nevěrectví, materialistického pojetí života a společnosti. Bondarevova Obec, Rejenti, Malvanec a všichni ti komunisté, od komunistů — boľševiků pronárodně a na smrt nenávidění, stali se komunisty ne z marxismu, ne z materialismu, nýbrž z hlubokého novokřesťanského přesvědčení náboženského. Vždyť boľševici už děti ve škole učí ze slabikáře čistě větu: „Neni Boha“. Trockij dokonce navrhl biografem lákat lidi z kostela a na zed chrámu Tverké Matky Boží

Schůze státního zaměst. v Užhorodě.

Svaz čs. odborových organizací stát. zaměstnanců a org. zaměst. podniků státem zpravovaných svolává veřejnou schůzi všech st. zaměstnanců v pátek 23. května t. r. ve 20 (8) hod. do úřednické mensy vládní budovy, za příčinou zaujetí stanoviska k prodloužení mimořádného drahotního přídávku pro Podkarpatskou Rus. Jak se dovídáme bude na schůzi referovati poslanec Bergman, dr. Gagatko a inž. Nečas. Je na st. zaměstnancích, aby se této důležitě schůze ve vlastním zájmu plně zúčastnili.

V Kremli dali povést nápis: „Náboženství je opium pro lid“.
A po těchto obdivuhodných hnutí ruského lidu náhle můžete si přečíst v „Nových Čechách“ („Nové Čechy“, roč. VII. č. 5.) výstoup státního ruského emigranta, prof. Nikolaje Berdajeva, která začíná: „Naše doba je ve znamení zápasu mezi socialismem a křesťanstvím“.
Vypadá to tak, jakoby zmatek dneška dorazil do ruských babylonského zmatení jazyků. Je opravdu těžko, ptát se univerzitního profesora filosofie, jehož jméno je skorem světově, — li něco o Malvanecích, o Rejenských a o Zimotea Bondarevovi? Vždyt toto drobní lid, protěti v pravém slova s mysli jsou hluboce založení křesťané a socialisté, jakých si jen můžeme přát. Omi dokonce pokoušel se se z darem uskutečňovat nejvyšší ideál, totiž socialismus, který postavil, totiž komunistické obce. Osem komunistické obce vyrostlé a žijící vzájemně, oddílskou láskou a ne čez-vyváží. A byl to přece právě ruský národnický socialism, který vznikl působením těchto myšlenek a byl to právě Rus Hercen, který napsal, že kdo nechce cházet knižku, nesmi ani chit osvobození člověka dosáhnouti. O takovém, hluboce pročištěném a mravně odvodněném socialismu nelze nikdy říci, že si přeje ze všech lidí nadat měšťáky a že jeho hynou silou je žádost stát si

měšťáky, jak to na adresu každého socialismu si troufá lici Berdajev. Vždyt měšťákovým bohem jesti občectví, kdežto socialista, opravdové sociálně a socialisticky citi a jednající, nesmi býti sobcem. On musí chápat, že zájem společnosti stojí nad jeho zájmem vlastním, musí chápat, že byti socialistou — anebo dokonce komunistou, znamená především dávat, obětovat se, plnit povinnosti, podřizovat se, ne brát, dělit se, volat po jakýchsi právech a poroučet. To platí i o poctivém marxistovi, tím spíše o tom, kdo citi mravní nezbytnost takové sociální poslušnosti jesti naléhavější, než nezbytnost hospodářskou. Je zámo na př. Macdonaldovi, že k svému socialismu vědecky politicky a takticky neobychtě výstěm přišel — z křesťanství. Jako se křesťanství, pravi o sobě Macdonald sám, „nemohl jsem nebýt socialistou“. S celým článkem Berdajeva, to jest s každou jeho větou zvláště nemělo by smyslu polemizovat, ale jeho vědouce myšlenka stojí za zmínku. Ve křesťanství, pravi o sobě Macdonald sám, „nemohl jsem nebýt socialistou“. S celým článkem Berdajeva, to jest s každou jeho větou zvláště nemělo by smyslu polemizovat, ale jeho vědouce myšlenka stojí za zmínku. Ve křesťanství, pravi o sobě Macdonald sám, „nemohl jsem nebýt socialistou“.

máhat, nechití prostě zlepšit hmotný stav širokých vrstev lidových, trpících nedostatkem bylo by opravdu nesociální, ale také nekřesťanské; pokud alespoň rozumní sociální a hospodářští pracovníci jasné vidi. Křesťanská chudoba, to je něco, pro co jsme se nenarodili, stějně jako jsme nevrostli proto, abychom se dostali do komunistického ráje. Pro nás je vždy spíš sraňnější milovat bohatství, abychom jim odstranili chudobu a bidu proletariátu. Není to naprosto hrlich. Neopak je to naše socialistická povinnost. Proto však socialism nestojí proti křesťanství, nýbrž neopak je jeho praktickým důsledkem. Křesťanství bez socialismu, láska k chudobě, to je neplodné, škodlivé snění mystikovo. Ale snění fouha po nebeském království nepomá, jak jsme si spiny. Z těch počinů jen práce. Osem historicky materialism je také jen sněním o něčem, co vlastně vypadá jinak. Socialism však nestojí a nepadá s historickým materialismem, jak by si toho nepřátelě socialismu přáli. Neopak. Reforma, která v socialismu pícháři, znamená nové, obroznené socialism, nevazující na tradice ruské, francouzské a anglické. Rozkvět německého směru, který ležel dusko nad Evropu a který strlíl Rusko do boľševických experimentů, který přivodil krizi a předčasnou vlnu reakce, náleží už minulosti. Bohudík; neboť byl brzdu vyvoje. Práve na Berdajevovi a na celé řadě ruských emigrantů je zrovna náorně vidět, jak onen ztřeštěný nepromyšlený radikalism levých, jeho extrémistů půbi skatě, zatlačuje lidi do právd, ubíjí skutečný životný socialism a rákci pomáha k lacinným vítězstvím, která by bez něho nikdy už nebyla dobyla.

PRVOTŘÍDNÍ ČESKÁ JÍDELNA
u STOČESU
Masarykovo n. II.
Vlevo Pod. Bány
Chutné občedy a večere. Po celý den teplá jídla. — Levné ceny. Vozrná obsluha.

Josef Kovařík:

Maryčka.

Chudý, chudický kraj byl jejím domovem. Studený vítr jejích hor libal jí vlásky už v kolébe, i potom, kdy už jako studentka přijížděla do města na prázdniny. Jejich lesy nebyly veselé, ale byly přece jejich a kolik teplých chvílí svého mládí s nimi snoubila. Měla je tolik ráda. Když kterýj její společník jí postarší studentkým vyznáním lásky, utekla do těch smutných lesů v chudickém kraji a ty jí potěšily, polaskaly a ukonejšily.
Maryčka — tak se obyčejně jmenovali dcery chudých lidí z jejích chudého kraje — stala se učitelkou. Suchý úřední tón dekretu, kterým byla ustanovena výpomocnou učitelkou kdesi v zapadlé dědině na Slovácku, nijak nezněl jejího nadšení. Její oči, o nichž už kamarádky ve škole říkaly, že září něhou a nevinností a jež jí chránily před dotěrností mužů, které nepoznala, laskaly živě i neživě.
Byla učitelkou. Tolik se natěšila na ten okamžik, kdy poprvé přijde k dětem do školy, aby je učila, ona — slečna učitelka. A chtěla na Slovácku. Sama je neznala, jen z písní, které měla ze všech nejvíce ráda a pro něž

si i Slovácko zamilovala. V posledním roce studii přivedl jí jeden spolek do slováckého kroužku a od té doby se nestalo, aby vynesla jeden z těch mírných večerů, při nichž se spívaly slovácké písničky. Upřokvy obrázky si jí úplně podmaňovaly. Byla jim nadšená a plána si aspoň jednou ovidět touta u Antonička. Tolik po tom pouzla a nyní jí uvidil, brzy jí uvidil, vždyt Antoniček je tak blízko, za školou. Půl hodiny po strání nahoru a už je u kostela.
Pokojík ve škole, který Maryčka obývala, byl příliš dlouhý, úzký a vysoký, aby mohl býti útulný. Když přišel Ludvík, stáhl světlo lampy a sedl si k Maryčce ku kamnům. Sedávala tak a ním častěji. V šeru, v koutečku pokoje ho poslouchala, když vyprávěl. Nejvíce o Slovácku, které dobře znal. Nevěděla ani proč mu dávala. Od prvního se co přišla na Slovácko se znali. Přivedl jí az do školy ze stanice přes hodinu cest vzdálené. Brzy doslechla se všelicos z jeho divějšího života o jeho poměru k ženám a přece mu dovolila, aby k ní přicházel. Jméno by to nikdy neudělala.
Zdalo se jí, že mluví o své minulosti nerad, ale když se na něco ptala, odpovídal otevřeně a ničeho nezatajoval. Dnes seděl dlouho micky.

Myslíla na něj, což poslední dobou roce stádl přivedl jí jeden spolek do slováckého kroužku a od té doby se nestalo, aby vynesla jeden z těch mírných večerů, při nichž se spívaly slovácké písničky. Upřokvy obrázky si jí úplně podmaňovaly. Byla jim nadšená a plána si aspoň jednou ovidět touta u Antonička. Tolik po tom pouzla a nyní jí uvidil, brzy jí uvidil, vždyt Antoniček je tak blízko, za školou. Půl hodiny po strání nahoru a už je u kostela.
Pokojík ve škole, který Maryčka obývala, byl příliš dlouhý, úzký a vysoký, aby mohl býti útulný. Když přišel Ludvík, stáhl světlo lampy a sedl si k Maryčce ku kamnům. Sedávala tak a ním častěji. V šeru, v koutečku pokoje ho poslouchala, když vyprávěl. Nejvíce o Slovácku, které dobře znal. Nevěděla ani proč mu dávala. Od prvního se co přišla na Slovácko se znali. Přivedl jí az do školy ze stanice přes hodinu cest vzdálené. Brzy doslechla se všelicos z jeho divějšího života o jeho poměru k ženám a přece mu dovolila, aby k ní přicházel. Jméno by to nikdy neudělala.
Zdalo se jí, že mluví o své minulosti nerad, ale když se na něco ptala, odpovídal otevřeně a ničeho nezatajoval. Dnes seděl dlouho micky.

Ludvík porozuměl jejímu pohledu a pokračoval: „Kdybych měl soudit podle sebe, řekl bych, že lidé se rodí se schopností milovat“.
„Chcete tvrdit, Ludvíku, že se nikdy nezamilujete jinak než jste miloval dosud?“
„Skoro bych tvrdil. Ale kdož to může vědět. Což je-li ještě nějaký jiný způsob lásky, způsob, který jsem došud nepoznal?“ a po malé chvílce mienči dotaz zamýšlené: „To bych se musel podle Maupassanta seřít se ženou, která jest pro mě stvořena“.
Maryčka vycítila lehkou ironii z posledních slov, ale přece se ještě řázná: „Tedy vy si dnes neodvedete zamýšlené jen jednu ženu?“
„Miloval jsem vždycky jen jednu ženu. A na ni záleželo, jak dlouho naše láska trvala, poněvadž je v moci ženy učinit jí kratší nebo delší. Ale i šlešt unavuje a sevědnění bylo by nehorhák, co by mohlo následovat a zničit všechno krásno, které si dva milující vybuodvali. Nejsme-li příliš sentimentální a dovedeme-li se navždy rozloučit i s tím, co je nám nejdraží, jen proto, aby nám to zůstalo drahým a nedotknutým, žijeme šťastně životů. Všechno krásno a bohatství vlásky zůstává nám. Jsem šťasten všemi ženami, jež jsem miloval. Každá z nich znamená život“.

Už v prvom čísle sformuloval týždenník v úvodníku svoje poslanie. Chcel prispieť ku konsolidácii pomerov na Podkarpatskej Rusi. V rámci hospodárstva, najmä v oblasti poľnohospodárstva, ktoré živilo obyvateľstvo, avšak bolo na nízkom technickom stupni vyspelosti. Podporu si zasluhoval aj rozvoj remesiel a budovanie serióznych obchodných vzťahov. Pokrok bol potrebný tiež v oblasti vzdelávania, pretože negramotnosť spôsobovala to, že Rusín bol iba bábkou v rukách podvodníkov a vydieračov. Pozornosť si vyžadovalo verejné zdravotníctvo a boj proti alkoholizmu, najmä v oblasti Verchoviny. Podobne v oblasti verejnej správy, bolo potrebné vykonať mnoho zmien. Medzi západnou a východnou časťou ČSR bol obrovský rozdiel. Preto na Podkarpatskej Rusi mali byť nositeľmi pokroku Česi. Ak mal byť skutočný a trvalý, bolo potrebné vybrať sa cestou, ktorá nepodceňovala rusínske obyvateľstvo. Malo dôjsť k zblíženiu českého živlu s tunajším obyvateľstvom a inteligenciou. Česi nesmeli ostať ako osamotená zvláštna spoločnosť, pretože by tak pôsobili odpudzujúco ako uzavretá vládnuca vrstva. Tak si teda predstavovala redakcia prácu Čechov pre pokrok na Podkarpatskej Rusi, ku ktorej chcela prispieť aj prostredníctvom svojho týždenníka v duchu hesla prispôbeného tomuto regiónu „s ruským lidem, skrze tento lid a pro tento lid“.³

Týždenník sa teda snažil osloviť najmä českú inteligenciu. Tá mala byť sprostredkovateľom pomoci obyvateľstvu tejto chudobnej časti ČSR. Mala prispieť k hospodárskemu i kultúrnemu povzneseniu Podkarpatskej Rusi. Nemala to však jednoduché, pretože predovšetkým tu pôsobiaci českí úradníci nežili v príliš ideálnych podmienkach, v mnohých prípadoch odlúčení od svojich rodín. Napriek tomu si museli získať dôveru tunajšieho ľudu a pochopiť, že prišli pomôcť bratskému národu. Tu mohli mnohí demonštrovať prakticky ako to mysleli s ideou slovanskej vzájomnosti aj v praxi. Nie vždy však úradníci dokázali vyjsť v ústrety obyvateľstvu a dochádzalo aj k nezhodám, ktoré boli údajne ojedinelé. Osloviť sa snažil Karpatoruský pokrok aj kompetentných úradníkov a politikov v Prahe, aby konečne podporili túto časť republiky, pretože obdobie konsolidácie povojnových pomerov sa skončilo a hmatateľné výsledky, ktoré by potvrdili zlepšenie sociálnych a hospodárskych pomerov rusínskeho obyvateľstva sa stále nedostavili. Republikánska sloboda, volebné právo či najmodernejšie zákony boli v tomto prípade zbytočné. Rozličné zbierky z ČSR sa posielali do cudzích krajín, podporovala sa ruská emigrantská mládež, zatiaľ čo mládež na Podkarpatskej Rusi vo vlastnej krajine bola chudobná a zanedbaná. Bohaté české mestá a ich rozličné spolky tak mali využiť tento región na svoju dobročinnú činnosť.⁴ Veľkú časť zodpovednosti za to, že na Podkarpatskej Rusi bola daňová, národnostná, cirkevná, jazyková otázka stále nevyriešená, ako aj pretrvával zlý stav v zdravotníctve, školstve, doprave nieslo ústredie v Prahe. Vysoká bola aj nezamestnanosť a nepodarilo sa rozvinúť ani priemysel a zdokonaľiť poľnohospodárstvo. Politické elity sústredené v hlavnom meste boli zodpovedné aj za to, že tu pracujúca česká inteligencia mala vytvorené katastrofálne životné

3 Sch.: Karpatoruský pokrok. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 8. 2. 1924, č. 1, s. 3.

4 FLEK, Jozef: Na pomoc Podkarp. Rusi! In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 9. 5. 1924, č. 14, s. 1; jkv – Buďme apoštoly sblížení! In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 6. 1924, č. 19, s. 1.

i pracovné podmienky. Museli si teda uvedomiť, že po piatich rokoch tohto druhu utrpenia, nemohli očakávať nadšenie tu pôsobiacej českej inteligencie.⁵

Noviny začali vychádzať pred prvými voľbami do poslaneckej snemovne a senátu na Podkarpatskej Rusi, čo sa výrazne podpísalo pod ich obsahovú stránku. Na svojich stránkach publikovali *Slovanský a karpatoruský program Československej strany socialistickej*. Výkonný výbor tejto strany ho prijal ako doplnok svojho programu. Strana sa zaviazala, že v záujme posilnenia slovanstva sa mali jeho jednotlivé vetvy zbližovať a nie odcudzovať, vyslovila sa za zavedenie úradného jazyka i vyučovacieho jazyka na vyšších školách ako rusínskeho spisovného jazyka, za budovanie autonómie Podkarpatskej Rusi v plnom rozsahu, za spravodlivé stanovenie krajinskej hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou a za ochranu ruských menšín, ktoré ostali na slovenskom území, resp. za ochranu ich národnostných práv, a používanie ich jazyka v školách i na úradoch.⁶ Za pravdu tejto strane dali aj v prípade zostavenia kandidátky. Strana totiž prijala zásadu, že pokiaľ išlo o poslancov a senátorov v Národnom zhromaždení, patrili karpatoruské mandáty rusínskym kandidátom a ich kandidátka listina tak neobsahovala žiadneho nerusínskeho kandidáta. Tento správny postup mali podporiť všetci uvedomelí Čechoslováci.⁷ Týždenník obvinil v rámci predvolebného boja Československú sociálnodemokratickú stranu z toho, že kopírovala program Československej strany socialistickej. Boli to predovšetkým tie časti, ktoré sa týkali záujmov štátnych zamestnancov na Podkarpatskej Rusi. Tie prebrala práve aj z príspevku publikovaného na stránkach týždenníka.⁸ Československá národnodemokratická strana zas obvinila Československú stranu socialistickú z toho, že účelovo doplnila svoj program o myšlienky slovanstva a ochrany Rusínov, pričom v minulosti podporovala proukrajinský smer.⁹ Týždenník označil sociálnych demokratov na Podkarpatskej Rusi za ukrajinofilských klerikálov spojených s tzv. chliborobami. Navyše nemali jasno ani v postoji k Andrejovi Gagatkovi.¹⁰ Raz ho označovali za čechofila a inokedy za toho, kto vystupuje proti Čechom.¹¹ Týždenník mu tak na svojich stránkach ponúkol priestor, aby uverejnil vlastné prehlásenie. V ňom sa Andrej Gagatko vyjadril k postoju českej tlače o jeho protičeskom postoji, ako aj proti názoru, že Podkarpatská Rus by sa mala orientovať nie na západ smerom k Čechom, ale na východ smerom k Rusku. Odmietol tvrdenie, že podpísal sťažnosť odoslanú Spoločnosti národov voči československej politike realizovanej na Podkarpatskej Rusi.¹² Osobu Andreja Gagatka na stránkach

5 Předpoklady pozitivní práce. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 20. 6. 1924, č. 20, s. 1.

6 Slovanský a karpatoruský program česko-slovenské strany socialistické. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 15. 2. 1924, č. 2, s. 1.

7 Neuvěřitelné se stane? In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 22. 2. 1924, č. 3, s. 1.

8 Vypůjčený program. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 29. 2. 1924, č. 4, s. 3.

9 Zlomyselnost či nevědomost? In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 29. 2. 1924, č. 4, s. 3.

10 Gagatko, Andrej (1884 – 1944), advokát, politik. Pôsobil ako advokát v Užhorode. Zakladateľ Karpatoruskej strany práce. Reprezentačný lexikón Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Bratislava : Academia, 1936, s. 93.

11 Tažení klevetníků. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 7. 3. 1924, č. 5, s. 1.

12 GAGATKO, Andrej. Prohlášení. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 7. 3. 1924, č. 5, s. 1.

periodika bránil aj František Schwarz.¹³ Dementoval nepravdivé teórie o tom, že bol ruským dôstojníkom, ukrajinským či komunistickým agentom.¹⁴

Týždenník v rámci predvolebnej kampane negatívne vnímal politika a člena Československej sociálnodemokratickej strany Jaromíra Nečasa.¹⁵ Pred voľbami bola po ňom pomenovaná v Chuste ulica. Medzi obyvateľmi mesta sa však ustálil iný názov – Nešťastná ulica. Neskôr mesto toto pomenovanie zrušilo, čo podľa týždenníka svedčilo o jeho reálnej popularite a týždenník sa domnieval, že podobne negatívny osud postihne Jaromíra Nečasa aj vo voľbách. Výsmechom mala byť aj kandidátka tejto strany, ktorá bola s chybami publikovaná v týždenníku Vpered, čo Karpatoruský pokrok vnímal ako Nečasovu rusínštinu.¹⁶ Kriticky vnímal aj maďarské periodikum Ruzszinszkói Népszava, ktoré bolo v službách Jaromíra Nečasa a bojovalo za otvorenie maďarských škôl v Užhorode.¹⁷ Týždenníku prekážalo tiež, že na kandidátke neuviedol povolanie úradník, ale úradník kancelárie prezidenta republiky, podobne to bolo s jeho bydliskom, nie Praha, ale Praha hrad. Najväčším zlom však bolo, že svojím miestom na kandidátke zobral mandát rusínskemu kandidátovi, resp. rusínskemu ľudu.¹⁸

V predvolebnom čísle týždenník zdôraznil, že Česi neprišli na Podkarpatskú Rus s tým, aby panovali, ale preto aby pomáhali, aby región národne, politicky, hospodársky a kultúrne pozdvihli. Voličom neodporučil voliť Jaromíra Nečasa, ktorý sa úplne postavil do služieb haličsko-ukrajinskej propagandy. Václav Klofáč odporučil československým voličom aby volili Karpatoruskú stranu trudovú a Československú stranu socialistickú.¹⁹ Jaromír Nečas bol politikom, ktorý prispel k tomu, že v regióne vládla nevraživosť medzi inteligenciou. Negatívne vnímali jeho podporu

13 Schwarz, František (1891 – 1947), politik, novinár. V prvej polovici 20. rokov 20. storočia organizoval hnutie maloroľníkov v rámci Československej národnosocialistickej strany. V roku 1926 stranu opustil ako stúpenec Jiřího Stříbrného. V rokoch 1935 – 1939 bol poslancom Národného zhromaždenia. V rokoch 1919 – 1926 bol redaktorom Českého slova, v roku 1926 šéfredaktorom Večerního českého slova. Bližšie: TOMEŠ, Josef a kol. 1999. *Český biografický slovník XX. století. III. díl. Q – Ž*. Praha : PASEKA, 1999, s. 119.

14 SCHWARZ, František. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 6, s. 1.

15 Nečas, Jaromír (1888 – 1945) politik, národohospodár, stavebný inžinier a publicista. Už v rokoch 1912 – 1914 pôsobil v službách štátnej stavebnej správy na Podkarpatskej Rusi a Bukovine. V roku 1920 bol tajomníkom guvernéra Podkarpatskej Rusi Grigorija Žatkoviča. V rokoch 1920 – 1924 pôsobil ako radca Kancelárie prezidenta republiky. V rokoch 1924 – 1939 bol poslancom Národného zhromaždenia a v rokoch 1935 – 1938 ministrom sociálnej starostlivosti a zástupcom ČSR v Medzinárodnom úrade práce v Ženeve. Bol členom Československej sociálnodemokratickej strany, autorom viacerých publikácií ako napr. *Ukrajinská otázka, Prosím za jeden slovanský národ*. Bližšie: TOMEŠ, Josef a kol. 1999. *Český biografický slovník XX. století. II. díl. K – P*. Praha : PASEKA, 1999, s. 429.

16 V pravdě jedinečná popularita inž. Nečase... In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 29. 2. 1924, č. 5, s. 3; Páně Nečasova „rusínština“. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 29. 2. 1924, č. 5, s. 3.

17 Maďarský orgán strany p. Nečasa... In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 7. 3. 1924, č. 5, s. 3.

18 Pán inženýr Nečas... In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 6, s. 3.

19 KLOFÁČ, Václav. Československým voličům! In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 6, s. 1.

Simona Petľuru. Neskôr podporoval ukrajinizáciu tunajšieho ľudu.²⁰ Do konfrontácie sa dostával Karpatoruský pokrok predovšetkým s Lidovými novinami, Slovenským východom, ktoré podľa neho propagovali myšlienky a program Československej národnodemokratickej strany.²¹ Napokon týždenník priniesol výsledky volieb. Podľa nich a podľa názoru redakcie bola vo voľbách porazená tamojšia byrokratická vládna sústava, maďarský spôsob volieb ako aj nečasovský ukrajinoфильský smer. Politické strany proruskej orientácie dostali skoro dvakrát viac hlasov než tzv. chliboroby a sociálni demokrati spolu.²²

Do sporu sa Československá strana socialistická dostala s Československou sociálnodemokratickou stranou aj pri organizovaní podujatia v Užhorode, ktoré chcela realizovať k 1. máju ako protiváhu podujatia Komunistickej strany Československa. Slovanské spolky v meste chceli kultúrnym programom uskutočniť oslavu vztyčenia štátnej vlajky. Táto strana ju však zmarila.²³ Napokon sa Československá sociálnodemokratická strana ospravedlnila a deklarovala, že išlo o nedorozumenie, čo zástupcovia spolkov a korporácií v Užhorode prijali a zároveň prisľúbili, že v budúcnosti budú informovať o svojich akciách aj iné politické strany.²⁴ Týždenník publikoval pred voľbami aj výzvu *Národnej rady ČSR – Odbočky pre Podkarpatskú Rus*. Tá očakávala boj jednotlivých politických strán o voliča. Apelovala na voličov v tom zmysle, že v prípade týchto volieb nešlo o to, ktorá strana dostane väčší počet hlasov, ale o to „aby československá štátna myšlienka vyšla posilena“, ako aj o to, aby sa pred celým svetom demonštrovalo, že väčšina obyvateľstva Podkarpatskej Rusi stojí za ČSR.²⁵

Veľkú pozornosť venoval týždenník českým štátnym zamestnancom, prítomným na Podkarpatskej Rusi. Napriek tomu, že prispievali ku konsolidácii situácie v tejto časti ČSR, nachádzali sa v neutešených sociálnych a spoločenských pomeroch. Okrem svojej práce presadzovali myšlienku československej štátnosti a vykonali veľa aj v oblasti kultúry. Ich fungovanie komplikovali rozličné platné zákony – maďarské, rakúske i československé, ako aj práca s negramotným obyvateľstvom. Ich postavenie sa preto muselo čím skôr zlepšiť. Nebolo možné ďalej riadiť sa heslom: „Byrokracie jest vysoko a Praha daleko!“²⁶

Týždenník sa venoval aj žandárstvu na Podkarpatskej Rusi. To tvorili prevažne Česi a to preto, že maďarskí četníci zostali v službe po roku 1918 len v malom počte a pre Rusínov táto pracovná ponuka nebola príliš lákavá. Zo všetkých štátnych zamestnancov sa práve českí žandári nachádzali v najhorších životných podmien-

20 Márne naděje p. Nečasovy na vzkříšení ukrajinsko-klerikálního režimu Ehrenfeldova. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 6, s. 1-2.

21 Nelžete. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 7. 3. 1924, č. 5, s. 3; Jak se referuje. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 6, s. 3.

22 Sch.: Koho chtějí bohové zničití, toho raní slepotou. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 7, s. 1; Výsledky voleb v Podkarp. Rusi. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 7, s. 1.

23 -kv-: K 1. květnu v Užhorodě. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 9. 5. 1924, č. 14, s. 2.

24 K slávnosti st. vlajky v Užhorodě. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 23. 5. 1924, č. 16, s. 2.

25 Voličům československým! In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 7. 3. 1924, č. 5, s. 2.

26 BERGMANN, H. Poměry státních zaměstnanců v Podkarpatské Rusi. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 8. 2. 1924, č. 1, s. 1-2.

kach. Obsadzovali miesta aj v najodľahlejších dedinkách vzdialených od železničnej trate aj niekoľko desiatok kilometrov, niektorí z nich uviazli v zime v obciach, ktoré boli kvôli snehu úplne odrezané od sveta, v mestách i na dedinách pre nich bolo zabezpečené nekvalitné ubytovanie a mali zvýšené náklady na živobytie.²⁷ Celkovo sa štatisticky mali štátni zamestnanci horšie ako v predvojnovom období. Navyše sa postupovalo tak, že jedným sa pridalo a iným ubralo, čo spôsobovalo ďalší negatívny jav, a to roztrieštenosť štátnych zamestnancov. Prevládal tiež všeobecný názor, že úradníkov bolo veľa a zbytočne zadlžovali štát. Ochrana a organizácia štátnych zamestnancov tak bola nevyhnutná. V štátnej správe navrhoval týždenník vymedziť pomer zamestnanca k štátu ako obchodnú zmluvu, každý mal poznať svoje povinnosti a práva, odstrániť tituly, obmedziť prácu nadčas alebo ju preplatiť, neodopierať nárok na dovolenku. Politické strany si mali uvedomiť, že úradníctvo bolo kostrou, na ktorej štát stál.²⁸ Na svojich stránkach poskytol týždenník priestor aj na publikovanie rezolúcie štátnych zamestnancov Podkarpatskej Rusi, finančného rezortu, odovzdanej ministrovi Jiřímu Stříbrnému, ktorý navštívil Užhorod.²⁹

Aj pre voľbami zdôraznil týždenník, že Československá socialistická strana predkladá požiadavky štátnych zamestnancov na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi. Ich obsahom bolo rovnaké realizovanie tzv. podkarpatoruskej výhody, systematizácia miest vo všetkých odvetviach štátnej správy, zlepšenie ubytovania, dostatočné vybavenie úradov potrebným počtom zamestnancov, umožniť návrat z Podkarpatskej Rusi späť do Čiech po 5 až 10 rokoch služby.³⁰ Aj po voľbách týždenník bojoval za zlepšenie platových podmienok a sociálnych pomerov úradníkov. Tí mali často problém užiť vlastné rodiny. Bolo preto do istej miery pochopiteľné, že niektorí z brali úplatky. Išlo však predovšetkým o úradníkov v centrálnych úradoch, týždenník však nebezpečenstvo pre štát videl predovšetkým vtedy, ak sa korupcia dostala aj na nižšie úrady. Zároveň však zdôraznil, že tento negatívny jav pramenil zo zlého postavenia; tých, ktorí sa ho dopustili. Korupčné aféry však mali byť pre štátnych zamestnancov jednoznačne poučením i výstrahou.³¹

Periodikum informovalo aj o memorande štátnych zamestnancov na Podkarpatskej Rusi adresovanom prezidentovi ČSR T. G. Masarykovi s 1 750 podpismi. Malo formu pamätnej knihy a tlmočilo minimálne požiadavky na zabezpečenie nutnej životnej úrovne zamestnancov. Tí chceli, aby 200-percentný mimoriadny drahotný prídavok pre Podkarpatskú Rus v plnej výške zostal a bol stabilizovaný, aby došlo k systematizácii miest v štátnej službe na Podkarpatskej Rusi pri všetkých odboroch, aby ministerskou radou v roku 1920 prisľúbená tzv. podkarpatoruská výhoda bola u všetkých rezortov realizovaná rovnako, aby „ofitsiantská novela“ bola uzákonená a aby sa stavali obytné domy pre štátnych zamestnancov.³² Týždenník avizoval aj

27 Četnictvo v Podkarpatské Rusi. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 15. 2. 1924, č. 2, s. 1-2.

28 Vpřed. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 29. 2. 1924, č. 4, s. 2.

29 Spravedlivé požadavky. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 7. 3. 1924, č. 5, s. 2.

30 Požadavky státních zaměstnanců na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 6, s. 2.

31 „Spravedlnost je základem státu“. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 4. 4. 1924, č. 9, s. 2.

32 Požadavky státních zaměstnanců na Podkarpatské Rusi. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 25. 4. 1924, č. 12, s. 2.

pripravovanú schôdzu štátnych zamestnancov v Užhorode 23. mája 1924. Zúčastnil sa na nej aj poslanec Andrej Gagatko za stranu práce a Československú stranu socialistickú a tajomník Rusek za Československú sociálnodemokratickú stranu.³³ Účastníci schôdze požadovali splnenie podmienok obsiahnutých v memorande adresovanom prezidentovi.³⁴

Karpatoruský pokrok sa dlhodobejšie venoval aj zlým bytovým podmienkam štátnych zamestnancov. Upozornil na nedostatočnú starostlivosť štátu o svojich zamestnancov. Tí v jeho službách prišli do pohraničných častí ČSR, kde žili takmer pustovníckym spôsobom. Najpostihnutejšia bola podľa týždenníka skupina finančnej stráže. V mnohých prípadoch nemali jej zamestnanci vôbec kde bývať. Skromné podmienky, v ktorých bývali, bez tepla, v jednoduchých miestnostiach, boli často zdrojmi rozličných chorôb, ktoré ich postihovali. Išlo približne o 8 000 ľudí aj s rodinami. Za túto situáciu mohli nepriamo aj politické strany, ktoré tomuto sociálnemu problému nevenovali pozornosť a to napriek tomu, že sa hlásili k socialistickej politike.³⁵ Následne sa z mnohých častí Podkarpatskej Rusi na stránky novín dostali príspevky opisujúce problémy štátnych zamestnancov s ubytovaním. Nespravodlivé bolo v niektorých prípadoch aj prerozdeľovanie bytov a efektivita výstavby nových. Príkladom mala byť situácia ohľadom budovy v Berehove.³⁶ Podobne v Chusťe prednosta štátneho lesného úradu prenajímal dve izby za 400 korún českému dôstojníkovi. Podľa týždenníka to bolo predražené a nemal povolenie na prenájom. Ten však v príspevku publikovanom v ďalšom čísle periodika uviedol, že sa snažil pomôcť riešiť problém českých zamestnancov s ubytovaním, pričom podotkol, že nájomca bol spokojný so stanovenými podmienkami.³⁷ Kritická bytová situácia bola tiež v Rachove. Vhodnou pomocou mohli byť štátne domčeky pre rodiny, často sa však stavali budovy, ktoré nemali adekvátne využitie. Ďalším negatívnym javom bolo aj to, že nie všetky skupiny štátnych zamestnancov mali rovnaké práva a podmienky týkajúce sa ubytovania.³⁸ Kritický stav s ubytovania bol aj vo Veľkom Bereznom. Jednoduché byty, prerobené pravdepodobne z chlievov s podlahou a rýchlo urobeným oknom, mesačne stáli 200 korún. Takýto byt bol bez zdroja tepla, vlhký a s deravou strechou. Nie všetky byty boli takéto, výnimkou boli byty niektorých privilegovaných vyšších úradníkov.³⁹

Týždenník na svojich stránkach poskytoval priestor aj Československému červenému krížu pôsobiacemu na Podkarpatskej Rusi. Vo februári 1924 oslavoval 5 rokov svojej existencie v novovzniknutej republike. Na zabezpečenie sociálnej zdravotnej

33 Schůze státního zaměst. v Užhorode. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 23. 5. 1924, č. 16, s. 1.

34 Svaz čsl. odborových organizací státně zaměstnaneckých na P. Rusi. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 30. 5. 1924, č. 17, s. 1.

35 Jak bydlí finanční stráž na naši čsl. hranici? In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 21. 3. 1924, č. 7, s. 2.

36 2,000.000Kč. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 29. 2. 1924, č. 4, s. 2; Jak se bydlí v Beregszászu... In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 7. 3. 1924, č. 5, s. 3.

37 A jak se bydlí v Hustu. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 3. 1924, č. 6, s. 3; ERBAN, Vilém: Zasláno. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 28. 3. 1924, č. 8, s. 3.

38 Křiklavé poměry v Rahově. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 30. 5. 1924, č. 17, s. 1.

39 Jak se bydlí ve Velikoje Bereznoje! In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 6. 6. 1924, č. 18, s. 1-2.

starostlivosti minul 134 miliónov korún. V prvých povojnových rokoch sa sústredil na rozdávanie potravín a šatstva, zabezpečoval doručenie listov československým príslušníkom v cudzine. Na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi zriadil dve epidemiologické nemocnice. V roku 1921 si vypožičal od amerického červeného kríža na tri mesiace vlak pre protiepidemickú prácu na Podkarpatskej Rusi. Neskôr získal vlastný vlak na tento účel, ako aj na prevoz ranených. Vybudoval sedem zdravotných staníc pre detí, ktoré evidovali 7 000 prípadov. Zriadil aj dva dispenzáre pre tuberkulózných a venericky chorých pacientov. V rokoch 1920 – 1923 zabezpečil na Slovensku a Podkarpatskej Rusi stravovanie pre 40 075 detí. Pod jeho vedením bola aj ošetrovateľská škola. Usporiadal 63 kurzov s 1 147 absolventmi ošetrovateľstva. V rámci zdravotnej výchovy prevádzkoval pojazdné biografy sprevádzané lekármi, ktorí realizovali 3 000 prednášok. V náklade 30 000 výtlačkov vydával ľudový mesačník *Zdraví lidu*.⁴⁰ Najťažšiu prácu vykonával práve v najvýchodnejšej časti republiky, kde bojoval s hladom a epidémiami. Hlad bol stálym hosťom nielen na Vrchovine, ale aj v horách nad Užhorodom, v oblasti Jasine a Mukačeva. Miestne pobočky sa snažili zabezpečiť potraviny i šatstvo. Ľudové kuchyne prispeli nielen k zlepšeniu stravovania, ale aj školskej dochádzky. Zanedbateľná nebola ani práca lekárov pod vedením doktora Bohuslava Alberta.⁴¹

Týždenník avizoval aj zjazd Dorastu Československého kríža, ktorý sa mal konať v Prahe za účasti 100 zástupcov tejto organizácie s 250 tisíc členmi, aby rokovali o ďalšom napredovaní organizácie. V Doraste viedli členov k tomu, aby dbali o svoje zdravie a vzájomne si pomáhali. Mali sa stať novým typom občana s povinnosťami voči sebe, blížnym i republike. Český dorast bol v kontakte so slovenským a podkarpatoruským.⁴² Dorast Československého červeného kríža v Užhorode bol organizovaný ako prvý na Podkarpatskej Rusi v roku 1922. Dňa 19. marca 1924 sa konala akadémia v sále keramickej školy. Program pripravený pedagógmi školy bol vyplnený spevom piesní, tancom a pod.⁴³ Aktívna bola aj pobočka v Perečine. Tá pripravila záhradnú slávnosť pod patronátom guvernéra Podkarpatskej Rusi Antona Beskida a viceguvernéra Antonína Rozsypala. Účinkovala kapela 36. pešieho pluku. Konala sa zábava a lákavá bola aj tombola a ohňostroj. Tejto akcie sa zúčastnili príslušníci maďarskej, nemeckej i židovskej národnosti.⁴⁴ Pri príležitosti päťročného jubilea Československého červeného kríža, vstupovali za jeho členov aj mnohí vojaci. Na Podkarpatskej Rusi to bolo takmer 600 vojakov. Z pešieho pluku v Chuste to bolo 39 dôstojníkov a rotmajstrov a 174 vojakov.⁴⁵

Týždenník venoval okrajovo pozornosť aj legionárom. Na svojich stránkach publikoval verejný list adresovaný prezidentovi hlavného finančného riaditeľstva

40 Pět let práce. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 22. 2. 1924, č. 3, s. 1.

41 KLOFÁČ, J. Pět let nejkrásnější práce. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 29. 2. 1924, č. 4, s. 1.

42 Mír Čsl. Červeného kříže. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 18. 4. 1924, č. 11, s. 1.

43 mht. Dorost Československého Červeného Kříže v Užhorode... In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 21. 3. 1924, č. 7, s. 3.

44 Čsl. červený kříž v Perečine. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 6. 1924, č. 19, s. 3; Slavnost Čsl. Červ. Kříže v Perečine. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 20. 6. 1924, č. 20, s. 3.

45 Vojsko na Podkarpatské Rusi Čsl. Červenému Kříži. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 13. 6. 1924, č. 19, s. 2.

v Užhorode, podpísaný zástupcami Jednoty Československej obce legionárskej v Užhorode Janom Kreslom a Frantom Černým. Jeho podstatou bola sťažnosť na skutočný stav vlastníctva trafik v Užhorode, ktoré mali byť prednostne pridelované legionárom, no v skutočnosti ostávali v rukách starých vlastníkov. Z 20 tabakových trafik v meste boli iba štyri v rukách vojnových invalidov, päť v rukách 20 % vojnových invalidov a 11 v rukách neinvalidov, ktorí nemali na ne nárok. Zároveň upozornili na neoprávnenosť držania koncesí u tých, ktorí sa nijakým spôsobom nezaslúžili o vznik republiky a navyše boli finančne zabezpečení. Celkovo na Podkarpatskej Rusi mali až 80 % koncesí v rukách tí, ktorí boli pred rokom 1918 podporovaní maďarskou vládou. Dožadovali sa preto, aby výnosy a nariadenia ministerstva financií boli úradmi rešpektované a aby koncesie dostali tí, ktorí sa obetovali pre svoj národ a nie maďarským a židovským vojnovým zbohatlíkom. Zároveň sa obrátili s prosbou o pomoc aj na parlament, ako aj ministerstvo financií. Následne týždenník publikoval odpoveď hlavného finančného riaditeľstva, ktoré podľa členov legionárskej obce len vysvetľovalo, avšak nepotvrďovalo alebo nevyvrátilo skutočnosti, ktoré boli uvedené v otvorenom liste.⁴⁶ Týždenník upozornil, že legionári sa mali sťažovať aj na iné štátne úrady, nielen na finančný. Podotkol, že politika uprednostňovania istej národnosti pred inými na Podkarpatskej Rusi musela stroskotať.⁴⁷ Napokon informoval aj o uvoľnenej trafike v Užhorode, ktorá bola daná do verejnej súťaže s oznamom o tom, že vojnoví poškodenci budú uprednostnení.⁴⁸ Týždenník dementoval informácie šírené na Podkarpatskej Rusi o rozdielnom postavení českých, slovenských a rusínskych legionárov. Zdôraznil, že sa nemuseli nijako organizovať, pretože boli súčasťou, resp. členmi Československej obce legionárskej a mali rovnaké práva a výhody.⁴⁹

Karpatoruský pokrok začal vychádzať 8. februára 1924, no už 4. júna toho istého roku vyšiel poslednýkrát. Aj keď v podtitule deklaroval, že je nezávislým periodikom, bol pod vplyvom Československej socialistickej strany. Vyšiel krátko pred prvými parlamentnými voľbami na Podkarpatskej Rusi. Do volieb propagoval politiku tejto strany a jej členov. Snažil sa osloviť predovšetkým českú inteligenciu žijúcu v tejto časti republiky. Obhajoval najmä práva tu pracujúcich štátnych zamestnancov a čiastočne legionárov – vojnových invalidov. Na svojich stránkach prinášal aj krátke správy týkajúce sa predovšetkým politického, hospodárskeho, národnostného a kultúrneho diania v Užhorode, ale i širšom regióne.

46 Veřejný list. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 8. 2. 1924, č. 1, s. 4; Otázka zadávání trafik v Užhorodě. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 18. 4. 1924, č. 11, s. 2-3.

47 Upozornění legionářům. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 9. 5. 1924, č. 14, s. 3.

48 Zadání trafiky. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 16. 5. 1924, č. 15, s. 3.

49 O podkarpatoruské legiónáře. In *Karpatoruský pokrok*, roč. 1, 7. 3. 1924, č. 5, s. 3.

LUDIA A DOBA

*Banskoštiavnický trh zabudnutých remesiel.
Foto Peter Švorc*

Z PERIFÉRIE DO CENTRA. RUSÍNSKY ROĽNÍK JURKO LAŽO PRED VSTUPOM DO VEĽKEJ POLITIKY (1867 – 1918)¹

Peter ŠVORC

Abstract: *From the periphery to the centre: The Rusyn peasant Jurko Lažo before his entrance into greater politics (1867 – 1918).* As a rule, the fate of an individual is closely connected to the fate of his country or nation. This fully applies to the Rusyn peasant Jurko Lažo, who was born into a poor peasant family in 1867 in Vyšný Svidník.

At the end of the 19th century, difficult economic and social circumstances in northeast Slovakia urged young people, especially men, to look for work in the USA. Juraj Lažo was one of them. He travelled to the USA twice – first in 1896, then at the beginning of the 20th century. He brought home a small nest egg, but mainly new experiences which allowed him not only to keep on working on his farm, but also start a construction business. World War I, which directly touched northeast Slovakia, however, deprived him of all he owned and, moreover, his business also started to go bankrupt due to an unpaid invoice for the building of a Greek-Catholic school in Svidník.

The local Greek-Catholic priest, Mikuláš Daňko, who ordered the building, refused to pay for his work. In 1915, the same priest supported the efforts of the Greek-Catholic bishop Štefan Novák regarding the introduction of the Gregorian calendar to the Greek-Catholic faithful instead of the Julian calendar, as well as Latin replacing Cyrillic in clerical texts. Juraj Lažo was one of those Rusyns who organised resistance against such changes, which is why, in 1915 on Daňko's incentive, he was imprisoned.

That is how his parting with the Greek-Catholic, and his affiliation to the Orthodox, Church began. When the war ended, he recruited followers of the Orthodox Church among the local Rusyns. In his campaign, he used two main arguments: (1) while the faithful had to provide Greek-Catholic priests with "koblina" and "rokovina" (duties payable in kind and labour for a number of days on the parochial fields), no such thing was necessary towards Orthodox priests; (2) Orthodoxy was the original faith of Rusyns until the Union of Uzhhorod was signed in 1646, by means of which Orthodox Rusyns agreed to acknowledge the Pope as the head of their Church.

This campaign of his brought about a bitter conflict with the Greek-Catholic clergy and also served as preparation for Juraj Lažo to enter politics, which, when the war was over and Czechoslovakia was established, actually happened.

The readers are provided with an introductory study from an imminent biography of Juraj Lažo – peasant, small businessman and, in the end, a senator of the Czechoslovak parliament between 1920 and 1925. His life and activities are described in the

1 Príspevok je čiastkovým výstupom z riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0428/15 Šariš v historickom kontexte jedného storočia (1848 – 1948).

context of the political, social, economic and religious environment in Hungary at the turn of the 20th century and the position of its Rusyn population.

Key words: Jurko Lažo. Rusyns. Emigration. Czechoslovakia.

Každý národ i štát má obdobia či roky, ktoré sa natrvalo a neprehliadnuteľne zapísali do jeho dejín. Niektoré v dobrom, iné zas nie, no v každom prípade tam zakotvili ako istý medzník, ktorý poznačil životy ľudí, ich smerovanie, ba aj myslenie a následne i konanie. V našich dejinách to bol nesporne rok 1867. Nájdeme ho v každej učebnici dejepisu, v každom lexikóne, slovníku a v každej knihe, ktorá sa venuje dejinám Uhorska či len Slovenska v druhej polovici 19. storočia.

Rok 1867 je spojený s veľkou politickou a štátoprávnou zmenou, ktorá sa udiala v habsburskej monarchii. Dňa 20. mája toho roku začala rokovať Ríšska rada vo Viedni o štátoprávných dohodách s Uhorskom, ktoré malo od revolúcie 1848 – 1849 ambíciu byť čo najviac nezávislým od viedenského dvora. Keď rok predtým (1866) habsburská monarchia utrpela porážku vo vojne s Pruskom a panovnícky trón sa otriasal vo svojich základoch, pristúpila Viedeň k ústupkom, ktoré od nej požadovali maďarskí politici.

Predstaviteľ uhorskej liberálnej opozície Ferenc Deák (1803 – 1876), ktorý od Viedne požadoval pre Uhorsko autonómne postavenie, už v roku 1865 pripravil tzv. *Aprílové články*, známe aj ako *Veľkonočné články*, ktoré predznamenávali rakúsko-uhorské vyrovnanie o dva roky neskôr.

V podstate už celý rok 1867 sa niesol v znamení príprav na vytvorenie dualistickej monarchie, v ktorej by Uhorsko malo takmer úplnú samostatnosť. 17. februára 1867 menoval cisár František Jozef I. grófa Júliusa Andrášiho [Andrássy] za predsedu uhorskej vlády, 27. februára bol formálne obnovený uhorský parlament. A keď sa 8. júna 1867 František Jozef I. v Budíne nechal korunovať za uhorského kráľa, bolo už jasné, že sa plán Ferencu Deákovi začína naplňovať. 28. júla 1867 František Jozef I. podpísal zákon uhorského snemu o rakúsko-uhorskom, a vlastne rakúsko-maďarskom štátnom vyrovnaní, čím sa Uhorsko vo vnútornej politike stalo úplne nezávislým štátom. S rakúskou časťou monarchie ho od vtedy spájala osoba panovníka, spoločná mena, armáda a zahraničná politika.

Tieto udalosti naplňovali vnútropolitické debaty v Uhorsku, nepochybne o tom veľa diskutovala i šarišská šľachta a zemianstvo, očakávajúc od toho veľa dobrých zmien aj pre seba. Už takou spokojnosťou nežiarila väčšina nemaďarských národností Uhorska, vrátane Slovákov a Rusínov, o čom svedčia slovensky písané noviny *Pešťbudínske vedomosti*, vychádzajúce v Budíne, ktoré sa k rakúsko-uhorskému vyrovnaníu stavali veľmi skepticky. Obávali sa, že po takomto vyrovnaní nebudú mať Maďari žiadny záujem riešiť postavenie Nemaďarov, teda i Slovákov a Rusínov,² skôr naopak, budú sa usilovať upevniť maďarské pozície i na úkor tých ostatných. Pravda, takéto zamyslenia a úvahy o budúcnosti rezonovali v intelektuálnom prostredí a asi len ojedinele i medzi roľníckym obyvateľstvom krajiny, Šarišanov z toho nevynímajúc.

V tomto politicky hektickom čase sa na severe Uhorského kráľovstva – dnešného severovýchodného Slovenska, v neveľkej dedine Vyšný Svidník 2. mája 1867 narodil

2 Redakcia. Či ozaj bomba? In *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 31. mája 1867 (piatok), č. 44, s. 1.

chlapec. Rodičia mu dali meno Georgius – Juraj,³ ktorý o päťdesiat rokov neskôr vstúpil aj do histórie mladého štátu – Československej republiky ako senátor za Československú sociálnodemokratickú stranu robotnícku. Kým sa to však stalo, pretieklo Ladomírkou veľa vody a vo Svidníku i krajine sa udialo množstvo udalostí, ktoré poznačili život nielen Juraja Lažu a Svidničianov, ale aj miliónov ľudí v Európe.

Pátranie po osudoch

Pátranie po osudoch Juraja Lažu predstavuje priam detektívnu prácu, skladanie malých čriepok minulosti do väčšieho celku, ktorý však ostal torzovitým i napriek veľkému úsiliu bádateľov. Dôvodov, prečo je to tak, je viacero. Jedny majú objektívny, druhé subjektívny charakter. Ten subjektívny sa spája so samotným človekom, o osud ktorého sa zaujímate a závisí od toho, čo sa zachovalo v jeho pozostalosti, ak sa vôbec takáto pozostalosť zachovala.

Objektívne dôvody spočívajú vo vonkajších udalostiach, ktoré sa dotkli pozostalostí ľudí a dokumentov, ktoré boli spojené s ich životom a mali spravidla charakter úradných záznamov. Tie z prelomu 19. a 20. storočia sa spravidla zachovali najmä v podobe matrik či inej úradnej agendy, lebo už boli cielene archivované. Neplatí to však pre každý región Slovenska. Vojny, požiare, povodne i ľudská nedôslednosť, ba i nevedomosť a ľahostajnosť zničili záznamy o predkoch, ktorí sa nám tak navždy stratili z pamäti dedinského, mestského i národného kolektívu.

Severovýchodné Slovensko – mestečká a dediny, ktoré sa tu nachádzajú, sú živým príkladom toho, ako vonkajšie udalosti zničili písomnosti hovoriace o dejinách tohto regiónu, a archívy – miestneho, okresného, oblastného i ústredného charakteru len potvrdzujú smutný fakt, že sa nám nezachovalo veľa písomného materiálu o predchádzajúcich storočiach. Svidník a jeho okolie zasiahli vojenské operácie počas prvej svetovej vojny, o dvadsať rokov neskôr to bola nová devastačná vlna prechodu frontu druhej svetovej vojny, na začiatku 50. rokov 20. storočia zas komunistický režim prílišnou aktivitou svojich príslušníkov pokračoval v diele skazy likvidáciou písomností cirkevného charakteru, lebo ich pokladal za škodlivé pre režim.

Svidník a jeho okolie sú súčasťou bývalej Šarišskej župy a písomnosti, ktoré mali župný záber sú uložené v Štátnom archíve v Prešove. V prípade materiálov, ktoré

Jurko Lažo

3 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Cirkevné matriky, č. 1199, roky 1843 – 1890, s. 40; Pozri aj: Keresztélesi kivonat a felső szvidnicki gör. frert. kath. egyház anyakönyvből 1867... (Krstný list – výpis vyšnosvidnickej gréckokatolíckej cirkevnej matriky – rok 1867...). Výpis je uložený v Okresnej knižnici v Svidníku.

pochádzali z prelomu 19. a 20. storočia a z medzivojnového obdobia, je stav ich zachovania rovnako žalostný. Župný archív sa po vzniku Košickej veľžupy v roku 1923 sťahoval z Prešova do Košíc, po Viedenskej arbitráži v novembri 1938, keď Košice pripadli Maďarsku, sa sťahoval naspäť do Prešova a v závere roku 1944, keď sa k Prešovu blížil front, boli archívne materiály naložené do nákladných vagónov a odvezené na Moravu – vtedy súčasťou Nemeckej ríše. Na Morave ich však zastihlo bombardovanie vlaku, ktoré zničilo niekoľko vagónov a s nimi aj časť tam naložených archívnych materiálov, ktoré sa nenávratne stratili. A tak rekonštrukcia dejín Svidníka i dedín v jeho okolí sa pre historikov stáva náročnou a zložitou úlohou. Toto konštatovanie rovnako platí, ba ešte vo väčšej miere, na ľudí, ktorí tu žili – teda aj na Juraja Lažu.

Problémy s matrikami a encyklopédiami

Juraj Lažo sa ako verejný činiteľ medzivojnového obdobia dostal do niekoľkých kníh a encyklopédií. V roku 1989 vyšiel III. zväzok *Slovenského biografického slovníka*, v ktorom na strane 369 je stručne spracovaný biografický portrét Juraja Lažu.⁴ Ten bol zrejme podkladom aj pre neskoršie encyklopedické heslá o ňom, aspoň čo sa týka biografických údajov. Kým však autor hesla v biografickom slovníku ešte v duchu marxisticko-leninskej metodológie a hodnotenia ukončil Lažov portrét konštatovaním, že Lažo „... v miestnom meradle reprezentoval reakčnú ideológiu a politiku“ pravicovej agrárnej strany, heslá v novších slovníkoch to už neuvádzali.⁵ Takéto tendenčné ideové hodnotenie Juraja Lažu už nenachádzame ani vo vedeckých prácach či študentských diplomových prácach, ktoré vyšli po roku 1989.⁶

Spoločným znakom väčšiny z nich je, že uvádzajú rovnaké údaje o narodení Juraja Lažu a jeho rodičoch. To nie je prekvapujúce zistenie, práve naopak. Tento fakt vlastne potvrdzuje, resp. by mal potvrdzovať, že sa Juraj Lažo narodil 3. mája 1867 a jeho rodičia sa volali Pantaleimon a Mária, rod. Fuzjaková, presne tak, ako ich uvádza *Slovenský biografický slovník* z roku 1989.

Pohľad do svidníckych matrik však ponúka prekvapivo dvojaké údaje. Svidnícka matrika zomrelých, ktorá je uložená na matričnom úrade mestského úradu vo Svidníku⁷ ponúka uvedené údaje, ktoré sú v jednej kolónke doplnené o meno oznamovateľa Jurajovej smrti. Tým bol jeho syn Ján, u ktorého môžeme predpokladať,

4 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990), III. zväzok K – L*. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 369.

5 Lažo Jurij. In *Encyklopedija istorii ta kul'tury karpatskych rusyniv*. Ukladači Pavlo Robert Magočij – Ivan Pop. Užhorod : Vydavnyctvo V. Paďaka, 2010, s. 392.

6 Pozri napr. ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919 – 1939)*. Prešov : UNIVERSUM, 2003; HARBULOVÁ, Ľubica. *La-domirovské reminiscencie*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU, 2000; ŠPAKOVÁ, Lenka. *Juraj Lažo a československí Rusíni*. Diplomová práca. Prešov : FF PU, 2009; Podduklianská knižnica Svidník : *Osobnosti regiónu, Jurko Lažo*. In *Kultúrnik 1995 – 1997*, jún, s. 2; Juraj Lažo (1867 – 1929). In *Mesto Svidník. Informačný portál mesta a okolia*. Dostupné na: <http://www.svidnik.sk/navstevnik/cestni-obcania/juraj-lazo/>

7 Smrtná matrika matričného obvodu Svidník od 1. 1. 1907 do 31. 12. 1933, zv. 2, s. 246-247.

dza v okresnej knižnici vo Svidníku, kde ho do úschovy odovzdala rodina bývalého senátora.⁹

Ak by sme zhrnuli údaje z krstnej matriky, potom sa nám formujú takéto závery: Pantaleimon Lažo z nejakého dôvodu uviedol meno Vanda a chcel, aby ho krstiaci kňaz v matrike tak aj zapísal. Nevieme, kedy sa farár Pavlovič rozhodol a dopísal nad priezvisko Pantaleimona Vandu meno „Lazio“.

Podobne, ani jeho manželka Mária neuviedla rodné meno Fuzjaková, ale ako rodné uviedla meno Vančeková (Vancsek).

Čo bolo dôvodom, že títo mladí manželia utajovali pred svidníckym farárom Alexandrom Pavlovičom svoje mená?

Odpoveď nám čiastočne ponúkajú samotné matriky a prezrádzajú kde-čo aj o pomeroch, ktoré vládli v dedinách severovýchodného Slovenska, v tomto prípade v Šariši, v 19. storočí, resp. aspoň v jeho druhej polovici. Matriky z dedín v okolí Svidníka však nie sú úplné, chýbajú niektoré roky a s nimi aj tie údaje, ktoré by nám potvrdili alebo vyvrátili postavené hypotézy o príbehu rodiny Juraja Lažu.

To, čo sa nám zo zachovaných zápisov podarilo zistiť, naznačuje ťažké i dramatické okamihy v rodine Jurajových rodičov a starých rodičov.

Pristavme sa najskôr pri jeho matke Márii Fuzjakovej – Vančekovej. Tá pochádzala z malej dedinky Dobroslava, severne od Svidníka. V matrike narodených sa dozvedáme, že v druhej polovici 19. storočia žili v Dobroslave Mária Vančeková (Fuzjaková) i Anna Vančeková (Fuzjaková), pravdepodobne to boli sestry.

Matrika narodených z Dobroslavy uvádza pri slobodnej matke Anne Vančekovej 6. júl 1866 ako deň narodenia jej syna Jána, a pri samotnej matke uvádza: „*Anna Vantsik, alias Fuzijak*“. Vančekovcov teda prezývali aj Fuzjakovci, resp. to bolo aj naopak – Fuzjakovcom v dedine hovorili aj Vanček/Vančik. Na dedinách bolo celkom bežné rozlíšiť viacerých s rovnakým menom prímenom, niekedy odvodeným od bližšie neurčených rodinných tradícií, rodinných zväzkov, skutkov, osobných fyzických či duševných daností, od skutkov, ktoré vykonali a podobne.

Teda aj Mária Fuzjaková bola v Dobroslave známa ako Vančeková (Vančiková)¹⁰ a takéto meno povedala sama, resp. nahlásil ho jej manžel Pantaleimon pri matričnom zápise.

Alexander Pavlovič

9 Keresztélesi kivonat a felső szvidnicki gör. frert. kath. egyház anyakönyvéből 1867... (Krstný list – výpis vyšnosvidníckej gréckokatolíckej cirkevnej matriky – rok 1867...). Výpis je uložený v Okresnej knižnici v Svidníku.

10 Drobné modifikácie mien v matričných zápisoch boli podmienené zapisovateľmi, v tomto prípade gréckokatolíckymi farármi. Stávalo sa, že ten istý človek bol aj tým istým farárom zapísaný rôzne, čo môže niekedy bádateľov mýliť pri identifikácii osoby.

The image shows two pages of a handwritten church register. The left page is headed "Baptisati & Confirmati" and the right page is also headed "Baptisati & Confirmati". Both pages contain columns for names, dates, and parents. The entries are for children of Jurko Lažo, born May 2, 1867. The names listed include Anna, Georgius, Helena, and Maria. The dates range from 1867 to 1870. The parents listed are various names, including Helena, Anna, and Maria. The handwriting is in a cursive script, and the paper shows signs of age and wear.

Svidnícka matrika narodených. Jurko Lažo, narodený 2. mája 1867

Zdá sa, že sme v matrikách našli odpoveď aj na dôvod, prečo mladí Lažovci prišli pokrstiť dieťa do Svidníka a nekrstili ho v Dobroslave alebo vo Svidničke, kde žili a odkiaľ pochádzal Pantaleimon Lažo.

Pantaleimon Lažo (nar. 1844) bol synom Andreja Lažu, roľníka vo Svidničke, býval v dome č. 20. Keď sa 22-ročný ženil, bol už sirotou, alebo polosirotou. Jeho otec Andrej vtedy už nežil.

Mária Fuzjaková (Vančeková, nar. 1841) mala v deň sobáša 25 rokov. Aj ona bola sirotou. Vtedy už nežila ani jej matka, ani jej otec Ján Fuzjak.¹¹ Nevieme, kedy Mária stratila matku, bolo to niekedy pred rokom 1860. 10. júna 1860 mal totiž jej otec, 42-ročný roľník, vdovec Ján Fuzjak sobáš s 30-ročnou vdovou po Eliášovi Kostikovi z Nižnej Pisanej Annou Kostikovou. Vtedy mala Mária 19 rokov. Otec však po krátkom čase zomrel a jeho deti – teda Mária, pravdepodobne aj Anna, ostali bývať spolu s macochou. Zrejme medzi nimi neboli ideálne vzťahy, Anna otehotnela ako slobodná a ako slobodná matka aj porodila v júli 1866. Jej sestra Mária sa spoznala s mladým Pantaleimonom Lažom, s ktorým mali 25. novembra 1866 sobáš. Oddával

11 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, č. 703. Grécko-katolícka cirkev. Farský úrad Nižná Pisaná (Stropkov), s. 4.

ich kňaz z Nižnej Písanej Anton Nevický (Antonius Neviczky).¹² Mladí manželka odišli bývať do Svidničky, kde sa im pravdepodobne mal narodiť ich prvorođený syn Juraj. Ten sa narodil 2. mája 1867, po piatich mesiacoch manželského života, a narodil sa im vo Svidníku, kde manželka prišli, pravdepodobne, aby sa vyhli kritickým a súdiacim pohľadom dediny a možno i odsudzovaniu zo strany príbuzných. To, že Lažovci v máji 1867 nebývali vo Svidníku prezrádza zápis v matrike, kde pri menách rodičov nie je uvedené popisné číslo domu, v ktorom bývajú. Pritom Alexander Pavlovič a aj jeho predchodcovia v matrike dôsledne uvádzali čísla domov mladých rodičov aj pred Jurajom Lažom i po ňom. Pantaleimon a Mária Lažovci sa vo Svidníku ubytovali u známych alebo príbuzných, s veľkou pravdepodobnosťou v dome jedného z budúcich krstných rodičov ich prvorođeného syna.

To, že „predčasný“ pôrod odsudzovala celá dedina, bolo dôvodom nielen odchodu mladých manželov zo Svidničky do Svidníka aspoň na čas pôrodu, ale asi aj preto, že mladí, hanbiaci sa za tento skutok, uviedli tie mená, pod ktorými síce boli známi doma, vo svojich dedinách, ale ktoré boli len prímenami a nie skutočnými a oficiálnymi menami.

Gréckokatolícky kňaz Alexander Pavlovič bol však veľkorysý, mladých manželov neodsudzoval, o čom by svedčila jeho poznámka v matrike, ako to zvykli vtedajší farári robievať. Naopak, manželom podal pomocnú ruku, čo si títo vysoko vážili.

Osudy Pantaleimona Lažu a jeho manželky Márie sa nám na krátky čas v matrikách strácajú. Ten čas bol však pre Pantaleimona dramatickým. Mária zomrela a on zostal sám so synom Jurajom. Túto situáciu však zakrátko vyriešil tak, ako to bolo v tom čase zvykom a ako si to žiadalo samotné prežitie. Pantaleimon potreboval manželku – gazdinú, ktorá by sa postarala tak o jeho syna, ako aj o domácnosť a spolu s ním pracovala na poli. Juraj zas potreboval matku, ktorú stratil. Do úvahy prichádzal sobáš, ktorý by túto situáciu vyriešil. Riešenie sa črtalo v samotnej rodine. Sestra jeho manželky Márie – Anna – bola slobodnou matkou a mala syna Jána, rok staršieho chlapca ako bol Pantaleimonov syn Juraj. Tá sa taktiež ocitla v ťažkom položení, odkázaná sama na seba. Nemáme k dispozícii matričný záznam o ich sobáši, ale až záznam v matrike narodených, ktorý prezrádza, že Pantaleimon Lažo mal s Annou, rod. Fuzjakovou (Vančekovou) dcéru Máriu, ktorá sa im narodila 22. marca 1875.¹³ Pravdepodobne jej vybrali meno po Pantaleimonovej nebohej manželke a Anninej sestre zároveň. Druhej dcére, ktorá sa im narodila 9. apríla 1877, dali meno Helena.¹⁴ V gréckokatolíckej matrike narodených v Nižnej Písanej je ďalší zápis o narodení a krste, ktorý sa spája s Pantaleimonom Lažom. Je z roku 1879 a hovorí o narodení syna Demetera. Ten sa narodil 6. novembra 1879 a 9. novembra bol

12 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, č. 703. Grécko-katolícka cirkev. Farský úrad Nižná Pisaná (Stropkov), s. 16.

13 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, č. 703. Grécko-katolícka cirkev. Farský úrad Nižná Pisaná (Stropkov), s. 30.

14 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, č. 703. Grécko-katolícka cirkev. Farský úrad Nižná Pisaná (Stropkov), s. 40.

Interiér gréckokatolickeho Kostola sv. Paraskevy v Dobroslave

Gréckokatolícky Kostol sv. Paraskevy v Dobroslave

v Dobroslave pokrstený. Pri oboch rodičoch je v matrike poznámka – „roľník“.¹⁵ Lažovcom sa 13. augusta narodil a 20. augusta 1882 bol pokrstený ich posledný syn Štefan.¹⁶

Ďalšie osudy Pantaleimona Lažu a jeho manželky Anny, rod. Fuzjakovej, nám matriky neprezrádzajú, lebo chýbajú zápisy z viacerých rokov. Vieme len to, že žili v Dobroslave v dome s popisným číslom 12, že ich najstarší chlapci – Ján a Juraj boli bratrancami a súčasne nevlastnými súrodencami.

Lažovci, ako prezrádzajú matriky zo Svidníka, žili až do druhej polovice 19. storočia v okolitých dedinách. Meno Lažo – Lazio sa vo svidníckej matrike pred zápisom Juraja, teda pred 2. májom 1867 vôbec nevyskytuje a rovnako sa ne-

15 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, č.703. Grécko-katolícka cirkev. Farský úrad Nižná Pisaná (Stropkov), s. 52.

16 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, č.703. Grécko-katolícka cirkev. Farský úrad Nižná Pisaná (Stropkov), s. 67-68.

vyskytuje ani neskôr, v podstate až na konci 19. storočia pri sobáši Bazila Lažu syna Jána Lažu a Márie, rod. Oleksovej z Kapišovej, s Máriou Mergerčíkovou zo Svidníka z 13. februára 1899 a potom o pol roka neskôr – pri sobáši Juraja Lažu (Georgius Lazso) z Vyšného Svidníka, číslo domu 53, a Paraskiev, rod. Kaliňákovej z Jedľovej, z 10. augusta 1899. Neskôr už meno Lažo vo svidníckych matrikách nachádzame častejšie.

Keď sa pristavíme pri mene Lažo, v matrikách zistíme, že nositeľov tohto mena nachádzame v hojnom počte na juhu dnešného Slovenska, ale aj v okolí Sabinova, Bardejova, ba, čo je zaujímavé, nositelia tohto mena žili v krajinách južnej Európy – najmä v Španielsku, ale aj na americkom kontinente – v USA, Mexiku, na Kube, v Čile, Uruguaji, Hondurase, ...¹⁷

Iné je to s krstným menom Jurajovho otca – Pantaleimona (správne – Panteleimona). V rusínskom prostredí severovýchodného Slovenska nie je to ani neznáme, ale ani nie veľmi časté meno. Má grécky pôvod a znamená milosrdný. Cirkvi východného obradu uctievali Panteleimona ako svätého veľkomočeníka a uzdravovateľa. Bližšie biografické údaje o tomto svätcovi nie sú známe. Vieme, že pochádzal z Nikodémie a pravdepodobne žil v treťom storočí nášho letopočtu. Zomrel okolo roku 305, keď bol popravený na príkaz cisára Maximiliána pre svoju vieru v Krista. Patrí k svätým nezištníkom, teda svätcom, ktorí poskytovali lekársku starostlivosť bez nároku na odmenu. Na západ a do Afriky sa kult svätého Panteleimona dostal v polovici 5. storočia. Mimoriadnu obľubu si získal v stredoveku. Vtedy mu v Ríme zasvätili štyri chrámy a dostal sa medzi štrnástich svätých pomocníkov. Na viacerých miestach, ako Konštantínopol, Bari, Neapol, Ravello, Rím, Benátky, možno nájsť Panteleimonove ampulky, relikviáre s údajnou krvou mučeníka vo forme mlieka.¹⁸

Sedliacke rusínske deti gréckokatolíckeho vierovyznania nedostávali často takéto mená. Ich rodičia sa držali tradičných mien. Jurajov starý otec Andrej Lažo bol síce roľníkom, ale isto zbožným človekom, a tak dal svojmu synovi meno po svätcovi gréckeho pôvodu Panteleimonovi. O zbožnosti jeho potomkov nebudeme pochybovať, no môžeme konštatovať, že neskôr sa už v priamej rodine Lažovcov takéto meno nenachádza.

Krstný a krstiaci

V 19. storočí, ktorým sa prehnali viaceré epidémie cholery, ale aj iných infekčných chorôb, ako bol napr. záškrť, týfus, ovčie či čierne kiahne, vysoko vzrástla najmä detská úmrtnosť. Aby dieťa neodišlo z tohto sveta nepokrstené, ako pohan, a aby malo

17 All Public Member Trees results for Lazo. In <http://search.ancestry.com.au/cgi-bin/sse.dll?uidh=000&rank=1&new=1&so=3&msT=1&gsln=Lazo&gss=angs-d&MSAV=1&cp=0&cpxt=0&catBucket=rstp&db=pubmembertrees&sbo=t&gsbco=Sweden&gl=&gst=&hc=20&fh=220&pgoff=11&noredir=true>

18 Svätý veľkomočeník a uzdravovateľ Panteleimón. (Náš sv. otec Kliment Divotvorca, ochridský arcibiskup). In <http://grkatba.sk/277-svaety-vekomuenik-a-uzdravovate-panteleimon-mili-posluchai-27-jula-nam-greckokatolicka-cirkev-pripomina-svaeteho-vekomuenika-a-uzdravovatea-panteleimona-meno-dnneho-svaetca-ma-grecky-povoda-znam/>

*Hrob rusínskeho národného buditeľa
Alexandra Pavloviča vo Svidníku*

v kráľovstve nebeskom zaistené spasenie, rodičia krsty svojich detí neodkladali. Spravidla do jedného týždňa dali novonarodené deti pokrstiť a ak sa dieťa narodilo slabé a chorľavé, dali dieťa pokrstiť v ten istý deň, keď sa narodilo, alebo na druhý deň po jeho narodení. Boli prípady, že rodičia aj zdravé novorodené dieťa dali pre istotu pokrstiť hneď, ako to bolo možné, ak to umožňoval zdravotný stav jeho matky.

Juraj Lažo bol pokrstený 5. mája, teda na tretí deň po narodení. Jeho krstnými rodičmi boli Andrej Kurilec a Anna Mačugová z Vyšného Svidníka, a farárom, ktorý ho pokrstil nebol nikto iný ako popredný rusínsky vzdelanec, jeden z predstaviteľov buditeľskej generácie Rusínov 19. storočia a gréckokatolícky kňaz Alexander Pavlovič (19. 9. 1819 – 25. 12. 1900).

Alexander Pavlovič bol rodákom zo Šarišského Čierneho s právnickým i teologickým vzdelaním, ktorý prešiel viacerými kňazskými stanicami, ale aj postom eparchiálneho archívára a protokolistu pri biskupovi Jozefovi Gagancovi (1793 – 1875)

v Prešove. Do Vyšného Svidníka prišiel za farára na vlastnú žiadosť v roku 1864.¹⁹ Po troch rokoch svojho pôsobenia držal v rukách dieťa Pantaleimona a Márie Lažovcov, ktorí za ním prišli z jedenásť kilometrov vzdialenej Svidničky. Matka Juraja Lažu Mária Fuzjaková (Vančeková) pochádzala z jedenásť kilometrov vzdialenej Dobroslavky ležiacej v severnej časti Nízkych Beskýd, v doline prítoku potoka Kapišovka.

Svidník vstúpil do histórie rodiny Pantaleiomna Lažu, okrem epizodického pôrodu v máji 1867, až v deväťdesiatych rokoch 19. storočia, keď sa stal domovom jeho syna Juraja Lažu. V tom čase však šlo o Vyšný Svidník, ktorý sa premenil na Svidník až jeho zlúčením s Nižným Svidníkom v roku 1943.

Rok 1867 ako významný medzník v rodine Lažovcov

Rok 1867 bol nesporne pamätným rokom v rodine Pantaleimona a Márie Lažovcov. Narodil sa im syn Juraj, čo mladým manželom dávalo záruku, že rod Lažovcov nevymizne a jeho meno sa zachová prinajmenšom o ďalšiu generáciu.

To, či mladí roľníci sledovali vnútropolitické dianie v habsburskej ríši, ktorá sa práve v tomto roku pretvorila na dualistickú monarchiu s názvom Rakúsko-Uhor-

19 JURÍČKOVÁ, Valéria. Pavlovič, Alexander. Dostupné na: <<http://www.zoe.sk/?osobnosti&meno=PAVLOVI%C8%2C+Alexander>> [Cit. 06. 03. 2017].

sko, nevieme. Pravdepodobne tejto udalosti nevenovali veľkú pozornosť, tak, ako jej nevenovali veľkú pozornosť ani tisíce ďalších rusínskych i slovenských roľníkov, ktorí mali dosť vlastných starostí, aby prežili z výnosov chudobných roľčiek severovýchodného Slovenska.

Štátoprávne rozdelenie monarchie a posilnenie maďarského elementu v Uhorsku sa však zakrátko evidentne dotklo všetkých, aj Lažovcov, čo už pocítil na vlastnej koži Pantaleimonov syn Juraj, keď sa do škôl začala intenzívne zavádzať maďarčina a v závere 19. storočia sa zintenzívnila maďarizácia všetkých nemaďarských obyvateľov Uhorska.

Ak si vtedy Svidničania, a teda aj mladí Lažovci, neuvedomovali osudovosť uvedenej štátoprávnej zmeny, rozhodne si to dobre uvedomoval ich vzdelaný a národné rusínsky orientovaný kňaz Alexander Pavlovič.

Svidničania totiž v Alexandrovi Pavlovičovi získali nielen kňaza, ale aj človeka, ktorý v nich prebúdza národné povedomie, čo bolo dovtedy v rusínskom prostredí len zriedkavým javom. Ich farár si dobre uvedomoval, inšpirovaný slovenským národným pohybom, že bez národného prebudenia širokých roľníckych vrstiev nemajú Rusíni šancu stať sa plnoprávnym a aj akceptovaným národom vo vtedajšom Uhorsku. To bola jedna stránka mince, druhou bolo to, že si Pavlovič po rakúsko-maďarskom vyrovnaní, rovnako, ako aj ďalší rusínski činitelia, ako Adolf Dobriansky, redaktor a publicista Ioan Rakovský, básnici Julij Stavrovský-Popradov, Anatolij Kralický, autor slovníkov Alexander Mytrak, etnograf Ivan Siľvaj, spisovateľ a redaktor Jevhenij Fencik a niektorí ďalší, uvedomoval, že v zmaďarizovanom Uhorsku bude pre Rusínov stále ťažšie prežiť ako obyvateľom nemaďarskej národnosti, že im hrozí postupné národné odcudzenie a následné odnárodnenie a pretvorenie Rusínov na uhorských = maďarských občanov krajiny, prípadne trpených ako príslušníkov etnickej skupiny, ale bez akýchkoľvek národných práv.

Alexander Pavlovič ako najvýraznejšia osobnosť rusínskej literatúry bol aj propagátorom jazyka založeného na ľudovej, hovorovej báze. Zaujímal sa o históriu svojho národa, čo ho viedlo k presvedčeniu o autochtónnosti Rusínov, a to sa odrážalo aj v jeho poézii s historickou tematikou. Tá súčasne prezrádza Pavlovičovu karpatsko-rusínsku orientáciu.²⁰ A. Pavlovič však i napriek tejto orientácii uvažoval, podobne ako viacerí rusínski vzdelanci o tom, že ak majú Rusíni v Uhorsku pretrvať, musia sa pridružiť k silnej slovanskej kultúre a jazyku.²¹ No a tými bola ruská kultúra, ruský jazyk a slovanské Rusko. To znamenalo, prikloniť sa k Rusku, a vlastne, stať sa rusofilom a spoliehať sa na to, že veľký slovanský ruský národ bude dostatočnou oporou aj pre uhorských Rusínov. Takúto nádej im ponúkali vyhlásenia ruských cárskych úradníkov, podporujúcich Rusínov pri favorizovaní ruštiny ako ich literárneho i spisovného jazyka. Rusínske rusofilstvo však prinášalo so sebou aj veľké riziko, že jeho nositelia budú uhorskou vládou a celou plejádou uhorských úradníkov či verejných činiteľov obvinení nielen z rusofilstva, ale najmä z panslavizmu, čo sa rovnalo takmer vlastizrade. Politický panslavizmus ako hnutie bol v Uhorsku

20 PLIŠKOVÁ, Anna. *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov : Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2007, s. 26.

21 MAGOCSI, Paul Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov : UNIVERSUM, 2016, s. 177.

vnímaný ako činnosť ohrozujúca integritu krajiny, stal sa trestným činom a spadal pod paragraf 127 uhorského trestného zákona.

Čo sa týkalo Pavlovičovej svidníckej farnosti, tá bola pod ideovým vplyvom svojho farára – teda karpatskorusínska a rusofilská, čo sa viac či menej prejavovalo aj v postojoch obyčajných farníkov – rusínskych roľníkov.

Ani nie mesiac po narodení Juraja Lažu, 31. mája 1867 priniesli *Pešťbudínske vedomosti* správu, ktorá akoby panslavizmus priamo propagovala. Správa týchto slovenských novín, vychádzajúcich v Pešti, hovorila o ceste slovanskej delegácie do Moskvy s jej zastávkou v Petrohrade, kde ju prijal ruský cár Alexander.²² V delegácii síce neboli zastúpení Slováci ani Rusíni, len Česi a Srbi, no slovenská tlač o jej pobyte v Rusku a jej srdečnom vítaní vo všetkých mestách, v ktorých sa zastavila, priniesla dobroprajné správy. No a tie potešili aj rusínskych vzdelancov. Im sa, rovnako ako Slovákovi, nepáčilo stanovisko slovanských Poliakov k uvedenej ceste Čechov a Srbov. *Pešťbudínske vedomosti* aj v ich mene uverejnili výčitku, že cestu Slovanov k ruskému cárovi hodnotili rovnako odmietavo, ako rakúska a maďarská tlač. Pre Rusínov tento poľský postoj bol obzvlášť nemilý, a to nielen pre tých, ktorí žili v Haliči, ale aj tých, ktorí žili v Uhorsku – v podstate takmer v bezprostrednom kontakte s Poliakmi.

Obe udalosti, ktoré sa odohrali krátko pred narodením a krátko po narodení Juraja Lažu akoby predznamenávali budúcu ideovú i neskoršiu politickú orientáciu rusínskeho chlapca.

Osudy plné otáznikov

O detstve a mladosti Juraja Lažu nevieme nič. Nezachovali sa žiadne záznamy, zápisky, poznámky či školské evidencie, ktoré by naznačili aspoň čo-to o jeho živote. To však nie je len v prípade Juraja Lažu, ale aj tisícok jeho vrstovníkov. Detstvo zrejme prežíval sčasti vo Svidníčke, odkiaľ pochádzal jeho otec, alebo v Dobroslave, kde sa Lažovci presťahovali, a až nasledujúce roky začínajúcej dospelosti, keď sa Lažovci presťahovali z nám neznámych dôvodov do Svidníka, prežíval v tejto, na mestečko sa meniacej dedine.

Pre toto obdobie života Juraja Lažu ostávajú zatiaľ jediným zdrojom informácií matričné záznamy. Pravda, tie zachytávajú len isté obdobia a isté udalosti, ale veľa neprehrádzajú o tom, čo bolo pred nimi a po nich.

Zachované matriky ponúkajú takýto obraz jednej etapy života Juraja Lažu:

Cirkevná matrika z Nižnej Pisanej, pod gréckokatolícky farský úrad ktorej spadala na konci 19. storočia aj farnosť vo Svidníčke i v Dobroslavy, uvádza pod poradovým číslom 18 pre rok 1891 narodené dievčatko s menom Anna. Anna Lažová sa narodila 8. októbra 1891, pokrstená bola 11. októbra a jej rodičmi boli Juraj Lažo a Anna Rusinová (Ruszin), obaja roľníci gréckokatolíci, žijúci v Dobroslave v dome č. 5. Krstnými rodičmi boli Štefan Kimák mladší a Anastázia Bialková, obaja dob-

22 Red. Cesta slovanských hostí do Moskvy. In *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 31. mája 1867 (piatok), č. 44, s. 1-2.

roslavskí roľníci. Dievčatko pokrstil gréckokatolícky kňaz v Nižnej Pisanej Anton Nevický.²³

Ďalší údaj, ktorý sa týka Juraja Lažu, pochádza až zo Spojených štátov amerických, z Múzea prisťahovalectva na ostrove Ellis Island, na ktorom bola v 19. a 20. storočí prestupná stanica pre všetkých prisťahovalcov, ktorí prichádzali do USA cez Atlantický oceán. Ide o dátum 21. február a 3. marec 1896, ktoré sú uvedené v dokladoch, týkajúcich sa imigranta z Uhorska – vtedy 30-ročného roľníka Juraja Lažu.²⁴

Tretí dátum viažuci sa k Jurajovi Lažovi je 25. november 1896. Ten je už zo svidnickej matriky zomrelých a hovorí o smrti Petra Lažu, 3-ročného syna Juraja Lažu a Márie Rusinovej (Ruszin). Miesto bydliska je uvedená Dobroslav a Vyšný Svidník č. domu 53. Chlapček bol pochovaný vo Vyšnom Svidníku a pochovával ho svidnickej gréckokatolícky farár Alexander Pavlovič.²⁵

Skôr, ako sa dostaneme k ďalším údajom, skúsme rekonštruovať doterajší životný príbeh Juraja Lažu, ako sa nám javí zo zachovaných zápisov:

Smutné začiatky

Záver 19. storočia sa niesol v znamení veľkej biedy. Tá bola v Uhorsku neustále živá epidémiami, ktoré zasiahli krajinu v priebehu 19. storočia. Po skončení cholerovej epidémie v Uhorsku, ktorá tu zúrila v roku 1831, ľudia dúfali, že sa táto strašná infekčná nemoc už viac nevráti. No nestalo sa tak. V polovici 19. storočia sa cholera vrátila, v závere 60. a na začiatku 70. rokov 19. storočia sa objavila znovu a na začiatku 90. rokov (1892) ju v Uhorsku,²⁶ a teda i na severovýchode Slovenska, zažili nanovo. Medzitým ľudí sužoval týfus a iné nákazlivé nemoci, ako ovčie kiahne, tuberkulóza i ďalšie.

Polnohospodárstvo, z ktorého žilo rusínske obyvateľstvo severovýchodného Slovenska, nebolo na vysokej úrovni, jednak chýbali vedomosti o nových moderných spôsoboch obrábania pôdy, ale viac ako to, chýbali peniaze, ktoré by roľníkom umožnili modernizovať svoje hospodárenie. Ďalší problém, ktorý s pôdou vyvstal, bolo drobenie pôdy a majetkov v dedičských konaniach. Starootcovské či otcovské majetky sa dedením drobili medzi početné potomstvo, ktoré však dedičské podiely nedokázali uživiť a na tých sa zas nedala zvyšovať produktivita práce.

Pomery, v akých sa ocitali Šarišania na prelome 19. a 20. storočia, bez ohľadu na ich národnosť, veľmi dobre vystihol a pomenoval šarišský župan Imrich Ghillány (1860 – 1922) krátko po tom, čo nastúpil do tejto funkcie v roku 1904: *„...Sme chudobní, pričom u mnohých je rozdiel iba vo veľkosti tej chudoby. Je pravdou, že i v nás bola chyba, keďže sme nečinné dúfali v lepšiu budúcnosť, a nepočítali sme s meniacimi sa pomermi. No tiež je nesporné, že zo strany štátu sa doteraz pre nás neurobilo nič. Stratili sme obvodnú*

23 ŠA Prešov, Cirkevné matriky, č.703. Grécko-katolícka cirkev. Farský úrad Nižná Pisaná, s. 110; tiež: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-DYSQ-7M3?mode=g&cc=1554443>

24 The Statue of Liberty – Ellis Island, Foundation, Inc. Lazo, Georg. Dostupné na: <http://www.libertyellisfoundation.org/passenger-details/czoxMjoiMTAyODc4MTcwMjI3Ijs=/czo4OijtYW5pZmVzdCI7#passengerListAnchor>

25 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, č. 1199, roky 1843 – 1890 (Svidník), s. 228-229.

26 Dostupné na: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Cholera> [Citovan0 2. 4. 2017].

súdna tabuľa, aj zmenkový súdny dvor. Pre v nešťastnom smere vybudovanú košicko-bohumínsku železničnú trať, sme prestali byť nákupným trhom pre severozápadne ležiace stolice. Výsledkom toho je, že stav priemyslu a obchodu v našich mestách je smutný. No aj situácia nášho poľnohospodárstva je zo známych dôvodov ohrozená. Tak stojíme dnes, že priemysel nemáme, trieda malých výrobcov je v stave pred vymretím, ľud zasa uteká do Ameriky a stav jeho národného i spoločenského povedomia upadol natoľko, že je veľkou otázkou či z hľadiska vyššieho záujmu je vlastne želaný ich návrat domov. Otvorene hovorím, že toto bolo rozhodujúcim motívom môjho rozhodnutia, keď ma pán predseda vlády poctil oslovením s ponukou vykonávať tento úrad, ktorú som na naliehavé žiadosti svojich priateľov prijal....“²⁷

Všetky tieto problémy (zdravotné i sociálne) sa premietali predovšetkým do životnej úrovne rusínskeho obyvateľstva, ale aj do veku, ktorého sa dožívali. Paul Robert Magocsi vo svojej knihe *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov* píše, že ľudia v Rakúsko-Uhorsku sa v rokoch 1870 – 1914 dožívali vyššieho veku ako predtým vďaka relatívne zlepšenému zdravotnému stavu, vyplývajúcemu z lepších životných podmienok v krajine.²⁸ To ale neplatilo pre Svidník a jeho okolie a pre severovýchodné Slovensko ako celok. Pohľad do matrik z dedín tohto územia prezrádza vysokú úmrtnosť detí, ale aj mladých ľudí vo veku od 16 do 40 rokov.²⁹

To boli skutočnosti, ktoré v závere 19. storočia vyhánali z domovov stovky obyvateľov severného Uhorska – Rusínov, Slovákov, ale aj Židov, Maďarov, Nemcov i Poliakov. Osobitne veľa ľudí odchádzalo zo Šarišskej župy. V rokoch 1880 – 1913 sa zo Šariša vysťahovalo do USA 72 885 ľudí, viac – 100 524 ľudí, odišlo už len zo Zemplínskej župy, zo Spišskej župy ich odišlo 65 091 a z Abovskej župy 64 046.³⁰

Medzi nimi nachádzame aj Juraja Lažu. No skôr, ako sa Juraj rozhodol odísť do Ameriky, prežil chvíle šťastia i tragédie. Z nižnopisanskej matriky vieme o narodení dcéry Anny s manželkou Annou, rod. Rusinovou. Nepoznáme však dátum ich sobáša. Tým mohol byť začiatok roku 1891, alebo predchádzajúce roky. Juraj Lažo mal vtedy už vek na znenie. V roku 1891 mal 24 rokov a ako prezrádzajú matriky, to bol vek, v ktorom sa mladí slobodní rusínski muži v tej dobe aj najčastejšie ženili.

Šťastie mladých manželov však netrvalo dlho. Anna, Jurajova manželka, zakrátko zomrela a mladý vdovec, ktorý zostal sám s malou dcérkou, hľadal riešenie, ako sa o ňu postarať. Riešením bol sobáš s Anninou sestrou Máriou. Svadby „z rozumu“ alebo z nevyhnutnosti neboli v tomto období ničím výnimočným. Riešili najpálčivejšie problémy rodín, ktoré sa po úmrtí jedného z manželov dostávali do zložitých existenčných problémov a častokrát i neprekonateľných ťažkostí. To bol prípad aj mladého Juraja.

27 Citované podľa: DERFIŇÁK, Patrik. Barón Imrich Ghillány, šarišský župan v rokoch 1904 – 1905. In *Annales Presoviensis* 14. Prešov : Inštitút histórie FF PU v Prešove, 2014, s. 85.

28 MAGOCSI, Paul Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov : UNIVERSUM, 2016, s. 182.

29 Pozri napr. ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, Svidník, gr. kat., č. 1199, roky 1843 – 1890; č. 1200, roky 1885 – 1924 a iné.

30 ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike*. I. zv. Bratislava 1942, s. 47-53.

Sobáš s Máriou Rusinovou sa mohol udiť niekedy v rokoch 1892 až 1894. Jurajova dcéra Anna však dlho neprežila svoju mamku, čo naznačujú ďalšie údaje vo svidníckej matrike.

Juraj Lažo, vtedy 26-ročný vdovec, si teda zobral za manželku Máriu Rusinovú (nar. 1873) vtedy 20-ročnú Dobroslavčanku. Mladým manželom sa narodil syn Peter (1893/1894). No bieda, ktorá vládla na severovýchodnom Slovensku donútila mladého Juraja Lažu uvažovať o odchode za prácou do zámoria.

Na konci 19. storočia odchody mladých mužov do USA neboli žiadnou zvláštnosťou. Svedectvo o tom podáva aj Alexander Pavlovič, ktorý v roku 1899 v jednom zo svojich listov napísal, že „zo Svidníka je v Amerike okolo 120 – 140 ľudí“.³¹

Najťažšie pre záujemcov o odchod do Zámoria bolo zohnať patričný obnos peňazí na kúpu lodného lístka a na pobyt v USA aspoň počas prvých dní po príchode na americký kontinent. Vysťahovalci za prácou to riešili rôznymi spôsobmi. Ak mali čo speňažiť, tak to speňažili, čo však nebol častý prípad, a najmä nie v rusínskych dedinách. Druhou možnosťou bolo požičať si peniaze, spravidla od židovských krčmárov a obchodníkov, ktoré sa im splatili alebo po návrate, alebo z obnosu, ktorý muži posielali svojim blízkym domov. K najnutnejším peniazom na cestu sa dostávali aj pôžičkou od agentov, ktorí prichádzali do chudobných oblastí uhorských žúp a tu pre americké koncerny získavali lacnú pracovnú silu.

V Amerike

V 90. rokoch 19. storočia sa k vysťahovalectvu z Uhorska stavali ústretovo všetky uhorské vlády, obzvlášť k vysťahovalectvu slovenského a rusínskeho obyvateľstva. Dôvod tejto ústretovosti bol celkom prozaický. Do Zámoria odchádzalo spravidla chudobné roľnícke obyvateľstvo, ktoré prácou v Amerike získavalo potrebné finančné prostriedky pre vlastné živobytie a zmiernovalo tak sociálnu nespokojnosť v krajine, ktorá mohla potencionálne prerásť do veľkých nepokojov, ako to bolo v roku 1831 na východnom Slovensku. Zároveň však odchádzalo slovanské obyvateľstvo, čím sa v Uhorsku znižoval jeho počet s perspektívou, že sa jeho počty ešte znížia po odchode všetkých príslušníkov rodiny za ich živiteľom, ak sa rozhodol zostať v USA už natrvalo. To malo vláde uľahčiť naplnenie dlhodobého strategického cieľa pretvoriť Uhorsko na jednonárodný maďarský štát. Preto sa žiadateľom o pasy nekládli žiadne prekážky a ani sa nereguloval nábor, ktorý v severných župách robili agenti amerických korporácií, ktoré nutne potrebovali početné lacné pracovné sily.

V závere 19. storočia totiž americká ekonomika prudko rástla a ťažký priemysel – energetika, železorzudné i uhoľné bane, oceliarsky priemysel – potreboval tisíce robotníkov. Preto americkí priemyselníci v spolupráci s vlastníkmi lodí uskutočnili rozsiahlu reklamnú kampaň a vytvorili organizačnú sieť, ktorá lákala za prácou do USA chudobné obyvateľstvo zo starého kontinentu. To prichádzalo do USA síce z celého sveta, ale v 19. storočí najviac z Európy – najskôr z Anglicka, Írska, Nemecka, Francúzska a Škandinávie, no v závere storočia už aj z Talianska, Grécka,

31 ŠVORC, Peter – DERFIŇÁK, Patrik – JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Svidník v premenách času*. Sabinov : Dino, 2005, s. 25.

Rakúsko-Uhorska, Balkánu a Ruska.³² Medzi príslušníkmi rôznych národností boli aj Rusíni a Slováci, ktorí patrili k výkonným ale pritom lacným pracovným silám. Napriek tomu v USA zarobili mnohokrát viac, ako mohli zarobiť doma. Svedčia o tom aj údaje rakúsko-uhorských bánk v Uhorsku, evidujúcich približne 50 miliónov korún, ktoré v priemere ročne poslali poštou vystaňovalci z USA domov. V roku 1890 bolo poštou poslaných do Šarišskej župy 640 900 korún, do Zemplínskej župy 1 851 916 korún, do Spišskej župy 2 264 134 korún, do Abovskej župy 1 462 670 korún, do Užskej župy 525 272 korún a do Berežskej župy 18 362 korún.³³ To bola suma, ktorú rodiny mužov, čo odišli za prácou do Ameriky, aj reálne pocítili a mohli sa vďaka nej dostať aspoň z tých najhorších pomerov a mnohí začať aj o čosi lepší život. Zároveň to boli peniaze, ktoré motivovali ďalších pre odchod za prácou. To využívali agenti amerických korporácií i lodiarskych spoločností, ktorí prichádzali na starý kontinent získať pre svojich zamestnávateľov ďalšiu pracovnú silu.

Agenti – skorší slovenskí či rusínski emigranti – nielenže nahovárali doma svojich krajanov na cestu do USA, ale im aj zabezpečovali cestovné lístky z európskych prístavov do New Yorku. Tí potom prechádzali najčastejšie cez Malopolsko a jeho centrum Krakov, ktoré bolo súčasťou Rakúsko-Uhorska, do nemeckých prístavných miest. Najčastejšie to boli Brémy a Hamburg. Neskôr pribudli aj ďalšie prístavy ako Antverpy v Belgicku, ale tiež Terst – prístavné mesto pri Jadranskom mori, ktorý bol súčasťou Rakúsko-Uhorska, čo do istej miery zjednodušovalo cestu imigrantom,

keď nemuseli prekračovať štátne hranice.

V Hamburgu mala sídlo Hambursko-americká paroplavebná spoločnosť, ktorá zabezpečovala lodnú prepravu na trase Hamburg – New York. Na jej plagátoch, ktoré boli tlačené aj v češtine, jazyku zrozumiteľnom aj Slovákovi a Rusínovi, boli uvedené ceny jednosmerných i spätočných lístkov. Cesta z Hamburgu do

Parník Noordland, ktorým do USA pricestoval aj Juraj Lažo

New Yorku v kajute prvej triedy stála 120 dolárov a v nej cestovali dve až šesť osôb. V kajute druhej triedy, ktorá stála 72 dolárov, ich bolo viac. Lístok v medzipalubí stál 28 dolárov. Cene zodpovedali aj služby, ktoré lodná spoločnosť poskytla svojim pasažierom. Rusíni i Slováci najčastejšie cestovali najlacnejšou triedou – teda v me-

32 MAGOCSI, Paul Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov : UNIVERSUM, 2016, s. 193.

33 ŽEGUC, Ivan. *Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen 1848 – 1914*. Vol. XXVIII of Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1965, s. 104.

dzipalubí. Znamenalo to však, že si museli sami zaistiť posteľ, prikrývku, uteráky, príbor, tanier i pohár na pitie. Strava bola zahrnutá v cene cestovného lístku. Tvorilo ju hovädzie mäso, hrach, bôby, múčne jedlá, krupica, ryža, zemiaky, kapusta, chlieb a maslo, ráno a večer dostali ešte kávu alebo čaj.³⁴ Cesta trvala približne 14 dní. Takéto lode boli vypravované aj spoločnosťou Lloyd v Brémach.

Okrem parníkov zabezpečovali dopravu do USA aj plachetnice, tie boli lacnejšie, ale plavba nimi trvala 8 až 12 týždňov, čo záviselo od počasia. Takáto plavba bola však aj riskantnejšia.

Ako však prezrádza formulár, ktorý vyplnil imigračný pracovník na ostrove Ellis Island, Juraj Lažo do USA odcestoval z Antverp v Belgicku. Cestoval parníkom Noordland, ktorý vyrobili v anglickej lodenici Birkenhaed pre lodnú spoločnosť Laird Bros. Výtlak parníka bol 5212 ton, jeho dĺžka 122 metrov, šírka 14,5 metra a rýchlosť, akou sa plavil 24 km za hodinu (13 uzlov).

Spoločnosť Laird Bros začala parník používať v roku 1883 na trase Antverpy – New York a túto trasu zabezpečovala až do roku 1901. Jej prepravná kapacita bola relatívne nízka – mala 63 miest v prvej triede, 56 miest v druhej triede, no až 500 miest pre cestujúcich tretej triedy.³⁵ Evidentne lodná spoločnosť využívala parník na prepravu ľudí, ktorí odchádzali za prácou do USA a nemali veľa finančných prostriedkov na cestovné lístky.

Na zozname cestujúcich, s ktorými sa plavil do USA Juraj Lažo, vidíme pestrú medzinárodnú i profesijnú spoločnosť. Boli to Nemci, Belgičania, Maďari, Židia, Poliáci, Slováci i Rusíni. Väčšina z nich má pri mene napísanú profesiu „robotník“. Bolo tu aj niekoľko umelcov, holič, či obchodníci. Juraj Lažo mal pri mene uvedené „robotník“, rovnako ako aj jeho rusínski a slovenskí spolucestujúci Andrej Gazda, Ján Kužma, Ján Tomaščík, Ján Prejda, Michal Bartečko, Andrej Makara, Jozef Orosz a iní. Pri ich menách nachádzame označenie národnosti „Hungarian“ – Uhor (= Maďar), teda ešte nie ich vlastnej národnosti.³⁶ V tom čase však už slovenskí prisťahovalci v USA rozvinuli veľkú kampaň, aby americké imigračné úrady evidovali prisťahovalcov podľa národnosti a nie podľa príslušnosti k štátu, z ktorého prichádzali, no i tak sa stávalo, že mnohí z prisťahovalcov vedome, alebo aj nevedome uviedli svoju štátnu, nie národnú príslušnosť.

Každý z cestujúcich musel uviesť miesto, kde má po príchode do New Yorku namierené. Juraj Lažo uviedol cieľovú stanicu Passaic, štát New Jersey. Potom uvádzal, koľko batožiny má so sebou, čo v jeho prípade znamenalo len jednu batožinu. V podstate to korešpondovalo s výzvou prepravných spoločností, aby emigranti brali so sebou len bielizeň, šatstvo, obuv, peniaze a adresy svojich príbuzných a známych v USA.

34 VACULÍK, Jaroslav. Vznik a vývoj českého krajanského hnutia v USA do roku 1914. In Štefan Kucík – Jaroslav Vaculík (ed.). *Slovenské a české krajanské hnutie v USA (do roku 1918)*. Prešov : UNIVERSUM, 2014, s. 54.

35 SS Noordland. Dostupné na: <http://rogerkreuz.com/gen/ships.htm>

36 The Statue of Liberty – Ellis Island, Foundation, Inc. Lazo, Georg. Dostupné na: <http://www.libertyellisfoundation.org/passenger-details/czoxMjoiMTAyODc4MTcwMjI3Ijs=/czo4OijtYW5pZmVzdCI7#passengerListAnchor>

Passaic, do ktorého sa Juraj vyberal, bol mestom, ktoré pôvodne založili holandskí prisťahovalci v roku 1679. Dlhو mal charakter osady, resp. dediny. No, keď sa tu v 19. storočí začal prudko rozvíjať textilný a kovoobrábaci priemysel, Passaic nadobúdala mestský charakter, čo sa v roku 1873 prejavilo uznaním tejto „osady“ americkou vládou za mesto. Stalo sa to 2. apríla 1873. V meste Passaic našlo okrem Holanďanov uplatnenie veľa európskych imigrantov, vrátane Rusínov. Nevieme však, či Juraj Lažo zostal tu pracovať, alebo šiel do iného priemyselného centra na východnom pobreží USA. V tom čase rusínski imigranti prichádzali a sa aj usadzovali najmä v Pensylvánii (54%), New Yorku (13%) a New Jersey (12%), potom v štátoch Ohio, Connecticut a Illinois. V mestách ako Scranton, Wilkes Barre, Cleveland, Hazelton, Homestead a Pittsburgh žila väčšina rusínskych prisťahovalcov,³⁷ a tak kroky Juraja Lažu mohli neskôr smerovať aj do jedného z uvedených centier.

Kým sa tak stalo, musel Juraj Lažo, tak, ako všetci emigranti, prejsť najskôr kontrolou a krátkym karanténnym pobytom na ostrove Ellis Island, ktorý sa skončil 3. marca 1896. Tu z veľkých zaoceánskych parníkov, ktoré mali hlboký ponor a nemohli priplávať až do samotného prístavu, privádzali prisťahovalcov menšie lode. Po overení totožnosti a zapísaní potrebných údajov imigračným úradníkom všetci prisťahovalci prechádzali lekárskou kontrolou. Komu americkí lekári zistili nákazlivú nemoc, ostával v karanténne, ale neraz takéhoto cestujúceho na pôdu USA vôbec nepustili a musel sa najbližšou loďou vrátiť do Európy. Po prekonaní týchto administratívnych opatrení opäť menšími loďami odvádzali šťastlivcov na americký kontinent – do newyorského prístavu. Tu už na nich čakali alebo známi, alebo agenti rôznych spoločností, ktorí sa ich ujímali a odvádzali do ubytovní a následne do prijímacích kancelárií amerických firiem v samotnom New Yorku, alebo, a to častejšie, v iných veľkých priemyselných centrách na východnom pobreží.

„Rusínska Amerika“ na konci 19. storočia

V roku 1896, keď zo zaoceánskeho parníka Noordland vystúpil na americkú pôdu Juraj Lažo, žili a pracovali v USA už tisícky uhorských Rusínov. Veľká časť z nich už mala za sebou aj adaptačný proces, čo znamenalo, že viac alebo menej ovládali angličtinu, dokázali sa orientovať v pre nich novej – americkej spoločnosti, ktorej sa rusínska komunita v Amerike postupne, hoci pomaly, otvárala, ale sa ňou aj inšpirovala. Rusíni sa tu inšpirovali vo viacerých oblastiach. V prvom rade to bol demokratický charakter americkej spoločnosti, ktorá akceptovala ľudí rôznych národností i konfesií, nebránila im v rozvíjaní vlastnej národnej identity a do popredia kladla šikovnosť, podnikavosť i vzdelanosť tu žijúcich a pôsobiacich ľudí. Zároveň Rusínom ukázala, že v Amerike nie je nič zadarmo, že ich spokojnosť a šťastie vo veľkej miere závisí od nich samotných. Istým spôsobom ich vlastne donútila spájať svoje individuálne sily do kolektívnej, opierajúcej sa najmä o ich národnosť a konfesiю a spočiatku aj ich pôvodnú (uhorskú) štátnu príslušnosť. To sa prejavilo v zakladaní podporných spolkov, ktoré príslušníci prvej vysťahovaleckej vlny budovali predovšetkým na re-

37 MAGOCSI, Paul Robert. *Of the Making of Nationalities There in No End. Volume One. Carpatho-Rusyns in Europe and North America.* New York : Columbia University Press, 1999, s. 380.

gionálnom princípe. Šarišskí Rusíni mali blízko k šarišským Slovákom, a to nielen jazykom, ale aj kultúrou i mentalitou. To ich spájalo. Spolupráca existovala i na širšej báze, ako bola tá, čo vychádzala z úzkej župnej spolupatričnosti.

V závere 19. storočia existovali rôzne podporné spolky, ktoré sa formovali už na národnej a konfesionálnej báze. Konfesionálna príslušnosť však bola dlho dominantnejšia ako národná, a nebolo ničím zvláštnym, ak v takýchto spolkoch boli členmi aj príslušníci inej národnosti, ale rovnakého náboženstva.

Rusínske organizácie boli gréckokatolíckymi a formovali sa ako podporné spolky, bratstvá, ktoré mali za cieľ pomáhať svojim členom v prípade choroby, úrazu alebo aj smrti, keď sa najbližším príbuzným vyplácali určité sumy ako kompenzácia a zároveň ako istá preklenovacia finančná pomoc.

Rusínske bratstvá sa postupne spájali do väčších organizácií, ako bola organizácia založená v roku 1892 v Pensylvánii, združujúca štrnásť miestnych bratstiev, z ktorých neskôr v Hazeltone vznikol *Spolok amerických gréckokatolíckych rusínskych bratstiev* (*Sojedenenije amerikanskich greko-katoličeských ruských bratstv*, 1901), či *Združenie gréckokatolíckych cirkevných bratstiev* (*Sobranije greko-katoličeských cerkovnych bratstv*) a neskôr aj mnohé iné. Tieto sa nezaoberali len sociálnou – podpornou činnosťou, tiež cirkevnou, ale aj kultúrnou a vzdelávacou. Vydávali rusínske noviny – najznámejším bol *Amerikanský ruský viestník*, ktorý bol akýmsi tlačovým orgánom Spolku amerických gréckokatolíckych rusínskych bratstiev, *Svoboda* ktorú zas vydával spolok *Národný rusínsky zväz* so sídlom v Olyphante (*Narodnyj russkij sojuz*), či rôzne výročité zborníky. Rusíni sa tak ich prostredníctvom vzdelávali aj vo vlastnom jazyku, kultivovali ho, a čo bolo dôležité, formovali svoje národné povedomie.

V 80. rokoch 19. storočia už začali budovať vlastné gréckokatolícke kostoly a pozývať do USA gréckokatolíckych kňazov, aby nemuseli navštevovať iné cirkevné obrady. Kým ich nemali, zúčastňovali sa najmä slovenských rímskokatolíckych omší.

V USA sa uhorskí Rusíni stretávali s Rusínmi, ktorí tu prichádzali z Haliče, a ich kontakty a spolupráca sa rozvíjali na cirkevnej báze gréckokatolíckeho vierovyznania. Zo správy rakúsko-uhorského veľvyslanca baróna Ladislava Hengelmüllera vidieť, že v závere 19. st. gréckokatolícki Rusíni vytvárali spoločné cirkevné zbory s Rusínmi/Lemkami z Haliče. V r. 1898 boli gréckokatolícke cirkevné zbory, zložené z uhorských a haličských rusínskych gréckokatolíkov v týchto mestách: Philadelphia, Shenaudoak, Lausdorf, McAdvo, Beaver Meadon, Hazleton, Wilkes Barre, Alden, Glen Lyon, Kingston, Olyphant, Mayfield, Forest City, Mt. Carnel, Pittsburgh, Tranger, Buffalo. V amerických mestách Minersville, St. Clair, Phoenisville, Shepperton, Reading, Freeland, Scranton, Old Forge, Lindsey, Ramey, Johnstown, Leisering, Duquesuc, Braddock, Homestead, Trenton, Streator, Ansonia boli gréckokatolícke cirkevné zbory len z uhorských gréckokatolíckych veriacich. Tých bolo 25 420 – Rusínov, ale pravdepodobne aj Slovákov, čo predstavovalo 34% z celkového počtu (74 540) gréckokatolíkov v USA – emigrantov z rakúsko-uhorskej monarchie, ktorí mali vlastné cirkevné zbory a ktorých evidovalo rakúsko-uhorské veľvyslanectvo vo Washingtone.³⁸

38 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (HHSTA), Politisches Archiv, XXXIII, USA, Liasse 1, Karton 64, Akte 113a.

Ako však píše Paul Róbert Magocsi v knihe *Chrbtom k horám*, prvotná spolupráca a jednota karpatských a haličských Rusínov sa pomerne rýchlo rozpadla vďaka rozdielnej náboženskej a národnej orientácii jedných i druhých. Na začiatku 90. rokov 19. storočia sa v americkom rusínskom spoločenstve začalo šíriť pravoslávie, ku ktorému viac inklinovali haličskí Rusíni. Ale neodmietali ho ani mnohí Rusíni, ktorí prišli do USA z Uhorska.

S pravoslávím sa bližšie zoznámili vďaka *Ruskej pravoslávnej cirkvi Severnej Ameriky*, ktorá tu už existovala ako arcidiecéza ruskej pravoslávnej cirkvi v Ruskej ríši. Jej obrady boli takmer zhodné s gréckokatolíckymi, čo ich navzájom k sebe približovalo. Podľa P. R. Magocsiho však k zblíženiu a následne k prechodu mnohých rusínskych gréckokatolíkov v USA prispel najmä gréckokatolícky kňaz Alexis Tóth (1854 – 1909), ktorý bol pred svojim príchodom do USA profesorom kanonického práva v prešovskom gréckokatolíckom seminári a ktorého po oficiálnej audiencii u rímskokatolíckeho biskupa Diecézy sv. Pavla v Minnesote Johna Irelanda samotný biskup odmietol akceptovať ako plnohodnotného kňaza. Americkí rímskokatolícki biskupi, ktorí pochádzali zo západoeurópskych krajín, resp. už boli rodenými Američanmi, nič nevedeli o existencii gréckokatolíckej cirkvi a jej špecifikách, najmä o tom, že sa gréckokatolícki kňazi ženili a zakladali si vlastné rodiny. To bolo podľa nich nezlučiteľné s katolíckou cirkvou a rozhodne nie s tou v USA. Keď sa Alexisovi Tóthovi nepodarilo s rímskokatolíckym biskupom Irelandom uzavrieť kompromis, rozhodol sa, že prestúpi na pravoslávie – teda k „viere otcov“, ku ktorej patrili pred Užhorodskou úniou (1646) všetci Rusíni v Uhorsku. Do roku 1909, kedy zomrel, sa mu podarilo k pravoslávnej cirkvi východného obradu získať viac ako 25-tisíc rusínskych prisťahovalcov, zväčša haličských Lemkov.³⁹

Juraj Lažo teda prišiel do amerického prostredia, v ktorom jeho krajanovia pôsobili nielen ako zakríknutí prisťahovalci, nič neznamenajúci robotníci vo veľkých amerických koncernoch, ale aj ako slobodní ľudia, ktorí vlastnou prácou čosi dosiahli, zlepšili si svoje sociálne a spoločenské postavenie a bez obáv sa mohli priznávať k svojej národnosti. Zároveň sa zoznámil s pravoslávím, ktoré prichádzalo z ruského prostredia, bolo náboženstvom veľkého ruského národa, ku ktorému sa hlásil aj jeho svidnícky kňaz Alexander Pavlovič. Gréckokatolícke a pravoslávne náboženstvá, ktoré vstúpili do života Rusínov a neskôr ich aj dramaticky rozdeľovali, sa mladému Jurajovi Lažovi nemuseli zdať v americkom prostredí takými rozdielnymi a nezmieriteľnými, ako sa navonok javili. Pravdepodobne už táto jeho americká skúsenosť mohla zapustiť korene v životných postojoch Juraja Lažu, z ktorých neskôr vyrástla jeho podpora pravoslávnych mníchov pri budovaní pravoslávneho kláštora v Ladomirovej a ich tlačiarne, ktorá tlačila a distribuovala pravoslávnu cirkevnú literatúru.

Juraj Lažo sa počas svojho relatívne krátkeho pobytu v USA ešte veľmi neangažoval v rusínskom krajanstve a rozhodne nie tak, aby si ho všimli informátori rakúsko-uhorského ministerstva zahraničných vecí, ktorí cez rakúsko-uhorské konzuláty a veľvyslanectvo vo Washingtone podávali správy o slovenskom a rusín-

39 MAGOCSI, Paul Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov : UNIVERSUM, 2016, s. 198-201.

*Friedrich Revertera von Salandra,
veľvyslanec pri Svätej stolici*

*Agenor Goluchowski, minister
zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska*

skom krajaňskom živote a aktivitách jednotlivých činiteľov týchto národných vysta-hovaleckých komunit na pôde USA.

Výskum v rakúskom ústrednom archíve Haus-Hof- und Staatsarchiv v jeho Po-litickom archíve vo Viedni ukázal,⁴⁰ že ministerstvo zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska, jeho minister gróf Agenor Maria Adam Goluchowski (1849 – 1921) a jeho prostredníctvom aj uhorská vláda, mali podrobný prehľad o činnosti slovenských a rusínskych vysťahovalcov. Túto sledovacu službu iniciovala uhorská vláda, ktorá sa obávala radikalizácie svojich slovanských občanov a po ich návrate domov rastu národných hnutí. Tie si neželala a snažila sa ich za každú cenu obmedziť alebo aj celkom eliminovať. Na tento účel využívala predovšetkým časť rusínskej emigrácie – inteligenciu, ktorú v drvivej väčšine tvorili gréckokatolícki kňazi. A tak z inicia-tívy uhorskej vlády mali veľvyslanec Rakúsko-Uhorska v USA Ladislaus Hengel-müller von Hengervár (1845 – 1917), ktorý tu slúžil v rokoch 1894 až 1913, a pracov-níci veľvyslanectva a konzulátov o prácu navyše postarané. Zo správ, ktoré posielali do Viedne vyplýva, že túto činnosť nerobili s nadšením.

Uhorská vláda však nechcela nechať na náhodu formovanie jej občanov v ame-rickom prostredí, a to hlavne nie v protiuhorskom, resp. protimaďarskom duchu. Chcela, aby aj v Zámorí Rusíni a Slováci ostávali lojálnymi občanmi Uhorska. Vo vzťahu ku gréckokatolíkom, čo boli väčšinou Rusíni, chcela, aby títo mali aj v USA takých kňazov, ktorí by svojich veriacich viedli nielen k viere v Boha, ale aj k uhor-skej vlasti. Preto apelovala na gréckokatolíckych biskupov Jána Vályiho (1837 – 1911)

40 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (HHSTA), Politisches Archiv, XXXIII, USA, Liasse 1, Karton 64.

v Prešove a mukačevského biskupa Júliusa Fircaka (1836 – 1912), aby do USA vysielali „vlasteneckých kňazov“, ktorí by pomáhali pestovať pozitívny vzťah k vlasti. Takýchto kňazov aj motivovala finančnými darmi, ktorými si ich zaviazala pre plnenie jej pokynov.

Okrem toho sa uhorská vláda usilovala o zriadenie gréckokatolíckeho biskupstva v USA osobitne pre uhorských gréckokatolíkov. Preto vyvíjala diplomatický tlak na Rím, aby čím skôr zriadil takéto biskupstvo. V tom sa angažoval jej diplomat a veľvyslanec gróf Fridrich Revertera von Salandra (1827 – 1904).⁴¹ Biskup a biskupský úrad boli veľkou autoritou pre gréckokatolíckych veriacich s čím uhorská vláda aj počítala, a rákala aj s tým, že práve s jeho pomocou ľahšie udrží rusínskych a slovenských gréckokatolíkov pod kontrolou a bude ich usmerňovať v tých intenciách, ktoré jej vyhovovali.

Hlásenia rakúsko-uhorských konzulov a veľvyslanca Hengelmüllera však Juraja Lažu nikde neuvádzajú.

Opäť doma

To, kde Juraj Lažo začal pracovať, zatiaľ nevieme, ale vieme, že sa jeho pobyt v USA nečakane skrátil. 25. novembra 1896 zomrel jeho trojročný syn Peter,⁴² ktorého pochovali na vyšnosvidníckom cintoríne. Táto smutná rodinná udalosť bola preňho impulzom na návrat domov. V tom čase už Lažovci žili vo Vyšnom Svidníku v dome s popisným číslom 53.

Necelý rok po strate syna sa manželom Jurajovi a Márii Lažovcom 20. augusta 1897 narodila dcéra, ktorú pokrstil farár A. Pavlovič o dva dni neskôr – 22. augusta, a ktorej rodičia dali meno Anna.⁴³ Táto skutočnosť prezrádza, že prvá Jurajova dcérka Anna, ktorú mal s prvou manželkou Annou, rod. Rusinovou, už nežila. V tom čase, ak dieťa zomrelo, dávali rodičia nasledujúcemu dieťaťu rovnakého pohlavia také meno, aké malo ich už mŕtve staršie dieťa.

Juraj Lažo sa však netešil dlho zo svojej manželky Márie. Tá po ťažkom pôrode zomrela vo veku 26 rokov 16. júna 1899 vo Vyšnom Svidníku. Horšie bolo, že o deň neskôr – 17. júna zomrel aj ich trojmesačný syn Ján.⁴⁴

32-ročný Juraj Lažo zostal sám s dvojročnou dcérkou Annou a gazdovstvom, ktoré si spolu s mladou manželkou Máriou vo Svidníku zakladali.

Nezávideniahodnú situáciu mladého vdovca bolo treba riešiť, čo sa aj stalo necelé dva mesiace po dvoch pohreboch jeho najbližších. Ako prezrádza zápis vo svidníc-

41 HHSTA Wien, Politisches Archiv, XXXIII, USA, Liasse 1, Karton 64, Akte 113a. – List rakúsko-uhorského veľvyslanca grófa Fridrich Revertera pri Svätej stolici v Ríme a jeho žiadosť o poskytnutie podrobnejších informácií o Rusínoch v Amerike pre potreby kardinála Promemoviasa.

42 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, Svidník, gr. kat., č. 1200, roky 1885 – 1924, Kereszteltek anyakönyve (Matrika pokrstených), rok 1896, s. 228-229.

43 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, Svidník, gr. kat., č. 1200, roky 1885 – 1924, Kereszteltek anyakönyve (Matrika pokrstených), rok 1897, s. 36.

44 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, Svidník, gr. kat., č. 1200, roky 1885 – 1924, Halottak anyakönyve (Matrika zomrelých), rok 1899, s. 238-239.

HÁZASULTAK							ANYAKÖNYVE				
Folyó szám	Az esketés éve és napja	neve és állása főszülője és szülője	születés és halálának		koruk	születés helye	anyja	A tanúk neve és állása	Az esketőknek neve és tisztje	Vajon volt-e kaldete? vagy a birtok- számla a más- valami okmányról felmentették?	ESZREVÉTEL
			születés	halál							
1899	Augusztus 10	Andrey Kuzemich György Andreyevich Juraj Lažo	1870	1899	29	szlovákia	szlovákia	Leosak Jozsef Miklós Jozsef	Becklovics Paraskieva		
1899	Február 30	Georgius Pevsin Anna Kolló	1870	1899	29	szlovákia	szlovákia	Harvillat Jozsef Harvillat Jozsef			
1899	Augusztus 10	Georgius Jozsef Petrus Jozsef Paraskieva	1870	1899	29	szlovákia	szlovákia	Jozsef Michael Paraskieva			
1899	Szeptember 3	Jozsef Jozsef Anna Anna	1870	1899	29	szlovákia	szlovákia	Jozsef Jozsef Anna Anna			
1899	Szeptember 12	Braga Kuzemich Miklós Anna	1870	1899	29	szlovákia	szlovákia	Jozsef Michael Brada Michael			
1899	November 2	Beli Jozsef Miklós Anna	1870	1899	29	szlovákia	szlovákia	Becklovics Miklós Anna			
1899	Augusztus 13	Stephanus Kuzemich Anna Anna	1870	1899	29	szlovákia	szlovákia	Paraskieva Miklós Anna			
1899	Augusztus 14	Andreas Kuzemich Anna Anna	1870	1899	29	szlovákia	szlovákia	Jozsef Jozsef Anna Anna			

Svidnícka matrika sobášéných. 10. augusta 1899 mali sobáš Juraj Lažo a Paraskieva Kalináková

kej matrike sobášéných 10. augusta 1899 sa vo Vyšnom Svidníku Juraj Lažo oženil tretíkrát. Za manželku si zobral o päť rokov staršiu vdovu Paraskievu Kalinákovú z Jedľovej. Sobášil ich Alexander Pavlovič a svedkami na svadbe boli Michal Sauko a Ján Bučok.⁴⁵

Nevieme, čo bolo príčinou skorého sobáša týchto dvoch ovdovelých ľudí. S najväčšou pravdepodobnosťou to bola snaha zabezpečiť hospodárstvo a jeho chod. August bol mesiacom, v ktorom sa robila žatva, zakrátko na dvere klopala jeseň a s ňou ďalšie dôležité jesenné práce ako bol zber zemiakov, pri ktorom bolo potrebných viac robotných rúk, ktoré takýmto ľuďom chýbali.

Pohľad do svidníckej matriky, ako aj matrik okolitých dedín ukazuje, že sobáše ovdovelých ľudí aj v krátkom čase po strate partnera neboli ničím výnimočným. Preto sa okolie nepozastavovalo nad sobášom Juraja Lažu ani nie dva mesiace po smrti manželky.

Lažovci po sobáši bývali vo Svidníku. Paraskieva sa tu prísťahovala za manželom.

45 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, Svidník, gr. kat., č. 1200, roky 1885 – 1924, Házasultak anyakönyve (Matrika sobášéných), rok 1899, s. 362-363.

		12 KERESZTELTEK					13 ANYAKÖNYVE.						
		A keresztelt mélt.											
Polg. szám	Eve és napja	a születés idő	a keresztelés helye	n e v e	n e m e		örvénys	örvénytelen	A szülők neve, állása és vallása	Lakhelyük, házászám	A keresztelőnek neve, állása és vallása	A keresztelőnek neve	Észrevétel
					fiu	leány							
	1903			Mária		leány							
11.	13. 10.			Mária		leány							
	1903			Ján									
12.	29. 30.			Ján									
	1903.			János		fiu							
13.	3. 6.			János		fiu							
	1903			Mária		leány							
14.	29. 30.			Mária		leány							
	1903.			Mikhalgy		fiu							
15.	29. 1.			Mikhalgy		fiu							
	1903.			Anna		leány							
16.	10. 10.			Anna		leány							

Svidnícka matrika narodených. 13. septembra 1903 sa narodil Ján, syn Juraja Lažu a Paraskievy Kaliňákovej

Nasledujúce roky sa aspoň z hľadiska matričných zápisov javia ako produktívne roky s chvíľami šťastia, ktoré nová rodinka vo Svidníku prežívala. Isto k tomu prispelo narodenie ich detí.

Dňa 1. júna 1900, teda v prvom roku nového storočia, sa manželom narodila dcérka, ktorej dali meno Mária.⁴⁶ Meno dievčaťu dali pravdepodobne po Jurajovej predchádzajúcej manželke, ktorú si chcel aj takto pripomenúť, voči čomu jeho nová manželka Paraskieva pravdepodobne nemala námietky. Dcéрку im pokrstil Alexander Pavlovič, ktorý o pol roka neskôr – na Vianoce 25. decembra 1900, vo Svidníku zomrel vo veku 81 rokov.

V lete 1902 prežíval Juraj Lažo krušné chvíle. Vtedy manželia čakali ďalší prírastok do rodiny, ale tehotenstvo Paraskievy sa značne skomplikovalo. 26. júla 1902 porodila. Predčasne sa im narodilo dievčaťko, ale mŕtve, a tak mu rodičia nedali ani meno a ani mŕtve dieťaťa nekrstil vtedy už nový svidnícky gréckokatolícky kňaz Mikuláš Zima, len pôrod zaznamenal v miestnej matrike narodených.⁴⁷ Mikuláš Zima sa stal svidníckym farárom v roku 1901 po smrti A. Pavloviča. Aj on, podobne

46 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, Svidník, gr. kat., č. 1200, roky 1885 – 1924, Kereszteltek anyakönyve (Matrika pokrstených), rok 1900, s. 50-51.

47 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, Svidník, gr. kat., č. 1200, roky 1885 – 1924, Kereszteltek anyakönyve (Matrika pokrstených), rok 1902, s. 72-73.

ako Alexander Pavlovič, prišiel do Svidníka z Prešova, kde bol v rokoch 1898 až 1900 správcom gréckokatolíckej farnosti a predtým aj kaplánom v Prešove. Svoju kňazskú dráhu začína v roku 1891 ako kaplán v Jakubanoch. Vo Svidníku pôsobil do roku 1909,⁴⁸ keď ho vo svidníckej farnosti vystriedal Mikuláš Daňko.⁴⁹

Ďalší prírastok do rodiny zaznamenali Lažovci v roku 1903. 3. septembra 1903 sa im narodil syn Ján, 6. septembra ho pokrstil Mikuláš Zima a krstnými rodičmi boli Mikuláš Bereznyý a Anna Korotkiová, rod. Gulová.⁵⁰

Emigrácia do USA ako východisko z biedy aj na začiatku 20. storočia

Začiatok 20. storočia, keď sa rodina Lažovcov začala rozrastať, nebol pre severovýchodné Slovensko priaznivým obdobím. Počasie akoby sa chcelo zahrávať s tunajším obyvateľstvom, bolo nevyspytateľné, ale najmä nepriaznivé vtedy, keď to roľníci najmenej potrebovali. Alebo bolo sucho, keď zasiaté obilie a vysadené zemiaky potrebovali vlahu, alebo pršalo, keď prišiel čas zberu úrody. Škody narobili aj skoré a dlhotrvajúce mrazy, ktoré poškodili nezobierané zemiaky. Slabá a navyše nekvalitná úroda sa nedala ani dobre speňažiť a ani plnohodnotne spotrebovať, a čo bolo horšie, nebolo jej dosť a ani nebola vhodná na jarnú výsadbu. Podobná situácia bola aj so senom, ktorého sa nepodarilo roľníkom nasušiť v potrebnom objeme kvôli dlhotrvajúcemu suchu. Kríza v rastlinnej výrobe sa premietala do živočíšnej, keď roľníci predávali pod cenu statok, lebo ho nemali čím krmíť. V správe podžupana Šarišskej župy Jozefa Tahyho za rok 1904 sa o situácii v župe písalo: „... O úrode kukurice a strukovín nemôže byť ani reči. Žiaľ, kvôli tomu sa ceny týchto plodín mimoriadne zvýšili, kvôli čomu v mnohých oblastiach Šarišskej stolice hrozí chudobnejším vrstvám obyvateľstva hlad.“⁵¹

Hoci vedenie Šarišskej župy urobilo kroky k zabezpečeniu aspoň časti osiva a sadby, množstvo, ktoré sa podarilo získať prostredníctvom štátneho nákupu v úrodnejších oblastiach Uhorska bolo nedostačujúce. Obyvateľstvu tak či tak hrozil hlad a podvýživa, ktorá sa v hornatom kraji pod Duklou dlhodobo usadila.

Pre chudobné roľnícke obyvateľstvo Šarišskej župy, vrátane chudobného rusínskeho obyvateľstva, sa javila ako východisko emigrácia – odchod za prácou, prípadne aj úplné vysťahovanie sa z rodných dedín do Ameriky. Emigrácia zo Svidníka a jeho okolia tu nebola cudzím pojmom, ba javila sa už ako bežná realita, na ktorú si tunajší ľudia zvykli od posledných desaťročí 19. storočia. Napriek tomu, v prvých rokoch nového storočia sa vo vysťahovalectve mnoho zmenilo.

Zásadná zmena spočívala v stanovisku uhorskej vlády k vysťahovalectvu. Kým na konci 19. storočia podporovala odchod chudobných vrstiev, a najmä slovanských,

48 Mikuláš Zima. In <http://www.grkatpo.sk/?schematizmus&show=knaz&id=670&idx=118> [Citované 11. 4. 2017].

49 Dostupné na: <http://www.grkatpo.sk/?schematizmus&show=knaz&id=1154&idx=118>

50 ŠA Prešov, fond Cirkevné matriky, Svidník, gr. kat., č. 1200, roky 1885 – 1924, Kereszteltek anyakönyve (Matrika pokrstených), rok 1903, s. 82-83.

51 Citované podľa: DERFIŇÁK, Patrik. Barón Imrich Ghillány, šarišský župan v rokoch 1904 – 1905. In *Annales Presoviensis 14*. Prešov : Inštitút histórie FF PU v Prešove, 2014, s. 88.

za prácou do cudziny, na začiatku 20. storočia začala emigráciu pomaly a neochotne obmedzovať.

Hlavným dôvodom tejto zmeny bola chýbajúca pracovná sila na miestnych uhorských veľkostatkoch. Šľachta a majitelia poľnohospodárskych latifundií apelovali na vládu, aby nepodporovala vysťahovalectvo, lebo im už chýbali robotníci, a to do takej miery, že začala byť ohrozená poľnohospodárska výroba na veľkostatkoch.

Tento stav sa stal veľmi povážlivým aj v Šarišskej župe. Vysťahovalectvo tu naberalo na takej početnosti, že miestni notári nestačili vybavovať žiadosti o vydanie pasu. To niektorí notári aj zneužívali, keď si od žiadateľov vypýtali úplatok, aby ich žiadosť vybavili prednostne. Poplatky za kolky a navyše úplatky zaťažovali záujemcov o pas, najviac však tých najchudobnejších, čo sa odrazilo v nespokojnosti a sťažnostiach na notárov, zasielaných šarišskému županovi do Prešova.⁵²

Pod takúto paľbu kritiky sa dostali viacerí notári v okolí Svidníka, čo musel riešiť až hlavný stoličný sudca Makovického okresu na základe nariadenia hlavného župana Šarišskej župy Imricha Ghilányiho. Na jar 1905 sa chystalo vycestovať do USA toľko záujemcov, že napr. notár Gejza Konka z Vyšného Orlika vybavoval žiadosti s niekoľkomesačným oneskorením, za čo bol viackrát sankcionovaný poriadkovou pokutou. Na súde notár odôvodňoval meškanie tým, že mu nestačili tlačivá so žiadosťou o vystavenie pasu, hoci ich žiadal v Prešove i v Košiciach. Podľa jeho výpovede len vo svojom notárskom obvode musel za prvé tri mesiace roku 1905 vybaviť 54 žiadostí o pas.⁵³ Podobne sa dostali do problémov aj notári Kornel Gajdár z Rovného a Ignác Krajčacs zo Stročina,⁵⁴ ale aj iní.

Na súdnom pojednávaní s uvedenými notármi sa týchto zastali všetci údajne poškodení žiadatelia, ktorí tvrdili, že hoci dostali pasy neskôr, ich cestu do USA to neohrozilo. Výstraha, ktorú takto dostali v podstate všetci notári Šarišskej župy, prezrádza, že vládne uhorské kruhy emigráciu Rusínov a Slovákov z Uhorska očividne podporovali a nechceli, aby sa jej do cesty stavali akékoľvek prekážky, vrátane administratívnych, a ju zbrzdzovali. Túto snahu uhorských vládnych kruhov až do úrovne župných úradov nespomaľovať emigráciu potvrdzuje aj tlak na notárov, aby nasmerovali záujemcov o vysťahovanie do domovského rakúsko-uhorského prístavu Fiume/Rijeka a nie do nemeckých alebo belgických prístavov, ktoré boli už pre obyvateľov habsburskej monarchie zahraničnými prístavmi s celým radom obmedzení a komplikácií pre tu prichodiacich cudzincov z Uhorska.

Ak aj uhorská vláda podporovala vysťahovalectvo pretože do USA odchádzala najchudobnejšia časť obyvateľstva, a spravidla aj najradikálnejšia, a navyše šlo vo veľkej miere o slovanské obyvateľstvo, ktorého počet sa emigráciou v Uhorsku

52 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, šk. č. 25, sign. 84, 14/1905, *Zápisnica zaznamenaná 10. apríla 1905 vo Svidníku hlavným stoličným sudcom Makovického okresu.*

53 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, šk. č. 25, sign. 84, 14/1905, *Zápisnica zaznamenaná 10. apríla 1905 vo Svidníku hlavným stoličným sudcom Makovického okresu.*

54 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, šk. č. 25, sign. 84, 14/1905, *Zápisnica zaznamenaná 10. apríla 1905 vo Svidníku hlavným stoličným sudcom Makovického okresu.*

zmenšoval, majitelia veľkostatkov bez ohľadu na národnosť už s vysťahovalectvom roľníckeho obyvateľstva na začiatku 20. storočia s takouto vládnu podporou spojní neboli. Tridsať rokov trvajúci odchod roľníctva do Zámoria znižoval počet pracovných síl, ktoré robili počas sezónnych poľnohospodárskych prác na veľkostatkoch. Na začiatku 20. storočia už chýbali poľnohospodárski robotníci aj stredným gazdom v úrodných maďarských nížinách, kde každoročne prichádzali zo severných žúp Uhorska najmä počas jarných prác, potom počas žatvy a jesenného zberu úrody, kde robili nielen za finančnú, ale aj naturálnu odmenu.

Župan Šarišskej stolice Boldizsár Semsey (županom bol v rokoch 1905 – 1909) v liste uhorskému predsedovi vlády Alexandrovi Wekerlemu (1848 – 1921) a ministrovi vnútra grófovi Júliusovi Andrássymu (1860 – 1929) 29. júla 1907 písal o neblahých dôsledkoch vysťahovalectva na Šarišskú župu, a to hneď o širokej škále problémov, ktoré sa s tým spájali. Na jednej strane zárobky Šarišanov v USA znamenali zlepšenie ich ekonomických a sociálnych pomerov doma, čo sa prejavilo v splatení dlhov, ktoré mali najmä voči miestnym Židom – krčmárom a obchodníkom, ktorým dali do zálohu svoje role, ba neraz i celý majetok. Na druhej strane však podporili novú vlnu vysťahovalectva, a to už nielen krátkodobo za prácou a zárobkom, ale aj dlhodobo, resp. nastalo, keď sa za živiteľmi rodiny odsťahovali ich manželky s deťmi a ostali žiť už v USA. V tejto súvislosti písal župan, že zásahy vlády voči agentom, ktorí získavali miestne obyvateľstvo na prácu v USA, v Šarišskej župe, a najmä v jej severných oblastiach, kde žili Rusíni, nemá opodstatnenie, lebo tam agenti ani nemuseli chodiť. Každá rodina mala v USA niekoho, kto bol príkladom, ako si v Amerike pomohol.⁵⁵ Maďarský národohospodár Andor Lóherer v liste datovanom 19. augusta 1909 v Budapešti, písanom pravdepodobne županovi Šarišskej župy, odhadoval, že v USA žije okolo 36 000 ľudí zo Šariša, ktorí priniesli domov „približne 29 miliónov korún“.⁵⁶ Tento údaj a jemu podobné boli samy osebe dostatočnou propagáciou emigrácie do USA.

Dalším problémom, ktorý sa týkal Šarišanov – Slovákov i Rusínov, bolo nakladanie so zarobenými peniazmi. Vyplatenie dlhov bol jeden krok, druhým, ako písal šarišský župan Boldizsár Semsey, bolo nakupovanie pozemkov – rolí a lúk, teda toho, čo si roľníci najviac cenili a v čom nachádzali existenčnú istotu. Problémom však bolo to, že kúpená pôda nemala veľkú cenu z hľadiska jej výnosnosti a že predajcovia, na začiatku 20. storočia väčšinou špekulanti, ktorí poskupovali pôdu, americkým navrátilcom ju predávali za nadhodnotenú cenu. S nákupom pôdy a rozmaháním gazdovstva však u „Amerikanov“ vznikol ďalší problém. Mnohí z nich sa opätovne vracali do USA a na pôde, ktorú nakúpili, nemal kto robiť.

Šarišský župan predsedu vlády a ministra vnútra upozorňoval aj na problém, ktorý sa mu zdal rovnako vážny, ba možno i vážnejší, ako vyššie uvedené skupovanie roľníckej pôdy. Bolo to skupovanie pôdy a majetkov schudobnenej šarišskej

55 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, šk. č. 12, č. spisu 209/1907, *List župana Šarišskej župy predsedovi vlády a ministrovi vnútra v Uhorsku z 29. júla 1907.*

56 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, šk. č. 12, č. spisu 209/1907. *List Andora Lóherera z 19. augusta 1909* (adresát: pravdepodobne župan Šarišskej župy).

šľachty, ktorá svoje majetky predávala pod cenu. K tomu napísal: „Z hľadiska uhorskej národnej politiky musím považovať za škodlivé, dokonca nebezpečné, keď musím povedať to, že z okolia (v Šariši – pozn. P. Š.) národnosti so slovenským jazykom jednoducho vyvolastnili tú statkársku skupinu, ktorá vedela a bola schopná slúžiť uhorskej politike a udržať a viesť národ so slovenským jazykom v maďarskom duchu.“⁵⁷ Inými slovami, v Šariši sa aj vďaka vysťahovalectvu posilňoval slovenský a rusínsky element, a to nielen tým, že už z USA sa vracali ľudia národne prebudení a hlásiaci sa k slovenskej alebo rusínskej národnosti, ale posilnením svojho ekonomického postavenia na domácej pôde posilnili aj svoje spoločenské postavenie, a tak aj lepšie odolávali maďarizácii.

Aby skupovanie majetkov Rusínmi a Slovákmi, ktorí sa vrátili z USA nenabralo veľké rozmery, župan odporučal predstaviteľom vlády, aby takéto majetky kúpil niekto z vládnych činiteľov alebo majetná uhorská šľachta, čím by sa udržalo pôvodné sociálne rozdelenie miestneho spoločenstva – rusínski a slovenskí roľníci by zostali naďalej roľníkmi a šľachta, či poľnohospodárski árendátori by zostali naďalej spoločensky vyššou vrstvou. Na županove odporúčanie minister orby (poľnohospodárstva) Ignác Darányi „za primeranú cenu“ kúpil Zborovské panstvo s jeho ornou pôdou, pasienkami a lesmi, keďže o jeho kúpu už prejavovali záujem aj americkí navrátilci.

Župan Semsey teda stál na strane odporcov emigrácie a argumentmi, ktoré v liste uvádzal, chcel podporiť politiku obmedzovania vysťahovalectva z krajiny. Sám vládny činiteľom navrhol niektoré opatrenia, ktoré by emigráciu spomalili: V Šariši agentom väčší vplyv neprikladal, ale odporučal, aby sa venovala pozornosť krčmárom, notárom, farárom, učiteľom a menším vidieckym obchodníkom, ktorí, podľa neho, podporujú miestne obyvateľstvo pri rozhodovaní ísť do USA. Navrhoval sprísniť podmienky na vydávanie pasov, aby maloletí (vo veku do 16 rokov) pas nedostali a nemohli vycestovať, čo by zabránilo vycestovať aj ich rodičom, aby mladí muži, ktorí nevykonali vojenskú službu, nedostali pas, aby sa nevydávali pasy slobodným, len ženatým mužom a vydatým ženám, a aj to len jednému z nich, aby bol druhý partner nútený vrátiť sa domov. Nakoniec, každý žiadateľ o pas by mal dokázať, že doma bude postarané o jeho rodinu, že tá bude mať zabezpečené živobytie.⁵⁸

Uhorská vláda i napriek takýmto urgenciám a katastrofickým scenárom vysťahovalectvo nevidela v takých čiernych farbách, no v prvom desaťročí 20. storočia sa dostávala do zložitého postavenia. Na jednej strane jej vyhovovalo vysťahovalectvo Slovákov a Rusínov, ktoré znižovalo v krajine počet slovanského obyvateľstva, na strane druhej tlak majiteľov poľnohospodárskych veľkostatkov ju nútil, aby udržala doma aj toto obyvateľstvo. Po neúčinných urgenciách na zastavenie emigrácie si aspoň navonok pomohla premysleným kompromisom.

Dôverná nóta predsedu uhorskej vlády Alexandra Wekerleho (1848 – 1921) ministrovi poľnohospodárstva Ignácovi Darányimu (1849 – 1927) zo 6. júla 1907 prezrá-

57 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, šk. č. 12, č. spisu 209/1907. *List župana Šarišskej župy predsedovi vlády a ministrovi vnútra v Uhorsku* z 29. júla 1907.

58 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, šk. č. 12, č. spisu 209/1907. *List župana Šarišskej župy predsedovi vlády a ministrovi vnútra v Uhorsku* z 29. júla 1907.

dza, ako túto dilemu chcela vláda riešiť. Úlohou, ktorú si peštianska vláda stanovila a ktorú jej malo pomôcť riešiť aj ministerstvo poľnohospodárstva bolo na jednej strane obmedziť vysťahovaleckú vlnu z krajiny limitovaným počtom vydaných pasov, na druhej strane zas získavať vysťahovalcov z USA agitáciou pre návrat domov do Uhorska. Legitímna snaha vlády udržať svojich občanov doma vo vlasti mala však jeden háčik. Prezrádza ho spomenutá prísne dôverná nóta Alexandra Wekerleho. Agitácia sa totiž mala sústrediť len na maďarských vysťahovalcov v USA, ktorí mali po návrate kompenzovať úbytok pracovných síl a súčasne posilniť maďarský živel v Uhorsku. V nóte sa okrem iného písalo: „... k návratu treba motivovať predovšetkým ľudí maďarského jazyka, dívajúc sa na to z hľadiska budovania maďarského národného štátu... Na základe informácií vieme, že vysťahovalci sú masovo vystavení panslavistickej agitácii a umelý návrat týchto elementov do Uhorska by bol aj z hľadiska vnútorného mieru uhorského štátu, ako aj z hľadiska národnej otázky nie dobrý...“⁵⁹

U slovenských a rusínskych vysťahovalcov sa po príchode do USA a prirodzenom zapojení do existujúcich krajanských organizácií začalo priam intenzívne formovať ich národné povedomie. Pod vplyvom svojich krajanov si aj oni začali viac uvedomovať jeho významu pre nich samotných i pre ich národ doma. Mnohí z nich začali aktívne pracovať už v USA v rámci národných aktivít krajanských spolkov a po návrate domov otvárali oči aj svojim rodákom a v podstate prebúdzali nespokojnosť s dovtedajšou národnostnou politikou vlády. Ich vzťah k národnostne netolerantnému Uhorsku začal mať kritickú podobu. Potvrďuje to viacero postojov aj Slovákov, aj Rusínov. Jeden z nich opísal v hlásení zo 7. októbra 1901 vicekonzul Rakúsko-Uhorska v USA Jacob Wien (1865 – ?) ministrom zahraničných vecí Agenorovi Goluchowskému, keď písal o rusínskom gréckokatolíckom spolku s názvom *Narodny Russky Sojuz (Národný rusínsky zväz)* a jeho novom časopise *Svoboda*, ktorý vychádzal v americkom Olyphante, kde „...sa začínajú objavovať články nepriateľské Uhorsku...“⁶⁰

Takýchto správ od rakúsko-uhorských konzulov a veľvyslanca prichádzalo do Viedne a Budapešti veľa a na ich základe v marci 1903 predseda uhorskej vlády Koloman Széll (1843 – 1915) vypracoval pre centrálnu vládu vo Viedni nótu, kde hodnotil vzťah Slovákov a Rusínov k Uhorsku a formuloval úlohy, ktoré pokladal za potrebné splniť, aby sa takto národne prebudení Slováci a Rusíni radšej domov ani nevracali. V nóte písal: „... Ich patriotické pocity nemajú veľkú cenu... v cudzine sa upevňujú vo svojej materinskej reči, upevňujú pocity Slovanstva a aj po návrate ich ďalej šíria. Prípadná hospodárska kríza môže zvýšiť návrat Slovákov a Rusínov domov. Preto treba starostlivosť o týchto rozvíjať a viesť akcie proti panslavizmu...“⁶¹

V týchto rokoch začala uhorská správa obmedzovať vystavovanie pasov, čo sa nepriaznivo dotklo aj rusínskych záujemcov o vycestovanie za prácou. No bieda ich nútila hľadať aj iné riešenia, ako opustiť domov. Takým riešením bol ilegálny odchod cez Halič do Nemecka a tam do starých známych prístavných miest.

59 HHSTA Wien, Politisches Archiv, XXXIII, USA, Liasse 1, Karton 100.

60 HHSTA Wien, Politisches Archiv, XXXIII, USA, Liasse 1, Karton 64, Akte 267a.

61 HHSTA Wien, Politisches Archiv, XXXIII, USA, Liasse 1, Karton 70, Akte 1064a.

Juraj Lažo - úradný výpis z matriky narodených (1903)

Náhrobný kameň gréckokatolíckeho kňaza Mikuláša Zimu

Pravda, skôr, ako sa podujali na takýto riskantný krok, dávali žiadosti o vystavenie pasov. Na tento účel bol potrebný údaj o narodení, teda úradný výpis z matriky. V pozostalosti Juraja Lažu sa takýto výpis nachádza. Urobil ho 2. októbra 1903 tamojší gréckokatolícky kňaz Mikuláš Zima.

Dnes ešte nevieme, za akým účelom žiadal Juraj Lažo výpis z matriky. Môžeme sa len domnievať, že šlo o žiadosť na cestu do USA, aby tam mohol pracovať a pre rodinu zarobiť potrebné financie. Ústna tradícia rodinných spomienok hovorí o pobyte Juraja Lažu v USA. Ten prvý sa podarilo zmapovať a doložiť zápisom vo formulári imigračného pracovníka na ostrove Ellis Island z roku 1896. Ten druhý sa zatiaľ nepodarilo doložiť bezprostrednými písomnými materiálmi – pasom, zápisom imigračných pracovníkov v USA, listom, prípadne iným dobovým materiálom. Nepriamo však tento pobyt v USA dokladajú niektoré udalosti z jeho rodinného života.

Pri tom zasa siahneme za zápismi vo svidníckej matrike zomrelých. V tomto prípade ide o zápis, ktorý prezrádza, že sa Jurajovi a Paraske Lažovcom po synovi Jánovi (narodenom 3. septembra 1903) narodil ešte jeden syn. Túto skutočnosť odhaľuje zápis z 24. marca 1910, ktorý urobil nový svidnícky gréckokatolícky kňaz Mikuláš Daňko (? – 1927). Ten sa stal tunajším farárom v roku 1909 a vo Svidníku pôsobil do roku 1926, odkiaľ v tom istom roku odišiel do USA, kde v rokoch 1926 – 1927 pôsobil medzi rusínskymi gréckokatolíckymi ako správca jednej z gréckokatolíckych farností.

Mikuláš Daňko v matrike uviedol, že 22. marca 1910 zomrel 10-mesačný Peter, syn Juraja Lažu z Vyšného Svidníka. Chlapčeka pochovali 24. marca 1910. Zápis o jeho narodení zatiaľ chýba, no už tento zápis z matriky zomrelých prezrádza, že sa chlapec narodil niekedy v júli 1909. To zas znamená, že jeho otec Juraj Lažo bol doma v októbri – novembri 1908.

Absencia údajov z obdobia medzi rokmi 1903, keď bol vystavený výpis o narodení Juraja Lažu z matriky narodených, a rokom 1908, naznačuje, že to mohlo byť obdobie, počas ktorého bol Juraj Lažo druhýkrát v USA, kde pracoval, zarábala a získaval aj cenné skúsenosti v stavebníctve, ktoré neskôr, po návrate z USA veľmi dobre zužitkoval. Ako nepriamy dôkaz o jeho druhom pobyte v USA slúži list župana Šarišskej župy Pavla Fábryho z 25. októbra 1919, ktorým reagoval na žiadosť generálneho vikára gréckokatolíckej Prešovskej eparchie Dr. Mikuláša Russnáka zo septembra 1919. Generálny vikár z podnetu svidníckeho dekana Mikuláša Daňka žiadal župana, aby vyšetril správanie Juraja Lažu voči svidníckemu dekanovi, ktorého Lažo obviňoval z maďarónstva. Pavol Fábry dal zistiť skutkový stav a na základe toho potom župný úradník v mene župana generálnemu vikárovi M. Russnákovi odpísal: „*Roľník Georg Lažio, obyvateľ svidnícky jest muž, ktorý ztrávil dlhý čas v cizozemi, kde nabyl primeraného vzdelania, ktorým sa líši od jeho spoluobyvateľov. Jest to muž otvoreného, prímeho charakteru, dobrý Slovan, ku ktorému chodia ľudé o radu v jednotlivých prípadoch...*“⁶²

Z roľníka revolucionár

V ďalších rokoch, do ktorých spadá aj prvá svetová vojna, sa viac ako 40-ročný muž postupne stával miestnou autoritou. V tom mu pomohlo niekoľko skutočností. Prvou z nich bola nepochybne jeho podnikateľská aktivita, ako oprava ciest, stavba mostov, stavba a oprava domov, vrátane relatívne väčších cirkevných stavieb, akou bola napríklad aj gréckokatolícka škola vo Vyšnom Svidníku. Tú staval pred prvou svetovou vojnou na základe objednávky gréckokatolíckeho farského úradu vo Vyšnom Svidníku, ktorý administroval gréckokatolícky dekan Mikuláš Daňko. Škola bola dokončená v roku 1914, krátko pred vypuknutím prvej svetovej vojny, no dekan Daňko Juraja Lažu nevyplatil, a vyrovnanie podlžnosti odkladal. Toto odkladanie platby sa pretiahlo až do vojnových rokov, ktoré neboli ekonomicky priaznivé ani pre mestečko, ani pre cirkev, ale ani pre jednotlivcov, vrátane Juraja Lažu. Hospodársku situáciu vo Svidníku, ako na celom území severovýchodného Slovenska,

62 Citované podľa: CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 276-277.

kadiaľ prešiel front a kde sa odohrali bojové operácie, zhoršili vojenské operácie a zbombardovanie či vypálenie celých dedín. Počas bojových operácií prišiel Juraj Lažo, podobne ako mnohí jeho rodáci, takmer o všetko, čo nám prezrádza vyššie uvedený list župného úradníka gréckokatolíckemu generálnemu vikárovi: „...Keď došlo ku vyplacaniu podpor, válkou spôsobených škod, obdržali na odporúčanie zdejších uradu podporu len osoby maďarského smýšľania. Naši ľudia veľmi málo – bo nič – medzi nimi tiež Lažio, ačkoli prišiel vojnú o všetko...“⁶³ Juraj Lažo podporu nedostal, no dožadoval sa aspoň vyplatenia dlhu gréckokatolíckym dekanom M. Daňkom, ktorý takúto podporu od uhorskej vlády dostal. To sa však nestalo a medzi Lažom a Daňkom rástlo napätie, ktoré prerástlo do osobnej averzie oboch mužov.

Konflikt Juraja Lažu a Mikuláša Daňka v čase vojny vyvrcholil v roku 1915 po ústupe ruských vojsk z územia severného Slovenska (Uhorska), o čom písal samotný J. Lažo v brožúrke, ktorá vyšla o desať rokov neskôr. Jej názov bol *Russkomu narodu na Slovensku*, v ktorej o tom píše: „Ja sam mal totu česť, čo moj „prevelebný“ Daňko dal mene na dva misjaci zamknuti za to, čo ja vystupil protiv zavedenija katolickoho kalendarja dľa rusnakov i sniščenija kiriliki. Prevelebný tak postupovali, jak by to Boh ináč ne rozumil lem po maďarski.“⁶⁴

O čo vtedy išlo?

Aby sme vysvetlili príčinu sporu Juraja Lažu s miestnym farárom a jeho vážnosť, musíme sa vrátiť na začiatok prvej svetovej vojny, lebo i tento konflikt dvoch „malých“ ľudí v zabudnutom kúte monarchie bol dôsledkom veľkej vojny a vojnovéj hystérie, ktorá zakrátko zachvátila celú krajinu.

Po atentáte na následníka rakúsko-uhorského trónu Františka Ferdinanda d'Este (1863 – 1914) a jeho manželku Žofiu, rodenú Chotkovú (1868 – 1914) 28. júna 1914 v Sarajeve staručký cisár František Jozef I. (1830 – 1916) o mesiac neskôr – 28. júla 1914 – pod tlakom Nemecka a svojich vojnychtivých generálov a politikov vyhlásil Srbsku vojnu. V proklamácii *Mojim národom*, ktorá bola uverejnená vo všetkých jazykoch rakúsko-uhorskej monarchie, uviedol: „... som nútený prikrčiť k tomu, aby sa silou zbrani urobili nevyhnutné záruky, ktoré majú zaistiť mojim štátom vo vnútri pokoj a navonok trvalý mier. V tejto vážnej chvíli som si plne vedomý celého dosahu svojho rozhodnutia a svojej zodpovednosti pre Všemohúcim. Všetko som preskúmal a zvažil. S pokojným svedomím nastupujem cestu, ktorú mi povinnosť ukladá. Spolieham sa na svoje národy, ktoré sa vo všetkých búrkach vždy v jednote a vernosti okolo môjho trónu zoskupili a pre česť, veľkosť a moc vlasti k najťažším obetiam boli vždy ochotné. Spolieham sa na statočnú, obetavým nadšením naplnenú brannú moc Rakúsko-Uhorska. A dôverujem vo Všemohúceho, že mojim zbraniam dopraje víťazstvo.“⁶⁵

63 Citované podľa: CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 277.

64 LAŽO, Jurko. *Russkomu narodu na Slovensku*. Brošjura. Vyšnýj Svjdnik na Slovensku : Typografija Ju. Lažo, 1925, s. 4.

65 K *Mojim národom*. In *Slovenské ľudové noviny*, roč. 5, 7. augusta 1914, č. 32, s. 1. http://digicentent.snk.sk/content/journals/Slovenske_ludove_noviny/1914/17A0722409_032.pdf [Citované 7. 11. 2015].

Takýto odkaz dostalo od svojho cisára aj rusínske obyvateľstvo v oboch častiach monarchie, a to, rovnako ako všetky ostatné slovanské národy monarchie, nebolo vyhlásením vojny vôbec nadšené. Správy, ktoré prinášala tlač, ľudí skôr znepokojovali ako posmeľovali. Týkalo sa to najmä správ o mobilizácii, ktorú vyhlásilo cárske Rusko⁶⁶ a ktoré vstúpilo do vojny proti Rakúsko-Uhorsku, ale aj o Nemecku. Ak v centrách Rakúsko-Uhorska, ako bola Viedeň a Budapešť, ale aj v ďalších mestách v celej krajine stredné džentrické vrstvy vojnu vítali ako veľké dobrodružstvo, ktoré sa musí skončiť rýchlo a víťazstvom Rakúsko-Uhorska, slovanské roľnícke obyvateľstvo jednak nemalo chuť bojovať proti slovanským Srbom a Rusom a jednak nechcelo opustiť svoje gazdovstvá práve v čase blížiacej sa žatvy. A to ešte netušili, že vojna prerastie do svetového konfliktu a neskončí sa za mesiac – dva, ako to vyhlasovala štátna propaganda.

Rusíni a prvá svetová vojna

Súčasný stav poznania nedovoľuje uviesť presné počty Rusínov, ktorí narukovali do rakúsko-uhorskej armády, keďže národnostná evidencia brancov bola robená v duchu predchádzajúcej maďarizačnej politiky, ktorá skresľovala počty nemaďarských vojakov v rakúsko-uhorskej armáde v prospech maďarskej národnosti. V priebehu vojny však mobilizácie zapojili do rakúsko-uhorskej armády z územia dnešného Slovenska okolo 400 000 mužov, čo predstavovalo asi sedminu jeho obyvateľstva.

Prvá svetová vojna v Karpatoch, zásobovacia kolóna

66 R. Rusi prekročili nemeckú hranicu na viacerých miestach. In *Slovenské ľudové noviny*, roč. 5, 7. augusta 1914, č. 32, s. 3.

Juraja Lažu sa mobilizácia v roku 1914 netýkala. Vďaka vyššiemu veku nemusel rukovať ako desiatky mladých mužov, ktorí doma zanechali rodiny a z ktorých sa už mnohí k nim viac nevrátili. No podobne ako oni, ani on nevítal vojnu proti Rusom. Lažo aj preto, že od mladosti bol rusofilom, k čomu ho pravdepodobne inšpiroval a možno i viedol svidnícky farár Alexander Pavlovič.

Akokoľvek si rusínske obyvateľstvo severovýchodného Slovenska navrávalo, že v prípade príchodu ruských vojska sa nemá čoho obávať, predsa len malo strach pred príchodom frontu, ktorý niesol so sebou ťažké boje, demolácie civilných objektov, domov i hospodárskych budov, ale aj zranenia i smrť nielen v radoch bojujúcich vojakov ruskej a rakúsko-uhorskej armády, ale aj civilného obyvateľstva. Svoje urobila aj rakúsko-uhorská propaganda, ktorá vykresľovala ruských vojakov v tom najhoršom svetle. Preto so zmiešanými pocitmi očakávali každý nový deň bojových udalostí v prvých mesiacoch Veľkej vojny.

Ruské vojská pod velením generála Alexeja A. Brusilova (1853 – 1926) po haličskej bitke v septembri 1914, v ktorej rakúsko-uhorské vojská utrpeli porážku, získali možnosť postúpiť ďalej na juh a prekročiť Karpaty. To sa aj po ťažkých bojoch stalo, keď ruské vojská prešli cez Užocký a Lupkovský priesmyk a 20. novembra 1914 obsadili dediny Ruské a Zvalu, 21. novembra Starinu a Osadné, na ďalší deň Sninu a 23. novembra Humenné.⁶⁷ Aj keď sa tu postup ruských vojsk zastavil, 28. novembra 1914 cez Duklianský priesmyk prenikol 12. zbor 8. armády na územie dnešného severovýchodného Slovenska a 30. novembra ruské jednotky vtrhli do Zborova, ktorý bol takmer celý zničený ustupujúcimi i prichádzajúcimi vojskami. Ťažké boje sa v tom istom čase odohrávali aj v priestore Medzilaboriec. 1. decembra ruské vojská vstúpili do Bardejova. 3. decembra 1914 malo pravé krídlo 8. ruskej armády na severovýchodnom Slovensku obsadených už 125 obcí.⁶⁸ Protiútok rakúsko-uhorskej armády pod velením generála Svetozara Borojeviča (1856 – 1920) v decembri vytlačil ruské vojská za Karpaty, na niekoľko týždňov zastabilizoval frontovú líniu, ale v januári 1915 nová ofenzíva rakúsko-uhorských vojsk stroskotala a ruské vojská sa nanovo začali prebíjať karpatskými priesmykmi do Uhorska. Ruská armáda dostala 20. januára 1915 rozkaz generála Nikolaja Ivanova (1851 – 1919), aby vojská zaujali líniu Dunajec, Nowy Sącz, Prešov, Košice, Slovenské Nové Mesto, Čop, Chust, Marmarošskú Sihof až po rumunskú hranicu.⁶⁹ Aj keď sa Rusom nepodarilo obsadiť uvedenú líniu, ktorá im mala pripraviť cestu na Budapešť a Viedeň, dostali sa po tvrdých bojoch opäť na územie severovýchodného Slovenska i Uhorskej Rusi, a to až po Marmarošskú Sihof. Tu ruská rozvedka pátrala po sudcovi, pomaďarčenom Rusínovi, Andorovi Iljaševičovi, ktorý na začiatku roku 1914 odsúdil 94 pravosláv-

67 KOVÁČ, Dušan. Boje v Karpatoch (1914 – 1915) v širších súvislostiach. In *Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Humenné, 6. decembra 2007. Zost. Vasil Fedič a Svätopluk Husťák. Humenné : REDOS, 2007, s. 10.

68 SLEPCOV, Igor A. Boje ruskej armády v Karpatoch v rokoch 1914 – 1915. In *Historica Carpatica* 13, 1982. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Východoslovenské múzeum, 1982, s. 106.

69 SLEPCOV, Igor A. Boje ruskej armády v Karpatoch v rokoch 1914 – 1915. In *Historica Carpatica* 13, 1982. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Východoslovenské múzeum, 1982, s. 111.

nych Rusínov v zinscenovanom procese, lebo boli obvinení z vlastizrady a zo snahy pripojiť niektoré uhorské župy (Berežskú, Ugočskú a Marmarošskú) k Rusku.⁷⁰

Rakúsko-uhorská armáda sa na jar 1915 dostala do ťažkej situácie, morálka jej vojakov upadala, slovanskí vojaci sa vzdávali Rusom do zajatia, a 3. apríla 1915 prešiel na stranu ruskej armády takmer celý 28. pluk, ktorý bol nasadený do bojovej línie južne od Regetovky a Stebníckej Huty, v okolí Zborova.⁷¹

V zlej situácii však bola aj ruská armáda, ktorá nemala dostatok zbraní a munície, ktorej viazlo zásobovanie i dopĺňanie decimovaných jednotiek novými posilami. Ruské velenie sa preto začalo výzvami obracať na slovanské obyvateľstvo Rakúsko-Uhorska. Najvyšší veliteľ veľkoknieža Nikolaj Nikolajevič Romanov (1856 – 1929) vydával manifesty vyzývajúce toto obyvateľstvo na odpor voči Rakúsko-Uhorsku, armáde vydával rozkazy o priateľskom vzťahu k slovanskému obyvateľstvu obsadených území. Veliteľ juhozápadného frontu generál Ivanov vojakom prikázal osobitnú opatrnosť pri rekviráciách, úctu k miestnym tradíciám i pomoc hladujúcemu obyvateľstvu múkou a chlebom.⁷²

Medzitým však rakúsko-uhorská armáda s pomocou nemeckej posilňovala svoje pozície v Karpatoch a pripravovala sa na odvetný úder s cieľom vytlačiť ruskú armádu z oblasti Karpát. 12. mája 1915 nemecké a rakúsko-uhorské vojská zasadili silný úder 10. zboru 3. ruskej armády. Ruské vojská, ktoré boli vystavené veľkému tlaku, začali ustupovať. Nepriateľské armády ich vytlačili nielen z územia monarchie, ale hlboko aj zo západných častí územia, ktoré patrili cárskemu Rusku.

Vzťah Rusínov k ruskej armáde

V tomto zložitom období sa do popredia pozornosti rakúsko-uhorskej armády, žandárstva i úradov dostal vzťah rusínskeho obyvateľstva k Rusku a k ruskej armáde. Ten mal dve podoby, ktoré všetky uvedené zložky štátneho mechanizmu veľmi dobre videli.

Rusínske obyvateľstvo sa totiž po počiatočných obavách z ruských vojakov, ktorých rakúsko-uhorská propaganda vykresľovala v najhoršom svetle, čoraz viac zblížovalo s myšlienkou pomoci ruskému vojsku, resp. aspoň ústretovosti voči ruským vojakom, a to nie zo strachu pred nimi, ale na základe slovanskej vzájomnosti, ktorá i napriek vojnovému besneniu a v podstate nepriateľskému postaveniu v prebiehajúcej vojne, vznikla medzi rusínskym obyvateľstvom a ruskými vojakmi. Rusíni dokonca zistili, že ich – gréckokatolícke náboženstvo a ruské pravoslávie sú si celkom blízke a pravoslávie navyše aj ekonomicky pre nich prijateľnejšie. Juraj Lažo neskôr o tom napísal: „Keď bola vojna, tak boli u nás Moskale. Maďari nám povedali, že sú to strašní ľudia, ktorí režu ľudí, že neveria v Boha a také podobné hlúposti. Prišli do nás

70 POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha : Libri, 2005, s. 269.

71 SLEPCOV, Igor A. Boje ruskej armády v Karpatoch v rokoch 1914 – 1915. In *Historica Carpatica* 13, 1982. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Východoslovenské múzeum, 1982, s. 119.

72 SLEPCOV, Igor A. Boje ruskej armády v Karpatoch v rokoch 1914 – 1915. In *Historica Carpatica* 13, 1982. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Východoslovenské múzeum, 1982, s. 120-121.

títo Moskali a nikoho nezjedli a nezarezali a ich kňazi slúžili v kostoloch tak, ako aj naši, ba aj krajšie, lebo oni zachovali ruský obrad čistým, bez rôznych rímskych domiešok. Ľudia sa presvedčili, že všetky rozprávania Maďarov boli klamstvom, že Moskali sú takým istým ruským národom, ako sme aj my, len tvrdšie hovoria, ale tomu sa nemáme prečo diviť, lebo Rus je najoäčšia krajina, tiahne sa od Tatier a Tisy až po Tichý oceán. My to vidíme na sebe, že keď prejdeme do druhej dediny, už badáme rozdiel v reči: a medzi nami v Košickej župe a tými čo sú napr. v Marmarošskej je už dosť veľký rozdiel, a tak sa nedivíme, že medzi nami na samom západnom kraji Rusi a tými, ktorí žijú na samom východe je rozdiel. My sme sa ale s nimi dorozumeli a po týždni, keď u nás boli a ucho privyklo, tak sme všetko rozumeli – my ich a oni nás. Maďari by mohli byť medzi ruskými ľuďmi nie týždeň, ale rok a tí, ktorí ich jazyk prvýkrát počuli by im ťažko porozumeli. To je dôkaz, že my Karpatorusi a i tzv. Moskali, alebo Veľkorusi tvoríme jeden ruský národ. To isté sa ukázalo aj s vierou. My všetci sme prijali vieru z Grécka. Ruské knieža Vladimír bol pokrstený s celým ruským národom na pravoslávnu vieru. Tie ruské krajiny, ktoré mali svoje ruské kniežatá, ktoré neboli podmanené inými národmi, tie majú pravoslávny obrad čistý.⁷³

Rusínske obyvateľstvo očakávalo, že sa naplnia sľuby ruského velenia, ktoré sa vo forme rôznych manifestov dostávali k Rusínom, že Rusko po víťazstve nad Rakúsko-Uhorskom zabezpečí Slovanom, teda aj Rusínom, spravodlivosť a právo na slobodný národný rozvoj. Aj medzi uhorskými Rusínmi panovala viera vo vysloboditeľské poslanie cárskeho Ruska. Príjemne ich prekvapil vzťah radových vojakov, ktorí na základe rozkazov svojho velenia sa voči obyvateľstvu správali korektne. Ivan Žak z Vápeníka napísal v kronike o ruských vojakoch: „...Keď prišlo ruské vojsko k nám, veľmi nás ľutovalo. Vojaci žili s našimi a bratsky nám pomáhali. Rozdávali chlieb, cukor, čaj a ako len mohli, tak nás podporovali. Bola to pre nás veľká radosť, lebo dosiaľ sme boli zotročení cudzím panstvom, nemali sme žiadne práva, boli sme utlačovaní najviac od maďarských pánov...“⁷⁴

Rusíni, pravda, zistili, že Rusi – Moskali, ako ich nazývali, sú predsa len inými Rusmi, ako oni, že ich jazyk, ktorý bol im síce blízkym, bol iným, čo v neskoršom období prispelo k ich vyhranenejšiemu formovaniu národného vedomia, keď ruská alternatíva národnej orientácie prestávala byť rovnocennou s rusínskou a ukrajinskou. Na prelome rokov 1914 a 1915, keď boli ruské vojská na území obývanom Rusínmi, sa toto obyvateľstvo zväčša obracalo na ruských vojakov so značnými sympatiami. Mnohí Rusíni neskôr z obavy pred pomstou uhorských úradov odišli s ruskou armádou zo svojich domovov.

Ich obavy sa hneď aj potvrdili. Uhorské policajné orgány po vytlačení ruskej armády z územia Uhorského kráľovstva začali tvrdo prenasledovať rusínske obyvateľstvo, viniac ho z vlastizrady. Košický súd odsúdil 800 rusínskych sedliakov z Berežskej župy, zo župy Ung a zo Šarišskej župy na dlhoročné väzenie za spoluprácu s ruským vojskom. 160 sedliakov z marmarošských dedín bolo bez súdu uväznených v Chuste. Vo Veľkom Bočkove, v Rachove a Jasini boli hneď po odchode

73 LAŽO, Jurko. *Russkomu narodu na Slovensku*. Brošjura. Vyšnyij Svydnik na Slovensku : Typografija Ju. Lažo, 1925, s. 30.

74 Citované podľa: SLEPCOV, Igor A. Boje ruskej armády v Karpatoch v rokoch 1914 – 1915. In *Historica Carpatica* 13, 1982. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Východoslovenské múzeum, 1982, s. 121.

ruských jednotiek popravení niekoľkí sedliaci.⁷⁵ Terorizovanie rusínskeho obyvateľstva pokračovalo zo strany uhorských vojakov i žandárstva aj neskôr.

Rovnako tvrdé zásahy voči Rusínom boli aj v rakúskej časti monarchie a postihli najmä Lemkov. Už v septembri 1914 začalo masové zatýkanie. Vodcovská osobnosť pravoslávneho hnutia na Lemkovščine kňaz Maxim Sandovič bol 6. septembra 1914 zastrelený na nádvorí väznice v Gorliciach. Zatknutých Rusínov odvážali transportmi do väzenia v Terezíne v Čechách. Prvý takýto transport odišiel 8. augusta 1914. Po odchode ruskej armády prebehla druhá vlna zatýkania. Obvinených a zatknutých Rusínov odvážali do tábora Thalerhof pri Grazi, kde ich bolo postupne internovaných 1915 zo 151 lemkovských obcí. Väzení Rusíni tu boli vystavení hladu, zime, tvrdému zaobchádzaniu, ktoré mnohí z nich neprežili.

Druhou podobou vzťahu Rusínov k ruskej armáde bolo odmietanie jej prítomnosti a jej úsilia o porážku Rakúsko-Uhorska. V tejto skupine bolo predovšetkým rusínske gréckokatolícke duchovenstvo, ale aj úradníci rusínskej národnosti, slúžiaci na rôznych úradníckych pozíciách a časť rusínskej inteligencie, ktorá nejakým spôsobom participovala na výhodách ponúkaným starým režimom. Tých sa perzekúcie rakúsko-uhorských mocenských zložiek netýkali, hoci mnohí boli už len kvôli svojmu pôvodu vystavení podozrievaniu a nedôvere, a tak aj istému zneisteniu a existenčným obavám.

Perzekúcie rusínskeho obyvateľstva po ústupe ruských vojsk začali nadobúdať neznesiteľnú podobu, čo prebudilo niektorých gréckokatolíckych kňazov ku krokom, ktoré perzekúcie mali zastaviť alebo aspoň zmierniť. Preto zorganizovali ľudové zhromaždenie v Nižnom Vereckom v Svaľavskom okrese. Na ňom bola sformulovaná petícia obracajúca sa na uhorskú vládu s požiadavkou, aby bolo zrušené pomenovanie „ruskij“ – „Rus“ a nahradené bolo menom „Maďar“, alebo „katolík východného obradu“. Bola to zdanlivo absurdná požiadavka, no jej zmysel spočíval v odvrátení zbytočného podozrievania Rusínov z vlastizrady už len z toho dôvodu, že ich pomenovanie znelo v maďarčine „Orosz“ – „Rus“. Aj keď pomenovanie rusínskeho obyvateľstva ostalo v Uhorsku i naďalej rovnaké, takéto iniciatívy len prispievali k iným krokom uhorskej vlády voči Rusínom, ktoré ich mali postupne zbavovať ich národnej identity.

Jedným z takýchto krokov bola žiadosť ministra školstva a cirkvi Bélu Jankovicha (1865 – 1939), ktorý sa obrátil na predstaviteľov Mukačevskej, Prešovskej a Hajdudorožskej diecézy s požiadavkou na zavedenie gregoriánskeho kalendára, odstránenie cyriliky a výhradné používanie latinky s maďarskou transkripciou. Cirkevný historik Vojtech Boháč k tomu uvádza, že biskupi všetkých troch gréckokatolíckych eparchií v Uhorsku dostávali od gréckokatolíckych veriacich podnety „na zjednotenie slávení podľa gregoriánskeho kalendára“ lebo juliánsky kalendár sa „na začiatku 20. storočia stal pre katolíkov byzantského obradu nepraktickým, ba dokonca záťažou“. Záťažou preto, že občiansky život sa riadil zreformovaným – teda gregoriánskym kalendárom.⁷⁶ Bol to fakt, ale gréckokatolícki veriaci, a najmä tí z rusínskeho prostredia, to ako

75 POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha : Libri, 2005, s. 270.

76 BOHÁČ, Vojtech. Pokus biskupa Dr. Štefana Nováka o uvedenie gregoriánskeho kalendára v Prešovskej eparchii. In *Theologos. Theological revue*, roč. 19, 1/2017. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Gréckokatolícka teologická fakulta, 2017, s. 62.

problém nevnímali, vnímali to skôr ako znak ich gréckokatolíckej a rusínskej národnej identity a s takýmto návrhom neboli vôbec nadšení. Na zmenu juliánskeho kalendára sa teda pripravovala len cirkevná hierarchia a je viac ako zrejmé, že podnety pre ňu vychádzali hlavne z peštianskeho vládneho prostredia. Generálny vikár Mikuláš Russnák vypracoval v maďarčine zdôvodnenie takéhoto prechodu v rukopisnej práci *Zjednotenie kalendára alebo prenesenie Juliánskeho kalendára z jeho základov na základy Gregoriánskeho kalendára*.⁷⁷

Ústredná komisia byzantských katolíckych biskupstiev v Budapešti, ktorá vznikla v roku 1915 na svojom zasadnutí 27. mája 1915 pod predsedníctvom rímskokatolíckeho prímasa Uhorska Jána Černocho (Csernoch) schválila, okrem iného, plán prechodu k latinke a gregoriánskemu kalendáru,⁷⁸ kontrolou poverila Karla Klebelsberga, tajomníka ministerstva kultu a výučby, a prešovského biskupa Štefana Nováka (1879 – 1932). Biskup Novák videl v odstránení cyriliky aj prekážku pre prípadný budúci odchod rusínskych gréckokatolíkov k pravosláviu. Predsedovi vlády Ištvánovi Tiszovi v liste k tomu napísal, že „... by sa zabránilo aj možnému odpadnutiu ľudu od únie s Rímom, má to tiež za cieľ povzniesť maďarské vlastenectvo aj z hľadiska nábožensko-morálneho...“⁷⁹

Štefan Novák, aby urýchlil proces prechodu k latinke nariadil v školách svojej eparchie vyučovanie rusínskeho jazyka podľa maďarskej písomnej fonetiky, čo si žiadalo napísať a vydať nové učebnice. Cyrilika sa mala stratiť zo života Rusínov, aby sa v budúcnosti zabránilo ľahšie širiteľnej, a teda i zrozumiteľnej ruskej propagande, ktorá by odcudzila rusínske obyvateľstvo uhorskej vlasti.⁸⁰ Tento plán však

Biskup Štefan Novák

77 BOHÁČ, Vojtech. Pokus biskupa Dr. Štefana Nováka o uvedenie gregoriánskeho kalendára v Prešovskej eparchii. In *Theologos. Theological revue*, roč. 19, 1/2017, Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Gréckokatolícka teologická fakulta, 2017, s. 62.

78 ŠTURÁK, Peter. Štefan Novák na prešovskom biskupskom stolci v čase prvej svetovej vojny. In *Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 112.

79 Citované podľa: CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014, s. 184.

80 ŠTURÁK, Peter. Štefan Novák na prešovskom biskupskom stolci v čase prvej svetovej vojny. In *Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 113.

narazil na nečakaný odpor časti nižšieho kléru a veriacich a „prežil“ aj pád monarchie v roku 1918. Vzдорovali mu takmer všetky gréckokatolícke farnosti, podporili ho len tie, ktoré sa nachádzali v maďarskom prostredí, v slovenskom a rusínskom to bola Miková, Fulianka, Belža, Vernár, Humenné a Košice.⁸¹ Preto mukačevský biskup Antonij Papp (1867 – 1945) odsunul zmeny až na roky 1916/1917.⁸²

Biskup Prešovskej eparchie Štefan Novák bol však oveľa iniciatívnejší v presadzovaní latinky. Inicialoval vydávanie nového týždenníka *Nase otecsesztvo* (1916 – 1919), ktorý už nebol písaný cyrilikou. Jeho hlavnou úlohou bolo propagovať latinku a oddanosť gréckokatolíckej cirkvi veľkému Uhorsku. Príklad Nováka nakoniec nasledoval taktiež mukačevský biskup Antonij Papp. Zakázaný bol aj v tej dobe jediný vychádzajúci rusínsky časopis *Nauka*.

Vráťme sa však k Jurajovi Lažovi. V tomto ťažkom období, keď boli Rusíni podozrievaní z vlastizradnej činnosti a väznení v neľudských podmienkach, svidnícky farár Mikuláš Daňko obvinil Juraja Lažu z poburovania, lebo tento sa vyslovil proti zmene juliánskeho kalendára za „katolícky“ – teda gregoriánsky kalendár. Dekan Daňko tak konal v duchu „vlasteneckej“ povinnosti, ktorú na gréckokatolíckych farároch ocenil aj uhorský ministerský predseda István Tisza, keď po inšpekčnej návšteve niekoľkých žúp horného Uhorska v jeseni 1914, teda aj Šarišskej, napísal biskupovi Štefanovi Novákovi list a v ňom uviedol, že sa sám presvedčil, „... že celé gréckokatolícke duchovenstvo v krajoch dotknutých ruskou inváziou bez výnimky preukázalo dokonalý vlastenecký postoj...“ a ďalej konštatoval, že „... vlastenectvo tohto kňazského zboru neotrasiteľne vystálo skúšobný kameň nedávnej krízy...“⁸³

Katolícky svet akceptoval rozhodnutie pápeža Gregora XIII. z roku 1582 o zmene kalendára, no cirkvi východného obradu zotrvali pri juliánskom. Juliánsky kalendár si uchovala aj gréckokatolícka cirkev a pridržovala sa ho až do 20. storočia. Svojim spôsobom bol jej identifikačným znakom, ktorý ju oddeľoval od rímskokatolíckej cirkvi a z hľadiska gréckokatolíckych Rusínov bol aj spojením s ich historickými tradíciami, ktoré ich v podvedomí spájali s ich pôvodným pravoslávny náboženstvom.

Počas prvej svetovej vojny bol juliánsky kalendár nielen symbolom starých tradícií rusínskeho sveta, ale stal sa aj symbolom prepojenia Rusínov so slovanskými Rusmi. Túto druhú spätosť však vyrobili uhorskí úradníci, brachiálna moc, ba aj armáda, obávajúci sa skutočnej rusofilskej orientácie Rusínov a s tým spojeného nestabilného priestoru v rakúsko-uhorsko-ruskom vojnovom konflikte na území severovýchodného Slovenska a neskoršej Podkarpatskej Rusi. Cyrilika, ktorá bola používaná v gréckokatolíckej bohoslužobnej spisbe, mala byť nahradená latinkou, čo gréckokatolícki Rusíni vnímali ako ďalší zásah do ich národnej a cirkevnej identity. Zdá sa, že v tomto prípade už prevažovala obava zo straty národnej identity. To

81 BOHÁČ, Vojtech. Pokus biskupa Dr. Štefana Nováka o uvedenie gregoriánskeho kalendára v Prešovskej eparchii. In *Theologos. Theological revue*, roč. 19, 1/2017, Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Gréckokatolícka teologická fakulta, 2017, s. 67-68.

82 POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha : Libri, 2005, s. 271.

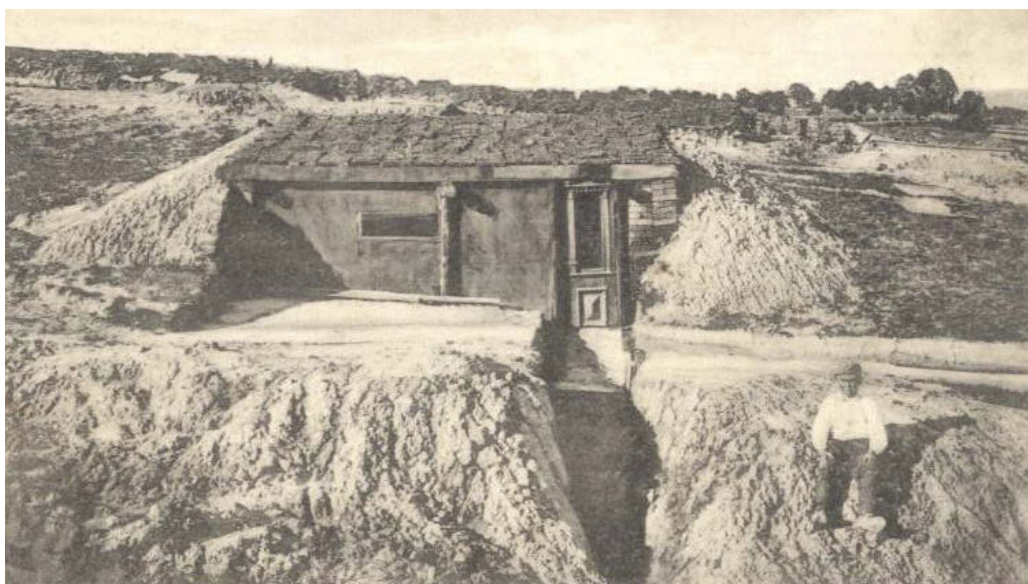
83 ŠTURÁK, Peter. Štefan Novák na prešovskom biskupskom stolci v čase prvej svetovej vojny. In *Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 115.

nebolo ľahostajné Rusínom, ktorí už prešli etnoidentifikačným procesom a národnosť pre nich už nebola len akýmsi nič nehovoriacim a neznamenajúcim pojmom. Popri rusínskych vzdelancoch to bolo vidieť najmä na tých, ktorí žili istý čas v USA, tu sa, takpovediac, národne obrodili a domov sa vrátili so silným národným povedomím a skúsenosťou, že je vo svete celkom prirodzené, keď sa každý človek hlási k svojej národnosti a nie je preto podceňovaný a dokonca prenasledovaný. To bol prípad Juraja Lažu, ktorý sa nebál vystúpiť proti navrhovaným zmenám zasahujúcim podstatné hodnoty rusínskeho sveta nachádzajúceho sa v Uhorsku.

Lažov protest mal však aj inú – sociálnu rovinu. Vojnou zničený Svidník a okolité dediny sa stali miestom, kde miestne obyvateľstvo ledva prežívalo. Nebolo čo jesť, problémy boli s bývaním a v takejto katastrofálnej situácii miestny gréckokatolícky farár Daňko, ale aj iní, žiadali od svojich veriacich plnenie ich povinností – teda koblinu a rokovinu – odovzdávanie kňazovi predpísanej časti úrody a odrobenie stanoveného počtu dní na farskom, resp. nahradenie tejto povinnosti finančnou čiastkou – a to za koblinu 5,50 korún a rokovinu 6 korún: „V r. 1914 – 1918 v Šarišskej a severnej časti Zemplínskej župy bolo mnoho dedín vypálených. Obyvatelia museli utekať a zachránili zo svojho gazdovstva len to, čo vzali so sebou. Po odchode ruského vojska vrátili sa domov, ale tu našli len spálenisko. Hladovali, biedili, zo života mali peklo.“⁸⁴ Juraj Lažo neskôr o biede rusínskych sedliakov a vzťahu niektorých gréckokatolíckych farárov k nim rozhorčene napísal: „Naši prevelební mysleli len na to, ako „mamonu“ vkladať do banky, o národ sa starali len vtedy, keď bolo potrebné od neho dostať koblinu a rokovinu... Ale na to, ako národ vzdelávať, o tom nerozmýšľal. Darmo Kristus povedal Miluj bližného svojho ako seba samého. To platí len pre roľníkov, ale nie pre prevelebných. Pre nich platí ber od roľníka všetko, čo len môžeš zobrať. Preto niektorí prevelební v Svidníckom okrese brali od roľníka periny, hydinu, sliepky, vajcia, slovom všetko, čo sa im dostalo pod ruky. To, čo im roľník nechcel dať, to si zobrali za asistencie notára, žandárov a cigánov, ktorí vyhánali statok z maštale. Ľudia prichádzali za mnou s plačom, že čo majú robiť, keď im popí zoberú aj posledný kúsok chleba. Prevelebným sa žije lepšie ako úradníkom, ktorí ukončili vyššie školy, alebo aj univerzitným profesorom, ktorý sa musí celý život vzdelávať a profesorom je až keď je starší 40 – 50-ročný... Pozrime sa na prevelebného. Skončil seminár, oženil sa a už má faru, má byť ako palotu a to darom, má najlepšiu zem v dedine, jeden krok neurobí bez daru, lebo má dôchodok aj zo živého, aj z mŕtveho a okrem toho má aj penziu. V seminári učil sa zadarmo, kŕmili ho zadarmo a keď ho vysvätili za kňaza, tak väčšina z nich ani len knižku do ruky nevezme. Ak spočítame všetko, tak len v cirkvi mu vyjde viac ako profesorovi. Nemá teda dosť? Treba mu ešte koblinu a rokovinu? Na živobytie má dosť, na maďarské časopisy, na bále, na kúpele mu tiež vystačí, tak prečo ešte zdiera biedneho roľníka? Veď ten mu i tak ešte platí i za krst, i za sobáš, i za spoveď i za vyvod, i za pohreb i za každú jeho modlitbu...“⁸⁵ Juraja Lažu urážalo aj to, že sa kňazi starali len o vlastné potreby a k rusínskemu gréckokatolíckemu obyvateľstvu sa nehlásili, čo dávali najavo aj tým, že sa z tejto chudobnej spoločnosti vyčleňovali aj navonok používaním maďarčiny, a to nielen na verejnosti, ale aj doma v rodine: „Už pomaly zabúdali hovoriť po rusky, hanbili sa

84 LAŽO, Jurko. *Russkomu narodu na Slovensku*. Brošjura. Vyšnyij Svydnik na Slovensku : Typografija Ju. Lažo, 1925, s. 5.

85 LAŽO, Jurko. *Russkomu narodu na Slovensku*. Brošjura. Vyšnyij Svydnik na Slovensku : Typografija Ju. Lažo, 1925, s. 4, 29.

Zborov. Zemlanky, v ktorých žili Zborovčania po prechode forntu v prvej svetovej vojne

za ruský jazyk, hoci dnes každý vie, že po rusky hovorí najviac ľudí na svete – viac ako 140 miliónov. Oni doma s deťmi hovorili len po maďarsky. Keď prišiel niekto za prevelebným, rozprával s ním po rusky, ale keď sa obrátil na manželku, tak už po maďarsky. Učitelia by boli bývali lepší, ale mohli robiť len to, čo im nariadil prevelebný, lebo boli od neho závislými. Inú inteligenciu sme nemali.“⁸⁶

Udanie farárom Daňkom, zatknutie Lažu a jeho pobyt vo väzení (nepoznáme miesto jeho väznenia – počas prvej svetovej vojny boli skutoční či domnelí previnilci najčastejšie väznení v Miskolci, Ostrihome a Budapešti), mohli skončiť aj jeho odvečením do koncentračného tábora v rakúskom Thalerhofe neďaleko Grazu, kde boli v krutých podmienkach väznení Rusíni z Haliče (odhaduje sa, že ich bolo viac ako tritisíc a viac ako tisíc ich neprežilo). Uhorské ministerstvo vnútra malo vypracovaný mnohopočetný zoznam osôb, ktoré pokladalo za nebezpečné pre Uhorsko už z roku 1913. Ten priebežne doplňalo počas vojny, aby v prípade potreby mohlo takýchto ľudí zatknúť a izolovať. Po vypuknutí prvej svetovej vojny tí „štátu nebezpeční“ muži, ktorí boli odvedení do armády, boli zaeľovaní k oddielom nasadzovaným v prvej línii, kde sa očakávali najväčšie straty. Župné úrady mali takéto osoby sledovať a priebežne o nich doplňať informácie. Hrozilo, že sa do tohto zoznamu dostane aj Juraj Lažo. To, či v takomto zozname aj evidovaný bol, nevieme. Vavro Šrobár, ktorý v knihe *Osvobodené Slovensko* uverejnil súpis uhorského kráľovského ministerstva vnútra s menami štátu nebezpečných Slovákov, nesledoval osoby inej národnosti. Pri Šarišskej župe uviedol len dve mená – Slovákov Antala Micháleka a Ján Straku, oboch z Prešova.⁸⁷

86 LAŽO, Jurko. *Russkomu narodu na Slovensku*. Brošjura. Vyšnyij Svydnik na Slovensku : Typografija Ju. Lažo, 1925, s. 4.

87 ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. Praha : Čin, 1928, s. 178.

Juraj Lažo sa však z väzenia vrátil, no pocit hnevu a nedôvery voči svidníckemu gréckokatolíckemu dekanovi Daňkovi zostal a zostala otrášená aj jeho dôvera v gréckokatolícku hierarchiu, ba možno i celú cirkev, ktorá podliehala maďarizačnému tlaku a nedokázala sa zastať svojich veriacich a toho, čo pre gréckokatolíckych Rusínov bolo symbolom ich viery.

Vyšný Svidník, ako aj ostatné dediny severovýchodného Slovenska, sa počas prvej svetovej vojny nespamätal z následkov, ktoré tu zanechali ruská i rakúsko-uhorská armáda v rokoch 1914 a 1915. Spísané škody, ktoré zanechali boje oboch armád len v Šarišskej župe, predstavovali sumu 19 059 925 korún. Za touto sumou sa skrývali zničené domy, hospodárske budovy, zničené polia a lesy. Stročinský farár Miron Petrašovič písal o tom článku do dvojtyždenníka *Eperjes*. V jednom z nich uviedol: „... *Veľké plochy lesa boli zničené, ostali z nich iba kýpte stromov. Vtákov, hoci je jar, nepočuť... Zhorené kríže na cintoríne a rumoviská budov naznačujú miesta, kde ešte nedávno boli dediny a kde prebiehali boje.*“⁸⁸ Slovenský historik Patrik Derfiňák uvádza reakciu dr. Alberta Berzeviczyho, šarišského rodáka a v tom čase predsedu Uhorskej akadémie vied, ktorý sa v roku 1915 osobne vybral navštíviť rodný kraj a oboznámiť sa so situáciou v ňom. Albert Berzeviczy písal: „...*Od Giraltoviec počnúc, hrozny pohľad poskytujú inak pôvabné šarišské polia, malebné údolia a zalesnené vrchy... Kvôli vojne ostala ležať ladom väčšina oráčín a ešte i tá osiata je viac menej zničená. Všade nám udrú do očí krátery v tvare lievika, ktoré do zeme vyryli granáty... pod Duklianskym priesmykom sa dvadsať dedín úplne stratilo z povrchu zeme, na ich mieste nevidíme nič iné iba zuhoľnatené zvyšky ovocných stromov a rozhádzané spálené ruiny.*“⁸⁹ Viktor Dvortsák vo svojej knižočke *Sáros földje 1914 – 1915* uvádzal 19 obcí úplne zničených a 57 čiastočne spustošených.⁹⁰ Medzi nimi bol aj Svidník. Zdevastované domy i celé gazdovstvá potrebovali výraznú štátnu pomoc. V roku 1915 uhorská vláda vyčlenila pre Svidník a okolie prostriedky na obnovu zničených domov, ale bola to nesystémová pomoc, ktorá obyvateľom Svidníka síce momentálne trochu pomohla, ale neriešila všetky ich akútne potreby. Ľudia začali stavať domy z nepálených tehál, strechy domov pokrývali lepenkou, podlaha v domoch bola z udupanej hliny. V krátkom čase strechy začali pretekať, v zime bolo chladno a ukazovalo sa, že tzv. „*akciove chyže*“ nemali dlhé trvanie.⁹¹

Aby sa situácia obyvateľov severného Šariša zlepšila, boli organizované rôzne celoštátne zbierky na pomoc, no tie neboli také veľké, aby zásadnejšie pomohli ľuďom z vypálených a zbombardovaných dedín.

V snahe uľahčiť existenciu Svidníčanov, a vôbec Šarišanov, sa v roku 1915 – 1916 angažoval aj svidnícky rodák Viktor Dvortsák (1878 – 1943), prešovský župný ar-

88 DERFIŇÁK, Patrik. Výstavy, zbierky, koncerty. Aktivity obyvateľov Šariša v prospech vojakov, vdov a sirôt počas prvej svetovej vojny. In *Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 141.

89 DERFIŇÁK, Patrik. Výstavy, zbierky, koncerty. Aktivity obyvateľov Šariša v prospech vojakov, vdov a sirôt počas prvej svetovej vojny. In *Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 142.

90 DVORTSÁK, Győző. *Sáros földje 1914 – 1915*. Eperjes 1915, s. 25.

91 LAŽO, Jurko. *Russkomu narodu na Slovensku*. Brošjura. Vyšnýj Svidnik na Slovensku : Typografija Ju. Lažo, 1925, s. 17.

chivár a neskôr redaktor i vydavateľ po šarišsky písaných novín *Naša zastava* a po maďarsky písaných novín *Eperjesi Lapok*.

Viktor Dvortsák bol kontroverznou postavou. Bol slovenského pôvodu, rímskokatolíckeho vierovyznania, pochádzal z Vyšného Svidníka, sám sa vnímal ako uhorský vlastenec a svojou činnosťou už pred prvou svetovou vojnou, ale aj počas nej a po jej skončení toto uhorské vlastenectvo výrazne dokazoval. To, či sa Juraj Lažo osobne poznal s Viktorom Dvortsákom (1878 – 1943) nevieme. Vekový rozdiel medzi nimi bol jedenásť rokov. Lažu zrejeme ani pred prvou svetovou vojnou nezaujímala Dvortsákova teória osobitného slovjackeho obyvateľstva, ktoré, podľa neho, žilo v Šarišskej, Spišskej, Zemplínskej a Abovskej župe a malo predstavovať odlišnú národnosť akou bola slovenská, rusínska a poľská. Podľa Viktora Dvortsáka sa Slovjaci nachádzali kdesi uprostred, čo mal potvrdiť aj jazyk, akým sa na východnom Slovensku hovorilo a ktorý, podľa neho, bol iný ako štúrovská slovenčina.

Skutočnosť však bola iná. Šarišania sa nepomaďarčili, ba štatistiky, ktoré sledovali jazykové znalosti obyvateľstva, najmä smerom k maďarčine, ukazovali iné údaje, ktoré nesvedčili o tom, žeby sa slovenskí a rusínski Šarišania radi a ľahko učili po maďarsky.

Viktor Dvortsák vedome pomáhal snahe uhorskej vlády rozštiepiť slovenský národ na dva osobitné malé celky, ktoré by sa dali ľahšie ovládať a ľahšie aj pomaďarčiť. V tom boli zajedno so šarišským statkárom a uhorským politikom Istvánom Desseffym, ktorý prejavoval neutíchajúcu aktivitu v pomaďarčení Šarišanov, teda aj Slovákov a tiež Rusínov ešte aj v októbri 1918, keď už bola rakúsko-uhorská monarchia na kolenách.⁹²

Rusíni však mali počas vojny vlastné starosti, ktoré boli v čomsi podobné slovenským. Aj ich sa dotkla snaha Budapešti čo najviac ich oslabiť. U Rusínov sa vláda Istvána Tiszu (predsedom vlády bol v rokoch 1913 – 1917) i Alexandra Wekerleho (predseda vlády v rokoch 20. 8. 1917 – 31. 10. 1918) snažila eliminovať čo i len náznak rusofilstva, ktorého sa obávala, aby neprerástlo do požiadavky stať sa súčasťou veľkého ruského národa, a to aj s územím, na ktorom žili.

To sa potom stalo dôvodom, že uhorská vláda začala podporovať ukrajinský nacionalizmus haličského typu. V roku 1916 bol v Uhorsku založený časopis *Ukraina*. Úlohou redakcie bolo propagovať ideu ukrajinského štátu, ktorý sa podľa názorov maďarských politikov mal stať nárazníkom medzi Ruskom a uhorskými Rusínmi. Tieto iniciatívy Budapešti boli v súlade s nemeckou podporou separatistických tendencií Ukrajincov, ktorí sa chceli vymaniť spod vlády Ruska tak cárskeho, ako i demokratického (po februárovej revolúcii 1917), rovnako tiež bolševického po bolševickej revolúcii v novembri (podľa juliánskeho kalendára v októbri) 1917 a vytvoriť svoj vlastný ukrajinský štát. Pravda, uhorská vláda by nesúhlasila ani so začlenením uhorských Rusínov ako Ukrajincov do ukrajinského štátu, z ktorého však nemala aktuálne obavy.

92 DESSEFFY István. *Nemzeti kulturfeladatok északkeleti hegyvidéken [Národné kultúrne úlohy v severovýchodnej horskej oblasti]*. Eperjes : Nyomatott a Szent Miklós püspöki könyvnyomdában, 1918.

Až do jesene v roku 1918 sa na území obývanom rusínskym obyvateľstvom (severovýchodné Slovensko a Uhorská Rus – dnešné Zakarpatsko) nedialo nič podstatné, čo by naznačovalo, že Rusíni vstúpia do politického života krajiny. „*Lud šarišský*“ – písal prešovský kronikár Belo Klein-Tesnoscalský – „*v 70 percentách slovenský a rusínsky pridržal sa húževnate svojej národnosti, ale bez vodcov – nehlásil sa k slovu, bol len [...] masa. Nemal iniciatívy. A po mestách panoval nepriateľský duch...*“⁹³ Inými slovami, v Šariši sa politicky a v prospech svojho národa neangažovali ani predstavitelia slovenskej, ani rusínskej inteligencie a ostatné obyvateľstvo malo dosť vlastných existenčných starostí, aby sa angažovalo v akejkoľvek politickej oblasti. Pravda, do skončenia vojny akýkoľvek prejav protiuhorskej nálady bol klasifikovaný ako vlastizrada so všetkými dôsledkami, ktoré vyplývali z vlastizradného činu ako bolo väzenie i hrozba štatarialneho súdu s trestom smrti.

Časť z toho bezprostredne zažil aj svidnícky roľník Juraj Lažo, ktorý po správach o konci vojny a o vzniku československého štátu s radosťou privítal rysujúcu sa možnosť slobodného samourčovacieho práva pre Rusínov, ktorá sa pred nimi v závere roka 1918 objavila náhle a nečakane. V tom čase síce ešte s viacerými možnosťami ich štátoprávnej orientácie, no od januára 1919 s čoraz reálnejšou a nakoniec aj realizovanou československou štátnosťou.

O rok neskôr, po prvých parlamentných voľbách v roku 1920, svidnícky roľník Jurko Lažo sa stal aj sám aktívnou súčasťou nového československého štátu, vďaka ktorému vstúpil ako senátor Národného zhromaždenia do procesu jeho formovania i jeho existencie.

93 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin, sign. 172D4. KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Šarišská kronika vojny...*, s. 79.

ŽIVOTNÉ JUBILEUM PhDr. PETRA KOVAĽA, PhD.

Ján DŽUJKO

PhDr. Peter Kovaľ, PhD.

16. septembra 2017 oslávil PhDr. Peter Kovaľ, PhD., 40 rokov svojho života. Narodil sa v Prešove, kde absolvoval celé svoje štúdium. Základné a stredoškolské vzdelanie získal na ZŠ Kúpeľnej a Gymnázium Konštantínova. Učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov v kombinácii dejepis – filozofia úspešne ukončil v roku 2001 na Filozofickej fakulte Prešovskej Univerzity v Prešove (diplomová práca: Belo Klein-Tesnoskalský – príspevok k jeho životu a dielu). Tu pokračoval ďalej v štúdiu ako interný doktorand. V roku 2003 získal akademický titul PhDr. (rigorózna práca:

Slovenská historiografia o slovensko-rusínsko-ukrajinských vzťahoch v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia.) a v roku 2006 získal vedecký titul PhD. (dizertačná práca: Slováci a ich vnímanie etnických hraníc na severovýchode Slovenska v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia).

PhDr. Peter Kovaľ, PhD., od roku 2005 pôsobí ako odborný asistent na Inštitúte histórie FF PU v Prešove na Katedre novovekých a najnovších slovenských dejín. V rámci pedagogickej činnosti sa PhDr. Peter Kovaľ, PhD., sústreďuje na dejiny Československa v 20. storočí a dejiny svetovej historiografie. Zabezpečuje prednášky a semináre z povinných disciplín Slovenské a česko-slovenské dejiny po roku 1918 a Dejiny svetovej historiografie. Z výberových predmetov sú to Politický systém Československa, Cirkvi a náboženské spoločnosti na Slovensku v rokoch 1918 – 1989, Česko-slovenské vzťahy po roku 1945. Bol tiež školiteľom desiatkam študentov píšucich záverečné kvalifikačné práce prvého i druhého stupňa vysokoškolského štúdia.

Vo vedeckovýskumnej činnosti sa zaoberá predovšetkým československými dejinami 20. storočia s dôrazom na regionálne dejiny východného Slovenska. Zaoberá sa problematikou etnicity Slovákov a Rusínov na severovýchode Slovenska, dejinami gréckokatolíckej cirkvi a v súčasnosti dominantne svoju pozornosť sústreďuje na dejiny zdravotníctva na Slovensku v medzivojnovom období. Výsledky svojho vedeckého výskumu publikuje v mnohých domácich i zahraničných periodikách a zborníkoch. Je spoluautorom viacerých kolektívnych monografií: *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia* (2012), *T. G. Masaryk a Slované* (2013), *Kapitoly z dejín medicíny, farmacie a veterinárneho lékařství* (2015), *Fragmenty z historie medicíny a veterinárního lékařství* (2016), *Medicína, farmacie a veterinární lékařství* (2017). Aktívne vystupuje na domácich i zahraničných konferenciách. Spoluorganizoval viaceré odborné a vedecké podujatie a pôsobí v redakcii inštitucionálneho periodika *Dejiny*.

PhDr. Peter Koval, PhD., bol zástupcom a riešiteľom viacerých grantových projektov VEGA. Spomenieme len niektoré: *Slováci, Rusíni a Ukrajinci a ich vnímanie vlastného etnického a geografického prostredia od 2. polovice 18. st. do 1. polovice 20. st.* (VEGA č. 1/0371/03), *Multikultúrny a multietnický charakter východoslovenských miest a jeho vplyv na zlomové udalosti v ich dejinách 19. a 20. storočia (Šarišská župa)*, (VEGA č. 1/0092/09), *Historický vývin východného Slovenska v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. a prvej polovici 20. storočia* (VEGA č. 1/0115/12), *Šariš v historickom kontexte jedného storočia (1848 – 1948)* (VEGA 1/0428/15), *Podkarpatská Rus a Slovensko v medzivojnovom Československu – hľadanie spoločnej koexistencie* (VEGA 1/0033/15). V súčasnosti participuje na riešení projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periferie*. PhDr. Peter Koval, PhD. Je členom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a Historickej spoločnosti kráľovského mesta Prešov.

Oslávencovi PhDr. Petrovi Kovalovi, PhD., prajeme do ďalšej pedagogickej a vedeckovýskumnej práce, ale i do osobného a rodinného života najmä veľa zdravia, šťastia, spokojnosti a úspechov.

Použitá literatúra:

Peter Koval. In *Forum historiae, profily autorov*. [on line]. 2017. [cit. 2017-12-15] Dostupné nainternete: http://forumhistoriae.sk/autori?p_p_id=122_INSTANCE_krOXB-jo0Kdud&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-p.

Peter Koval. In *Inštitút histórie*. [on line]. 2017. [cit. 2017-12-15] Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/Peter-Koval/>.

Výber z personálnej bibliografie PhDr. Petra Kovaľa, PhD.

Štúdie v časopisoch a zborníkoch charakteru vedeckej monografie vydané v domácich vydavateľstvách

KOVAL, Peter. 2012. Gréckokatolícka cirkev v Prešove v 20. rokoch 20. storočia. In *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*, Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, ISBN 978-80-555-0465-0, s. 227-240.

Kapitoly vo vedeckých monografiách vydané v zahraničných vydavateľstvách

KOVAL, Peter. 2017. Zdravotníctvo na Podkarpatskej Rusi v poprevratovom období – dobové pohľady. In *Medicína, farmacie a veterinárni lekárství*. Brno : Technické muzeum v Brně, 2017, ISBN 978-80-87896-43-3, s. 179-189.

KOVAL, Peter. 2015. Dejiny zdravotníckych zariadení a zdravotná starostlivosť v Prešove v rokoch 1918-1939. In *Kapitoly z dejín medicíny, farmacie a veterinárneho lekárství*. - Brno : Technické muzeum v Brně, 2015, ISBN 978-80-87896-17-4, s. 44-57.

KOVAL, Peter. 2013. Obraz Tomáša Garrigue Masaryka v ľudáckej medzivojnovnej tlači. In *T.G. Masaryk a Slované*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2013, ISBN 978-80-7286-221-4, s. 189-204.

Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch

- KOVAL, Peter. 2012. Aktivity slovenského študentského spolku Detvan v Prahe v prvej polovici 20. rokov 20. storočia. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2012, roč. 12, č. 1, s. 240-254.
- KOVAL, Peter. 2010. Podiel gréckokatolíckej cirkvi v Prešove na multietnickom charaktere mesta v druhej polovici 30. rokov a začiatku 40. rokov. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2010, roč. 12, č. 9, s. 215-227.
- KOVAL, Peter. 2008. Jan Húsek, Ján Ruman a Andrej Dudáš - tri pohľady na slovenský etnický priestor na severovýchode Slovenska v 1. polovici 20. storočia In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2008, roč. 8, s. 155-172.

Vedecké práce v zahraničných recenzovaných zborníkoch

- KOVAL, Peter. 2016. Činnosť prešovského gréckokatolíckeho biskupstva v rokoch 1918-1945 z pohľadu československých/slovenských štátnych úradov [Działalność preszowskiego biskupstwa greckokatolickiego w latach 1918 – 1945 z perspektywy urzędów czechosłowackich/słowackich] In *Miasto w Europie Środkowo-Wschodniej : procesy modernizacyjne*. Krakow : Wydawnictwo Naukowe UP, 2016, ISBN 978-83-7271-984-3, s. 282-296.

Vedecké práce v domácich recenzovaných zborníkoch

- KOVAL, Peter. 2014. Osvetovo-zdravotnícka činnosť Československého červeného kríža v Prešove po roku 1918. In *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska [elektronický zdroj] : (knižná kultúra, udalosti a osobnosti)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2014, ISBN 978-80-555-1208-2, s. 97-107.
- KOVAL, Peter. 2013. Belo Klein-Tesnorskalský: šarišská kronika vojny a štátnej zmeny. In *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska IV*. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013, ISBN 978-80-89614-04-2, s. 123-133.
- KOVAL, Peter. 2012. Gréckokatolícka cirkev a Prešov v rokoch 1918 – 1929. In *Veľká doba v malom priestore : zlomové udalosti v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918-1929)*. Prešov : Universum, 2012, ISBN 978-80-89046-74-4, s. 328-341.

Príspevky na medzinárodných vedeckých konferenciách

- KOVAL, Peter. 2013. Reflexia nástupu A. Hitlera a zavedenia národného socializmu v Nemecku na stránkach dobovej ľudáckej tlače. In *Odras německého národního socializmu ve třicátých letech v Československu a ve státech střední Evropy : (sborník z kolokvia pořádaného Katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty MU, The European society for history of law a Moravským zemským archivem v Brně)*. Ostrava : KEY Publishing, 2013, ISBN 978-80-7418-181-8, s. 140-150.
- KOVAL, Peter. 2012. Kultúrno-osvetový a vlastivedný charakter regionálneho týždenníka Šariš (1930 – 1938). In *Regionální vlastivědná periodika a jejich místo v historiografii : (Vlašim 24. – 25. listopadu 2011)*. Vlašim : Muzeum Podblanicka, 2012, ISBN 978-80-86452-29-6, s. 249-264.

Príspevky na domácich vedeckých konferenciách

- KOVAL, Peter. 2012. Dobové pohľady na históriu a postavenie gréckokatolíkov a gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1945. In *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí II*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2012, ISBN 978-80-555-0596-1, s. 139-150.
- KOVAL, Peter. 2007. Slovenské vnímanie slovensko-ukrajinských etnických hraníc v rokoch 1938 – 1945. In *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti histórie, kultúry, jazyka a literatúry : materiály medzinárodnej vedeckej konferencie; Svidník, 23.-24. júna 2006*. Svidník : Múzeum ukrajinskej kultúry, 2007, ISBN 978-80-969592-5-9, s. 47-57.

Redakčné a zostavovateľské práce

- Šariš v dobových prameňoch : príspevky k dejinám Šariša v 19. a 20. storočí*. Nadežda Jurčišinová, Peter Kovaľ (eds.), Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, 153 s. ISBN 978-80-555-1764-3.
- Miasto w Europie Srodkowo-Wschodniej : procesy modernizacyjne*. Kazimierz Karolczak, Peter Kovaľ, Konrad Meus (eds.) Krakow : Wydawnictwo Naukowe UP, 2016, 382 s. ISBN 978-83-7271-984-3.

ROZHOVORY

*Interiér banskoštiavnického Kostola sv. Kataríny
z roku 1490*

ŠTUDENTOV ZAUJÍMAJÚ DEJINY 20. STOROČIA

Rozhovor s prof. PhDr. PETROM ŠVORCOM, CSc.

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Peter Koval: Od roku 1983 je vaše meno späté v pedagogickej i vedeckej oblasti s filozofickou fakultou v Prešove. V čom sa podľa vášho názoru pedagogický proces a vedecký výskum za tých viac ako 30 rokov najviac posunuli a v čom naopak stále ešte stagnujú, resp. mohli by napredovať rýchlejšie?

Peter Švorc: Je to náročná otázka, na ktorú sa dá odpovedať širokou analýzou celej našej spoločnosti a procesmi, ktorými za 30 rokov prešla, a samozrejme, my s ňou. V zjednodušenej podobe sa to dá povedať aj niekoľkými vetami. V 80. rokoch minulého storočia bola aj veda, aj vzdelávací proces poznačené ideologickými požiadavkami vtedy vládnucej komunistickej strany. Boli jasne určené mantinely, medzi ktorými sa vyučovací proces mohol pohybovať a podobne to bolo aj s výskumom, resp. inter-

pretáciou jeho výsledkov. Po novembrovej revolúcii v roku 1989 a zmene spoločensko-politických pomerov tieto obmedzenia padli a otvoril sa priestor pre slobodné bádanie a interpretáciu výskumov tak, ako sa oni javili na základe zachovaných prameňov. To sa, pravdaže, premietlo aj do pedagogickej praxe. Od 80. rokov 20. storočia do súčasnosti enormne vzrástol počet monografií, zborníkov, štúdií vo všetkých oblastiach výskumu, vrátane histórie. Existujú rôzne formy grantových schém, z ktorých je výskum financovaný a z ktorého sú financované aj výstupy – teda odborná literatúra. Horšie je však to, že kým ešte na konci 20. storočia existoval jednotný knižný trh, a teda boli aj informácie o knihách, ktoré vyšli a tie ste mohli nájsť v kníhkupectvách, dnes taký knižný trh neexistuje, pravidlá štátnych grantových agentúr nedovolia vydávané knihy predávať cez kníhkupectvá, sú určené len na výmenu, čo v praxi znamená, že sa na odborných pracoviskách (univerzitách i akademických pracoviskách) v skladoch hromadia knihy, o ktorých verejnosť ani nevie a ani sa k nim nedostane. Tak sa do istej miery strácajú výsledky výskumov, umŕtvujú sa a naša spoločnosť má potom oprávnený pocit, že vedeckí pracovníci nič nerobia a celé výskumné pracoviská sú zbytočné. Keď na jar 2016 Slovenská historická spoločnosť pri SAV mala v Skalici svoj XV. zjazd a urobila pritom výstavku kníh z jednotlivých katedier dejín na Slovensku a Historického ústavu SAV v Bratislave, boli prítomní novinári šokovaní, koľko rôznych a kvalitných publikácií o dejinách Slovenska, ale nielen o nich, je na svete. A to bol len zlomok celkovej produkcie za posledné štyri roky. To sa však odráža aj v pedagogickom procese. K vydaným odborným knihám sa nedostávajú ani študenti z odboru dejepis, resp. len k niečomu, čo vychádza na ich univerzite. A to je škoda.

Peter Koval: Svoj záujem ste upriamili na československé dejiny 20. storočia s občasným presahom aj do skorších dejinných období. Prečo alebo čím vás práve toto obdobie moderných a najnovších dejín zaujalo?

Peter Švorc: Pravdupovediac, mňa zaujímajú všetky historické obdobia, pretože len ich poznaním dokážeme rozumieť dnešnému stavu spoločnosti. V 20. storočí som však zakotvil preto, že som písal diplomovú prácu z 20. storočia a mojím školiteľom bol prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc., – učiteľ a zapálený historik, ktorý, obrazne povedané, „zapaľoval“ pre vedu a v jeho prípade pre dejiny 20. storočia aj svojich študentov. Čím viac som prenikal do dejín 20. storočia, tým viac otázok sa mi vynáralo a na tie som sa snažil nájsť aj odpovede. No a hľadanie odpovedí bolo spojené aj s novými otázkami. Tak som vlastne nastúpil do vlaku poznávania nedávnych dejín, z ktorého sa mi ani nepatrí vystupovať pokiaľ je tam dosť práce. A tej je skutočne dosť. Okrem iného, keď sa začnete zaoberať nedávnymi dejinami, na začiatku sa vám zdá, že rozumiete všetkému, veď priame dôsledky a dopady môžete priamo a bezprostredne sledovať okolo seba. No len čo sa vnoríte do poznávania týchto procesov, zistíte, že všetko je ináč, že v skutočnosti poznáte len vrchnú hladinu tečúcich vôd a nie jej spodné prúdy. A to je zaujímavé, ba priam napínavé pri dejinách 20. storočia.

Peter Koval: Ste členom viacerých významných vedeckých a profesijných organizácií ako Slovenskej historickej spoločnosti, v ktorej ste podpredsedom, Slovenského národného komitétu historikov, Svetovej akadémie rusínskej kultúry (so sídlom v Toronte), Slovensko-českej/Česko-slovenskej komisie historikov, ako i Slovensko-ukrajinskej komisie historikov a Spolku slovenských spisovateľov. V čom vidíte hlavný prínos týchto stavovských organizácií a čím by mohli osloviť potencionálnych uchádzačov o členstvo v nich?

Peter Švorc: Historická veda, tak ako aj iné vedné odbory, nemôže byť postavená len na individuálnom poznaní dejín. Vyžaduje si spoluprácu s inými historikmi, komunikáciu s nimi, komparáciu vlastných výsledkov bádania s výsledkami iných. No a na to slúžia aj stavovské organizácie – aby ľudia jednej profesie mali spoločnú bázu na takúto komunikáciu a spoluprácu vo výskume. Okrem toho, organizácie, akou je Slovenská historická spoločnosť pri SAV, nielenže vytvárajú priestor pre vzájomné poznávanie práce historikov, ale navonok signalizujú spoločnosti, že je tu istá odborná komunita, ktorá vie a chce spoločnosti ponúknuť výsledky svojej práce.

Peter Koval: Pán profesor, vo vedecko-výskumnej činnosti sa zaoberáte aj regionálnou históriou. Ako by ste zhodnotili na jednej strane profesionálnu produkciu (jej kvantitu i kvalitu) v tejto oblasti a na druhej strane spopularizované publikácie často amatérskych regionálnych historikov – laikov?

Peter Švorc: Historiografia zaoberajúca sa regionálnymi dejinami u nás dlho patrila k okrajovým témam výskumov. Vzťah k nej sa začal meniť až niekedy v 80. rokoch minulého storočia a nesúviselo to len s tým, že tzv. veľké témy národného či štátneho charakteru boli vyčerpané. Po vzniku ČSR v roku 1918 sa vytvoril priestor pre nové výskumy slovenskej minulosti a hlavne aj novú interpretáciu. Slovenskí historici mali pred sebou veľké a náročné úlohy zmapovať a aj prezentovať slovenské národné dejiny ako celok, veď ostatné európske historiografie túto úlohu mali už

dávno za sebou a mohli sa špecializovať na menšie témy, na regionálne výskumy, ktoré dopĺňali pohľady prezentované v syntetických dejinách. Ak si odmyslíme knihu *Slovenské dejiny* Františka Hrušovského z roku 1942, tak to bolo až v 60. rokoch a potom hlavne v 70. a 80. rokoch 20. storočia, keď začali vychádzať *Dejiny Slovenska*. Vyšlo ich šesť zväzkov a tie načrtli akúsi kostru našich národných dejín a – vlastne – dejín územia dnešného Slovenska. Pravdaže, metodologicky boli poznačené dobou, v ktorej vznikali, ale i napriek tomu ich vieme použiť a máme na čom stavať ďalej. To potvrdil Historický ústav SAV v Bratislave sériou syntetizujúcich monografií *Slovensko v 20. storočí*, ktoré postupne vychádzali od roku 2004. Syntézy slovenských dejín však ukázali, a to v konfrontácii s výskumami regionálnych dejín, že dejiny Slovenska boli predsa len o čosi zložitejšie a mnohotvárnejšie, ako boli zachytené v syntetizujúcich prácach. A to následne nasmerovalo pozornosť historikov aj na regionálne dejiny. Pokiaľ ich robí odborne pripravený bádateľ, tak výsledky výskumov prinášajú pozoruhodné zistenia. Pokiaľ len odborne nepripravený amatér, výsledky sú podstatne skromnejšie i napriek bohatosti prameňov. Často i poprekrúcané – jednoducho také, ako sa takémuto autorovi javili pri spisovaní svojich poznatkov. Horšie potom je, že sa rovnako odborne nepripravení čitatelia – a tých je väčšina – dozvedajú nepravdivé interpretácie a sami ich potom šíria v dobrej viere ďalej. Vidieť to najmä na produkcii monografií z dejín jednotlivých obcí. Na druhej strane, to, že vychádzajú takéto knihy, svedčí o tom, že občania Slovenska potrebujú a chcú poznať svoju minulosť, a to je potešujúce zistenie, lebo potvrdzuje aj potrebnosť našej profesie.

Peter Koval': **Stojíte na čele regionálnej Historickkej spoločnosti kráľovského mesta Prešov. Aké je jej hlavné zameranie a cieľ?**

Peter Švorc: Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov vznikla v roku 2005 ako občianske združenie, má aj svoju webovú stránku s cieľom pomôcť pri propagácii práce historikov v Prešove, ale aj v širšom zábere a podporiť výskum a prezentáciu jeho výsledkov širokej verejnosti formou prednášok, seminárov, konferencií, ba i pri vydávaní odborných publikácií a vedeckého internetového časopisu *Dejiny*. Finančné prostriedky získava z darov a najmä z dvoch percent, ktoré nám zo svojich daní poukážu naši priaznivci a členovia občianskeho združenia. Každý rok prispievame na vydávanie časopisu *Dejiny*, na realizáciu vedeckých seminárov a konferencií a na podujatia, ktoré organizuje Inštitút histórie Filozofickej fakulty PU s názvom *Večery s históriou*. V ich rámci pozývame renomovaných historikov zo Slovenska i zahraničia na prednášky určené nielen študentom, ale všetkým záujemcom o históriu.

Peter Koval': **Ste organizátorom a spoluorganizátorom viacerých vedeckých podujatí. Na ktoré z nich si najradšej spomínate a prečo?**

Peter Švorc: Rád si spomínam na všetky, ktoré som organizoval so zapáleným tímom spolupracovníkov a dobrými spoluorganizátormi zo Slovenska i zo zahraničia. Teda, rád si spomínam na všetky pripravované a realizované podujatia. Osobitne však na vedeckú konferenciu s názvom *MUDr. Ľudovít Markušovský a jeho doba* v roku 1993, ktorou sme naštartovali spoluprácu so zahraničnými partnermi a ktorá podnietila prípravu a realizáciu ďalšej konferencie *Spíš v kontinuite času*. Týmto

podujatím začala naša úzka a dlhoročná spolupráca najmä s rakúskymi a nemeckými historikmi, ktorá sa premietla aj do mojich študijných pobytov v Nemecku a Rakúsku a následne do nových vedeckých podujatí. Osobitne chcem vyzdvihnúť spoluprácu s univerzitným profesorom Dr. Karlom Schwarzom z Viedenskej univerzity, univerzitným profesorom Haraldom Heppnerom z univerzity v Grazi, univerzitným profesorom Arnoldom Suppanom, riaditeľom Inštitútu pre východo- a stredoeurópske dejiny a v tom čase aj predsedom Rakúskej akadémie vied vo Viedni, univerzitným profesorom Manfredom Alexandrom z univerzity v Kolíne nad Rýnom a mnohými ďalšími. Títo naši kolegovia a priatelia nám pomáhali so získaním finančných prostriedkov na podujatia a vedecké zborníky, ktoré sme potom spolu vydávali, cez ktoré sme získavali ďalšie vedecké kontakty takmer z celého sveta. Na čo som osobitne hrdý, je séria medzinárodných vedeckých konferencií a zborníkov, ktoré z nich vyšli a ktoré boli zamerané na stredoeurópske dejiny a ich jednotlivé oblasti – na politiku, národnostné otázky, konfesijné otázky a iné. Spoluzostavoval som ich s doc. Lubicou Harbuľovou, prof. Haraldom Heppnerom, prof. Karlom Schwarzom, prof. Michalom Danilákom – všetko skúsenými a renomovanými odborníkmi. A to isté konštatovanie platí aj o autorskom kolektíve zo Slovenska i zahraničia. O tom, že tieto zborníky mali ohlas a stále rezonujú nielen v slovenskej, ale aj zahraničnej historiografii svedčí množstvo citácií, ale aj to, že pri príprave ďalšej takto postavenej konferencie sme nikdy nemali núdzu o referentov. Skôr naopak.

Peter Koval: Aké plány máte na najbližšie obdobie vo vedecko-výskumnej činnosti?

Peter Švorc: Čo sa týka mojich plánov – tých je dosť, ale momentálne by som chcel úspešne uzavrieť grantový projekt VEGA zameraný na slovensko-podkarpatskoruské vzťahy v medzivojnovom období a riešiť veľký grantový projekt v rámci APVV týkajúci sa vzťahových otázok centra a periférie – v našom prípade východného Slovenska a centier krajín, ktorých bolo východné Slovensko v 19. a 20. storočí súčasťou. Je to projekt, ktorým riešiteľský kolektív vlastne dokladá prepojenosť regionálnych a štátnych dejín a dôležitosť poznania aj jedných aj druhých.

Peter Koval: Čo si myslíte ako skúsený pedagóg o súčasných študentoch a ich vnímaní histórie najmä 20. storočia?

Peter Švorc: Vidím, že študentov zaujímajú dejiny 20. storočia. To potvrdzuje aj počet vybraných tém na písanie diplomových a záverečných prác. Ale viac ako to svedčí ich účasť a aktivita na prednáškach a seminároch. Tu sa nemôžem na našich študentov sťažovať. To, že jedni sú viac aktívni, druhí menej, je prirodzené, veď existujú aj iné obdobia, ktoré študentov zaujímajú. Čo ma teší, že mnohí z nich sa zamýšľajú nad slovenskými dejinami posledného storočia, nad udalosťami, ktoré mali kontroverzný charakter a vidia v nich zdroj poučenia pre súčasnosť.

Peter Koval: Pán profesor, dovoľte nám vstúpiť trocha aj do Vášho súkromia. Čím, samozrejme okrem histórie, vyplňate svoj voľný čas?

Peter Švorc: Najviac času trávim venovaním sa histórii. Je to totiž nielen moja práca, ale aj koníček. Okrem toho od roku 1992 vediem vydavateľstvo Universum, v ktorom

pripravujeme zväčša odborné publikácie, takže ani tu sa mi história nevyhýba a ani ja jej. Rád sa stretávam s priateľmi výtvarníkmi, pri ktorých sa dozvedám o nových trendoch v súčasnom výtvarnom umení, technikách a výtvarnom videní sveta. Vždy sa teším na prípravu novej knihy – na to, ako bude vyzerat' jej obálka, o čom vedíme aj s ilustrátorom, aj s autorom často dlhé debaty. No a pokiaľ to ide, tak sa venujem svojim vnúčatám – Eliške, Karinke, Petrikovi a už aj najmenšiemu Adamkovi, ktoré ma dokážu naplno zamestnať. Keď som s nimi, musím úplne vypustiť z hlavy iné problémy, úlohy a povinnosti, lebo na tie pri vnúčatkách vo veku od štyroch rokov do troch týždňov jednoducho neostáva žiaden priestor. A to je dobre, lebo mi svojou aktivitou pomáhajú „zresetovať“ myseľ a vlastne aj zregenerovať sa. Rád sa venujem aj našej záhradke. Teší ma, keď sa v lete pri mne pristavia susedia a chcú sa poradiť, čo robiť, aby mali také papriky a paradajky, ako ich máme my.

Peter Kovaľ: Vieme, že ste hrdým otcom dvoch synov. Obaja však zamerali svoju kariéru čiastočne iným smerom. Presunie sa teda váš profesionálny záujem o históriu na ďalšiu generáciu?

Peter Švorc: To neviem, ako sa vyformujú vnúčatá, ale hoci starší syn Peter je architektom a má v Bratislave vlastný ateliér, a mladší Branislav je geografom, ani jeden sa nevyhol histórii. Ani v ich povolani sa bez histórie nedá plnohodnotne fungovať. Doma sme obklopení knihami väčšinou historickými, veľa našich rozhovorov sa prirodzene dotýka histórie, takže je veľká šanca, že sa aj vnúčatá pod vplyvom rodinného prostredia budú orientovať týmto smerom. Ale aj keby sa tak neorientovali, verím, že isté postoje, pohľady a vari aj vedomosti z rodinného prostredia budú formovať aj ich.

Pán profesor, v mene redakcie internetového časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – Dejiny, vám ďakujem za rozhovor.

PREDSTAVUJEME

*Skálne obydlia v Brhlovciach, okr. Levice,
sú vytesané v tufe. Dnes sú vysunutou expozíciou Tekovského múzea
v Leviciach. Foto Peter Švorc*

MÚZEUM HOLOKAUSTU V SEREDI

Matej BERÁNEK

Abstract: *Museum of Holocaust in Sereď.* The Museum of the Holocaust in Sereď is a part of the SNM - Museum of Jewish Culture in Bratislava. It was founded in the area of the former Labor and Concentration Camp in Sereď. The museum presents contemporary documents, photographs and articles related to the persecution of Jews in the territory of Slovakia. It also includes a education center that provides various educational and training events, seminars and training sessions for teachers, pupils, students and a broad professional and lay public.

SNM (Slovenské národné múzeum) – MŽK (Múzeum židovskej kultúry) – Múzeum holokaustu v Sereďi vzniklo v autentických priestoroch bývalého pracovného a koncentračného tábora v Sereďi, ktorý bol vybudovaný počas slovenského štátu a fungoval od roku 1941 do roku 1945. Internovali v ňom takmer 16 000 Židov. Na začiatku plnil funkciu pracovného tábora a koncentračného strediska, z ktorého

Exteriér Múzea holokaustu v Sereďi – záber na budovy a miesto bývalého apelplatzu

Expozícia – Riešenie židovskej otázky na Slovensku (Barak č. 1)

ho boli v roku 1942 vypravované transporty na nacistami okupované územie Poľska. Tábor bol strážený príslušníkmi Hlinkových gárd. Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa tábor premenil na koncentračný, ktorý riadili nemecké jednotky SS. Z koncentračného tábora v Sereďi boli opäť obnovené transporty, posledný transport z neho odišiel 31. marca 1945 do Terezína, tesne pred oslobodením Sereďe vojskom Červenej armády. Po vojne slúžil objekt bývalého tábora ako kasárne československej, neskôr slovenskej armády. Priestory bývalého tábora boli v roku 2009 vyhlásené za Národnú kultúrnu pamiatku a Múzeum holokaustu bolo slávnostne otvorené 26. januára 2016.

Expozície múzea

Expozície múzea sú umiestnené v jednotlivých barakoch. Momentálne sú zrekonštruované tri bu-

dovy, pričom v dvoch sú inštalované stále expozície. Každá z nich sa venuje špecifickej problematike. Prvá (barak č. 1) približuje *Riešenie židovskej otázky na Slovensku* v rokoch 1938 – 1945. Je zameraná na perzekúcie a prenasledovanie Židov na území Slovenska od vyhlásenia autonómie v roku 1938 až po ukončenie druhej svetovej vojny.

Druhá časť expozície (barak č. 4) je venovaná všetkým zavraždeným Židom zo Slovenska, mapuje hlavné koncentračné a vyhladzovacie tábory, do ktorých boli Židia deportovaní. Išlo predovšetkým o tábory nachádzajúce sa na nacistami okupovanom území Poľska (Auschwitz, Auschwitz-Birkenau, Majdanek, Sobibor, Belzec, Treblinka), na území Tretej ríše a okupovaných častí Európy (Dachau, Buchenwald, Ravensbrück, Mauthausen, Sachsenhausen, Bergen-Belsen, Terezín). Posledná časť tejto expozície zobrazuje tých, ktorí počas vojny Židov zachraňovali a bolo im udelené vyznamenanie Spravodlivý medzi národmi.

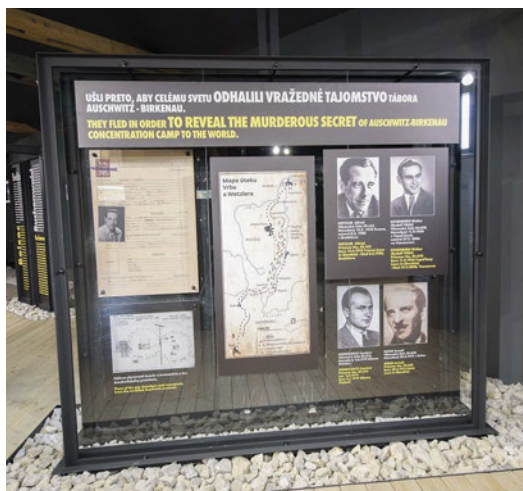
Návštevníci múzea majú možnosť vidieť rôzne dobové dokumenty (výňatky z protižidovských zákonov a nariadení, články z novín, dobové propagandistické plagáty a letáky), fotografie, predmety súvisiace s prenasledovaním Židov na území Slovenska, či audiovizuálne výpovede preživších holokaustu. Jedným z vystavených artefaktov je dobytčí vagón, v ktorom transportovali Židov do koncentračného tábora Auschwitz.

Vzdelávacie stredisko

Dôležitú súčasť múzea predstavuje vzdelávacie stredisko (barak č. 5). Od otvorenia múzea sa v ňom uskutočnili rôzne kultúrne podujatia, vzdelávacie semináre, či diskusie s preživšími. Základným, stredným a vysokým školám múzeum ponúka a poskytuje vzdelávacie semináre, ktoré sú venované prenasledovaniu Židov na území Slovenska. Školy, ktoré prejavili záujem o exkurziu v Múzeu holokaustu v Seredi majú možnosť vybrať si z 11 okruhov tém. Témy vychádzajú z dobových materiálov a z výpovedí preživších, ktoré sú premietané v audiovizuálnej podobe. Vzdelávacie semináre nie sú určené len školám, ale aj ďalším cieľovým skupinám, ako zväzy protifašistických bojovníkov, jednoty dôchodcov, či vojaci Armády SR. Hlavným cieľom vzdelávacích programov je predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie

Originálny deportačný vagón

Expozícia – Útek Alfréda Wetzlera a Rudolfa Vrba z Auschwitz-Birkenau (Barak č. 4)

v spoločnosti. Múzeum navštívilo už viac ako 20 000 návštevníkov, veľkú časť tvorili práve žiaci a študenti, z ktorých väčšina absolvovala jeho vzdelávacie programy.

Medzi dôležité aktivity múzea patrili aj diskusie s preživšími holokaust. Študenti si mohli vypočuť životné príbehy priamo od ľudí, ktorí ho prežili. Niektorí z nich prešli priamo seredským pracovným a koncentračným táborom. Besedy s nimi zohrávajú dôležitú rolu vo vzdelávacom procese, pretože dokážu žiakom a študentom sprostredkovať ich osobné zážitky počas druhej svetovej vojny.

V priebehu uplynulého roka s múzeom spolupracovalo viacero národných a medzinárodných inštitúcií a organizácií, s ktorými sa podieľali na príprave rôznych podujatí. V dňoch 23. a 24. novembra 2016 sa konal medzinárodný seminár s názvom Zvyšovanie kvalifikácie v oblasti základných práv, občianstva a poučenia sa z holokaustu. Zúčastnili sa ho štátni úradníci a vzdelávatelia v oblasti základných ľudských práv zo všetkých 28 členských krajín Európskej únie (EÚ) a Izraela. Medzinárodný seminár sa konal v spolupráci s Pamätníkom Jad Vašem v Jeruzaleme, Agentúrou EÚ pre základné práva so sídlom vo Viedni (European Union Agency for Fundamental Rights – FRA) a Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, pod záštitou slovenského predsedníctva v Rade EÚ.

V priestoroch Múzea holokaustu v Seredi sa uskutočnili a uskutočňujú rôzne putovné výstavy. Od mája do októbra 2016 múzeum hostilo výstavu *Sobibor – spomienky nemožno premlčať*. Výstava sa venovala archeologickým prácam v priestoroch bývalého nacistického vyhladzovacieho tábora v Sobibore. Tábor vznikol v priebehu druhej svetovej vojny v rámci tzv. akcie Reinhard, keď boli vybudované ďalšie dva vyhladzovacie tábory v Belzeci a Treblinke. V Sobibore bolo zavraždených 250 000 Židov z rôznych európskych krajín, z nich viac ako 25 000 zo Slovenska.

Diskusia študentov s preživšou holokaustu Evou Hod Kohnovou, ktorá prešla pracovným a koncentračným táborom v Seredi.

Zdroj fotografií: SNM-MŽK-Múzeum holokaustu v Seredi

PRIPOMÍNÁME SI

*Banská Štiavnica a jej historické uličky.
Foto Peter Švorc*

PÔSOBENIE BRATOV NOSÁKOVCOV V ŠARIŠI¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Na východe Slovenska po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 bolo veľmi slabé zastúpenie národne uvedomelej inteligencie a ľudí zaujatých pre národné záujmy. V 60. a 70. rokoch 19. storočia tu pôsobili národne uvedomelí vzdelanci ako Michal Hlaváček, Baltazár Ružiak, Jonáš Záborský, Karol Szerday; a v Bardejove Karol Drahotín Ehn. K nim sa zaradili aj bratia Bohuš Nosák-Nezabudov a Bohumil Teofil Nosák. Verejná činnosť týchto národovcov bola čoraz viac obmedzovaná silnejúcim maďarizačným tlakom. Dali o sebe vedieť najmä odoberaním slovenskej národnej tlače, prispievaním do nej a drobnou ľudovýchovnou prácou.

V tomto roku uplynulo 140 rokov od smrti staršieho z bratov Nosákovcov, spisovateľa a prekladateľa *Bohuslava Timoteja Ignáca Nosáka*, ktorý zomrel 5. apríla 1877 v Sabinove (okres Prešov) a pred 130 rokmi, teda o desať rokov neskôr, 2. septembra 1887 zomrel jeho o rok mladší brat, národný pracovník *Bohumil Teofil Tertulián Nosák*. Obaja sa narodili v Tisovci na Gemeri v rodine učiteľa a evanjelického kňaza Ondreja Nosáka, ich matka bola Mária, rodená Kováčová. Mali ešte dvoch bratov a dve sestry. Základné vzdelanie získali od otca na ľudovej škole v Čiernej Lehote. Obaja bratia pôsobili v Šariši a v rámci svojich možností sa snažili pozdvihnúť národné uvedomenie tunajšieho ľudu.

Bohuslav Timotej Ignác Nosák,² známy aj pod pseudonymom Bohuš Nezabudov, sa narodil 3. februára 1818. Po ukončení ľudovej školy pokračoval v štúdiu na gymnáziu v Dobšinej a odtiaľ išiel v roku 1831 na lýceum v Levoči, kde študoval do roku 1838. Súčasne súkromne študoval slovanské jazyky, najmä srbský a ruský. Jeho zásluhou sa študentské hnutie na východe Slovenska aktivizovalo. V Levoči vstúpil do národného hnutia slovenskej mládeže a podieľal sa na publikovaní jej literárnych prác. Tu aj on vstúpil do literatúry poetickými prvotinami v rukopisnom zborníku levočského lýcea *Liber memorialis Societas* (1835 – 1838). Rozhodol sa pre štúdium teológie, ktoré absolvoval v rokoch 1838 – 1840 na lýceu v Prešporoku (Bratislave) a po jeho ukončení bol v roku 1840 vysvätený za kňaza. Prvý rok žil u svojich rodičov v Čiernej Lehote a potom v rokoch 1841 – 1842 bol kaplánom u popredného predstaviteľa štúrovského hnutia Michala Miloslava Hodžu v Liptovskom Sv. Mikuláši, neskôr pôsobil ako vychovávateľ v Pešti. V rok 1845 prišiel do Prešporoku a pracoval ako redaktor Slovenských národných novín a prílohy *Orol tatranský*. Patril k významným básnikom a spisovateľom štúrovej generácie a bol blízkym spolupracovníkom Ľudovíta Štúra. Zaradil sa k slovenským účastníkom Slovenského zjazdu v Prahe 2. – 12. júna 1848. V revolučných rokoch 1848 – 1849 neostal bokom, pripravoval dobrovoľnícky zbor vo Viedni, bol druhým tajomníkom Slovenskej národnej

-
- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.
 - 2 Bohuslav Timotej Ignác Nosák (používal aj pseudonym Boguslav Šajavský, Podhájsky, Slavian iz Ugarske, Slavjan Gemerský). Bližšie: *Slovenský biografický slovník IV. zv. M – Q*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 295.

rady (SNR). Po porážke maďarskej revolúcie v auguste 1849 pracoval na rôznych miestach ako úradník v Ratkovej, notár v Revúcej, aktuár v Rožňave, slúžny v Dlhej Vsi. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 bol bez nároku na penziu prepustený a tak sa s podlomeným zdravím rozhodol ísť k svojmu bratovi evanjelickému farárovi Bohumilovi do Sabinova, kde žil desať rokov až do smrti 1877.

Sabinov a okolie neboli preňho celkom neznámymi, pretože ešte v roku 1843 sa tu zdržiaval počas svojej cesty na východné Slovensko a Zakarpatskú Ukrajinu. Námety a inšpirácie získané počas týchto ciest zúročil vo svojej prozaickej tvorbe. Dojmy zo Sabinova zachytil v cestopisnej spomienke *Listy z neznámej zeme*. Kontakt so Sabinovom udržiaval aj prostredníctvom svojho brata Bohumila. V Sabinove spočiatku ťažko znášal rozširujúcu sa maďarizáciu, ktorú presadzovali tunajší vyššie postavení svetskí i cirkevní predstavitelia. Rozhodol sa venovať literárnej a prekladateľskej tvorbe. Neskôr sa jeho záujmy rozšírili na mesto a okolie, pre tunajších občanov bol „súkromným notárom“, vybavoval im písomnosti rôzneho charakteru a čoskoro sa stal ich vyhľadávaným radcom, ochrancom a dôverným priateľom.

V širšom rámci sa jeho pozornosť upierala na predovšetkým na vzdelancov a národovcov v Šariši – na Jonáša Záborského v Župčanoch, Karola Ehna v Bardejove, Jána Šteca v Kokošovciach pri Prešove a iných, ako aj na mládež študujúcu na Prešovskom evanjelickom kolégiu. Udržiaval s nimi kontakty, ako aj s činiteľmi pôsobiacimi v centre slovenského národného života v Turčianskom Sv. Martine. Zvlášť veľký význam pre slovenskú kultúru a jej šírenie na východnom Slovensku, najmä v Šariši, a pre rozvoj vlastnej tvorivej aktivity mala Nosáková intenzívna spolupráca s martinským Kníhtlačiarskym účastinárskym spolkom, ktorého bol účastinárom. Veľmi často sa obracal na jeho predsedu a správcu, aby mu vydali jeho práce, ktoré boli venované aj východnému Slovensku. Nosáková veľmi tvorivá, konštruktívna a aktívna spolupráca s Kníhtlačiarskym účastinárskym spolkom sa prejavovala vo viacerých smeroch. Dôležitou zložkou bola najmä jeho rozsiahla a úspešná kolportérska činnosť na východnom Slovensku, najmä v Šariši, a to takmer celej edičnej produkcie spolku (učebníc, kalendárov, beletrie, časopisov a i.). Tým sa stal na východnom Slovensku v prvej polovici 70. rokov 19. storočia najvýznamnejším propagátorom a rozširovateľom slovenskej knihy, vzdelanosti a šíriteľom slovenského národného života. Bohuš Nosák bol v Šariši a v širšom východoslovenskom rámci splnomocnencom Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku a konateľom prvej oficiálne povolenej celonárodnej kultúrnej ustanovizne Slovákov Matice slovenskej na východnom Slovensku. Staral sa o to, aby jej členovia riadne dostávali knihy, platili členské príspevky a zabezpečoval spojenie Šariša s ústredím Matice slovenskej. Získaval pre obe inštitúcie podporu východoslovenských vzdelancov a prívržencov ich programu a činnosti. Najlepšie to dokumentuje jeho starostlivosť o starnúceho Karola Ehna ako zakladajúceho člena Matice slovenskej a jedného z najvýznamnejších účastinárov Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku – staral sa o jeho účastiny, písomnosti a zabezpečoval jeho kontakty s oboma spolkami.

Aj v Sabinove vzdialenom od centra národného života Bohuslav Nosák pozorne sledoval slovenský národný, kultúrny a literárny život prostredníctvom bohatej korešpondencie, správ v časopisoch a novinách a tak bol dostatočne oboznámený so slovenským národným životom. Počas pobytu v Sabinove prispieval svojimi literárnymi prácami do časopisu Orol. Všimol si život ľudí v Šariši, ich sociálne postave-

nie, ľudové kroje, zvyky, piesne. Žiaľ, v Sabinove žil vo veľkej finančnej tiesni, čo sa prejavilo na jeho zdravotnom stave a celkovej činnosti. Roky prežité v Sabinove boli rokmi najväčšej biedy. Bol odkázaný na milosť chudobného brata, na pomoc rodiny a známych. Snažil sa privyrobiť si predávaním kníh a kalendárov, učil sa cudzie jazyky a písal žiadosti o prijatie do zamestnania, neúspešne. Jeho situáciu zhoršila vážna choroba. Nestal silami a napriek pomoci najbližších vo veku 59 rokov v Sabinove zomrel. Je pochovaný na miestnom cintoríne.

Jeho o rok mladší brat *Bohumil Teofil Tertulián Nosák* sa narodil 14. októbra 1819. Aj on pokračoval v štúdiu na evanjelickom lýceu v Levoči (1832 – 1836), kde študoval syntax, rétoriku a gramatiku, na rok išiel študovať na gymnázium v Gemeri a potom sa vrátil opäť do Levoče, kde v rokoch 1837 – 1842 študoval filozofiu a teológiu. Počas štúdia na levočskom lýceu sa aktívne zapojil do činnosti slovenského študentského spolku. Patril k národne najuvedomejším slovenským študentom. Po ukončení štúdia na tejto škole pomáhal otcovi pri vykonávaní kňazských povinností v Čiernej Lehote. V rokoch 1844 – 1847 bol vychovávateľom dcéry Jána Kollára v Pešti. V roku 1847 ho vysvätili za kňaza, tri mesiace pôsobil ako evanjelický kaplán v Pozdišovciach a od roku 1847 až do roku 1877, teda 30 rokov, bol evanjelickým farárom v Sabinove.

Jeho činnosť v národnom hnutí úzko súvisela s pôsobením brata Bohuslava. Aj on sa angažoval v revolučných rokoch 1848 – 1849, medzi obyvateľmi východného Slovenska šíril prvý politický program Slovákov *Žiadosti slovenského národa* z 10. mája 1848 a proklamáciu *Bratia, Slováci! Zabezpečoval kontakt SNR s poľským národným hnutím a ruským vojskom na Haliči, Alexandrovi Záhorskému pomáhal pri nábore dobrovoľníkov a organizovaní národnej gardy v Sabinove. Sabinovská evanjelická fara sa tak v roku 1848 stala jedným z ohnísk revolučného hnutia. V novembri 1848 bol B. Nosák zatknutý, stoliční úradníci mu skonfiškovali všetky písomnosti a 16. novembra 1848 ho prísne stráženého odviezli do Prešova, kde bol väznený a odovzdaný štatariálnemu súdu v Pešti. Obvinili ho zo spojenia s panslávami, šírenia *Žiadosti slovenského národa*, z kontaktov s Poliakmi, ako i z toho, že medzi jeho písomnosťami našli list od Ľudovíta Štúra z januára 1848 o zriadení kníhkupectva na východnom Slovensku a ďalšie nebezpečné písomnosti. Počas súdneho procesu vystupoval veľmi odvážne, bránil právo Slovákov používať slovenčinu ako svoju reč a vyslovil presvedčenie o jej života schopnosti. Bohumil Nosák bol odsúdený na trest smrti. Po obsadení Pešti cisárskym rakúskym vojskom bol prepustený a tak sa v januári 1849 vrátil do Sabinova. Opäť sa zapojil do revolučného diania a zúčastnil sa na zimnej výprave slovenského dobrovoľníckeho zboru, ktorý na jar 1849 došiel až na východ Slovenska. Po príchode maďarskej revolučnej armády ušiel do Haliče a vrátil sa až s ruským vojskom.*

Po návrate do Sabinova bol sústavne sledovaný, obmedzovaný v písomných i osobných kontaktoch, bol označený za „pansláva“ a vnímaný ako úhlavný odporca maďarizácie slovenských obcí a miest. Postupne sa aktivizoval v cirkevnom i národnom živote v meste, nadviazal priateľské kontakty s ďalšími národovcami pôsobiacimi na východnom Slovensku, najmä s Jonášom Záborským, Jánom Hlovíkom, Michalom Hlaváčkom, ale i rusínskymi buditeľmi Alexandrom Duchnovičom a Alexandrom Pavlovičom, stal sa aj aktívnym členom rusínskeho podporného Spolku sv. Jána Krstiteľa v Prešove. Sabinovská fara sa stala počas jeho pôsobenia

vyhľadávaným strediskom národného, kultúrneho a duchovného života mesta i celej toryskej kotliny. Intenzívne pracoval na rozvoji vzdelanosti tunajšieho ľudu v pravidelných nedeľných školách, požičiavaním slovenských kníh a časopisov a usporadúvaním rôznych kultúrno-spoločenských podujatí.

Spoločenský a celkový život na sabinovskej evanjelickej fare sa pozdvihol po príchode jeho staršieho brata Bohuša. Po jeho smrti odišiel zo Sabinova do Čiernej Lehoty, bol zborový farár, kde predtým pôsobil jeho otec. Dlho tu však nevydržal. Neustále prenasledovaný známym maďarizátorom superintendentom Štefanom Czékusom za svoje národné a slovanské presvedčenie a svojej manželky Amálie sa rozhodol dobrovoľne ukončiť svoj život.

Bratia Nosákovci sa svojou činnosťou zaradili medzi významné osobnosti v Šariši v 60. a 70. rokoch 19. storočia. V tom čase tu nepôsobil žiaden slovenský čitateľský či hospodársky spolok alebo iná organizácia, ktorá by vyvíjala činnosť v národnom duchu. Aj slovenské časopisy tu dochádzali len v malom množstve. Obaja bratia sa aktívne zapojili do práce v regióne a posilnili rady na východe Slovenska pôsobiacich slovenských národne uvedomelých vzdelancov.

Použitá literatúra:

- SEDLÁK, Imrich. *V čierťažiach búrok*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 237-239. ISBN 80-7090-593-X.
- Dejiny Sabinova*. Zost. Peter KÓNYA. Sabinov : Mestský úrad Sabinov, 2000, s. 259. ISBN 80-968348-6-X.
- Dejiny Bardejova*. Zost. KOKUĽA, Andrej – LUKÁČ, Andrej – TAJTÁK, Ladislav. Bardejov : Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Košice pre Šarišské múzeum v Bardejove, 1975, s. 230.
- Bohuš Nosák-Nezabudov. In *Slovenské pohľady*, roč. 43, 1927, č. 4, s. 261-265.
- LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia. 4. In *Nové obzory : spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. 23. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1981, s. 126 – 163.
- BÁBELA, F. Bohuš. Nosák-Nezabudov. In *Nové obzory : spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. 20. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 121-139.
- Slovenský biografický slovník* IV. zv. M – Q. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 295. Heslo Nosák, Teofil Tertulián Bohumil.
- Slovenský biografický slovník* IV. zv. M – Q. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 295-296. Heslo Nosák, Timotej Ignác Bohuslav.

PRED STO ROKMI ZOMREL TIVADAR ZEMPLÉNYI, MALIAR ZO ŠARIŠA¹

Patrik DERFIŇÁK

Šarišský región je mimoriadne bohatý na osobnosti, ktoré sa venovali výtvarnému umeniu. P. Szinyei Merse, T. Kosztka Csontváry, E. Rákoši, J. Rombauer, ale i mnohí ďalší sa často objavujú pri rôznych príležitostiach a súvislostiach. Na prelome 19. a 20. storočia patrili medzi populárnych maliarov nielen v uhorskom, ale tiež širšom stredo európskom kontexte aj prešovský rodák Tivadar Zemplényi. Tento, dnes už takmer zabudnutý umelec sa narodil 1. novembra 1864 v Prešove, kde aj vyrastal. Na formovanie jeho umeleckých záujmov už od detstva nepochybne vplývala skutočnosť, že vyrastal v rodine umeleckého rezbára. Jeho otec pracoval predovšetkým na zariadení a výzdobe kostolov. Mladý Teodor ho pri práci najprv sledoval, postupne mu i pomáhal, pričom sa naučil pracovať so štetcom, ale tiež dlátom. V rodnom meste absolvoval základnú školu, následne i gymnázium. Metropola Šariša v tom čase žila pomerne intenzívnym kultúrnym a umeleckým životom, čo tiež zanechalo v mladíkovi výraznú stopu. Miestni učitelia a umelci mu poskytli základné vzdelanie aj v oblasti výtvarného umenia. Túžba maľovať a neustále sa v tomto umení zdokonaľovať však celkom prirodzene viedli mladého talentovaného muža do centra Uhorska, keď začal študovať na peštianskej umeleckej škole. Táto vzdelávacia inštitúcia, podporovaná priamo uhorskou vládou sa od roku 1871 zameriavala jednak na výchovu adeptov pre profesionálnu umeleckú dráhu, jednak jej pedagógovia pripravovali budúcich stredoškolských učiteľov kreslenia.

Prvý rok štúdia absolvoval Tivadar Zemplényi pod vedením Bertalana Székelyho. Druhý rok sa pripravoval v triede ďalšieho skúseného pedagóga Karola Lotza. Po dvoch rokoch strávených na peštianskom ústave pokračoval v štúdiu na známej mníchovskej výtvarnej akadémii u profesorov Hackla a Löffftza. Túto školu navštevovalo množstvo budúcich vynikajúcich maliarov. Tivadar Zemplényi však už ako študent vzbudil takú pozornosť, že jeho kresby a maľby sa bez ťažkostí predávali, vďaka čomu získaval prostriedky potrebné na štúdium. Pritom začiatky štúdia v Mníchove neboli vôbec jednoduché. Jeho talent nebol natoľko výrazný, aby vo väčšej miere zaujal profesorov a pomohol si ním pri získaní potrebného štipendia. Jeho materiálna situácia bola mimoriadne zložitá a v ďalšom štúdiu mu pomohlo jedine to, čo uplatňoval po celý svoj život – trpezlivá a kvalitná práca. Tá, spolu s jemu dôverne známym prostredím nebohatých remeselníckych a obchodníckych rodín, dodala jeho prácam na presvedčivosti. Tivadar Zemplényi sa tak postupne zaradil k typickým predstaviteľom tzv. mníchovského realizmu, v jeho prípade s osobitnou snahou o nový pohľad na prírodu. V pleneri tak vytvoril stovky väčších i menších žánrových plátien, vynikajúcich farebnosťou. Zobrazoval tiež z pohľadu stredných

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periferie*.

a vyšších vrstiev menej tradičné oblasti života v podobe obrazov chudákov, žobrákov a sedliakov.

Z Mníchova do vlasti tiež pravidelne posielal viaceré práce, ktorými na svoju tvorbu upozornil verejnosť. Plátna V kostole či Krajčírka boli svedectvom jeho majstrovstva i jemného pozorovacieho talentu. Jeho prestíž mimoriadne zvýšila skutočnosť, že v roku 1890 si jeho obraz V kostole na umeleckom salóne kúpil sám cisár František Jozef I. I to nepochybne prispelo k tomu, že budapeštianska Képzőművészeti Társulat ocenila jeho talent a pracovitosť osobitnou cenou vo výške 300 zlatých. V takmer rovnakom čase, roku 1891, navyše získal aj štipendium 3 000 zlatých, vďaka ktorému mohol odísť na študijný pobyt do Talianska. Tento pobyt mal veľký vplyv na ďalšiu tvorbu Tivadara Zemplényiho, pričom v prvom rade sa prehĺbil jeho záujem o krajinu a prírodu. Práve v tomto období začal s veľkou radosťou vyhľadávať prírodné motívy a tvorbu „pod slobodným nebom“. Ak aj maľoval v ateliéri, mäkké svetlo prenikajúce oknami obklopovalo na jeho obrazoch zobrazované osoby či predmety. I z tohto pobytu si doniesol množstvo zaujímavých kresieb a maliieb, z ktorých sa mnohé následne predali na výstave Umeleckej spoločnosti v Budapešti. Bratislavský rodák Ján Fabrus, jeden z najvýznamnejších uhorských sochárov 19. storočia, si napríklad pri tejto príležitosti kúpil Zemplényiho obraz Krajina okolo Tivoli.

Po návrate do vlasti Tivadar Zemplényi učil, ale i študoval na tzv. slobodnej škole v Szolnoku. V roku 1897 pôsobil v Baia Mare, kde vznikla významná výtvarná základňa, v rámci ktorej až do začiatku druhej svetovej vojny pracovalo a študovalo veľké množstvo zaujímavých a známych výtvarníkov. Táto spoločnosť, neskôr aj výtvarná škola mala značný vplyv na rozvoj uhorského, následne i maďarského či rumunského výtvarného života. Maliarske letné školy ovplyvnili i štýl samotného Tivadara Zemplényiho. Najmä pod vplyvom školy v Szolnoku začal prikladať väčší význam sociálnym otázkam a spoločenským rozdielom, pričom vo svojich prácach často zobrazoval osoby či prostredie z nižších vrstiev, čo nebolo dovtedy celkom obvyklé.

Pre samotný región Šariša, ale i pre stredoeurópske výtvarné umenie ako celok však mal samotný Tivadar Zemplényi síce menej známy, no značný význam. V roku 1894 totiž pricestoval na pozvanie príbuzných a priateľov Pála Szinyeiho Merse do Jarovnic. Súčasne mu bolo prostredníctvom umeleckého referenta pri ministerstve školstva Elekom K. Lippichom pridelené na tento účel osobitné letné štipendium. Všetci dúfali, že prítomnosť mladého úspešného maliara, navyše šarišského rodáka, u hostiteľa opäť vyvolá záujem či dokonca potrebu maľovať. Pál Szinyei Merse hosťa prijal vládne, neskôr ho charakterizoval ako „príjemného, srdečného a pracovitého človeka“. Páčila sa mu tiež jeho stála potreba maľovať. V pleneri navyše Tivadar Zemplényi pracoval veľmi rýchlo a s istotou. Jeho obrazy vznikali rýchlo, pričom si nerobil ani náčrty, prípravné štúdie a vytvorený obraz už spravidla ani zásadnejšie neopravoval. Szinyei Merse neskôr ukázal Zemplényimu svoje obrazy, vrátane neskôr slávneho Majálesu. Zemplényi vraj len s úprimným obdivom hľadel na tieto diela a bol nadšený. Zdá sa, že práve nefalšované nadšenie mladého, v tom čase už známeho maliara pôvodom zo Šariša bolo tým potrebným impulzom, ktorý Pál Szinyei Merse potreboval, aby sa opäť vrátil k maľovaniu. Po návšteve Tivadara Zemplényiho v Jarovniciach sa tak niektoré diela Pála Szinyei Merse opäť dostali

prostredníctvom výstav výtvarného umenia na verejnosť a v rokoch 1894 a 1895 prišli prvé veľké úspechy.

To, že títo umelci pochádzajúci zo Šariša sa takýmto spôsobom dostali príležitosť lepšie spoznať, malo v konečnom dôsledku pozitívny vplyv na oboch. V závere 19. a začiatkom 20. storočia doslova zbierali úspechy a ocenenia. Stali sa dokonca heslami v lexikónoch. Ich význam, ale i celkové hodnotenie však bolo rozdielne. Kým sláva statkára z Jarovnic rýchlo stúpala, Tivadar Zemplényi sa postupne dostával do úzadia. Práce mal pritom viac ako dosť. Usadil sa v Budapešti, kde sa zapojil do rôznych súťaží na získanie veľkých štátnych objednávok. Pravidelne vystavoval a usiloval sa svojou tvorbou zaujať zámožnejšie vrstvy rýchlo rastúceho centra Uhorska. Nie vždy bol úspešný, vďaka nesmiernej pracovitosti však zarábala dostatok peňazí na to, aby si okrem zabezpečenia rodiny a domácnosti, udržal aj umelecký ateliér v ktorom tvoril.

Začiatok 20. storočia však neprinášal prevratné zmeny iba v technike či politike, ale tiež vo výtvarnom umení. Už v roku 1908 zaradili viacerí kritici Tivadara Zemplényiho medzi „starých majstrov“. Nie kvôli jeho veku, veď v tom čase mal iba 44 rokov. Dôvodom bol jeho štýl práce. Na rozdiel od mnohých mladších maliarov, zaraďovaných už do kategórie moderných, rýchlo či ľahko hľadajúcich a ponúkajúcich nové formy i postupy, tvorbu Tivadara Zemplényiho považovali za istotu, solídnu, kvalitnú a konzervatívnu, čo bolo dôležité a typické pre početnú stredostavovskú uhorskú spoločnosť v období ešte pred prvou svetovou vojnou. Meno Tivadara Zemplényiho medzi vystavujúcimi maliarmi vopred zaručovalo úspech podujatia, rovnako ako možnosť dobre investovať svoje finančné prostriedky do hodnotného umenia, ktoré nielen skrášli domovy, ale časom ešte získa na hodnote. Túto pozíciu potvrdzovalo nielen zaradenie viacerých jeho malieb do zbierok Národnej galérie, zisk striebornej medaily na svetovej výstave v St. Louis, udelenie v tom čase pre umelcov najvýznamnejšej veľkej zlatej uhorskej medaily, ale tiež menovanie za profesora Umeleckej akadémie v Budapešti roku 1903.

Usilovná práca prinášala i v rokoch tesne pred prvou svetovou vojnou svoje plody, postupne sa však jeho tvorba stávala menej dynamickou. V lete roku 1913 sa Teodor Zemplényi spolu s ďalšími uhorskými maliarmi, aj s kolegami z akadémie zúčastnil veľkej medzinárodnej výstavy v mníchovskom Glaspalast. Kritika hodnotila vystavené diela umelcov z Uhorska vo všeobecnosti pozitívne, v prípade Teodora Zemplényiho uviedla „nie veľmi originálna téma obrazu „Snímanie z kríža“, no o to majstrovskjšie prevedenie“. Práve náboženská a cirkevná tematika priviedla k ďalšiemu, v súčasnosti stále málo známemu rozmeru jeho tvorby, konkrétne umeleckej výzdobe chrámov na území Uhorska. Z viacerých zaznamenaných väčších objednávok možno spomenúť aspoň v roku 1897 schválenú objednávku namaľovať osem obrazov na oltár kostola v Sabinove. Celková výška objednávky bola 4 000 zlatých, pričom každý z obrazov bol honorovaný sumou 500 zlatých.

Umelecký svet sa však rýchlo menil, rovnako ako sa menila spoločnosť. „Starý majster“ v strednom veku sa týmto zmenám, ktoré ešte zvýraznila prvá svetová vojna, jednoducho nedokázal prispôbiť. Dostatočne o tom vypovedajú viaceré dobové texty. V jednom z nich ho opísal známy maďarský spisovateľ Gyula Krúdy: „Tivadar Zemplényi, ktorému otvorili výstavu v Múzeu výtvarných umení, bol plešatý, tichý, skromný človek, ktorý kým žil, chodil pešo z Pešti do Budína, v kaviarni večeral čaj, v rukách

vždy otáčal grajciariky a tak sa mu podarilo zomrieť ako dobrému mešťanovi. Kým žil, poznal jedínú povinnosť – maľovanie. Po celé desaťročia vážne, usporiadane a s posvätnou úctou pracoval, pretože jeho vnútorným presvedčením bolo, že preto dostal miesto na zemi. Solídny, vážny, učiteľským dojmom pôsobiaci muž. Bol zadychčaný z budínskeho vzduchu, keď prišiel domov. Samozrejme bol ženatý, narodili sa mu deti, pretože to bolo správne. Svoje dane vždy presne platil, nezostal po ňom ani halier dlžôb, roky nosil tie isté šaty, dával pozor na svoj klobúk. Denne vyfajčil jednu cigaru, keď ju dofajčil nedymil už viac v ateliéri. Prečo žijete? – pýtal som sa ho niekedy, keď už mal zlatú štátnu medailu, získal miesto profesora, prekonal každodenné existenčné problémy a pomalovo stovky a stovky metrov plátna. „Prečo? Aby som predal obraz.“ – odpovedal jednoducho, ticho. Tivadar Zemplényi, európsky známy umelec považoval totiž predaj obrazov na krútiacej sa zemeguli za najťažšiu a najvážnejšiu prácu. „Dobrý, alebo i vynikajúci obraz namaľovať to nie je nič, to vie veľa maliarov. No predaj obrazu, namaľovaného plátna, to je tajomné majstrovstvo...““

K tomu, že sa nestal ešte známejším a populárnejším prispel nielen jeho „obyčajný“ spôsob života bez škandálov, ale i mäkká nepriebojná povaha. Nehádal sa, nebojoval o miesto v popredí a ani o reklamu. Možno k tomu prispela skutočnosť, že sa ani v dospelosti nenaučil úplne dokonale po maďarsky. I preto to, čo dosiahol získal iba vďaka vytrvalej, dlhoročnej precíznej práci. Keď 22. augusta roku 1917 zomrel, o jeho živote a diele sa objavilo niekoľko krátkych spomienkových textov. Búrlivé zmeny, ktorými prechádzala v nasledujúcich rokoch stredná Európa však rýchlo zotrelí spomienky na nepraktického, uponáhľaného a nenápadného umelca zo Šariša.

Použitá literatúra:

- Dejiny Prešova 2.* Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965. 351 s.
- GROŠKO, Imrich. *Výtoarné výstavy v Prešove do roku 1957.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973. 130 s.
- KAMPIS, Antal. *Szinyei Merse Pál (A művészet kiskönyvtára 100).* Budapest : Corvina Kiadó, 1975. s. 26-28.
- Magyar fesők sikere külföldön. In *Nagybánya és Vidéke.* 39, 1913, č. 33, s. 3.
- SZANA, Tamás. Zemplényi Tivadar festményei. In *Vasárnapi Ujság,* 48, 1901, č. 12, s. 181-182.

PREŠOVSKÝ MESTSKÝ LEKÁR MUDR. ALEXANDER GALLOTSIK (2. 7. 1879 Prešov – 18. 6. 1963 Prešov)¹

Peter KOVAL

V prvej polovici 20. storočia ostávalo mesto Prešov stále centrom historického regiónu Šariš. Z politicko-geografického hľadiska však možno tvrdiť, že celý tento priestor bol len perifériou v časoch rakúsko-uhorskej monarchie, medzivojnového Československa i v období Slovenskej republiky 1939 – 1945. Zdravotnícka situácia a rozvoj zdravotnej starostlivosti potvrdzovali tento stav. Malý počet kvalifikovaných zdravotníckych pracovníkov, katastrofický stav zdravotníckych zariadení, často poddimenzovaných, boli typickými javmi dnešného územia severovýchodného Slovenska pred prvou svetovou vojnou. Situácia po vzniku prvej Československej republiky (ČSR) sa zlepšila len čiastočne. V Prešove bola vystavaná nová okresná nemocnica až v polovici 30. rokov a mesto Bardejov na tú svoju čakalo až do skončenia druhej svetovej vojny. Napriek tomu v šarišskom regióne vykonávali vlastnú lekársku prax v týchto pohnutých časoch viacerí významní odborníci. Jedným z nich bol aj MUDr. Alexander Gallotsik.

Narodil sa 2. 7. 1879 v Prešove v rodine obchodníka. Základnú školu aj gymnázium absolvoval v rodnom meste a vysokoškolské štúdium na lekárskej fakulte v Budapešti. V roku 1905 promoval a získal špecializáciu v odbore kožné lekárstvo. Prvé tri roky praxe pôsobil na základe odporúčania budapeštianskeho univerzitného profesora MUDr. Lajosa Nékáma na klinike vo Viedni. V roku 1908 sa nakoniec usídlil v rodnom meste, kde začal pracovať ako kožný lekár v mestskej verejnej nemocnici. Po vypuknutí prvej svetovej vojny narukoval v auguste 1914 ako lekár poručík do rakúsko-uhorskej armády. V novembri 1914 bol zajatý a až do roku 1918 vykonával funkciu lekára v zajateckom tábore v Taškente. Po podpísaní Brest-litovského mieru vstúpil ako dobrovoľník do Červenej armády a stal sa vedúcim lekárom Frunzeho armády (jazdecká divízia generála Michaila Vasilieviča Frunzeho) vo Fergane. V život ohrozujúcom prostredí zaškoľoval miestnych ošetrovateľov a feldčiarov. Ako zdravotník musel čeliť nástrahám infekčných ochorení, sám sa nakazil maláriou. Po mimoriadne náročnej práci sa po skončení prvej svetovej vojny vrátil do Prešova, kde pokračoval vo svojej lekárskej praxi v mestskej verejnej nemocnici. Bol primárom kožného oddelenia a zároveň hlavným mestským lekárom. Pri Policajnom komisárstve v Prešove vykonával funkciu policajného lekára, ktorého náplňou bolo o. i. zdravotný dozor pri vykonávaní mravnostnej kontroly, obhliadanie mŕtvol pri násilnej smrti, prehliadka väzňov v policajnej väznici.

Dr. Gallotsik prehlásil o Prešove na začiatku 30. rokov, že je jedno z najzdravších miest v celej ČSR. Vysvetľoval si to predovšetkým čistým fabrikami neskazeným vzduchom a relatívnou blízkosťou Vysokých Tatier. V čase zúriacej hospodárskej

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

krízy, nárastu nezamestnanosti však optimisticky videl nádej na zlepšenie zdravotného stavu v meste a jeho okolí. Za najpálčivejšie otázky súvisiace so zdravotnou situáciou v meste označil: potrebu výstavby novej nemocnice, zriadenie kúpeľov, dokončenie kanalizácie aj na periférii, ustanovenie školských lekárov, zníženie nezamestnanosti a vyriešenie bytovej krízy. Ako zamestnanec mestskej verejnej nemocnice zvlášť citlivo vnímal problém jej personálno-materiálneho zabezpečenia. Nemocnica fungujúca v meste od druhej polovice 19. storočia nemala dostatočný počet lôžok a nevyhovovala ani po hygienickej stránke. Dr. Gallotsik ju označil za „dokonalý kultúrny škandál“.

Ako prvý lekár v meste začal MUDr. Gallotsik boj proti pohlavným chorobám, viedol evidenciu pacientov nakazených syfilisom. V roku 1941 bol oficiálne penzionovaný, no svoju prax vykonával aj naďalej. V čase druhej svetovej vojny bol nútený odísť do obce Bodice na Liptove, kde sa skrýval pred režimom Slovenskej republiky 1939 – 1945. Aj naďalej však vykonával svoju činnosť a liečil tak domácich obyvateľov, ako aj príslušníkov partizánskych skupín operujúcich v tomto regióne. Po skončení vojny ostával verný lekárskemu povolaniu.

Pri príležitosti jeho 80. narodenín a 50. výročia jeho promócie mu bol na slávnostnom zasadnutí zdravotníckych pracovníkov a funkcionárov odborového zväzu zamestnancov v zdravotníctve, ktoré sa konalo v Prešove v roku 1959, odovzdaný zlatý diplom Lekárskej fakulty v Budapešti. Diplom mu bol zaslaný veľvyslancom Maďarskej ľudovej republiky. K tejto udalosti mu blahoželal aj vtedajší minister zdravotníctva prostredníctvom pozdravného listu. Na sklonku života ho postihla choroba, ktorá ho pripútala na lôžko, dr. Gallotsik stratil zrak. Zomrel v júni 1963 vo veku nedožitých 84 rokov.

Súčasníci si pamätali dr. Gallotsika ako milého a dobrosrdečného človeka, ktorý aj v čase pokročilého veku ostával duchom mladý. Rád odovzdával rady a skúsenosti nabraté dlhoročnou praxou svojim mladým kolegom lekárom. Táto osobnosť lekárskej praxe je dôkazom toho, že aj v periférnom prostredí zaostalého východného Slovenska sa v prvej polovici 20. storočia vykonávala kvalitná ošetrovateľská služba smerujúca k zlepšeniu zdravotnej situácie obyvateľov šarišského regiónu.

Použitá literatúra:

Prešovské noviny 1959

Šariš 1931

Východoslovenské noviny 1963, 1978

Biografický lexikón Slovenska. III. G – H. Martin : Národný biografický ústav, 2007. ISBN 978-80-89023-96-7

FALISOVÁ, Anna. *Lekári na Slovensku do roku 2000.* Bratislava : Veda, 2010. ISBN: 978-80-224-1166-0

POSTOJ ŠTEFANA MIŠÍKA K UDALOSTI V ČERNOVEJ KONCOM OKTÓBRA 1907¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Koncom októbra 2017 uplynulo 110 rokov od tragickej udalosti v Černovej pri Ružomberku, ktorá bola prejavom násilia uhorskej vrchnosti voči Slovákom. Katolícki veriaci si z iniciatívy a za podpory svojho rodáka Andreja Hlinku postavili z vlastných prostriedkov nový kostol. Chceli, aby ho vysvätil Hlinka, ktorý bol v tom čase popredným slovenským politikom, rečníkom a organizátorom národného hnutia. V roku 1906 veľmi aktívne podporoval v predvolebnej kampani ružomerského lekára Vavra Šrobára, ktorý kandidoval s programom ľudovej strany. Hlinka sa preto dostal do sporu so spišským biskupom Šandorom Párvy, ktorý mu zakázal podporovať slovenského kandidáta. Hlinka sa tomu nepodriadil a tak ho Párvy suspendoval z funkcie farára a potom aj z vykonávania kňazských povinností. V novembri 1906 ho ružomerský súd odsúdil za predvolebné prejavy na dva roky väzenia a 1 500 korún pokuty. Hlinka sa odvolal a na slobode čakal na rozhodnutie súdu. Aby nejatril situáciu v Ružomberku tak sa rozhodol zdržiavať sa doma čo najmenej.

V júni 1907 sa Hlinka zastavil v Hodoníne na Morave, kde sa zoznámil s miestnym profesorom katolíckeho gymnázia a katolíckym kňazom Aloisom Kolískom. Toho zaujal rečnícky talent a osobnosť Hlinku a tak sa ho rozhodol pozvať na október na prednáškové turné po Morave a Čechách. Hlinkovo turné sa stalo manifestáciou česko-slovenskej vzájomnosti. Prispelo k bližšiemu poznaniu Slovákov a vyvolalo vlnu solidarity so slovenským národom. Hlinka hovoril o kultúrnych pomeroch na Slovensku, o ťažkom postavení Slovákov v Uhorsku.

Teda v čase, keď sa mala konať vysviacka kostola v Černovej ju Hlinka nemohol vykonať. Obyvatelia Černovej požiadali biskupa Párvyho, aby odložil vysviacku kým sa nevyrieši Hlinkova záležitosť (suspendovanie) v Ríme. Biskup i svetské vrchnosti však nariadili vysviacku vykonať i proti vôli obyvateľov. Do Černovej poslali 27. októbra 1907 na vysviacku dvoch promaďarských farárov so žandárskym sprievodom. Černovčania sa postavili na odpor a žandári reagovali strelbou. Výsledkom násilného zásahu bolo 15 mŕtvych a 12 ťažko ranených černovských občanov. V súdnom procese v marci 1908 odsúdili 40 mužov a žien z obce na 37 rokov väzenia.

Informácia o krvavých udalostiach v Černovej pri Ružomberku 27. októbra 1907 zastihli Hlinku v Hodoníne, kde bol na návšteve u A. Kolísku. Bol odhodlaný prerušiť prednáškový pobyt a vrátiť sa na Slovensko, ale na naliehanie Kolíška a mladého publicistu Vladimíra Vajanského, syna Svetozára Hurbana Vajanského, ktorý Hlinku na jeho turné sprevádzal, sa napokon rozhodol pokračovať v prednáškach. Na tieto Hlinkove aktivity a ohlas verejnosti reagovala uhorská štátna moc a tak sa kráľovská tabuľa rozhodla prekaziť ďalšiu Hlinkovu agitáciu a povolala ho k nástupu na výkon dvojročného trestu 30. novembra 1907.

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

Udalosť v Černovej vzbudila pozornosť nielen v celej monarchii, ale i u svetovej verejnosti. Zasluchou predovšetkým českých novinárov sa informácie o černovskej udalosti dostali za hranice Uhorska. Obhajcami slovenských záujmov sa stali nórsky spisovateľ Björnstjerne Björnson a škótsky publicista a historik Robert W. Seton-Watson (Scotus Viator). Aj Slováci v USA prostredníctvom svojho vrcholného orgánu Slovenskej ligy a tlače upozorňovali na národnostný útlak Slovákov v Uhorsku. Zorganizovali viaceré finančné zbierky pre siroty v Černovej. Slováci prostredníctvom tragickej udalosti v Černovej vstúpili do širokého povedomia európskych národov.

Z východu Slovenska na tieto udalosti reagoval na Spiši pôsobiaci kňaz a národovec Štefan Mišík. Patril k najaktívnejším osobnostiam národného života východného Slovenska druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia. Svojou rôznorodou činnosťou sa zaradil k popredným národovcom svojej doby. Hlavným jeho pôsobiskom sa stal Spiš, najmä odľahlá dedinka Hnilec, ktorú svojimi aktivitami pozdvihol na vyššiu úroveň predovšetkým v oblasti kultúry a školstva. Na Spiši sa zaoberal dejepisnou, etnografickou a folkloristickou činnosťou, publikoval vo viacerých slovenských národných novinách a časopisoch a podieľal sa aj na rozvíjaní česko-slovenskej spolupráce. Popri vykonávaní kňazského povolania venoval zvláštnu pozornosť národnobuditeľskej činnosti. Reagoval najmä na silnejúci maďarizačný tlak na obyvateľstvo východného Slovenska. Nebál sa vysloviť verejne prostredníctvom novin svojich názorov či už na vládnu politiku, alebo na postoje a politiku hlavnej politickej reprezentantky slovenského národného hnutia – Slovenskej národnej strany. Súčasníci si vážili jeho prácu a o tom svedčí aj skutočnosť, že po smrti významnej osobnosti akou bol Andrej Kmeť, funkciu predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti s dôverou zverili práve Štefanovi Mišíkovi.

Štefan Mišík, samozrejme, nemohol nechať bez povšimnutia aj udalosť, ktorá sa odohrala v Černovej. Zaujal k nej kritický postoj, ktorý sa nezhodoval s vtedajšou verejnou mienkou Slovákov tlmočenou najmä v slovenskej národnej tlači. Jeho kritika nebola upriamená na uhorské vysoké cirkevné kruhy, ale na Andreja Hlinku. Svoj názor jasne a razantne tlmočil do centra slovenského národného života Turčianskeho Sv. Martina tunajšiemu poprednému národnému činovníkovi Andrejovi Halašovi v novembri 1907: „O černovskom nešťastí nie som tej mienky, čo daktoré časopisy naše, by rozhodne zatracujem tých, čo za hromadné strieľanie ľudu robia zodpovedným biskupa Párvyho. Párvy dal rozkaz posvätiť nový kostol bez ohľadu na ľud a farára Hlinku. Všetko poukazuje na to, že tak urobil na pokyn zhora (zdôraznil autor listu – pozn. N. J.) ... Nariadeniu biskupovmu ohľadom času posviacky nemá kanonického práva protivíť sa ani farár a veriaci ľud. Hlinka bol by múdre urobil, keby pred svojim odcestovaním bol poučil svojich statočných rodákov v Černovej, aby sa posviacke kostola neprotivili, ak by ju biskup v neprítomnosti jeho nariadil. Ja som presvedčený, že by ho ľud ako miláčka svojho poslúchal a bolo by sa vyhlo toľkému nešťastiu. ... Keby úbohý ľud bol poučený býval, že nariadeniu cirkevnej vrchnosti v čisto cirkevných veciach neslobodno odporovať. Že ľud nebol poučený, to bola veľká chyba, ktorú je ťažko vyhovoriť a ospravedlniť.“² Z jeho listu je zrejmé, že zodpovedného za ľudské straty a celú černovskú tragédiu považoval Andreja

2 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. 37 H 16. List Š. Mišíka A. Halašovi z 18. 11. 1907.

Hlinku. Aj napriek tomu, že si ho vážil, nepovažoval za rozumné z jeho strany angažovať sa v predvolebnej kampani. Dal najavo, že by bol viac prospel slovenskému národu a svojim veriacim, keby medzi nimi naďalej rozvíjal národno-osvetovú činnosť, pretože uväznený a izolovaný mu nebol osožný: „P. farára Hlinku cením si vysoko ako kňaza a národovca; ale s jeho taktikou nebol som usrozmenný. Ja by som ho radšej videl ako ružomerského farára uprostred jeho 10.000 ovečiek ako na mučedníckych vavrínoch odpočívať vo Vacove. Povie mi dakto, že pravda naša hodná je obetí a žalárov. To je všetko ideálne krásne v theorii, no v praxi bolo by pre nás predsa lepšie, keby sme mali viac opatrných delníkov na dedičnej roli národa ako hrdinských trpiteľov a nevoľníkov v žalároch.“³

Mišík rozhodne nemal rád Vavra Šrobára, najmä pre jeho názory a postoje k náboženstvu, ktoré zaujímal ako popredný predstaviteľ hlasistického hnutia. Preto aj Hlinkovo angažovanie sa v predvolebnej kampani v prospech Vavra Šrobára sa mu nepáčilo, nesúhlasil s ním a odsudzoval ho preto. Svoju rozhorčenosť otvorene vyjadril v liste Halašovi v nasledujúcom roku, keď sa spor medzi Andrejom Hlinkom a biskupom Parvym riešil v Ríme. Veril však, že A. Hlinka, ktorý bol suspendovaný najmä „ako *podozrivý vo viere* (zdôraznil Š. Mišík – pozn. N. J.) *lebo dôverne obcovaľ s ľuďmi bez viery a' la Šrobár, ba za tohoto i pri voľbách verejne agitoval*“, tak „bude Rímom oslobodený od suspendie, pretože sa podľa neho prehrešil natoľko proti viere, ako proti maďarskej politike“.⁴ Nádejal sa, že Hlinkova záležitosť napokon predsa len dobre dopadne.

Za svojím kritickým názorom a postojom k udalosti v Černovej si Štefan Mišík stal, bol presvedčený o tom, že Hlinka urobil chybu. Nemal výhrady k tomu, aby jeho názor Andrej Halaša tlmočil slovenským národným predstaviteľom v Turčianskom Sv. Martine, práve naopak, súhlasil s tým, aby s obsahom jeho listu oboznámil predsedu Slovenskej národnej strany Pavla Mudroňa, ako aj Národné noviny. Hlinkovi odporúčal, aby ústne i písomne zložil vyznanie viery, odprosils biskupa a „čestným slovom sa zaviazne, že s ľuďmi ako Šrobár a tomuto podobnými vrahmi viery nebude často a dôverne obcovať“.⁵ Nesúhlasil s tým, aby sa kňaz až príliš zblížil s „hriešnikom“, ale len natoľko ako mu to prikazuje láska k blížnemu.

Použitá literatúra:

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin, sign. 37 H 16.

HOLEC, Roman: *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Martin : Matica slovenská, 1997.

BARTLOVÁ, Alena. *Andrej Hlinka*. Bratislava : Obzor, 1991.

LIPTÁK, Lubomír. Andrej Hlinka. In Dušan KOVÁČ a kol. *Muži deklarácie*. Bratislava : Veda, 200.

SIDOR, Karol. *Černová*. Bratislava : Knižnica Slovák, 1937.

JURČÍŠINOVÁ, Nadežda. Štefan Mišík a jeho pôsobenie na východnom Slovensku.

In *Ročenka katedry dejín FHPV PU 2003*. Prešov : Universum, 2003, s. 57-79.

ŠPIRKO, Jozef. Štefan Mišík. *Životopis*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1950.

3 LA SNK Martin, sign. 37 H 16. List Š. Mišíka A. Halašovi z 18. 11. 1907.

4 LA SNK Martin, sign. 37 H 16. List Š. Mišíka A. Halašovi z 21. 11. 1908.

5 LA SNK Martin, sign. 37 H 16. List Š. Mišíka A. Halašovi z 21. 11. 1908.

AKO VNÍMAL PREŠOV JOZEF IGAZ V ROKU 1933¹

Ján DŽUJKO

Jozef Igaz, známy tiež pod pseudonymom Jožo Biskupický, bol novinár a spisovateľ. Študoval na gymnáziu v Trenčíne, štúdium teológie v Ríme nedokončil. Od roku 1923 publikoval svoje príspevky v periodikách *Národný denník*, *Slovenský denník*, *Vlast a svet*, *Slovenský východ*, *Nový svet*, *Ludová politika*, *Slovenský ilustrovaný zpravodaj*. Uverejňoval rozličné poviedky, novely, besednice, fejtóny, básne či romány na pokračovanie. V roku 1928 sa stal hlavným redaktorom humoristicko-satirického časopisu *Facka*, v rokoch 1928 – 1929 *Satirického Kurýru*, v roku 1929 týždenníka *Piešťany a okolie* a v roku 1931 *týždenníka Slovenský život*.

V roku 1933 začal v Košiciach vydávať týždenník *Slovo* s podtitulom *Nepolitický riportný týždenník Joža Igaza-Biskupického*, ktorého bol zároveň hlavným redaktorom a aj majiteľom. Zodpovedným redaktorom bol Vojtech Marenčin. Tlačil sa v Kníhtlačiarňi *Grafika* na 4 stranách. Cena jedného čísla časopisu bola 1 koruna, predplatné na rok činilo 50 korún.

Z obsahovej stránky sa periodikum venovalo predovšetkým daniu vo východoslovenskom regióne a na Slovensku. Zahraničné spravodajstvo na stránkach časopisu absentovalo.

V prvom roku svojej existencie sa týždenník zaoberal aj situáciou niektorých východoslovenských miest, ktoré Jozef Igaz osobne navštívil. Bolo tomu tak aj v prípade Prešova. Obyvateľstvo mesta sa stále nepovažovalo za Slovákov, Maďarov či Židov, ale za Šarišanov. Samozrejme, pokiaľ nešlo o názor členov jednotlivých politických strán. Radi sa sem vracali aj českí dôstojníci, ktorí tu v povojnovom období pôsobili. Údajne sa v meste nepolitizovalo, a preto tu absentovali klasické politické trenice medzi obyvateľmi. Prešov pôsobil na Jozefa Igaza veľkolepým dojmom, v žiadnom prípade nie ako vidiecke mestečko na okraji Slovenska. Široké ulice lemovali veľké a pekné domy, ktoré mali v priečeliach vytesanú svoju históriu. Námestie tohto mesta na periférii krajiny sa nemuselo červenať ani pred samotnou Bratislavou. Bol tu rozvinutý aj bohatý kultúrny život. Najviac literárnych časopisov malo svojich abonentov práve v Prešove. Rozvoj kultúry tu podporovala aj *Matica slovenská*. Veľké zásluhy na tom mal už niekoľko rokov aj profesor Alex Križka.

J. Igaz pozitívne ocenil aj riaditeľa *Roľníckej vzájomnej pokladnice*, *Mojmíra Dvořáka*, ktorý bol dušou kultúrneho i spoločenského života. Obyvatelia mesta sa tu totiž vedeli rýchlo zapáliť pre slovenskú vec. Veľkým podporovateľom rozvoja slovenského národného života bol notár *Július Špíra*, najmä po finančnej stránke. Študentov zas podporoval starý slovenský národovec *Böhm*. Dobré sa cítil Jozef Igaz aj v kaviarni *Berger*, kde znela príjemná hudba a prebiehala slušná tanečná zábava. Prešov obišla aj povojnová demoralizácia, čo údajne dokladovala absencia baru. Mesto bolo poctivé a mravné, nekopírovalo život veľkomiest vybijajúcich sa

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

v pochybných radovánkach nočného života. Tieto krásne dojmy však narušili ulice mesta – rozbitá dlažba ciest a chodníkov. Starostovi Alexandrovi Duchoňovi sa napriek márnemu úsiliu stále nepodarilo odstrániť tento veľký nedostatok. Celkovo však na Jozefa Igaza urobil Prešov dobrý dojem a „zapísal si ho do duše zlatými písmenami“.

Použitá literatúra:

DŽUJKO, Ján. 2008. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici presovienses* 8/2008, s. 138-154. ISSN 1336-7528.

KIPSOVÁ, Mária a kol. 1968. *Bibliografia slovenských inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968, 1074 s.

Slovenský biografický slovník II. E – J. Zost. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987, 598 s.

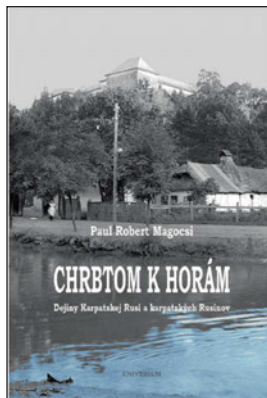
Slovo, 1933.

RECENZIE ANOTÁCIE

Tzv. rímske kúpele v Dudinciach

MAGOCSI, Paul Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny Kapratskej Rusi a karpatských Rusínov.* Prešov : UNIVERSUM, 2016. ISBN 978-80-89046-97-3.

Paul Robert Magocsi patrí medzi zahraničných historikov, ktorých produkcia sa výraznou mierou dotýka aj slovenských dejín, resp. hlavne etník obývajúcich tento geografický priestor. Prof. Magocsi je uznávaným vedcom Torontskej univerzity v Kanade a jeho vyše 30 monografických prác patrí k vysoko hodnoteným knižným výstupom nielen z oblasti histórie, ale aj sociolingvistiky, bibliografie či kartografie.

Magocsiho ostatná monografická práca je výsledkom jeho dlhoročných historických výskumov dejín východných Slovanov. Jej podkladom boli pôvodne prednášky pripravené prof. Magocsim pre študentov na Slovensku a neskôr aplikované aj v rámci pedagogickej praxe na univerzite v Toronte. Nezvyklý názov tejto knižnej publikácie má podľa slov autora vyjadrovať priateľský pomer karpatských Rusínov k horám ako takým. Rusíni boli podľa postrehov prof. Magocsiho v dôsledku asimilačného tlaku postupne vytlačaní z nížin do hôr a tie sa stali ich ochranným štítom či prirodzeným útočiskom.

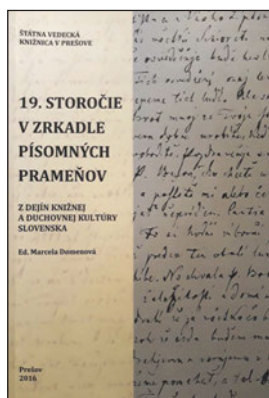
Z obsahovej stránky monografia obsahuje 30 kapitol zoradených chronologicky sledujúc vývoj od prehistorického vývoja až po súčasnosť. Autorovi sa s precíznosťou podarilo dosiahnuť vyváženosť medzi politickým, socioekonomickým a kultúrnym (zvlášť náboženským) vývojom. Dejiny geografického priestoru a etnika zaradzuje do kontextu európskeho vývoja a zvlášť historického vývoja krajín, ktoré nad územím vládli. Čitateľ tak popri dejinách rusínskeho etnika spoznáva aj dejiny Maďarska, Poľska, habsburskej ríše, Československa a Sovietskeho zväzu. Rovnako sú v rámci obsahu vysvetlené, ako to sám autor nazýva, „paneurópske fenomény, ako reformácia, protireformácia, nacionalizmus či sociolingvistická problematika“.

Jazykovo-štylisticky je kniha napísaná precíznym a pútavým jazykom. Z obsahu je zreteľný autorov zámer čo najvernejšie vykresliť základné peripetie vývoja rusínskeho obyvateľstva. V jednotlivých kapitolách nájdeme odkazy na viaceré zaujímavé zdroje, na základe štúdia ktorých monografia vznikla. V závere nám, a to musíme veľmi oceniť, prof. Magocsi ponúka bibliografickú esej obsahujúcu chronologicko-tematický prehľad ďalšej literatúry viažucej sa k danej problematike. Hlavným zámerom takto postavenej kapitoly je vyvolať záujem možno aj u mladej generácie historikov o túto ešte stále nevyčerpanú tému.

Dejiny karpatských Rusínov sú predstavené v prehľadnej forme, obohatené o viaceré zaujímavé historické fotografie dokresľujúce dobovú situáciu, vyše tridsať máp a tabuliek umožňujú lepšiu orientáciu v problematike dejinných reálií karpatských Rusínov žijúcich severne i južne od hrebeňov Karpát. *Chrbtom k horám. Dejiny Kapratskej Rusi a karpatských Rusínov* je jedna z tých rozsiahlych monografií, ktoré s určitosťou už teraz zaradzujeme k serióznym historickým prácam o osude východných Slovanov.

Peter Koval'

19. storočie v zrkadle písomných prameňov. Z dejín knižnej a duchovnej kultúry Slovenska. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2016, 275 s. ISBN 978-80-89614-30-1.

Oddelenie historických knižničných fondov Štátnej vedeckej knižnice v Prešove pripravilo tento vedecký nekonferenčný zborník zaoberajúci sa dejinami knižnej kultúry, regionálnymi dejinami, kultúrnymi dejinami, významnými osobnosťami z generácie štúrovcov ako aj ich tvorbou a reflexiou diela Ľudovíta Štúra.

Publikácia je rozčlenená do troch častí, ktorým predchádza predslov zostavovateľky Marcely Domenovej. Do prvej časti s názvom *Štúdie* prispeli svojimi príspevkami Peter Karpinský – Historicko-jazyková analýza diela Jána Kutlíka St. kronika dejepisná, Peter Ruščin – Vydania katolíckeho spevníka *Velka fijalka libeznej vúne*, Markovič Pavol – Cestopisné a memoárové texty Ľudovíta Štúra ako ideologické výpovede, Mária Bôbová – Stopy Ľudovíta Štúra v meste pod Urpínom, Lucia Němcová – Diela Ľudovíta Štúra, Jozefa Miloslava Hurbana a Michala Miloslava Hodžu v historickom fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove, Michal Glevaňák – Štúrovec Bohuš Nosák-Nezabudov (1818 – 1877) a jeho prvé stretnutie s gréckokatolíckmi, Marián Naster – Štúrovec Štefan Václav Homola (1820 – 1881) a jeho osvetová práca, Angela Škovierová – Udalosti a osobnosti 19. storočia očami latinského básnika Jozefa Budaváryho-Kričku, Libuša Franková – Michal Hlaváček a samovzdelávacia spolková činnosť slovenských študentov na Prešovskom evanjelickom kolégiu, Gabriela Vašková – Prešovskí evanjelici na základe vizitáčnej zápisnice z roku 1806 (K dejinám evanjelickej cirkvi a školstva v Prešove), Kamila Fircáková – Vybrané školské knižnice na východnom Slovensku v 19. storočí v optike výročných školských správ, Eva Kušnírová – Reflexia o divadelnej aktivite Jednoty mládeže slovenskej v Levoči v rokoch 1845 – 1847, Ľuboš Kačírek – Vydavateľské aktivity novej školy slovenskej (1868 – 1875), Nadežda Jurčišinová – Česko-slovenská vzájomnosť na stránkach slovenskej dobovej tlače koncom 19. storočia, Katarína Takáčsová – Vynález 19. storočia – fotografia – jej zachovanie v kaštieli Betliar (Problematika a stav spracovania), Mária Pitáková – Slovníkové diela v knižnici Martina Hamuljaka, Milan Kendra – K parametrom subjektivity v básnických prvotinách Pavla Orságha, Martina Petříková – K metamorfóze žánru rozprávky: Od Dobšinského slovenských povestí k Rúfusovým básnickým rozprávkam, Ján Mojdis – Ľudovít Štúr v prácach H. Turcerovej-Devečkovej, Marta Germušková – Vízie a prínos Ľudovíta Štúra (nielen) v kontexte agility slovenských romantikov.

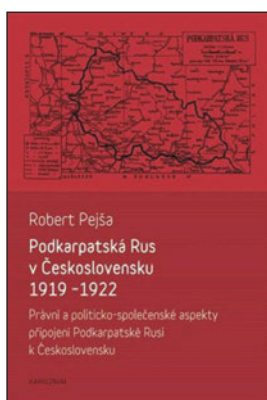
Druhá časť zborníka *Správy / Kronika* obsahuje správy z rozličných podujatí, o ktorých informuje Marcela Domenová, Lenka Bischof, Eliška Jakubechová a Milan Novotný.

V poslednej časti *Recenzie / Anotácie* Gabriela Mihalková, Marcela Domenová, Lenka Bischof, Gabriela Mihalková, Gabriela Vašková, Adriana Sappanošová oboznamujú čitateľa s rozličným typom publikácií zaoberajúcich sa dejinami.

Nekonferenčný zborník *19. storočie v zrkadle písomných prameňov, Z dejín knižnej a duchovnej kultúry Slovenska* na svojich stránkach prináša dve desiatky štúdií. V nich autori prinášajú nové poznatky z oblasti regionálnych dejín, dejín knižnej kultúry s dôrazom na osobnosť Ľudovíta Štúra, ako aj na ďalšie významné osobnosti tohto obdobia. Zostavovateľke Marcelle Domenovej sa tak nepochybne podarilo zostaviť vedecký zborník, ktorý prispieva k lepšiemu poznaniu už spomínaných dejín knižnej kultúry, ako i slovenských národných dejín 19. storočia.

Ján Džujko

PEJŠA, Robert. Podkarpatská Rus v Československu 1919 – 1922. Právni a politicko-spoločenské aspekty pripojení Podkarpatskej Rusi k Československu. Praha : Karolinum, 2016, 204 s. ISBN 978-80-246-3205-6

Problematika dejín najvýchodnejšej časti prvej Československej republiky ostáva na poli nielen slovenskej historiografie stále aktuálna. Dôkazom toho je dostatok vedeckých štúdií a knižných publikácií posledného obdobia. Pomerne známe ostávajú výskumy amerického profesora Paula Roberta Magocsiho a v našom česko-slovenskom prostredí výstupy profesora Jana Rychlíka či profesora Petra Švorca. Jednou z ostatných monografických prác je aj publikácia Roberta Pejšu mapujúca hádam najcitlivejšie obdobie dejín Podkarpatskej Rusi súvisiace so začleňovaním jej územia do novovzniknutej Československej republiky.

V rokoch 1919 – 1922 bola Podkarpatská Rus háklivou otázkou vnútornej československej politiky (otázka štátoprávneho pomeru, podoba štátnej správy) i zahraničnej politiky. Nech už išlo o samotný proces pričlenenia tohto územia na základe mierových zmlúv alebo o prejavu maďarských politických kruhov (propaganda v tlači, časté interpelácie v otázke Podkarpatskej Rusi a Rusínov). Príslušnosť Podkarpatskej Rusi k Československej republike ovplyvňovala podobu bilaterálnych vzťahov s bezprostrednými susedmi, Maďarskom aj Poľskom. Paradoxným problémom nového štátu sa po pripojení Podkarpatskej Rusi stalo hlavne to, že sa v otázke realizácie medzinárodného záväzku, teda poskytnutia autonómie, od začiatku stretávali dve takmer nezlučiteľné politicko-správne koncepcie. Na jednej strane koncepcia jednotného politického národa československého, a teda aj prísne centralisticky riadeného štátu, a na strane druhej koncepcia Rusínov a ich medzinárodnoprávne garantovanej autonómie (územnej, politickej, kultúrnej), ktorej existenčnou podmienkou ale bola len politicko-správna decentralizácia v rámci tohto štátu.

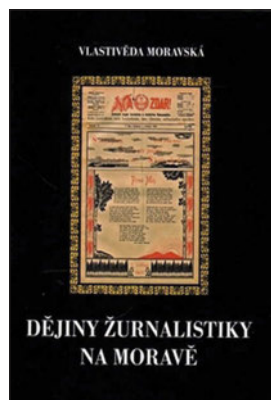
Monografia Roberta Pejšu je členená do štyroch kapitol. Prvú možno považovať za vstup do celej problematiky. Autor v nej vysvetľuje základné historické a aktuálne politicko-spoločenské determinanty vývoja územia Podkarpatskej Rusi. Podrobnejšie si všima tento geografický región ako súčasť politickej hry medzi Maďarskom a Československom, koncepciu administratívno-politickej správy územia Podkarpatskej Rusi v druhej polovici roku 1919 či ako vnímali Rusínov ako „národnostnú

menšinu“ predstavitelia československej politiky. Druhá a tretia kapitola predstavuje hlavný vývoj otázky Podkarpatskej Rusi v rokoch 1920 – 1922. Autor sa v nej sústreďuje na najdôležitejšie historické dokumenty súvisiace s touto problematikou, napr. Generálny štatút pre organizáciu a administráciu Podkarpatskej Rusi a jeho postupné úpravy. Posledná časť monografickej práce je z nášho pohľadu najzaujímavejšou. V ucelenej forme sprístupňuje čitateľom bezprostredný kontakt československých politických reprezentantov so situáciou a vývojom na Podkarpatskej Rusi v rokoch 1920 – 1922. Autor v nej postupne rozoberá návštevu predsedu vlády Jana Černého na Podkarpatskej Rusi v októbri 1920, zdvorilostnú návštevu prezidenta Masaryka na Podkarpatskej Rusi v septembri 1921 či návštevu ministerského predsedu Edvarda Beneša z prelomu rokov 1921/1922. V záverečných pasážach monografickej práce Roberta Pejšu osobitne nájdeme aj postoje a aktivity guvernéra Žatkoviča súvisiace s jeho bojom o uplatnenie autonómie.

Monografia *Podkarpatská Rus v Československu 1919 – 1922* predstavuje z nášho pohľadu maximálne solídnu historickú analýzu špecifického problému dejinného vývoja najvýchodnejšej časti Československej republiky a posúva historický výskum tejto otázky o ďalší krok vpred.

Peter Koval'

KUBÍČEK, Jaromír. *Dějiny žurnalistiky na Moravě. Vlastivěda Moravská. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2013, 279 s. ISBN 978-80-7275-095-5.*

Vďaka podpore projektu GAČR P410/10/1969 *Proní století českého časopisectví na Moravě a ve Slezsku* vyšla v rámci edície *Vlastivěda Moravská* ako 13. zväzok publikácia *Dějiny žurnalistiky na Moravě*.

Jej autor Jaromír Kubíček zvolil prehľadnú a chronologickú štruktúru práce. Po predhovore, v ktorom skromne tvrdí, že práca „je len stručným záběrom do rozsáhle práce“, nasleduje prvá časť, v ktorej analyzuje predpisy a zákony ovplyvňujúce nielen prácu novinárov, ale aj vznik a zánik jednotlivých periodík. Nasleduje kapitola, sledujúca vývoj novinárstva od jeho počiatkov až do roku 1918. Tá sa člení na podkapitoly zaoberajúce sa tlačou do marca 1848, tlačou v revolučnom roku 1848, tlačou v rozpätí rokov 1849 – 1860,

tlačou v 60-tych rokoch 19. storočia, 70-tych rokoch 19. storočia, tlačou od obdobia 80-tych rokov do konca 1. svetovej vojny. To sa ďalej člení podľa tlače politických strán: Moravskej národnej strany, liberálnych a pokrokových hnutí, Katolíckej strany, sociálnodemokratických strán, Strany národne sociálnej, Agrárnej strany, živnostenských hnutí a nezávislej tlače. Po tejto rozsiahlej časti nasleduje kapitola charakterizujúca vývoj žurnalistiky v medzivojnovom období, diferencujúca sa podľa príslušnosti k jednotlivým politickým stranám: Československej sociálnodemokratickej strane, Komunistickej strane Československa, Národne socialistickej strane, Republikánskej strane zemédelského a malorolníckeho ľudu, Československej živnostensko-obchodníckej strane stredostavovskej, Československej strane

ľudovej, Československej národnej demokracie – Národného zjednotenia, Národnej strane práce, Českých fašistov a nezávislej tlače. Ďalšia kapitola analyzuje vývoj novinárstva v rokoch 1939 – 1948. Približuje legálnu tlač v období okupácie, ilegálne odbojové časopisy a tlač od oslobodenia do roku 1948.

Po týchto troch kapitolách mapujúcich rozvoj žurnalistiky chronologicky nasledujú kapitoly adresované jednotlivým skupinám záujmovej tlače: hospodárske časopisy, noviny a časopisy pre literatúru, moravské spoločenské revue a vlastivedné periodiká. Záver publikácie tvoria časti *Poznámky*, *Výberová bibliografia*, *Register časopisov*, *Register osôb* a zhrnutie v nemeckom jazyku. Celá práca obsahuje aj kvalitnú obrazovú prílohu, ktorá robí publikáciu zaujímavejšou aj pre širší okruh čitateľov.

Napriek tomu, že autor v úvode o svojej publikácii tvrdí, že ide len o veľmi stručný prehľad dejín žurnalistiky, musíme uznať, že ide o prácu, komplexne približujúcu dejiny žurnalistiky na Morave a zároveň obsahovo približujúcu niekoľko desiatok tu vychádzajúcich periodík. Autor tak prostredníctvom tejto práce nesporne prispel nielen k lepšiemu poznaniu dejín žurnalistiky v spomínanom období, nielen na Morave, ale aj v Čechách či v Československu.

Ján Džujko

Pozdišovce. Ed. Martin Molnár. Pozdišovce : Lojan EXEL PLUS, 2015, 208 s. ISBN 978-80-89508-17-4.

Pozdišovce sa v minulosti preslávili vďaka svojej hrnčiarskej výrobe s jedinečnou výzdobou a je preto veľmi potešiteľné, že aj táto obec už má svoju vlastnú monografiu mapujúcu jej dejiny. Pozdišovce ležia v strednom Zemplíne v dnešnom okrese Michalovce a v minulosti patrili medzi významné obce, keďže svojimi hrnčiarskymi výrobkami zásobovali široké okolie. Anotovaná publikácia vyšla pri príležitosti 700ročného výročia prvej písomnej zmienky o obci (1315 – 2015).

Publikácia je členená do 8 kapitol podľa zaužívaných chronologických pravidiel slovenských dejín. Po príhovore starostu obce Jána Čižmárika (s. 5) je pozornosť venovaná archeologickým nálezom z územia obce. Autorom tejto prvej kapitoly je Rastislav Hreha (s. 7-9). Za najvýznamnejšie nálezy, ktoré autor uvádza môžeme považovať bronzové meče z doby bronzovej, či zlatú mincu z obdobia sťahovania národov (solidus východorímskeho cisára Theodosia II.). Je len škoda, že v rámci tejto kapitoly a zároveň ani v obrazovej prílohe nenájdeme žiadnu fotografiu alebo kresbu popisovaných archeologických pamiatok.

Autorkou nasledujúcich troch kapitol je Alena Mišíková, ktorá spracovala dejiny obce od prvej písomnej zmienky až do roku 1918. V druhej kapitole venovanej obdobiu rokov 1315 – 1711 (s. 11-36) sa autorka podrobne venuje najmä vlastníckym pomerom v obci. V tomto období vlastnili Pozdišovce postupne šľachtické rody Ákoš, páni z Pozdišoviec, Semsey, Rozgony a napokon najznámejší Szirmayovci, ktorým je zároveň venovaná aj najväčšia pozornosť. Autorka venuje pozornosť aj napr. hradu,

ktorý sa stal centrom hradného panstva Pozdišovce, obecnej samospráve, kostolu, chotáru, reformácii v obci a stručne aj pozdišovským hrnčiarom.

Tretia kapitola je venovaná obdobiu rokov 1711 – 1848 (s. 37-52). Čitateľ sa dozvie rôzne zaujímavé informácie napr. o obecnom erbe, cechu hrnčiarov, hospodárskych pomeroch a urbárskej regulácii v obci atď. Autorka sa podrobne venuje aj náboženským pomeroch v obci. V tomto období v Pozdišovciach žili obyvatelia štyroch konfesií (rímskokatolíci, luteráni, gréckokatolíci a židia). Prekvapujúco pôsobí krátka podkapitola venovaná organizovaným športovým aktivitám v roku 1912. Zrejme ide len o vydavateľskú chybu, keďže z chronologického hľadiska táto podkapitola spadá až do nasledujúcej kapitoly.

Pozdišovce v rokoch 1848 – 1918 je názov štvrtej kapitoly (s. 53-76), ktorej autorkou je ešte vyššie spomínaná Alena Mišíková. Autorka sa postupne venuje administratívno-správnej príslušnosti obce, notárskemu a poštovému úradu, politickým a hospodárskym pomeroch v obci, kaštielom, vystaňovalectvu, náboženským, školským a zdravotným pomeroch a napokon situácii v obci počas prvej svetovej vojny. Kapitola obsahuje aj kompletne údaje zo sčítania obyvateľstva z roku 1869 (s. 57-68).

Nasledujúce tri kapitoly sú venované obdobiu rokov 1918 – 1989, ktorých autorom je Martin Urban. Autor postupne sleduje situáciu v obci v Československej republike (1918 – 1939) (s. 77-92), v Slovenskej republike (1939 – 1944) (s. 93-100) a napokon od oslobodenia obce sovietskou armádou až do roku 1989 (s. 101-152). Autor podrobne mapuje politické dianie v obci, počet obyvateľstva podľa jednotlivých sčítaní, hospodárske a sociálne pomery, náboženské, školské a kultúrne pomery, športové dianie v obci, dejiny Jednotného roľníckeho družstva a samozrejme neobchádza ani vychýrené pozdišovské hrnčiarstvo.

Kalendárium najvýznamnejších udalostí obce Pozdišovce po roku 1989 predstavuje poslednú kapitolu publikácie (s. 153-162). Kalendárium sleduje významné udalosti v Pozdišovciach až do roku 2014. Autorom je starosta obce Ján Čižmárik. Publikácia obsahuje samozrejme aj *Zoznam prameňov a literatúry* (s. 163-168) a bohatú *Obrazovú prílohu* (s. 169-208).

Ako sme už vyššie spomenuli, obec Pozdišovce sa preslávila najmä vďaka svojmu hrnčiarstvu a hrnčiarom. A aj keď autori venovali pozornosť pozdišovskému hrnčiarstvu v jednotlivých dejinných obdobiach, musíme konštatovať, že táto problematika by si v takejto publikácii zaslúžila oveľa podrobnejšie spracovanie. Pozdišovskému hrnčiarstvu sa v minulosti síce venovala značná pozornosť, najmä v publikácii Ester Plickovej *Pozdišovské hrnčiarstvo*,¹ tá však vyšla pred skoro 60timi rokmi a pre mnohých čitateľov a záujemcov o túto problematiku je dnes už ťažko dostupná. Aj napriek tejto výhrade hodnotíme publikáciu veľmi kladne, keďže zaplňuje ďalšie biele miesto v mozaike našich regionálnych dejín.

Matúš Vojna

1 PLICKOVÁ, Ester. *Pozdišovské hrnčiarstvo*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, 236 s.

SCHWARZ, Michal a Ondřej SRBA. *Vietnam v éře západních velmocí*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2016, 190 s. ISBN 978-80-210-8492-6.

Odborní asistenti Ústavu jazykovedy a baltistiky Masarykovej univerzity, Michal Schwarz a Ondřej Srba, podávajú v predkladanej monografii exkurz do dejín Vietnamu od obdobia prvých kontaktov tejto krajiny so západnými štátmi do súčasnosti. Ako autori v úvode naznačili, v tejto publikácii nebol v rámci obmedzeného rozsahu priestor na systematické líčenie vývoja v oblasti kultúry, ekonomiky, literatúry a pod. Monografia sa tak zaoberá najmä politickým vývojom Vietnamu, ktorý bol determinovaný zahraničnými vplyvmi.

Publikácia je rozdelená do ôsmich kapitol a autori pri nej využili širokú škálu prameňov a literatúry ako domácej, tak aj zahraničnej proveniencie – anglosaskej, francúzskej či ruskej. Fondy knižníc Vietnamskej štátnej univerzity v Ho Či Minovom meste a Minzu university of China v Pekingu poskytli pramenný materiál najmä vietnamskej a čínskej historiografie.

Prvé tri kapitoly približujú stručnú históriu Vietnamu z pohľadu dynastických sporov medzi jednotlivými rodmi v krajine, bojujúcimi o moc v 16. a 17. storočí a vývoj krajiny do 19. storočia. Dominantnou mocnosťou v tejto oblasti je Čína, no v tomto období sa do Vietnamu dostávajú aj Portugalci, či Holanďania, a prostredníctvom misijnej činnosti aj ďalšie európske mocnosti.

Francúzske prenikanie a následné obsadenie Indočíny predstavovalo špecifickú časť vietnamskej histórie. Kapitoly štyri až šesť zachytávajú francúzsku prítomnosť vo Vietname. Autori zhodnotili pozitíva a negatíva francúzskeho vplyvu na Vietnam v koloniálnom období a predstavili ako politický, tak aj spoločenský život v krajine, ekonomické faktory, využitie národnostných menšín, či demografický vývoj pod francúzskou správou. Osobitnou súčasťou tohto obdobia boli protifrancúzske povstania, vietnamský nacionalizmus a počiatky komunizmu, na čele s Ho Či Minom.

Šiesta, najrozsiahlejšia kapitola je venovaná vojnám v Indočíne v 20. storočí. Na jej začiatku je charakterizovaný stav vo Vietname na konci druhej svetovej vojny a následné vyhlásenie Vietnamskej demokratickej republiky. Návrat Francúzov a prvá indočínska vojna znamenala masívnejšie zapojenie svetových mocností v tomto geopolitickom priestore. Rozdelenie Vietnamu 17. rovnobežkou na dva štáty využili autori na opis pomerov, ako aj zahraničnopolitických aktivít a podporovateľov oboch znepriatelených strán. Druhej vojne v Indočíne je venovaná obzvlášť veľká pozornosť. Tá je prezentovaná popisom vojensko-politických aktivít ako vietnamských, tak aj čínskych, sovietskych či amerických síl rok po roku. V závere kapitoly sú uvedené štatistické údaje a dodatky k tejto vojne.

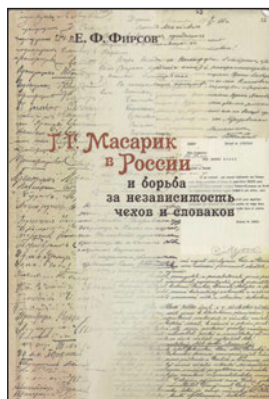
Posledné dve kapitoly predstavujú vývoj vo Vietname po zjednotení a popisujú obnovu krajiny po ťažkých vojnových rokoch. Vietnam sa však ani v 80. a 90. rokoch 20. storočia nevyhol ozbrojeným stretom, najmä so susednými krajinami a práve vzťahom s Thajskom, Kambodžou, Laosom a Čínou sa autori venujú v siedmej kapitole. Všeobecný rozvoj krajiny, migráciu ako celospoločenský jav, obchod-

né a ekonomické progresy, etablovanie krajiny do zahraničnopolitických štruktúr a úlohu komunistickej strany vo vedení Vietnamu autori analyzovali prakticky až do súčasnosti.

Monografia *Vietnam v ére západných veľmocí* prezentuje špecifickú kapitolu z moderných dejín Vietnamu. Je určená všetkým záujemcom o históriu tejto krajiny. Publikácia je vhodne doplnená viacerými štatistickými tabuľkami a prehľadmi zachytávajúcimi najvýznamnejšie osobnosti, zmluvy a udalosti z dejín Vietnamu. Autori v práci okrajovo charakterizujú aj česko-vietnamské vzťahy. V závere publikácie sa nachádza resumé v anglickom jazyku.

Erik Ondria

FIRSOV, Evgenij Fedorovič *T. G. Masaryk v Rusku i borba za nezavisimost' chexov i slovakov*. Moskva : Indrik, 2012, 335 s. ISBN 978-5-91674-225-1.

Kniha J. F. Firsova, profesora MGU vyšla k 100-výročíu vydania práce T. G. Masaryka „Rusko a Európa“. Autor si dielo vysoko cenil (s. 61) a vysvetlil v ňom svoje filozoficko-politické názory. T. G. Masaryk bol Ruskom priam fascinovaný. Popri „Českej otázke“ a „Otázke sociálnej“ patrí v tejto oblasti k najvýznamnejším dielam. Jeden z popredných ruských historikov E. F. Firsov sa zaoberá dlhodobo dejinami strednej Európe. Významné sú jeho práce zaoberajúce sa napr. parlamentným systémom v Československu v 20. minulého storočia, ale tiež osobnosťou J. A. Komenského. Napísal viac ako 140 odborných článkov, vydaných ako v ruštine, tak aj v zahraničí, tiež v Čechách a na Slovensku.

V práci autor nadviazal na svoju prácu *T. G. Masaryk a ruské intelektuálne prostredie* (2005), *Hektografické materiály a korespondence v propagandě patriotického hnutí českých a slovenských zajatců v Rusku* (2003), *K recepci osobnosti a díla T. G. Masaryka v Rusku a k formování jeho geopolitických představ* (2002) a časopisecké články. Problematiku rozdelil do piatich kapitol, ktoré sú zoradené chronologicky.

V úvodnej kapitole sa venuje prvému príjazdu T. G. Masaryka do Ruska a jeho prijatiu vo vedeckých kruhoch v rokoch 1890 – 1900. Autor využil zápisky českého spisovateľa, historika, básnika a spisovateľa Františka Táborského (*1858 – †1940). Čitateľa najskôr oboznamuje s ich stretnutím na stanici vo Varšave. Potom tiež charakterizuje Táborského činnosť v Rusku. Autor sa tejto problematike už venoval v monografii *Myslitel a doba : T. G. Masaryk a E. Radlov v přátelské korepondenci z let 1884 – 1926* z roku 2001.

V druhej kapitole analyzuje pobyt T. G. Masaryka v roku 1910 a oživeniu rusko-českých vzťahov. Nevynechal ani poslednú návštevu T. G. Masaryka u L. N. Tolského. Boli to dve protikladné osoby, na jednej strane aktívny a na verejnosti presadzujúci svoje názory Masaryk a na druhej strane skôr pasívny a len v svojej tvorbe vyjadrujúci názory Tolstoj. Líšili sa v mnohých názoroch, napr. v otázke postavenia ženy v spoločnosti, a predsa dokázali viesť konštruktívny dialóg v duchu vzájomného pochopenia.

V ďalšej kapitole sa autor sústredil na otázku nezávislosti Čechov a Slovákov v období 1. svetovej vojny. Autor analyzuje činnosť proruského, carofilsky orientovaného Josefa Düricha ako podpredsedu Československej národnej rady. Ten od júna potom pôsobil spolu s M. R. Štefánikom v Rusku. Zdôraznil práve obtiažnosť boja Masarykovho programu v rokoch 1915 – 1917 medzi spolkami Čechov a Slovákov v Rusku.

Predposledná kapitola sa venuje otázke česko-slovenského spolužitia do februára 1917. Správne uvádza, že téma „Slováci v Rusku“ je komplikovanejšia a menej spracovaná ako „Česi v Rusku“. Problémom bolo tiež to, že mnohí Slováci sa angažovali v rámci maďarských spolkov, písali po maďarsky a boli považovaní za Maďarov. Veľkú pozornosť venoval osobnosti M. R. Štefánika, ktorého považuje za „znamenitého Slováka“ (s. 156). Firsov vychádza zo svojej monografie *Bojovník za národnú slobodu Milan Rastislav Štefánik vo svetle ruských prameňov*. Podrobnejšie sa zaoberá jeho životom, zdôrazňujúc Štefánikove štúdiá v Prahe a všima si jeho články pre časopis *Hlas a Čas*. Dôraz tiež položil na jeho astronomickú činnosť. Je nutné súhlasiť s tézou, že to bol práve Štefánik, ktorý organizoval československé légie a pomáhal otvoriť dvere T. G. Masarykovi k štátnikom na Západe. Podrobnejšie však analyzuje Štefánikovu činnosť v Rusku v lete 1916 až jar 1917 a november 1918 až január 1919. Autor tiež podčiarkol význam bitky u Zborova v júli 1917 a následné formovanie československých légii.

V tejto kapitole sa tiež venoval stretu medzi koncepciou T. G. Masaryka a Gollovej školy. Problém je v tom, že Gollová škola nikdy nebola jednotnou historickou školou a zatiaľ, čo J. Goll zastával rakúskofilné stanoviská, väčšina jeho žiakov bola za vznik Československa a potom sa aktívne podieľala na jeho formovaní, i v diplomatických službách K. Krofta, V. Kybal a ďalší. Ale to by si vyžadovalo hlbší exkurz. Tejto otázke sa v poslednom desaťročí venovala česká historiografia veľmi podrobne napr. v práca Z. Beneša, M. Ďurčanského, J. Hrdličku, B. Jirouška a ďalších.

Posledná kapitola sa zaoberá vzťahom Rusov žijúcich v emigrácii k ČSR a T. G. Masarykovi. Autor vybral reprezentatívne osobnosti historika V. V. Volozokova, sociológa Pitirima Sorokina, ktorý žil prechodnú dobu v Horných Černošičích u Prahy a bol podporovaný T. G. Masarykom, historika V. S. Vilinského. Dielo V. Vilinského *Rus se dívá* je na stránkach jeho monografie často citovaná.

Firsov charakterizuje Masaryka ako politického činiteľa, ktorý filozoficky rozvinul ideu demokracie, ktorý si o demokracii však nerobil ilúzie, ale podroboval ju, resp. niektoré jej formy kritike. Prílohou práce je tiež dielo *Rusko a Európa*, ktoré naposledy bolo vydané v ruskom jazyku v roku 1914.

Autor v diele vychádza z archívnych zdrojov uložených ako v Rusku, tak aj v českých archívoch. Často sú v diele uvedené dlhšie citované pasáže z literatúry. Firsov skompletizoval, prepracoval a rozšíril svoje predchádzajúce práce.

Fundovaná práca sa stala jednou z dôležitých zdrojov pre bádanie o rusko-česko-slovenských vzťahoch v období pôsobenia T. G. Masaryka. Je určená predovšetkým pre čitateľa v Rusku, preto sa mnohé tézy pre slovenských a českých bádateľov budú známe. Prináša množstvo nových údajov nielen z ruských archívov, ktoré sú našim bádateľom málo dostupné, ale taktiež aj nové fakty zistené v českých archívoch. Tiež obsahuje nové pohľady a postrehy na problematiku škoda, že autor len uvádza archívy a fondy spomína len v poznámke pod čiarkou. Taktiež by bolo pre

čitateľa vhodnejšie, aby bol zostavený sumár literatúry. Menný register je v ruštine aj latinke, ale žiaľ nie je kompletný. Niektoré názvy kníh a článkov v češtine však obsahujú preklepy. Predsa len, aby titul knihy J. Dýmu *Cestou k svobodě...* obsahoval štyri preklepy (s. 89), je neúnosné. Mnohí odborníci, predovšetkým v súčasnosti, kedy znalosť ruského jazyka veľmi upadla, by určite privítali jeho preklad.

Libor Bernát

21. sympóziu z dejín farmácie. Zborník prednášok. Eds. Monika Fedorová, Radoslav Suchovič, Anton Bartunek. Košice : Univerzita veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach, 2016. 85 s. ISBN 978-80-8077-516-2.

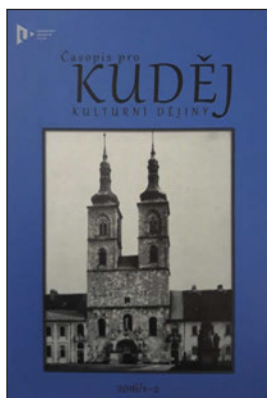

Konferečný zborník je výstupom z podujatia, ktoré sa konalo 7. októbra 2016 pod názvom 21. sympóziu z dejín farmácie pri príležitosti 10. výročia štúdia farmácie na UVLF v Košiciach. Zostavovatelia doň zaradili 12 príspevkov rôzneho rozsahu i charakteru z hľadiska prínosu pre nové výsledky výskumu dejín farmácie.

Do publikácie svojimi príspevkami prispeli: U. Ambrušová – Farmaceutické artefakty v zbierkach Východoslovenského múzea, A. Bartunek – 20 slovenských sympózií z dejín farmácie, Z. Dančíšinová, P. Takáč – Liečiteľstvo starovekého Grécka, M. Fedorová, R. Suchovič – Desať rokov štúdia farmácie na UVLF v Košiciach, M. Gacík, A. Bartunek – Fráter Cyprián a farmaceutická expozícia v Červenom Kláštore – minulosť a perspektíva, M. Jiroušková, U. Ambrušová, J. Platová – Lekárstvo v Košiciach od začiatku 18. storočia do polovice 20. storočia, Š. Mažán – Vznik a história podniku Biotika Slovenská Lupča, R. R. Senček – Industrializácia Slovenska a farmaceutický priemysel so zameraním na Šarišské Michaľany, F. Šimon – Obraz ideálneho anatóma v diele Jeana Riolana Jr., O. Sukeľ – Vývoj legislatívy upravujúcej predpisovanie liekov v Slovenskej republike, L. Valášková, L. Svatoš – Vybrané problémy československej farmácie medzi svetovými vojkami a M. Zibrín – Naši učители a výučba veterinárskeho lekárstva na veterinárskej fakulte VŠP v Košiciach v rokoch 1959 – 1965.

Ako z vyššie uvedených názvov jednotlivých príspevkov vidno, len časť z nich sa zaoberá dejinami farmácie, niektoré sa zaoberajú problematikou, ktorá sa týka súčasnosti, ďalšie sa zaoberajú štúdiom farmácie. Rozdielny je aj ich prínos pre poznanie oblasti dejín farmácie. Táto publikácia vedecko-populárneho charakteru je výstupom zo sympózia, ktoré si pripomenulo 10 rokov existencie farmaceutického vzdelávania na UVLF (2006 – 2016) a unikátne 500. výročie donácie, ktorou košický lekárnik Bartolomej Czottman venoval košickému Dómu sv. Alžbety oltárny obraz Mettercia s atribútom farmácie – lekárenským mažiarom a patrónmi farmácie a medicíny, sv. Damiánom a sv. Kozmom (1516 – 2016), čo bolo pravdepodobne cieľom zostavovateľov.

Ján Džujko

Spomedzi vedeckých periodík, ktoré sa prioritne zameriavajú na riešenie otázok spojených s kultúrnymi dejinami v tom najširšom slova zmysle patrí časopis Kuděj, vydávaný Katedrou filozofie na Západočeskej univerzite v Plzni. Jeho už v poradí sedemnásť ročník je do istej miery špecifický. Namiesto dvoch samostatných čísel zvolila totiž redakcia pre rok 2016 formu dvojčísła. Táto zmena však v žiadnom prípade nemala vplyv na tradične zaujímavý obsah časopisu. Spomedzi jednotlivých zaradených textov, ktoré názorne prezentujú obsahovú pestrosť tohto periodika, by sme chceli spomenúť aspoň niektoré, z nášho pohľadu vnímať ako osobitne zaujímavé.

Štúdia Jiřího Havelky nazvaná „*Katolícké političky v zápase o úloze katolíckej ženy v moderní občanskej spoločnosti (90. léta 19. století – 1. světová válka)*“, je venovaná stálo málo známej problematike postavenia a spoločenskej či politickej aktivity žien v období, keď čoraz intenzívnejšie bojovali o svoje miesto nielen v politickom či spoločenskom živote. V rámci potrebného metodologického úvodu sa autor priklonil ku konceptu „women’s history“. Sleduje život i skúsenosti viacerých konkrétnych žien jednak ako neoddeliteľnú súčasť celospoločenského vývoja, jednak ako ich osobné príbehy. Opisuje postavenie, ktoré mali ženy v rámci českého politického katolicizmu na prelome 19. a 20. storočia. Toto hnutie i jednotlivé politické strany, ktoré sa v rámci neho vytvorili, prechádzali v tomto období zložitým vývojom a niekoľkonásobným delením. Nepochybne aj tieto procesy následne vytvorili väčší priestor pre pôsobenie a postupné organizovanie žien. Autor si v tomto smere vybral dve osobitne výrazné ženy A. Rozsypalovou a F. Jakubcovou. Obe verejne vystupovali, obe svoje názory aj publikovali. Napriek tomu v sledovanom období v konečnom dôsledku nemožno pôsobenie týchto žien označiť ako úspešné. Ukázali však aktuálnu potrebu a do istej miery tiež možnosti pre pôsobenie žien v politickom živote, ktoré boli vo väčšej miere využité po prvej svetovej vojne.

Príspevok „*Úsilí převora Heřmana Josefa Tyla o záchranu kláštera v Teplé 1946 – 1950*“, ktorú pripravil Jan Straka, približuje na jednej strane parciálnu problematiku záchranu jedného z kláštorov v rokoch tesne po skončení druhej svetovej vojny. Súčasne však prináša podstatne širší pohľad nielen na životné osudy samotného opáta Heřmana J. Tyla. Ukazuje tiež na spoločenský a politický vývoj v Československu vo veľmi zložitom období, v rokoch keď si nový komunistický režim upevňoval svoje pozície a bez zábran vystupoval proti svojim skutočným či údajným nepriateľom. Opäťom spomínaného kláštora v Teplé sa Heřman J. Tyl stal v období, keď kláštora hrozil faktický zánik. Jeho majetok bol skonfiškovaný, členovia miestnej kanónie internovaní. Viacerým bratom hrozil dokonca súdny proces a trest smrti. On sám sa, ako bývalý väzeň nemeckých koncentračných táborov, navyše vzdelaný a charismatický rečník, pokúsil existujúcu situáciu zvrátiť. Postupne sa mu podarilo nielen zabezpečiť odsun vojenských jednotiek z kláštora či oslobodenie niektorých zatknutých kňazov. Došlo dokonca k obnoveniu noviciátu. Obyvatelia kláštora aktívne pracovali aj s mládežou v okolí a pôsobili medzi verejnosťou. Kláštorné

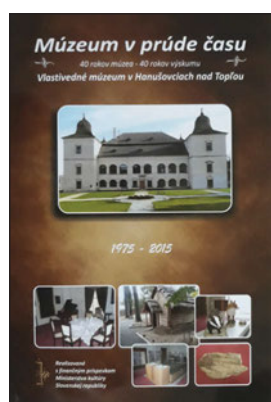
hospodárstvo malo rozvíjať novozaložené poľnohospodárske družstvo. Vnútorne spory v rámci mnišskej komunity sa rovnako ako narastajúce zdravotné problémy podarilo opátovi H. J. Tylovi ešte podarilo zvládať. Neochota spolupracovať s novým komunistickým režimom však viedla k tomu, že vo februári 1950 bol zatknutý.

Kultúrne dejiny v celej svojej šírke ponúkajú priestor sledovať i témy či oblasti „hraničné“, medziodborové. Názorným príkladom, keď pri poznávaní historickej krajiny spojili svoje sily historici, archeológovia, etnografi, môže byť analýza konkrétnych objektov – stodôl, ktoré v tomto prípade tvoria samostatnú časť obce nachádzajúcej sa neďaleko poľskej Čenstochovej. Štúdia „*Mstowské stodoly – příběh jedné obce*“, od trojice autorov A. Krupa – Lawrynowicz, O. Lawrynowicz a M. Raka, tak zhrnula výsledky výskumu, v ktorom sa miesta v krajine (stodoly) stávajú témou spoločenského diskurzu (s. 140). Autorov zaujímal nielen vznik, vývoj či konštrukcia objektov, ale tiež miesto „pamäti“ individuálnej i kolektívnej. Mesto Mstow sa pôvodne sformovalo ako dôležité obchodné a remeselnícke centrum. Pod vplyvom viacerých nepriaznivých udalostí stratilo na význame a pri zabezpečení obživy jeho obyvateľov v stále väčšej miere zohrávalo úlohu miestne poľnohospodárstvo. S ním spojené potreby viedli k výstavbe špecifických skladových objektov. Tie sa síce postupne stali súčasťou „pamäte“ miestneho obyvateľstva, v súčasnosti je však ich existencia ohrozená.

Pestrá paleta vedeckých štúdií je i v tomto časopise tradične doplnená ďalšími rubrikami, kratšími materiálmi a informáciami o nových publikáciách, venovaných predovšetkým problematike kultúrnych dejín. I táto skutočnosť vytvára dobré predpoklady na to, aby periodikum oslovilo širší okruh odbornej verejnosti a ďalej úspešne napredovalo.

Patrik Derfiňák

Múzeum v prúde času. 40. rokov múzea – 40 rokov výskumu. Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou. 1975 – 2015. Hanušovce nad Topľou : Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou, 2015, 180 s. ISBN 978-80-89745-03-6.

Je veľkým šťastím, ak sa podarí spojiť rôzne kultúrne aktivity s vhodným využitím zachovaných historických objektov. Napriek tomu, že Hanušovce nad Topľou nepatria počtom svojich obyvateľov k veľkým mestám, na ich území sa nachádza viacero zaujímavých historických pamiatok. Osobitnú pozornosť si v tomto smere zaslúži najmä miestny barokový kaštieľ. Ten už v polovici sedemdesiatych rokov minulého storočia dostal šancu na nové vhodné využitie. Od roku 1975 sa stal sídlom regionálneho múzea Vranovského okresu.

Publikácia, ktorá vznikla pri príležitosti štyridsiatich rokov existencie tejto inštitúcie, veľmi jasne ukazuje, že to bolo obdobie, ktoré pracovníci tohto múzea vyplnili intenzívnou prácou. Práve vďaka tomu sa podarilo nielen sprístupniť verejnosti, ale i zachrániť či dokonca objaviť množstvo výnimočných pamiatok. Práve tie veľmi

zreteľne ukazujú, že príroda, história ale i súčasnosť tejto časti východného Slovenska, si právom zaslúžia našu pozornosť.

Samotná publikácia nesie v podnázve označenie katalóg. Svojim obsahom, množstvom a dĺžkou jednotlivých textov i celkovým členením však rovnako znesie tiež názov pamätnica. V troch rozsiahlejších častiach ďalej členených na menšie, tematicky odlišené podkapitoly, sa totiž môžeme zoznámiť s dejinami samotného múzea, minulými i súčasnými aktivitami, rôznymi podujatiami či pracovníkmi, ktorí tu pôsobili a sčasti dodnes pôsobia. Zaujímavá je aj druhá časť publikácie, kde postupne viacerí autori, vychádzajúc zo svojej špecializácie, predstavujú najzaujímavejšie, najcennejšie zbierky či jednotlivé artefakty, ktoré sa im postupne podarilo získať. Vybrané súbory dokumentujú nielen prírodné či historické bohatstvo regiónu, ale tiež náročnú a rôznorodú prácu múzejníkov.

I najrozsiahlejšia tretia časť publikácie nazvaná „O výskumoch“, je venovaná každodennej, často nenápadnej no o to dôležitejšej činnosti zamestnancov múzea. Okrem samotnej redaktorky katalógu a tiež riaditeľky múzea PhDr. Márie Kotorovej – Jenčovej, PhD., sa na ich prezentácii podieľali aj ďalší skúsení odborníci E. Dercová, P. Šafranko S. Bruss, P. Pjenčák, L. Krokker či M. Tomášková. Popri mapovaní, skúmaní či znovu objavovaní často dosť búrlivej minulosti regiónu, venujú pozornosť tiež ochrane a dokumentovaniu prírodných či etnických pomerov najmä na území okresu Vranov nad Topľou. Výsledkom drobnej, trpezlivej každodennej práce tak okrem zaujímavých expozícií či rôznych nových zistení postupne publikovaných v odbornej či periodickej tlači, sú tak v priebehu štyridsiatich rokov činnosti múzea predovšetkým desaťtisíce spokojných návštevníkov. Práve pre nich sú každoročne organizované výstavy či nové podujatia a aktivity, predstavujúce dnes už žiadanú súčasť činnosti múzeí. V tomto prípade možno z tých najnovších spomenúť archeopark, ktorý návštevníkom umožňuje nielen tradičné pasívne pozorovanie, ale predovšetkým priame prežívanie a vnímanie rekonštruovaných pamiatok umiestnených v teréne.

V súlade s dnes už bežnou praxou v podobných publikáciách sú cudzojazyčné, v tomto prípade anglické abstrakty jednotlivých častí publikácie. Solídna grafická úprava, množstvo obrazových príloh či najmä voči verejnosti veľmi prístupná forma interpretácie i náročnejších odborných častí práce predstavuje veľké pozitívum katalógu. Snáď jedinou drobnou výhradou k inak veľmi zaujímavému dielku môže byť potreba dôslednejšej jazykovej korektúry na dvoch či troch miestach. V každom prípade však výsledný celok nepochybne uspokojí nielen odborníkov, ale tiež záujemcov o našu minulosť či prírodu z radov verejnosti. Zostáva iba dúfať, že ďalšie texty približujúce činnosť tejto zaujímavej inštitúcie i zaujímavosti Vranovského okresu na seba nenechajú dlho čakať.

Patrik Derfiňák

KRONIKA

*Romantická ulička v Brhlovciach vedie popri tufových obydliach.
Foto Peter Švorc*

Medzinárodná konferencia *City and the Process of Transition from Early Modern Times to the Present*

Wrocław, 8. – 10. jún 2017

Michaela KURINOVSKÁ

*Wroclavská univerzita.
Foto Michaela Kurinová*

*Inštitút histórie Fakulty historických a
pedagogických vied Wroclavskej univerzity.
Foto Michaela Kurinová*

V dňoch 8. – 10. júna 2017 sa v poľskej Wroclawi uskutočnila konferencia *City and the Process of Transition from Early Modern Times to the Present*, teda *Mestá v procese premien od raného novoveku po súčasnosť*. Organizátormi vedeckého podujatia boli Doktorantské Koło Naukowe Historii XIX i XX wieku im. Adama Galosa Uniwersytetu Wrocławskiego, Inštitút histórie Fakulty historických a pedagogických vied Wroclavskej univerzity (Instytut Historyczny Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego – IH FHaPV VU) a Inštitút románskej filológie FHaPV VU (Instytut Filologii Románskiej Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego). Medzinárodná interdisciplinárna konferencia vytvorila široký priestor na prezentáciu výsledkov vlastných výskumov doktorandom a mladým vedeckým pracovníkom z rôznych odborov a krajín.

Cieľom konferencie bolo umožniť odprezentovať príspevky týkajúce sa správania obyvateľov miest; od začiatku raného novoveku, čeliacich nedostatku stability vyplývajúcej hlavne

z narastajúcej urbanizácie a globalizácie. Podľa chronologického zaradenia skúmanej problematiky bolo podujatie rozdelené na dve časti – na témy spadajúce pod raný novovek (kde boli zaradené aj príspevky týkajúce sa 19. a začiatku 20. storočia) a dejiny od roku 1918 po súčasnosť. Rokovania prebiehali súčasne v troch sekciách – sekcii s rokovacím jazykom poľským, francúzskym a anglickým. Spolu bolo na podujatie prihlásených 81 príspevkov, no nie všetky – pre neúčast' referujúcich – odzneli. Na konferencii sa stretli vedci z rôznych krajín – Poľska, Ruska, Ukrajiny,

Spojených štátov amerických, Chorvátska, Izraela, Grécka, Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, Francúzska či Slovenska.

Konferenciu otvoril dekan FHaPV VU prof. Przemysław Wiszewski a riaditeľ IH FHaPV VU prof. Rościśław Żerelik. Po úvodnom príspevku venujúcom sa urbánym dejinám v spojitosti s otázkami týkajúcimi sa zdravia vo Versailles v 17. a 18. storočí, kde neustála prítomnosť panovníka a súdu vyžadovala na ten čas špeciálne hygienické opatrenia (prof. Chantal Grell – *La ville de Versailles aux XVIIe et XVIIIe siècle: l'envers du décor. Problèmes d'urbanisme et de salubrité*), už rokovania prebiehali v jednotlivých sekciách. V rámci medzinárodnej sekcie, ktorej rokovanie sa uskutočnilo na pôde IH FHaPV VU vystúpila aj doktorandka IH Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove Mgr. Michaela Kurinová s príspevkom týkajúcim sa súdництва v Provincii XIII spišských miest – konkrétne sexuálnych deliktov a ich riešení v rokoch 1570 – 1670.

Rokovanie v medzinárodnej sekcii. Foto Magdalena Gibiec

Organizátori pre zúčastnených pripravili aj zaujímavý spoločenský program – podvečerné posedenia, v posledný deň konferencie bola pre zahraničných účastníkov tiež pripravená exkurzia po meste Vroclav. Záverom možno zhodnotiť, že konferencia priniesla nové zistenia, tiež umožnila a podnietila vzájomné kontakty medzi historikmi z rôznych častí sveta.

Medzinárodná konferencia o dejinách medicíny a veterinárneho lekárstva

Brno, 6. – 7. september 2017

Patrik DERFIŇÁK

Poznanie histórie vývoja medicíny i veterinárneho lekárstva v priebehu uplynulých storočí predstavuje tematicky veľmi bohatú a pestrú problematiku. Tá už niekoľko rokov láka odborníkov z rôznych vedných oblastí k účasti na špecifickom pracovnom stretnutí. V tomto roku sa v dňoch 6. – 7. septembra uskutočnil v poradí siedmy ročník medzinárodného vedeckého seminára Po stopách zdravia a nemoci človeka a zvierat. Už tradične sa miestom konania tohto podujatia stalo Technické múzeum v Brne, ktoré zabezpečuje tiež vydávanie kolektívnej monografie venovanej problematike otázkam dejín medicíny a veterinárneho lekárstva.

V rámci podujatia odznelo 28 referátov českých a slovenských odborníkov. Vzhľadom na pomerne široké zameranie a veľký počet tematicky rozdielnych problémov, pristúpili organizátori celkom logicky k vytvoreniu viacerých prednáškových blokov. Prvý z blokov venovali problematike múzejníctva, resp. významným, no dnes už takmer zabudnutým osobnostiam spojeným s medicínou či veterinárnym lekárstvom. Z referátov, ktoré odzneli možno spomenúť napríklad vystúpenie Mgr. Zuzany Schierovej (Hrdličkovo múzeum človeka, Praha) *prof. MUDr. Jindřich Magietka, RNDr. h. c. – antropolog a lékař*, v rámci ktorého predstavila životné osudy a aktivity tohto významného odborníka. K zaujímavým prednáškam, ktoré vyvolali širšiu diskusiu, možno zaradiť príspevok dr. Jiřího Jindru (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) *Laureáti Nobelových cen za fyziologii nebo medicínu v letech 1945 – 1960^a*.

Vystúpenie Dr. Kovaľa na konferencii. Foto J. Džujko

Ten predstavil podmienky i postupy pri udeľovaní tohto najprestížnejšieho ocenenia práce vedcov, v tomto prípade v oblasti medicíny alebo fyziológie, konkrétne osobnosti, ale tiež viaceré špecifiká a zaujímavosti.

Dvojica autoriek z Košíc, Dr. Jarmila Platová a Dr. Marta Jiroušková v referáte *doc. MUDr. Bernard Gomboš, CSc., – významná osobnosť československého pracovného lekárstva*, pripomenuli životné osudy, ale najmä pracovné aktivity jednej zo zaujímavých a vo viacerých smeroch významnej osobností československej medicíny. Doc. Gomboš sa zaoberal predovšetkým chorobami z povolania či otázkami dlhodobého pôsobenia ortuti na ľudský organizmus. Dr. Beáta Ricziiová a Dr. Oľga Vaneková (Univerzita Komenského, Bratislava) sa vo svojom vystúpení *P. Ballus – Dejiny vzniku a založenia sirotinca v slobodnom kráľovskom meste Prešporok, 1833* venovali jednak priamo vzniku a prevádzke, jednak cieľom, ktoré si kládli zakladatelia tohto dôležitého sociálneho zariadenia. Predstavili tiež viaceré významné osobnosti, ktoré sa priamo podieľali na prevádzke. Výhodou v tomto prípade bolo zachovanie dôležitého písomného prameňa, od jedného zo zakladateľov a členov správy sirotinca.

Väčší počet referátov zaradili organizátori do osobitného bloku venovaného dejinám kúpeľníctva. Z tých, ktoré vzbudili rozsiahlejšiu diskusiu možno spomenúť vystúpenie Mgr. Ilony Pavelkovej (Muzeum Těšínska) s názvom *Lázeňské prostředí – areály lázní a jejich objekty na příkladech slezských lázní a sanatorií (od jejich počátků do konce 30. let 20. století)*. Už pri zakladaní kúpeľov predstavovalo jednu z dôležitých podmienok vhodné prírodné prostredie. To následne doplňovali majitelia alebo prevádzkovatelia kúpeľov jednotlivými budovami, ktoré vytvorili vzhľadom na potreby pacientov niekedy pomerne špecificky rozvrhnutý kúpeľný areál. Viaceré zaujímavé zistenia v tomto smere autorka demonštrovala na analýze konkrétnych kúpeľných areálov (Darkov, Jeseník, Karlova Studánka).

Zaujímavej a málo známej problematike sa v príspevku *K dejinám zdravotníctva a kúpeľníctva v Prešove na prelome stredoveku a novoveku*, venovala Dr. Marcela Dome-

Dr. Džujko počas vystúpenia. Foto P. Koval'

nová (Prešovská univerzita – PU v Prešove). Na príklade vývoja situácie v jednom z významných slovenských miest priblížila nielen celkový vývoj v sledovanej oblasti, ale tiež viaceré nové poznatky, ktoré sa jej podarilo získať v rámci výskumu rozvoja medicínskych postupov a zabezpečovania telesnej hygieny obyvateľstva. Rovnako málo známou, no veľmi zaujímavú problematiku transformácie zdravotníckych zariadení na začiatku 19. storočia sa pokúsil načrtnúť Dr. Jiří Luňáček (Úřad práce ČR, Olomouc) v príspevku nazvanom *Civilní hlavní nemocnice na Moravě v roce 1814*. Transformácia a postupný zánik vojenských poľných nemocníc, resp. ich prechod pod civilnú správu predstavoval komplikovaný proces, pričom prostredníkom medzi armádou, moravsko-sliezskym guberniom a samotnými nemocnicami sa stala vymenovaná odborná komisia. Celý proces mal viaceré dlhodobé dôsledky (redukcia lôžkovej kapacity a pod.), ktoré sa prejavili na nasledujúcom vývoji zdravotníckej siete v regióne Moravy.

Z referátov, ktoré odzneli druhý deň seminára možno ako osobitne zaujímavé spomenúť aspoň vystúpenie doc. Sandry Sázelovej (Masarykova univerzita Brno, AÚ AV ČR) *Mladopaleolitické vlčí populace a její patologie. Příklady z lokalit Dolní Věstonice II a Pavlov I*. Na konkrétnych výsledkoch realizovaných archeologických výskumov sa pokúsila priblížiť viaceré nové a zaujímavé momenty týkajúce sa nielen samotného mladopaleolitického lovca a jeho komunity, ale tiež populácie lovenej zvery. Dôležitej, navyše rozsiahlej problematike sa venovala Dr. Anna Falisová (SAV, Bratislava) v príspevku *Organizácia protiepidemickej služby na Slovensku v minulosti*. Po krátkom pohľade do 19. storočia sa sústredila na vývoj tejto oblasti zdravotníctva v priebehu 20. storočia jednak v rámci Československa, jednak v rámci aktivít na európskej či celosvetovej úrovni. Napriek zdokonaleniu medicínskych postupov i účinných liečiv sa otázka výskytu a liečenia infekčných chorôb, najmä v krízových obdobiach, ukázala ako mimoriadne komplikovaná, navyše vedúca k veľkému množstvu obetí. Problematike vnímania aktuálnej zdravotnej situácie verejnosťou sa venoval PhDr. Ján Džujko (PU v Prešove), v referáte *Reflexia zdravia a zdravotných pomerov na Slovensku na stránkach Slovenského ľudu (1921 – 1938)*. Na príklade analýzy periodika vychádzajúceho na východnom Slovensku, navyše v dlhšom časovom horizonte, sa pokúsil predstaviť informácie o zdravotnej situácii v regiónoch, postupy pri identifikácii najbežnejších chorôb, odporúčané postupy pri liečení či zásady zdravej životosprávy.

Odborný seminár, ktorý už niekoľko rokov pripravujú pracovníci Technického múzea v Brne sa vďaka kvalitnému výberu zaujímavých tém i prednášajúcich zaradil medzi podujatia, ktoré sa tešia značnej pozornosti odbornej komunity. Zostáva iba dúfať, že tradične dobrá odborná úroveň i srdečný prístup organizátorov, predovšetkým Dr. Radka Slabotínského, zostane zachovaná aj v nasledujúcich rokoch.

500 rokov reformácie na Slovensku, 1517 – 2017

Bratislava, 12. – 15. september 2017

Peter ŠVORC

Dekan Evanjelickej bohosloveckej fakulty UK v Bratislave doc. Mgr. Lubomír Batka otvára medzinárodné sympóziu k 500. výročiu reformácie

Rok 2017 sa nesie v znamení Lutherovej reformácie. Jej 500. výročie sa stalo impulzom pre nové výskumy tak historického, ako aj teologického, filozofického či kultúrno-literárneho charakteru v celej Európe, ba aj v Zámorí. Preto bolo celkom prirodzeným rozhodnutím Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského (UK) usporiadať medzinárodnú vedeckú konferenciu, venovanú tejto historicky významnej udalosti pri príležitosti jej 500. výročia. Konferenciu otvoril dekan fakulty doc. Mgr. Lubomír Batka, Dr. theol., za účasti rektora UK prof. RNDr. Karola Mičietu, PhD.

Prvý deň konferencie (12. 9. 2017) bol venovaný širšie koncipovaným úvodným prednáškam v pléne konferencie, ostatné dva dni (13. a 14.) už užšie zameraným a tematicky špecifikovaným prednáškam, ktoré sa realizovali v štyroch sekciách – biblicko-hermeneutickej, historickej, teologicko-filozofickej, literárno-kultúrnej a umelecko-sakrálnej sekcii za účasti odborníkov z viacerých krajín Eu-

rópy a USA. Utorokový popoludňajší program otvoril prednáškou *Luther Moves East: the Spread of the Wittenberg Message beyond German Borders* (Luther smeruje na východ: šírenie wittenberských správ za hranicami Nemecka) Robert A. Kolb (Concordia Seminary, St. Louis, USA). Ďalšou bola prednáška Lubomíra Batku *Reformácia na území horného Uhorska (dnešné Slovensko) do roku 1615*, potom pokračoval Martin Tamcke (Univerzita v Göttingene) s prednáškou *Reformácia na Východe. Ako reformácia našla svoju cestu do Asýrskej apoštolskej cirkvi Východu*. Liza Anderson (Clearmont School of Theology) *Mníšstvo v protestantizme: historická trajektória a budúce možnosti*. Posledným referujúcim toho odpolednia bol Anders Runesson (Univerzita Oslo) a jeho prednáška *Reformovanie reformátora. Interpretovať Pavla s Lutherom v súčasnej Európe*.

Nasledujúce dva dni sa niesli v znamení referátov a diskusií z uvedených štyroch tematických oblastí. Ak opomenieme sekcie, ktoré sa prioritne nevenovali historickému pohľadu na reformáciu a jej dôsledky, tak v historickej sekcii odznali zaujímavé a inšpiratívne prednášky viacerých odborníkov zo Slovenska a zahraničia.

Referenti na konferencii. Sprava: prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien), prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD. (Komenského univerzita), a prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (Prešovská univerzita)

Prvý z nich bol referát, ktorý predniesol Daniel Škoviera s názvom *Reformátor a učiteľ Leonard Stöckel*. D. Škoviera patrí medzi popredných znalcov života a diela Leonarda Stöckela, čo sa patrične odrazilo aj v jeho vystúpení. Druhý referát *Osobné kontakty Martina Luthera s vybranými postavami slovenských cirkevných dejín* predniesol profesor evanjelickej teológie Igor Kišš. Vo vystúpení uviedol svoje zistenie, že Martin Luther mal osobné kontakty s desiatimi ľuďmi z územia dnešného Slovenska. Boli to Ján Turzo – Slovák z Betlanoviec, katolícky biskup vo Vroclavy, ktorý podporoval Martina Luthera, Štefan Verböci, s Lutherom sa stretol vo Wormsi, Cordatus, pochádzajúci z Kremnice, ktorý sa stretával s Lutherom i Melanchthonom na poradách, ktorý zaznamenal

z týchto stretnutí Lutherove myšlienky a názory. Martin Luther bol krstným otcom Cordatových detí, Johannes Henckel, farár v Levoči, sabinovský farár Johannes Prädigator, Sabinovčan Valentín Gögerlein, košický farár Antonius Transylvanus, farár v Bardejove Leonard Stöckel, Egídius Faber z Kremnice, ktorý študoval vo Wittenbergu, župan Štefan Révai, ktorý sa obrátil na Luthera listom, žiadajúc ho o vysvetlenie rozdielu medzi učením Luthera a Zwingliho a Matej Bíro Révai v Prešove. Eva Kowalská vo svojom vystúpení predniesla príspevok s názvom *Diplomatické kontexty kauzy prenasledovania protestantov v 70. rokoch 17. storočia*.

Po obedňajšej prestávke nasledoval ďalší blok prednášok. Uviedol ho Karl Schwarz referátom s názvom *Reformácia na Spiši*, v ktorom sa zaoberal udalosťami reformačného procesu na území Spišskej stolice v 16. storočí. V prehľadovom referáte ukázal podmienky tohto viacetnického regiónu, do ktorého vstupovala reformácia cez spišské nemecké obyvateľstvo, a potom sa sústredil na osobnosti, ktoré na Spiši šírili myšlienky reformácie a ktoré mali úzke kontakty s nemeckým prostredím i hlavnými protagonistami reformácie.

Josef Makovitzky bol autorom referátu *Wittenberg a reformácia v Uhorsku. Osobitné postavenie Filipa Melanchthona*, Daniel Bohnert *Slovenskí študenti vo wittenberskej matricke*, Martin Moravek *Od Luthera, Cordatusa a Stöckela k trom vierovyznaniam*. Posledným referujúcim druhého dňa konferencie bol Imrich Nagy *Erazmova reforma a jej prívrženci na Slovensku*.

Predposledný deň konferencie odznelo ďalších osem referátov. Vincent Múcska hovoril na tému *Reformné tendencie v uhorskej cirkvi v 11. – 13. storočí*, pričom sa sústredil hlavne na 11. a 12. storočie a formovanie cirkvi na území Uhorska, ako aj na snahu Vatikánu si Uhorsko získať ako krajinu cirkevne i mocensky plne podriadenú pápežovi. David Henzel si zvolil tému *Stanislav ze Znojma. Postava a dílo. Ke kořenům české reformace*. Andrej Žitňan mal prednášku na tému *Evanjelická cirkev augsburského vierovyznania v slovenskom štáte*.

V poobedňajšom bloku odzneli tieto referáty: Peter Fedorčák – *Reformácia a jej recepcia v prostredí ranonovovekých Košíc*, Peter Švorc – *Štrba – genius loci, alebo odraz veľkých dejín v malom cirkevnom zbere. Štrbskí evanjelici a ich farári od Tolerančného patentu po prvú svetovú vojnu*, Radim Pačmár – *Ján Kvačala v kontexte dobovej slovenskej historiografie reformácie*, Peter Kónya – *Problematika „druhej reformácie“ na území horného Uhorska s dôrazom na dnešné východné Slovensko*, Annamária Kónyová – *Švajčiarska reformácia a slovenské obyvateľstvo východného Slovenska*.

Posledný deň konferenčného stretnutia bol venovaný tematickým exkurziám v Bratislave. Konferencia *500 rokov reformácie na Slovensku* so svojim internacionálnym obsadením v uvedených štyroch sekciách ukázala, že téma reformácie a jej dopadov na európske, resp. stredoeurópske spoločstvo je stále živou aktuálnou témou, ku ktorej má stále čo povedať nielen historická veda či teológia, ale aj iné vedné disciplíny. Príspevky z konferencie by mali byť uverejnené v konferenčnom zborníku, ktorý na vydanie pripraví jej organizátorka Evanjelická bohoslovecká fakulta UK v Bratislave.

Pohľad do auditória medzinárodného sympózia v aule EBF UK

Medzinárodný kongres historikov – slavistov Как сегодня изучать историю славянского мира?

Sankt-Peterburg, 13. – 16. september 2017

Luciána HOPTOVÁ

V dňoch 13. – 16. septembra 2017 sa na pôde Sankt-Petersburgskej štátnej univerzity (SPgŠU, Ruská federácia) uskutočnil medzinárodný kongres historikov – slavistov, ktorý niesol názov Как сегодня изучать историю славянского мира? V preklade *Ako dnes vyučovať históriu slovanského sveta?* V úvode kongresu vystúpil riaditeľ Inštitútu histórie SPgŠU Abdulla Chamidovič Daudov, riaditeľ Inštitútu slovanských štúdií Ruskej akadémie vied Konstantin Vladimirovič Nikiforov a vedúci Katedry dejín slovanských a balkánskych krajín Alexander Iljič Filjuškin, ktorí srdečne privítali účastníkov kongresu a poďakovali im, že prijali pozvanie vystúpiť na tomto podujatí.

Sankt-Peterburg, najkrajšie historické mesto Ruskej federácie, nazývané aj „Benátky severu“, či kultúrne hlavné mesto Ruska, privítalo historikov – slavistov z viacerých štátov sveta. Pozvanie prezentovať výsledky svojho výskumu prijali

Luciána Hoptová počas svojho vystúpenia na kongrese

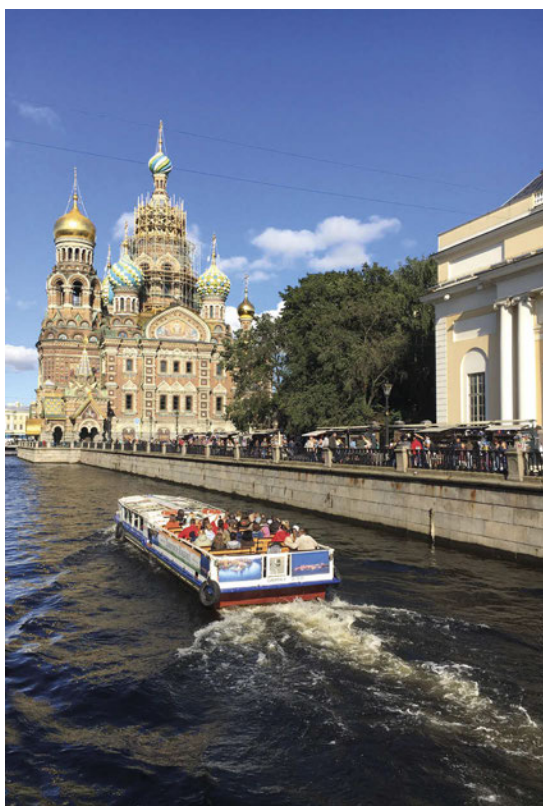
Alexander Iljič Filjuškin a Konstantin Vladimirovič Nikiforov (na foto vľavo) na otvorení medzinárodného kongresu)

okrem predstaviteľov domácej krajiny – Ruskej federácie, aj historici z Bieloruska, Nemecka, Českej republiky, USA, Kanady, Srbska, Poľska, Macedónska, Bulharska, či Talianska. Zastúpenie na tomto medzinárodnom kongrese mala aj Slovenská republika. Martin Homza z Univerzity Komenského v Bratislave vystúpil s referátom *Король Святополк и идея Королевства Славян*, a Luciána Hoptová z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prednies-

la referát s názvom Современное состояние преподавания истории славянских государств в словацких учреждениях образования.

Vzhľadom na veľkú účasť historikov – slavistov, ako aj na príspevky rôznorodého charakteru, sa rokovanie účastníkov kongresu uskutočnilo vo viacerých sekciách, a to: Историческое славяноведение в начале XXI века: итоги и результаты, Истоки славянского мира: славянская идентичность в средневековье, Славянская идентичность в исторической ретроспективе: от раннего нового к новому времени, Славянская идентичность в исторической ретроспективе в конце XIX – начале XX в., Славянский мир и его история в средние века и ранее новое время: проблемы толкования и изучения, Славянский мир и его история в новое и новейшее время: проблемы толкования и изучения, Славянский съезд 1867 года, Достижения славяноведения XVIII–XXI вв., Ученые-слависты и их творческое наследие, Где публиковаться слависту? Современная научная периодика, а Поиски пути к современному изучению и преподаванию славистики. Po rokovaní v jednotlivých sekciách nasledovala vždy aktívna a vecná diskusia, ktorá obohatila všetkých účastníkov podujatia o nové poznatky týkajúce sa histórie slovanských štátov.

Súčasťou medzinárodného kongresu boli aj dva výjazdové semináre. Prvý výjazdový seminár Славяне и имперские столицы sa uskutočnil do Štátneho múzea v Petergofe. Druhý výjazdový seminár У истоков славянского мира, ktorý sa uskutočnil v posledný deň

Sankt-Peterburg. Foto: archív autorky

Sankt-Peterburgská štátna univerzita.
Foto archív autorky

Účastníci kongresu na druhom výjazdovom seminári v Starej Lagode

medzinárodného kongresu, nasmeroval kroky historikov do Štátneho múzea v Starej Lagode, ktorá sa nachádza cca 200 km od Sankt Peterburgu.

Medzinárodný kongres historikov – slavistov, ktorý bol nielen po organizačnej stránke na veľmi vysokej úrovni, prebehol vo veľmi priateľskej a podnetnej atmosfére, začo patrí veľké poďakovanie organizátorom kongresu, predovšetkým A. I. Filjuškinovi a jeho kolegom z Katedry dejín slovanských a balkánskych krajín SPgŠU.

Erasmus+ mobilita, prednášky Dr. hab. prof. Edyta Czop a Dr. hab. prof. Elżbieta Rączy

Prešov, 26. – 27. september 2017

Peter KOVAL

dr hab. prof. UR Elżbieta Rączy
Foto M. Vojna

Druhý týždeň po začatí zimného semestra nového školského roka 2017/2018 sa na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove uskutočnili dve zaujímavé prednášky zahraničných hostí. V rámci mobilit programu Erasmus+ navštívili PU dve kolegyně – historičky z Rzeszowskej univerzity (RU).

Inštitút histórie v Rzeszowe patrí medzi tie zahraničné historické pracoviská, s ktorými IH FF PU udržiava dlhoročnú spoluprácu. Tá sa prejavuje tak vo vedeckej oblasti vo forme spoločných účastí na medzinárodných projektoch či konferenciách, ako aj v pedagogickej sfére práve vo forme prednášok v rámci mobilitných programov, ktoré sú vždy spestrením pre slovenských aj poľských študentov. Na univerzite v Rzeszowe prednášala v minulosti napr. doc. Nadežda Jurčišinová a skoro pravidelným návštevníkom

a prednášateľom na PU je Dr. hab. prof. RU Waclaw Wierzbieniec.

Obe poľské kolegyně sú v rámci svojho výskumu zamerané na obdobie 20. storočia a ponúkli študentom odborov história, dejepis a archívniectvo mimoriadne atraktívne témy. Fenomén migrácie patrí medzi najdiskutovanejšie témy súčasnosti.

Dr. hab. prof. Edyta Czop nazvala svoju prednášku Poliaci v Európskej únii a svoju pozornosť zamerala práve na migráciu poľského obyvateľstva predovšetkým do štátov Európskej únie (EÚ). Zdôraznila, že zlomovým rokom vo vzťahu presunu Poľakov za hranice bol rok 1989. Otvorenie hraníc a možnosti slobodného cestovania využilo veľa poľských obyvateľov. Dôvody odchodu do zahraničia boli rôzne, no až 78 % mladých ľudí vycestovalo pre svoju zlú finančnú situáciu. V podstate až druhotné boli dôvody ako štúdium, poznávanie nových miest, ľudí či naučenie sa cudzieho jazyka. Aj medzi migrantmi prof. Czop vymedzovala tých, čo vycestovali len sezónne, bez nutnosti integrovať sa v cudzom

dr hab. prof. UR Edyta Czop prednáša.
Foto M. Vojna

prostredí a po patričnom zárobku sa vracali domov. Určitá časť obyvateľstva migrovala len pre atraktivitu cestovania a akejsi „módnosti“ tejto aktivity. Dosť početná bola skupina migrantov, ktorá vycestovala do zahraničia za zárobkom a vracala sa domov užívať si dôchodcovský vek. Medzi najatraktívnejšie destinácie poľských migrantov patrili Veľká Británia, Nemecko, Holandsko či Írsko.

Dr. hab. prof. Elžbieta Rączy ponúkla študentom PU nemenej atraktívnu tému. Problematika holokaustu je aj v súčasnosti na Slovensku v súvislosti s nenápadným vzráňaním sa extrémizmu čoraz častejšie pertraktovaná, a preto sme privítali, že sa prof. Rączy venovala problematike Slovenskí Židia v koncentračných a vyhladzovacích táboroch v okupovanom Poľsku. Prítomným predstavila základné fakty a štatistické čísla týkajúce sa deportácie slovenských Židov do táborov v teritóriu tzv. Generálneho gouvernementu vytvoreného po obsadení Poľska nemeckou nacistickou armádou v septembri 1939. Vysvetlila základné spôsoby rozdeľovania a umiestňovania deportovaného obyvateľstva do koncentračných a vyhladzovacích táborov. Medzi najznámejšie, so smutnou štatistikou najviac popravených osôb, patrili vyhladzovacie komplexy v Treblinke, Sobibóre, Majdanku a Bežec. Prof. Rączy nezabudla prešovským študentom pripomenúť ani jeden významný čin dvoch Slovákov. Rudolf Vrba a Alfréd Wetzler boli dvaja deportovaní slovenskí Židia, ktorí po úspešnom úteku z tábora v Osvienčime podali svedectvo o masových vraždách v nacistických táboroch. Ich „Osvienčimská správa“ sa dostala ku kompetentným ľuďom a bola rozšírená aj do viacerých zahraničných tlačových médií s cieľom zastaviť tento vyhladzovací proces.

Prednášky hostí z Poľska opäť ukázali, že program Erasmus+ má význam v oblasti zatraktívnenia štúdia. Jednak študentom umožňuje vycestovať do zahraničia a nabrať skúsenosti z iného akademického prostredia, ale tiež v rámci učiteľských mobilit si študenti môžu vypočuť na domácej pôde viaceré zaujímavé historické témy, ktoré môžu študentov historických odborov podnietiť k ich vlastnému kritickému historickému mysleniu a výskumu.

Pohľad na auditórium. Foto M. Vojna

Zasadal výbor SHS

Nitra, 11. – 12. október 2017

Peter ŠVORC

Na XV. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti (SHS), ktorý sa konal v máji 2016 v Skalici, sa novozvolený výbor SHS rozhodol, že svoje zasadnutia nebude mávať len na pôde Historického ústavu SAV v Bratislave, ale po vzore Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov sa minimálne dve zasadnutia výboru SHS uskutočnia na pôde niektorého z univerzitných historických pracovísk na Slovensku. V marci 2017 sa takéto zasadnutie výboru uskutočnilo na pôde Katedry de-

Predsedníctvo SHS. Zľava PhDr. Rastislav Kožiak, PhD. (predseda výboru SHS), prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (podpredseda), Mgr. Gabriela Dudeková, PhD. (podpredsedníčka), a Mgr. Adam Hudek, PhD. (tajomník). Foto Mgr. Zuzana Hasarová, PhD.

jín Katolíckej univerzity v Ružomberku a októbrové zasadnutie zas na pozvanie nitrianskych historikov na pôde Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa (FF UKF) v Nitre. Filozofická fakulta vznikla v roku 1998 premenovaním bývalej fakulty humanitných vied a jej katedra histórie kontinuálne prešla z jednej organizačnej formy do druhej a patrí k jej kmeňovým pracoviskám.

Dvojdňové zasadnutie výboru má svoj osobitný program, odlišný od bežných zasadnutí, konaných v Historickom ústave SAV v Bratislave. Vychádza totiž z predstavenia predstaviť študentom histórie hostiteľského pracoviska SHS pri SAV a celý diapazón jej činnosti s tým, že ponúka študentom, ktorí už ukončili bakalárske štúdium, členstvo v SHS ako historickej profesijnej organizácie. O SHS a jej aktivitách hovorili nitrianskym študentom histórie predseda výboru SHS PhDr. Rastislav Kožiak, PhD., a podpredsedovia výboru PhDr. Gabriela Dudeková, CSc., a prof. PhDr.

Študenti z Katedry histórie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Foto Zuzana Hasarová

Peter Švorc, CSc. Ich informácie doplnili aj ďalší členovia výboru, ktorí hovorili o iniciatíve SHS rozšíriť vyučovanie dejepisu na základných a stredných školách a stanovisku Ministerstva školstva SR k nej.

Peter Švorc predstavuje monografiu Štrbské vizitácie. Foto Zuzana Hasarová

Miroslav Furman prezentuje svoju knihu *Opevnenia na Liptove*. Foto Zuzana Hasarová

V druhej časti boli odovzdané Ceny SHS pri SAV za publikácie, ktoré vyšli v roku 2016. Ocenené boli knihy v troch kategóriách. V kategórii „vedecká monografia“ Cena SHS bola udelená Petrovi Švorcovi za knihu *Štrbské vizitácie*. Od Tolerančného patentu po prvú svetovú vojnu, v kategórii „vedecko-populárna práca“ bola Cena SHS udelená Miroslavovi Furmanovi za knihu *Opevnenia na Liptove. Refúgiá, hradiská a hrádky od praveku po stredovek* a v kategórii „edície“ Cena SHS dvojici autorov Miroslavovi Lackovi – Erike Mayerovej za knihu *Das älteste Stadtbuch von Schmöllnitz 1410 – 1735. Eine Quelle zu den mitteleuropäischen wirtschaftlichen Verflechtungen*. Všetci ocenení potom predstavili svoje knihy.

Tretia časť zasadnutia a stretnutia Výboru SHS so študentmi histórie a nitrianskymi historikmi bola venovaná prednáškam na tému *Prejavy režimu slovenského štátu 1939 – 1945 v regiónoch*. Vystúpili historici Ivan Kamenec, Miroslav Palárik a etnologička Monika Vrzgulová. Diskusia ukázala, že mladí ľudia sa zaujímajú o danú problematiku, viacerí z nich sa pri písaní svojich záverečných, resp. diplomových prác zaoberajú aj výskumne slovenským štátom. Súbežne s uvedeným programom prebiehal didaktický seminár pre učiteľov dejepisu, ktorý viedol doc. PaedDr. Viliam Kratochvíl,

CSc., a učiteľom dejepisu ukázal niektoré nové formy výučby dejepisu na základných školách.

V nasledujúci deň sa Výbor SHS stretol na pôde dekanátu FF UKF na pracovnom zasadnutí, kde sa okrem iných bodov diskutovalo o návrhu, aby SHS udeľovala významným osobnostiam slovenskej a zahraničnej historickej vedy Medailu SHS za významný prínos k rozvoju slovenskej historickej vedy, a tiež aj za výrazný prínos pre rozvoj SHS.

Záver zasadnutia bol venovaný odbornej exkurzii na hradný komplex v Nitre, kde dnes sídli biskupský úrad Nitrianskej diecézy a jej biskup Viliam Judák. Pracovník Archeologického ústavu SAV PhDr. Peter Bednár, PhD., previedol členov SHS celým hradným komplexom a zasväteným výkladom im odhaľoval zaujímavé „zákutia“ stredovekého vývoja Nitry a jej okolia.

*Miroslav Lacko a Erika Mayerová hovoria o knihe *Das älteste Stadtbuch von Schmöllnitz 1410 – 1735*.
Foto Zuzana Hasarová*

*Blok prednášok *Prejavý režim slovenského štátu 1939 – 1945 otvoril popredný slovenský historik PhDr. Ivan Kamenec, CSc., vedľa neho moderátor PhDr. Róbert Arpáš, PhD., PhDr. Monika Vrzgulová, PhD., a Mgr. Miroslav Palárik, PhD.* Foto Zuzana Hasarová*

Výbor SHS na Nitrianskom hrade. V prvom rade zľava: Daniela Kodajová, Alžbeta Bojková, Mária Kohútová, druhý a tretí rad: Peter Švorc, Katarína Beňová, Jaroslav Nemeš, Ľubica Kázmerová, Gabriela Dučeková, Miroslav Palárik, Michal Bada, Miroslav Kamenický, Rastislav Kožíak.

Foto Zuzana Hasarová

Zaujímavé prednášky prof. Dr. hab. Marka Wilczyńského

Prešov, 17. a 19. október 2017

Peter KOVAL

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove v októbri tohto akademického roku privítal vzácnu návštevu. Vôbec prvýkrát sa na jeho pôde ocitol prof. dr. hab. Marek Wilczyński, člen IH Pedagogickej univerzity v Krakove. Prof. Wilczyński je popredným poľským historikom zaoberajúcim sa obdobím starovekých dejín a kultúrou. Osobitne sa špecializuje na neskorú antiku, prehistóriu a históriu raných germánskych kmeňov. Dôkazom jeho úspešnosti v rámci poľskej, ale aj európskej historiografie je viacero významných monografických prác a vedeckých štúdií.

Pre IH v Prešove a študentov odboru učiteľstvo dejepisu v kombinácii história, kultúrne dedičstvo a archívnictvo bolo veľkou poctou, že práve tento poľský historik sa rozhodol stráviť prednáškový pobyt v rámci mobilít programu Erasmus+ na PU.

Študenti si mohli vypočuť dve zaujímavé prednášky venované starovekým európskym dejinám súvisiace aj s osudmi rímskeho impéria. Prvá téma bola zameraná na históriu germánskeho kmeňa Vandalov v čase jeho vládnutia na území severnej Afriky. Vandali patrili medzi kľúčové kmene v čase sťahovania národov. Ako upozornil prof. Wilczyński, barbarské kráľovstvo Vandalov bolo jediným germánskym kráľovstvom, ktoré malo status suverenity v čase existencie rímskeho impéria. Veľkú zásluhu na tom mal obávaný vládca Geiserich preslávený svojimi výbojmi ako v severnej Afrike, tak vybudovaním silnej ríše na severe Afriky či vpádom do Ríma v roku 455. Samotný vpád bol charakteristický rabovaním a plienením, no nie zabíjaním miestneho obyvateľstva. Geiserich tak dodržal slovo dané pápežovi Levovi I., ktorý sľúbil otvoriť brány mesta pod podmienkou, že nikomu v meste nebude

Prof. Dr. hab. Marek Wilczyński počas prednášky

ublíženú. Pre Geisericha bolo typické, že sa sústreďoval na zhromaždenie čo najväčšieho majetku, sústreďoval sa predovšetkým na drahé kovy a obyvatelov si bral ako nevoľníkov. Tí zomreli skôr z nedostatku jedla. Nadobudnutím veľkého bohatstva kráľovstvo Vandalov v severnej Afrike hospodársky prosperovalo a podľa slov prof. Wilczyńskiego bolo jedným z hlavných príčin ekonomického úpadku Ríma končiacего jeho rozpadom. Práve druhú prednášku prof. Wilczyński zameral na posledné obdobie fungovania rímskeho impéria. Zamýšľal sa nad tým, či išlo o pád alebo len transformáciu starovekého Ríma na konci 5. storočia, priblížil udalosti, ktoré sú z hľadiska periodizácie európskych dejín považované za koniec staroveku.

IH Pedagogickej univerzity v Krakove patrí medzi zahraničné vedecko-historické pracoviská, s ktorými IH FF PU v Prešove úspešne spolupracuje vo viacerých rovinách. Už tradičná je spolupráca pri organizovaní vedeckých konferencií a návšteva prof. dr. hab. Mareka Wilczyńskiego dokazuje, že vzájomné výmeny pedagógov v rámci prednáškových mobilitných programov tiež naberajú na svojej intenzite. Je to s určitou dobrou správou hlavne pre študentov, ktorým je program Erasmus+ prioritne určený.

Panelová diskusia o Samuelovi Zochovi

Bratislava, 24. október 2017

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Samuel Zoch

Medzi zaujímavé a tradičné podujatia určene širšej verejnosti, organizátorom ktorých je Ústav politických vied (ÚPV) SAV v Bratislave, sú panelové diskusie v rámci cyklu *Osobnosti slovenskej politiky*. Spoluorganizátorkou panelovej diskusie venovanej politikovi, verejnému a cirkevnému činiteľovi Samuelovi Zochovi bola Univerzitná knižnica, v priestoroch ktorej sa dňa 24. októbra 2017 uskutočnila. Za účasti piatich panelistov – riaditeľa ÚPV SAV PhDr. Miroslava Pekníka, CSc., doc. PhDr. Nadeždy Jurčišinovej, PhD., z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty (FF) PU v Prešove, PhDr. Petra Zelenáka, CSc., z FF Univerzity Komenského v Bratislave a ďalších dvoch pracovníkov ÚPV SAV Mgr. Mileny Sokolovej, PhD., a PhDr. Ferdinanda Vrábla sa mohli prítomní bližšie oboznámiť so životom a pôsobením Samuela Zocha.

Politický a cirkevný dejateľ Samuel Zoch sa narodil v roku 1882 v Cerove (zomrel

v roku 1928 v Bratislave). Pochádzal z národne uvedomelej rodiny, ktorá vstúpila do slovenskej národnej a cirkevnej histórie koncom 18. storočia. Už jeho pradedo Pavol Zoch (Cochius), bol známy ako rododub a národný pracovník, jeho syn Ctiboh Zoch, starý otec Samuela, bol popredným národným činiteľom a formovateľom štúrovského hnutia. Všetci štyria synovia Ctiboha Zocha – Cyril, Ivan Branislav, Peter Pavol a Stanislav Zoch sa taktiež angažovali v slovenskom národnom hnutí. Najmladší z nich, evanjelický učiteľ v Cerove Stanislav, otec Samuela Zocha, patril k agilným národným, ľudovýchovným a osvetovým pracovníkom koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Bol pre syna vzorom jednak v činnosti v prospech slovenského národa a zároveň aj v rozvíjaní česko-slovenskej vzájomnosti. V roku 1905 bol Samuel Zoch vysvätený za evanjelického kňaza a po predčasnej smrti strýka Pavla Petra Zocha v roku 1907 nastúpil Samuel na jeho miesto v modranskom evanjelickom a. v. zbore. Prevzal po ňom nielen faru, ale aj starostlivosť o modranský sirotinec, ktorý jeho strýko založil. Z iniciatívy Samuela Zocha a ním vynaloženého veľkého úsilia bola v roku 1913 postavená pre sirotinec nová, moderná budova. Modranská fara sa za jeho pôsobenia stala centrom nielen cirkevného, ale aj národného, spoločenského a politického diania. Samuel Zoch sa stal tiež členom modranského mestského zastupiteľstva, zúčastňoval sa verejného života a najmä slovenských akcií, podieľal

sa na práci Slovenskej národnej strany. Významne sa angažoval najmä v rokovaní zhromaždenia slovenských národovcov v Turčianskom Sv. Martine 30. októbra 1918. Bol spoluosnovateľom textu Martinskej deklarácie, propagátorom česko-slovenskej vzájomnosti a štátnosti. Po vzniku ČSR bol v rokoch 1918 – 1919 členom Revolučného národného zhromaždenia.

V rámci panelovej diskusie sa rozvinula zaujímavá debata k rôznym stránkam Zochovej činnosti, zvlášť o sirotinci v Modrej, hovorilo sa o aktivitách Samuela Zocha ako evanjelického kňaza v predvojnovom a najmä povojnovom období, o jeho pôsobení na poste prvého slovenského župana Bratislavskej župy a mesta Bratislavy, o jeho zvolení za biskupa Západného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku od roku 1922. Záujem prítomných vzbudili aj postoje Samuela Zocha k vývoju v medzivojnovom Československu a jeho vzťahy s poprednými slovenskými i československými politikmi.

Na záver zaujímavého podujatia sa riaditeľ ÚPV SAV PhDr. M. Pekník, CSc., ktorý celé podujatie moderoval, poďakoval prítomným za účasť a záujem o osobnosť Samuela Zocha.

Odborná exkurzia Inštitútu histórie FF PU v Prešove

9. – 11. november 2017

Matúš VOJNA

V dňoch 9. – 11. novembra 2017 sa študenti Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove zúčastnili odbornej exkurzie, počas ktorej navštívili množstvo zaujímavých miest západného Slovenska a Moravy. Hlavnou organizátorkou exkurzie bola Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD., a odborný výklad pre študentov na niektorých archeologických lokalitách zabezpečil Mgr. Matúš Vojna.

Kopčany - Kostol sv. Margity Antiochijskej z 9. stor. Foto M. Vojna

Prvou zastávkou exkurzie bola Spišská Kapitula, ktorou nás sprevádzala Mgr. Monika Bizoňová, PhD. Študenti mali možnosť spoznať historický a architektonický vývoj tohto z hľadiska cirkevných dejín veľmi významného miesta a niektorým sa dokonca podarilo stretnúť a zároveň aj prehodiť zopár slov s Jeho Excelenciou Mons. ThDr. Štefanom Sečkom, PhD., biskupom Spišskej diecézy.

Zo Spišskej Kapituly cesta pokračovala do Trenčína, kde sme najprv navštívili hlavnú dominantu mesta a regiónu – Trenčiansky hrad, sídlo Matúša Čáka Trenčianskeho, pána Váhu a Tatier. Po odbornej prehliadke hradu sme sa presunuli do hotela Elizabeth, kde mali študenti možnosť vidieť slávny rímsky nápis na hradnej skale, ktorý tam nechal vytesať M. V. Maximianus v roku 179 n. l. počas markomanských vojen.

Z Trenčína sme prišli do najstaršieho slovenského mesta – Nitry, kde mali študenti zabezpečený nocľah. Študenti si historické centrum mali možnosť prezrieť vo večerných hodinách. Na druhý deň ráno naša cesta pokračovala do obce Kopčany, ktorá leží na hraniciach Slovenskej a Českej republiky. Hlavným dôvodom tejto zastávky bola návšteva unikátneho kostola sv. Margity Antiochijskej, pochádzajúceho z 9. stor. Ide o jediný, dodnes stojaci veľkomoravský kostol na území Slovenska.

Z Kopčian cesta viedla na Moravu, konkrétne do Slavkova u Brna. Tam študenti navštívili zámok Konicův, ktorý bol aj ich rodovým sídlom a palác dodnes predstavuje skvost barokovej architektúry na Morave. Slavkov sa preslávil predovšetkým bitkou troch cisárov počas napoleonských vojen, ktorá sa odohrala v roku 1805 neďaleko od mestečka.

Ďalšou zastávkou exkurzie bolo mesto Brno, v ktorom boli študenti ubytovaní počas druhej noci. Hlavným cieľom návštevy Brna sa stal Pavilon Anthropos, spadajúci pod Moravské zemské múzeum. Ide o ojedinelé múzeum v celej strednej Európe, ktoré sa špecializuje výhradne na evolúciu človeka a najstaršie obdobie praveku, ktorým je paleolit. Študenti mali jedinečnú možnosť obdivovať rôzne archeologické nálezy týkajúce sa paleolitu, úžasné rekonštrukcie

*Pavilon Anthropos - dioráma Homo habilis.
Foto M. Vojna*

Na zámku v Slavkove u Brna. Foto M. Vojna

Návšteva Trenčianskeho hradu. Foto M. Vojna

Zámok Kounicu v Slavkove u Brna.
Foto M. Vojna

jaskynných malieb prevažne z územia Francúzska a Španielska a pod. Zrejme najzaujímavejším exponátom tohto múzea je model mamuta v životnej veľkosti, ale spomenúť musíme aj perfektné diorámy znázorňujúce život predchodcov dnešného človeka. Po prehliadke Pavilonu Anthropos nás čakala ešte večerná prehliadka historického centra Brna, ktorým nás sprevádzal absolvent IH FF PU v Prešove Mgr. Mirón Jurík. Študenti tak mohli navštíviť napr. Katedrálu sv. Petra a Pavla.

V tretí deň sme sa vydali z Brna opäť na Slovensko a našou prvou zastávkou bol hrad Devín. Študenti tak mali možnosť okrem obhliadky zrúcanín stredovekého hradu obdivovať aj napr. zvyšky najstaršej kresťanskej svätyne na území Slovenska pochádzajúcej zo 4. stor., pôdorys základov rímskej stavby, či základy unikátneho veľkomoravského kostola s tromi apsidami.

Z Devína sme pokračovali do hlavného mesta Slovenskej republiky – Bratislavy. V hlavnom meste mali študenti individuálny program, napr. na návštevu Bratislavského hradu, Starého mesta a pod. Niektorí sa rozhodli navštíviť unikátnu výstavu venovanú ľudskému telu – Body The Exhibiton v Inchebe.

Bratislava predstavovala poslednú zastávku exkurzie a naša cesta smerovala späť do Prešova. Pevne veríme, že pre zúčastnených študentov bola exkurzia zaujímavá z hľadiska objavovania slovenskej a moravskej histórie a bohatá na rôzne zážitky, lebo – ako sa hovorí – „lepšie raz vidieť, ako stokrát počuť“.

Medzinárodná vedecká konferencia Hranice a pohraničia II.

Prešov, 14. – 15. november 2017

Erik ONDRIA

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove, Inštitút Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej v Krakove a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov usporiadali v Prešove v dňoch 14. – 15. novembra 2017 medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom *Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území*. Záštitu nad konferenciou prevzal rektor PU v Prešove. Podujatie nadväzovalo na konferenciu v Krakove v novembri 2016, rovnako na tému hraníc. Konferencie sa zúčastnili zástupcovia rôznych inštitúcií – Slovenskej akadémie vied, univerzít, vysokých škôl, či archívov zo Slovenska, Česka, Poľska a Ukrajiny.

Dvojdňovú konferenciu slávnostne otvoril rektor PU v Prešove Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., a pokračovala plenárnym rokovaním, v ktorom boli predstavené tieto

referáty: Peter Kónya – *Utváranie konfesijných hraníc na území dnešného východného Slovenska v ranom novoveku*, Peter Švorc – *Východné Slovensko – periféria alebo centrum vo vzťahu dvoch konfesijných (gréckokatolíckej a pravoslávnej) v 20. rokoch 20. storočia?* a Andrzej Bonusiak – *Rzeszów – miasto między peryferiami a centrum*, Józef Brynkus – *Pogranicze w polskiej edukacji historycznej dawniej i dziś* a Jaroslav Vencálek – *Politicko-ekonomické kontexty vývoje česko-slovensko-poľského přeshraničního regionu v proměnách času*.

Po ukončení plenárneho rokovania začali sa paralelné rokovania v dvoch sekciách. V prvej sekcii odzneli tieto referáty: Przemysław Kaleta – *Działalność polityczna Macieja z Łabiszyna na pograniczu polsko-krzyżackim*, Łukasz Włodarski – *Pogranicze*

Otvorenie konferencie. Foto M. Mravec

Účastníci konferencie. Foto M. Mravec

polsko-mazowiecko-krzyżackie w XIV wieku. Na przykładzie dóbr stołowych arcybiskupa gnieźnieńskiego Jaroslawa Bogorii ze Skotnik, Irop Лихтей – Чеська держава Приємисловичів: дві спроби створення універсальних монархій у Центральній Європі в X і XIII століттях, Jerzy Rajman – Zwierzchnik zakonu wobec klasztoru na pograniczu. Miechów a Lendak w XIV – XVI w., Dorota Żurek – Migracje z miast regionu szaryskiego do ośrodków małopolskich (XIV – XVI w.), Annamária Kónyová – Život na konfesionalnej hranici (Život slovenských kalvínov na hranici rozšírenia uhorského kalvinizmu), Mária Fedorčáková – Hranice v mestskej spoločnosti stredovekého Bardejova, Edyta Pluta – Średniowieczny klasztor w Starym Sączu jako miejsce spotkań na pograniczu polsko-słowacko-węgierskim. Ubogie Panny jako organizatorki przemian na pograniczu.

Rokovanie v sekcii vede Agnieszka Chłosta-Sikorska a Peter Švorc, referuje Natalia Bursiewicz

V druhej sekcii odznali tieto referáty: Natalia Bursiewicz – *Na pograniczu dvoch šviatov. Vplyv kultury kresťania a arabsko-muzuľmanskej na ksztalt andaluzijskeho miasta*, Peter Gustáv Hrbatý – *„A kto je môj bližny?“ Filozoficko-historický obraz suseda*, Jana Migašová – *Periféria ako metodologický problém dejín umenia (s dôrazom na slovenský umelecko-historický diskurz)*, Leonard Ambróz a Eva Greschová – *Zmeny slovensko-poľských hraníc v 20. storočí a ich vplyv na ochranu prírody*, Marián Gajdoš – *Trendy a perspektívy cezhraničnej spolupráce (námety pre jej zefektívnenie v regióne Karpat)*, Stanislav Konečný – *Vznik a vývoj cezhraničných vzťahov východného Slovenska a Zakarpatska a ich význam*, Martin Lačný – *Zakarpatská oblasť a Východné Slovensko podľa rankingu Indexu regionálnej ekonomickej výkonnosti*, Helena Melkusová a Anna Polačková – *Reflexia súčasného stavu v prekračovaní hraníc SR a UA, UA a SR*, Paweł Skorut – *Dywersja polityczna (ideologiczna), jako element ponadgranicznej wojny totalnej, a zagrożenie suwerenności ustrojowej państw. Analiza zagadnienia na wybranych przykładach z XX i XXI wieku.*

Druhý deň vedeckého podujatia odznali v prvej sekcii tieto príspevky: Damian Knutel – *Lemkowie i Ormianie – ludność pogranicza. Odkrywanie i narzucanie tożsamości*

ci, Libuša Franková – *Ján Francisci-Rimavský (v kontexte poľských politických vplyvov na slovenské elity do roku 1848)*, Anna Penkala – *Sprawy ordynacji ostrogskiej w rękach Pawła Karola Sanguszki. Korelacja centrum – pogranicze w świetle korespondencji*, Jerzy Kuzicki – *Wizja zjednoczenia chrześcijańskich Słowian w myśli i działalności ks. Hipolita Terleckiego*, Marcin Gadocha – *Rola nowożytnych lwowskich tłumaczy w kontaktach z zagranicą*, Klaudia Rams – *Życie codzienne w „kresowym trójmieście” na przełomie XIX i XX wieku. Truskawiec – Drohobycz – Borysław*, Patrik Derfiňák – *Život na periférii. Z dejín mestečka ležiaceho v hraničnej oblasti*, Ján Džujko – *Obraz Poľska a Poliakov na stránkach týždenníka Tatry v rokoch 1919 – 1920*, Peter Kovaľ – *Pohraničný región ako problém – opatrenia štátu proti šíreniu infekčných (venerických) ochorení na východnom Slovensku*, Martin Hajduk – *Slováci a Židia – etnicko-konfesionálna hranica na východnom Slovensku v medzivojnovom období (1918 – 1939)*.

V druhej sekcii zazneli tieto referáty: Luciána Hoptová – *Život za hranicami – bieloruská emigrácia na území Československa v rokoch 1919 – 1945*, Waclaw Wierzbieniec – *Podziały etniczne i wyznaniowe w galicyjskich rodzinach w XX wieku – próba egzemplifikacji*, Dalibor Státník – *„Vnitřní” česko-německá hranice na příkladu okresu Mělník aneb Sudety za Prahou*, Elżbieta Rączy – *Zagłada Żydów w odbiorze mieszkańców Polski południowo-wschodniej*, Wojciech Kwieciński – *Różnice w położeniu i traktowaniu polskich i słowackich robotników pracujących na rzecz III Rzeszy*, Przemysław Mazur – *Akcja „Wisła” na Łemkowszczyźnie jako przykład wysiedleń dla strategicznego zabezpieczenia granic państwa*, Agnieszka Chłosta-Sikorska – *Granice dobrze strzeżone. Problemy Polaków z wyjazdami zagranicznymi w okresie PRL*, Edyta Czop – *Czechosłowacki rok 1968 w odbiorze mieszkańców województwa rzeszowskiego*, Zbigniew Razowski – *Walka o granice Izraela w latach 1948 do dnia dzisiejszego* a Erik Ondria – *Hranicou rozdelené mesto – nepokojný život a incidenty v Nikózii v 60. a 70. rokoch 20. storočia*.

Za každým blokom príspevkov mohli prítomní v diskusii vyjadriť svoje postrehy či položiť svoje otázky. Všetky príspevky, ktoré odzneli na konferencii obohatili auditórium o nové poznatky z rozličných vedných disciplín. Záverom možno poďakovať organizátorom tohto podujatia, ktoré malo skutočne široký tematický záber.

Prednáškový cyklus Rusko v roku 1917

Prešov, 23. november 2017

Erik ONDRIA

Mgr. Zbyněk Vydra, PhD.

V tomto roku sme si pripomenuli sté výročie revolúcie v Rusku z roku 1917. Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov pri tejto príležitosti zorganizovali 23. novembra prednáškové podujatie, ktoré bolo zamerané na priblíženie tohto významného historického medzníka v dejinách Ruska. Program pozostával z piatich prednášok v dvoch blokoch, predstavili sa tak vedeckí pracovníci PU v Prešove, ako aj českí odborníci na problematiku ruských dejín.

Po slávnostnom otvorení podujatia riaditeľkou IH, doc. PhDr. Lubicou Harbuľovou, CSc., nasledovala úvodná prednáška člena Ústavu historických vied FF Univerzity Pardubice, Mgr. Zbyňka Vydru, Ph.D., s názvom *Mezi samoděržavím a revolucí: Rusko za Mikuláše II. (1894 – 1917)*.

Zaujímavé priblíženie dejín Ruska v prezentovanom období bolo vystriedané prednáškou riaditeľky IH FF PU v Prešove, doc. E. Harbuľovej, CSc., ktorá podrobne priblížila predovšetkým vnútropolitický vývoj Ruska v roku 1917. Posledný výstup

Pohľad na účastníkov prednášky

pred ukončením prvého prednáškového bloku patril prednáške dekana Pravoslávnej bohosloveckej fakulty FF PU v Prešove, prof. ThDr. Jána Šafina, PhD., na tému *Na prahu veľkých otrasov: rok 1917 – koniec konštantínovskej epochy*.

Druhý blok prednášok otvoril vedecký pracovník Inštitútu rusistiky FF PU, doc. PhDr. Valerij Kupko, CSc. V prednáške *Predapokalyptické symptómy v ruskej literatúre „strieborného veku“* analyzoval vybrané diela ruských autorov, v ktorých sa vyskytovali myšlienky a obrazy o konci sveta, resp. Ruska. Podujatie uzavrela PhDr. Julie Jančárková, Ph.D., zo Slovanského ústavu Akadémie vied Českej republiky v Prahe prednáškou o výtvarnom umení v roku 1917 so zameraním na výtvarné umenie ruských autorov. Priblížila aj životy jednotlivých autorov, ich rodín, či umeleckých diel, ktoré sa dostali aj do bývalého Československa.

Celé podujatie moderovala členka IH FF PU v Prešove Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD. Prednášková akcia *Rusko v roku 1917* prilákala značný počet poslucháčov, či už z radov študentov, alebo vysokoškolských pedagógov. Všetci vystupujúci obohatili prítomných svojimi prednáškami a rozšírili poznatky z rozličného spektra dejov v Rusku v roku 1917.

Konferencia Vzdelanosť a jej premeny v dejinách

Bratislava, 24. – 26. november 2017

Erik ONDRIA – Lukáš HEDMEG

V dňoch 24. – 26. novembra 2017 sa v Bratislave uskutočnila študentská vedecká konferencia *Vzdelanosť a jej premeny v dejinách*. Organizačne ju pripravilo študentské združenie *Cultura Nostra*, pod patronátom Univerzity Komenského (UK) v Bratislave a jej filozofickej fakulty. Táto udalosť bola súčasťou už pravidelného cyklu konferencií študentských historických spolkov z rôznych univerzít z Česka a Slovenska.

Účastníci konferencie *Vzdelanosť a jej premeny v dejinách*

Konferenciu otvoril prorektor UK pre rozvoj, doc. Mgr. Vincent Múcska, PhD., a jej samotné dianie bolo situované v reprezentatívnych priestoroch Auditoria Maximum na Šafárikovom námestí. Program konferencie bol rozdelený do troch blokov. Prvý blok otvoril Juraj Kuchárik príspevkom o mimoškolských metódach výučby dejín v múzeu, s názornými ukážkami. Zastúpenie filozofického smeru výučby prezentovala Zuzana Zelinová príspevkom *Od Cheiróna k Sokratovi* – postava vychovávateľa v sokratovskom myslení. Následne predstavil Adam Sarlós problematiku zatvorenia platónskej akadémie v roku 529 cisárom Justiniánom. Jakub Kuruc predstavil stručne a výstižne fungovanie Univerzity Istropolitany. Na záver prvého bloku vystúpil Peter Ondreička, ktorý predstavil najvýznamnejších predstaviteľov spisov o honoch na čarodejnice.

Druhú sériu blokov otvoril Filip Hrbek svojou analýzou protimorových opatrení a protimorových písomností v českých krajinách v 16. a 17. storočí. Lukáš Hedmeg priblížil auditóriu príčiny, spôsoby, formy a dôsledky (samo)vzdelávacej činnosti v slovenskom spolku Detvan do vypuknutia prvej svetovej vojny. Školám, ktoré pôsobili v Topoľčanoch od polovice 19. storočia do začiatku 20. storočia sa venoval Jozef Píry.

Keďže diskusia na konci druhého bloku sa predĺžila, tak sa príspevok Dany Šmajstrlovej o výučbe národných dejín a koncepcií čechoslovakizmu v prvej Československej republike presunul do záverečnej časti konferencie. Matúš Kaščák prezentoval prínos Knihovne univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1919 – 1938. Matúš Burda predstavil prostredníctvom zápiskov v školskej kronike obecnu školu v obci Ruská Kajňa. Konferenciu uzavrel Erik Ondria, ktorý analyzoval a porovnal výučbu cyperských dejín z pohľadu tak cyperských Grékov, ako aj cyperských Turkov. Po jednotlivých prednesených referátoch, ktoré v blokoch odzneli nasledovala zaujímavá a podnetná diskusia.

V každom z troch dní konania konferencie bol po ukončení oficiálneho programu pre vystupujúcich študentov bakalárskeho, magisterského, doktorandského štúdia a ostatných prítomných zástupcov jednotlivých historických spolkov pripravený zaujímavý kultúrny program. Záverečný deň stretnutia historických spolkov patrilo zhodnoteniu celého priebehu podujatia. Možno konštatovať, že všetky prezentované príspevky obohatili poznanie účastníkov konferencie a priniesli mnoho nových podnetov pre ďalšiu spolkovú, ako aj odbornú činnosť. Na záver by sme radi vyjadrili poďakovanie usporiadateľom zo združenia *Cultura Nostra* za pozvanie a vydarené zorganizovanie tejto konferencie.

Do centra excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu pribudla nová technika

Dávid PALAŠČÁK

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu je jedným z dvoch centier excelentnosti, ktoré sú na Prešovskej univerzite (PU) poprednými vedeckými pracoviskami. Toto centrum uchováva v digitalizovanej podobe vzácne historické dokumenty, organizuje konferencie, na ktorých sa prezentujú výskumné výsledky, následne prinášané v podobe publikácií. Zároveň špecifikom centra excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu je 3D tlač za pomoci vlastných skenerov a 3D tlačiarňí. Aktuálne je centrum súčasťou väčšieho projektu, ktorý má za cieľ skvalitniť jeho výskumnú infraštruktúru. Konkrétne ide o projekt Rozvoj výskumnej a technickej infraštruktúry PU v Prešove, ktorého aktivity v rámci centra excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu koordinuje doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

V rámci tohto projektu bol pre Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu zakúpený skener Geomagic Capture. Ide o zariadenie využívajúce technológiu modrého LED svetla. Tento skener sníma 3D povrch rýchlosťou takmer jeden milión bodov za 0,3 sekundy a je schopný zaznamenať digitálne dáta objektu s presnosťou 0,060 – 0,118 mm. Prenosnosť a flexibilita tohto skenera sa v praxi využíva pre použitie v rôznych oblastiach ako napríklad výroba, priemyselný dizajn, automobilový priemysel, tvorba šperkov. S pomocou tohto prístroja sa dajú naskenovať veľmi malé predmety pri vysokej presnosti a detailnosti, čo pomáha hlavne pri práci s menšími historickými artefaktmi. V rámci spomínaného projektu univerzita snímala koncom septembra historické artefakty prevažne z obdobia praveku a staroveku v poľskom Rzeszowe. Nový skener doplnil prevažne exteriérový bodový laserový skenovací systém FARO Focus3D, ktorý už má centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu dlhšiu dobu. Tento systém je určený predovšetkým na skenovanie väčších vnútorných a vonkajších priestorov. Uplatnenie v praxi našiel najmä v priemyselnej oblasti, ale taktiež v architektúre či archeológii. Systém pracuje na báze vyžarovania bodového laserového lúču. Lúč dopadá na otáčacie sa zrkadlo, ktoré ho láme pod uhlom 90°. Týmje zaistené skenovanie priestorov vo vertikálnom smere. Aby bolo možné snímať priestor taktiež v horizontálnom smere, otáča sa celý skener na podstavci okolo vlastnej zvislej osi. Systém má vstavaný dotykový display na ľahšie ovládanie bez PC a pamäťovú kartu na archiváciu dát. Skener má taktiež vstavanú výmennú batériu a je schopný skenovať farebne. Jeho pomocou bol v ostatnom čase snímaný napríklad hrad Slanec, ktorého 3D model sa nachádza v centre excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu.

O AUTOROCH

BARTUNEK, Anton, RNDr. (anton.bartunek@uvlf.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Katedra lekárenstva a sociálnej farmácie Univerzity veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach

BERÁNEK, Matej Mgr. (matej.beranek@snm.sk)

Kultúrno-propagačný manažér, Múzeum holokaustu v Seredi

BERNÁT, Libor, PhDr., ThMgr., CSc. (libor.bernat@stuba.sk)

Materiálovotechnologická fakulta so sídlom v Trnave, Slovenská technická univerzita v Bratislave (Fakulta sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Dubnické múzeum Dubnica nad Váhom)

CSERNICKSKÓ, István, PhD. (csernicsko.istvan@kmf.uz.ua)

Podkarpatská maďarská vysoká škola Františka II. Rákociho, Berehovo, Ukrajina

DŽUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

DERFIŇÁK, Patrik, doc., PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

FEDINEC, Csilla, PhD. (fedinec.csilla@tk.mta.hu)

Ústav pre výskum menších Spoločenskovedného výskumného centra Maďarskej akadémie vied, Budapešť.

HOPTOVÁ, Luciana, Mgr. et Mgr., PhD. (luciana.hoptova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

HEDMEG, Lukáš, Mgr. (Lukas.Hedmeg@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOVAI, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@yahoo.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KURINOVSKA, Michaela, Mgr. (m.kurinovska@gmail.com)

Absolventka interného doktorandského štúdia na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívniectva a pomocných vied historických

ONDRIA, Erik, Mgr. (Erik.Ondria@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

PALAŠČÁK, Dávid, Mgr. et. Mgr. (david.pal.kan@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (peter.svorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

VOJNA, Matúš, Mgr. (Matus.Vojna@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

Objekt I - 2015 - komb technika 120x160 cm

Autor obálky:

Stano ŠALKO

Narodený: Zvolen 1959. Absolvent SUPŠ Košice, odb. keramik (1978) a UPJŠ – Prešov V. v. (1983).

Člen Slovenskej výtvarnej únie – Bratislava od roku 1991. Predseda spolku C+S /medzinárodné združenie umelcov/. Člen poroty v SVU – Bratislava a člen poroty v Prešove ŠG.

Vystavuje skupinovo a aj autorsky. Od roku 1992 výtvarné sympóziá: 1992 Prešov, 1994 Vysoké Tatry, 1996 – Košice. So spolkom C+S Laboratórium – Prešov 2009, Bratislava – Umelecká beseda. Autorsky vystavoval na Slovensku, Ukrajine, v Poľsku, v Maďarsku, Čechách a Rakúsku.

Stano Šalko od svojich začiatkov výstavnej činnosti sa progra-

movo venuje konceptuálnemu umeniu, ktoré strieda s voľnou gestickou maľbou.

Autorovým východiskom tvorby sa stáva plastický výtvarný objekt, ktorý prevádza do formy počítačovej grafiky a dotvorí maľbou. Takto nadobúda pôvodná forma ďalší umelecký význam tvorby. Takzvaný koncept maľby sa takto posúva do inej umeleckej polohy.

Moment prevedenia trojrozmerného objektu do plochy nemá reduktívny charakter, lebo ide o úsilie dodať tretiemu rozmeru nové myšlienkové, umelecké, výtvarné dimenzie. Takto vzniká takzvané prepojenie realít pod rôznym uhlom pohľadu. Takže z výtvarného diela vzniká dielo nové.

Stano Šalko – Tvorba,

člen Slovenskej výtvarnej únie od roku 1991, SVÚ – Bratislava

Samostatné výstavy:

Košice (1988)	– Železníky
Bratislava (1992)	– Galéria Cypriána Majerníka
Prešov (1993)	– Prešovská galéria
Prešov (1997)	– Prešovská galéria
Viedeň, Rakúsko (2000), AU	– Kulturaxe (súkromná galéria)
Humenné (2000)	– Vlastivedné múzeum
Košice (2001)	– Východoslovenská galéria, VSG
Medzilaborce (2002)	– MMU A. Warhola
Sp. Nová Ves (2005)	– Galéria umelcov Spiša
Nowy Sacz, Poľsko (2005), PL	– Malá galéria
Medzilaborce (2007)	– MMU A. Warhola
Prešov (2008)	– Šarišská galéria, ŠG
Stará Ľubovňa – ART SHOW 21 (2014)	– Medzinárodný výtvarný plenér
Prešov – ŠG (2015)	– Inštalácia v ploche
Krosno – Galeria Sztuki – BWA (2017), PL	– Obrazy
Prešov – Galéria Átrium (2017)	– Obrazy – objekty (súkromná galéria)

Skupinové výstavy:

Prešov (1988) (Vlastivedné múzeum)	– Prešparty – stretnutie československých výtvarníkov
Medzilaborce (1991)	– Združenie C+S Art (MMU A. Warhola)
Košice (1991)	– Supermarket (Župný dom Košice)
Prešov (1991) (Divadlo J. Záborského)	– Slovensko – Anglický deň – Združenie C+S Art
Prešov (1992)	– Laboratórium – Medzinárodné výtvarné sympóziu
Poprad (1994)	– Karpatské pastorále (Tatranská galéria)
Košice (1996)	– Laboratórium Košice, Medzinárodné sympóziu
Prešov (1999)	– Prešovskí výtvarníci, Prešovská galéria
Nowy Sacz, Poľsko (2003), PL	– Dawna synagoga, salón
Poprad (2004)	– Tatranská galéria – Hry s umením
Prešov (2004)	– ŠG, Krajský salón
Krosno, Poľsko (2005), PL	– Krajský salón
Užhorod, Ukrajina (2006), UK	– Vlastivedné múzeum, Prešovskí výtvarníci v Užhorode
Prešov (2006)	– ŠG, Krajský salón
Prešov (2007)	– Galéria Átrium, združenie EOIPSO
České Budějovice (2007), ČR	– INTER SALON
Bratislava, Praha (2008)	– Galéria SVÚ – Mánes – Bienále voľného výt. umenia
Bratislava (2008)	– SNG – roky osemdesiate

- České Budějovice (2009), ČR
Prešov (2009)
- Bratislava – Umelka – SVÚ (2011)
- Prešov – ŠG (2012)
- Praha – Mánes, G. Diamant (2013), ČR
- Krosno – Galeria sztuki – (2013), PL
- Košice – VSG (2014)
- Prešov – Galéria Átrium (2015)
- Sp. Nová Ves – Galéria umelcov Spiša
- Krosno – Galeria sztuki – (2016), PL
- Martin – Turčianska galéria – (2016)
- Prešov – ŠG (2017)
- INTER SALON
 - Laboratórium 2009 – Medzinárodné sympóziu
 - spolková výstava C+S, výstavné priestory SVÚ
 - spolková výstava C+S
 - spolková výstava C+S
 - spolková výstava C+S v Krosne
 - Salón východoslovenských výtvarných umelcov
 - 10 Rokov galérie Átrium
 - Papier (Kole) 2016)
 - Portret Krosna
 - 6. bienále voľného výtvarného umenia
 - Spolok C+S (Biedermeier)

Ilustrácie:

- Pavol Hudák
- Department of History
Archives Faculty of Arts
- Pavol Fekete
- Stano Šalko, Peter Švorc
Peter Švorc
- Peter Švorc
Daniel Hevier
František Šťastný
Walter Hildebrand
- Silvester 1999 (Zbierka básni) Poprad (1994)
 - P. J. Šafárik, University Prešov(1992 – 1995)
 - Vina Valentina (Zbierka básni) – Prešov (2000)
 - Prešov v kresbe (1996)
 - Sprievodca po historickom Prešove (1997)
 - Príbehy starého Prešova (2003)
 - Uprostred pokušenia (2003)
 - Sabinovská padla, historiky ostali (2004)
 - Legenda o sv. Hubertovi (2008)

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriek, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadne fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non-current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2017

Ročník / Volume XII

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22017.html>

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

